

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Πτυχιακή Εργασία
ΘΕΜΑ

Η παραδοσιακή φορεσιά στα χωριά της Ρόδου. Συμβολισμός και συγκριτική παρουσίαση

Επιβλέπων Καθηγητής: Κατσαδώρας Γεώργιος

Φοιτήτρια

ΛΑΜΠΡΙΑΝΟΥ ΑΝΘΟΥΛΑ

Αριθμός Μητρώου

4112018328

Ρόδος

Ιούνιος, 2021

Φόρος τιμής στους προγόνους μου...

και κληρονομιά στους απογόνους μου!!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.Πρόλογος.....	σελ.7
2. Ευχαριστίες.....	σελ.8
3.Εισαγωγή.....	σελ.9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	σελ.11
<i>Η λαϊκή παράδοση και η σημασία της</i>	<i>σελ.11</i>
1.1.1 <i>Λαϊκή παράδοση</i>	<i>σελ.12</i>
1.1.2 <i>Μορφές λαϊκής παράδοσης</i>	<i>σελ.14</i>
1.2 <i>Λαογραφία- χαρακτηριστικά</i>	<i>σελ.16</i>
1.3 <i>Ήθη, έθιμα και παράδοση</i>	<i>σελ.18</i>
1.4 <i>Τα δημοτικά τραγούδια και οι παραδοσιακοί χοροί</i>	<i>σελ.20</i>
1.5 <i>Τα παραδοσιακά επαγγέλματα</i>	<i>σελ.23</i>
1.5.1 <i>Τα παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο</i>	<i>σελ.25</i>
1.6 <i>Παράδοση και ενδυμασία</i>	<i>σελ.30</i>
1.6.1 <i>Ελληνικές παραδοσιακές φορεσιές</i>	<i>σελ.31</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	σελ.37
<i>Η ροδιακή παράδοση</i>	<i>σελ.37</i>
2.1 <i>Η Ρόδος στο πέρασμα των χρόνων</i>	<i>σελ.38</i>
2.1.1 <i>Αρχαία ιστορία</i>	<i>σελ.39</i>
2.1.2 <i>Μεσαιωνική ιστορία</i>	<i>σελ.42</i>
2.1.3 <i>Νεότερη ιστορία</i>	<i>σελ.44</i>
2.2 <i>Ο Κολοσσός της Ρόδου</i>	<i>σελ.46</i>
2.3 <i>Τα χωριά της Ρόδου – Γεωγραφική θέση και ονομασία</i>	<i>σελ.47</i>
2.3.1 <i>Ενδυματολογικά χαρακτηριστικά</i>	<i>σελ.52</i>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	σελ.55
<i>Μεθοδολογία</i>	σελ.55
3.1 Εισαγωγή της έρευνας – Προβληματική και σκοπός	σελ.56
3.2 Άξονες – Στόχοι της έρευνας	σελ.57
3.3 Σημασία – Ερευνητικά ερωτήματα – Μέσα συλλογής δεδομένων	σελ.59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	σελ.62
Οι παραδοσιακές φορεσιές στα χωριά της Ρόδου	σελ.62
• <i>Απολακκιά</i>	σελ.63
• <i>Απόλλωνα</i>	σελ.64
• <i>Αρνίθα</i>	σελ.68
• <i>Αρχάγγελος</i>	σελ.69
• <i>Αρχίπολις</i>	σελ.78
• <i>Ασκληπιείον</i>	σελ.83
• <i>Αφάντου</i>	σελ.84
• <i>Βάτι</i>	σελ.90
• <i>Γεννάδι</i>	σελ.92
• <i>Διμυλιά</i>	σελ.93
• <i>Έμπωνας</i>	σελ.97
• <i>Θεολόγος</i>	σελ.105
• <i>Ίστριος</i>	σελ.109
• <i>Κάλαθος</i>	σελ.110
• <i>Καλυθιές</i>	σελ.111
• <i>Κατταβιά</i>	σελ.117
• <i>Κοσκινού</i>	σελ.118
• <i>Κρεμαστή</i>	σελ.121
• <i>Κρητηνία</i>	σελ.125
• <i>Λάερμα</i>	σελ.134
• <i>Λάρδος</i>	σελ.135
• <i>Λαχανιά</i>	σελ.138
• <i>Λίνδος</i>	σελ.139

• <i>Μαριτσά</i>	<i>σελ.142</i>
• <i>Μάσσαρη</i>	<i>σελ.147</i>
• <i>Μεσαναγρός</i>	<i>σελ.152</i>
• <i>Παστίδα</i>	<i>σελ.153</i>
• <i>Πυλώνας</i>	<i>σελ.159</i>
• <i>Σάλακος</i>	<i>σελ.160</i>
• <i>Σιάννα</i>	<i>σελ.166</i>
• <i>Σορωνή</i>	<i>σελ.167</i>
• <i>Φάνες</i>	<i>σελ.174</i>
• <i>Ψίνθος</i>	<i>σελ.180</i>
• <i>Η αντρική φορεσιά των Ρόδων</i>	<i>σελ.182</i>
<i>Πορίσματα</i>	<i>σελ.185</i>
<i>Περιορισμοί και προοπτικές της έρευνας</i>	<i>σελ.187</i>
<i>Βιβλιογραφία</i>	<i>σελ.198</i>

*«Σβήνοντας κανείς ένα κομμάτι από το παρελθόν είναι σαν να σβήνει και
ένα αντίστοιχο κομμάτι από το μέλλον»*

Γ. Σεφέρης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μελέτη της παραδοσιακής φορεσιάς σε κάθε χωριό της Ρόδου αποτελούσε πάντα για μένα μια επιθυμία που ήθελα να εκπληρώσω, όμως δε μου δινόταν η ευκαιρία να υλοποιήσω. Από μικρό κοριτσάκι, θυμάμαι να συμμετέχω στα χορευτικά τμήματα του Πολιτιστικού Συλλόγου «Ο ΑΙΘΩΝΑΣ» στον Αρχάγγελο, όπου μεγάλωσα και να με εντυπωσιάζει τόσο πολύ η φορεσιά που φορούσα για να χορέψω, ώστε σκεφτόμουν, πώς θα ήταν αν την φορούσα καθημερινά, όπως οι Αρχαγγελίτισσες στα πολύ παλιά χρόνια. Περνώντας τα χρόνια και αφού ασχολήθηκα με τις πρώτες μου σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης, η επιθυμία μου αυτή μπήκε σε δεύτερη μοίρα, όμως δεν έπαψε να υπάρχει. Στο πλαίσιο, λοιπόν, των δεύτερων, προπτυχιακών μου σπουδών στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου, κι αφού οι δύο μου κόρες βρίσκονται στη θέση που βρισκόμουν εγώ πριν κάποια χρόνια, φορώντας την παραδοσιακή φορεσιά του τόπου μου, και συμμετέχουν ενεργά σε δράσεις και εκδηλώσεις του πολιτιστικού συλλόγου του Αρχαγγέλου, η επιθυμία μου αυτή αναζωπυρώθηκε, με αποτέλεσμα γνωρίζοντας τον κ. Κατσαδώρο Γεώργιο, Αναπληρωτή Καθηγητή Λαογραφίας στο τμήμα όπου φοιτώ, να θεωρήσω χρέος μου απέναντι στους προγόνους μου, αλλά κυρίως στις κόρες μου και κατ' επέκταση σε όλα τα παιδιά της Ρόδου και όχι μόνο, τη μελέτη και καταγραφή της παραδοσιακής φορεσιάς κάθε χωριού του νησιού μου ξεχωριστά, με σκοπό να μεταλαμπαδεύσω σε όποιο βαθμό καταστεί δυνατό, την αγάπη και τον σεβασμό προς καθετί παραδοσιακό, καθώς χωρίς τη γνώση της παράδοσης του τόπου μας, το αποτέλεσμα θα είναι κάποια στιγμή να πάψουμε να έχουμε πολιτισμική ταυτότητα και υπόσταση. Αφού επικοινωνήσα με τον κ. Κατσαδώρο πήρα την έγκριση να δώσω υλική υπόσταση στην, επί τόσα χρόνια, επιθυμία μου, εκπονώντας την παρούσα πτυχιακή εργασία με θέμα **«Η παραδοσιακή φορεσιά στα χωριά της Ρόδου - Συμβολισμός και συγκριτική παρουσίαση».**

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο ξεκίνημα του εγχειρήματός αυτού και λόγω των συνθηκών περιορισμού που επικρατούν σε ολόκληρο τον κόσμο, λόγω της πανδημίας που πλήττει τον πλανήτη μας (COVID – 19), ο προορισμός του πολυαναμενόμενου ταξιδιού μου, φαινόταν απόμακρος και απροσπέλαστος. Στην πορεία, όμως, τα πράγματα άρχισαν σταδιακά να ξεκαθαρίζουν, χωρίς να λείπουν, βέβαια, και οι πρακτικές δυσκολίες, σε ορισμένες περιπτώσεις. Φτάνοντας πια στο τέλος αυτής της πρωτόγνωρης και μαγευτικής, για μένα, διαδρομής, που αποτέλεσε μια εμπειρία πολιτισμικής ανακάλυψης και συνάμα μια μεγάλη πνευματική δοκιμασία, θα ήθελα να εκφράσω την εκτίμηση, τον σεβασμό και τις ευχαριστίες μου σε όσους συνέβαλαν στην πραγμάτωσή της.

Πρωτίστως, ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Γεώργιο Κατσαδόρο, Αναπληρωτή Καθηγητή του Π.Τ.Δ.Ε. που είχε τη γενική επίβλεψη και τον συντονισμό της πτυχιακής εργασίας μου και συνέβαλε στην επιστημονική στήριξη της. Χωρίς την εμπιστοσύνη, την κατανόηση, την ενθάρρυνση, τις εύστοχες παρατηρήσεις και τις καίριες επισημάνσεις του, δε θα είχα καταφέρει να την ολοκληρώσω. Ευχαριστώ θερμά τον κύριο Μανώλη Ζερβό, που ως μέλος της ομοσπονδίας πολιτιστικών συλλόγων Ρόδου και σε επικοινωνία με τον πρόεδρο κύριο Εγγλέζο Παναγιώτη, μου παραχώρησε τα στοιχεία επικοινωνίας όλων των επίσημα εγγεγραμμένων πολιτιστικών συλλόγων του νησιού, ώστε να έρθω σε επαφή μαζί τους. Επίσης, ευχαριστώ τους προέδρους όλων ανεξαιρέτως των πολιτιστικών συλλόγων, από άκρη σ' άκρη του νησιού, για την προθυμία τους να με βοηθήσουν στην προσπάθειά μου, δίνοντάς μου πληροφορίες, βιβλιογραφικές και ηλεκτρονικές πηγές, φωτογραφικό υλικό και οτιδήποτε άλλο μπορούσαν, ώστε να στηρίξουν το εγχείρημά μου. Χωρίς την αμέριστη βοήθειά τους, η πρόσβασή μου στα πολύτιμα αρχεία τους, θα ήταν αδύνατη. Ευχαριστώ μέσα από την καρδιά μου όλους τους αγαπημένους μου, που με στήριξαν ο καθένας με τον τρόπο του. Τον σύζυγό μου Στέφανο για την υπομονή, τη στήριξη και την πίστη σ' εμένα, τις στιγμές που ένιωθα ότι δε θα τα καταφέρω. Τους γονείς μου Στέργο και Μαρία για όλες τις υποχρεώσεις μου, στις οποίες ανταποκρίθηκαν με προθυμία σε κάθε επίπεδο, σαν να ήταν δικές τους. Και τέλος, τις δύο αγαπημένες μου κορούλες, Αρετή – Κυρά και Μαρία για την ώριμη στάση τους απέναντι στην προσπάθειά μου και την αμέριστη συμπαράστασή τους, όταν αισθανόμουν ότι δεν ανταποκρίνομαι στον ρόλο μου ως μητέρα, λόγω της αφοσίωσής που επιδείκνυα στις πανεπιστημιακές υποχρεώσεις μου!

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία στοχεύει στο να παρουσιάσει την παραδοσιακή φορεσιά κάθε χωριού της Ρόδου, αναλύοντας τα τμήματα από τα οποία αποτελείται και ερμηνεύοντας, όπου καθίσταται δυνατό τον συμβολισμό και τη χρήση τους. Χωρίζεται σε δύο βασικά μέρη: το θεωρητικό και το ερευνητικό.

Το θεωρητικό μέρος περιλαμβάνει δύο κεφάλαια, που βασίζονται στη βιβλιογραφία που υφίσταται σε σχέση με τα θέματα που αναπτύσσονται.

Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη λαϊκή παράδοση και τη σημασία της. Μελετάται η έννοια της «παράδοσης», ως διαδικασία και ιστορική πράξη, όπου διαμορφώνονται πολιτισμικές αξίες. Η παράδοση αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μιας κοινωνίας που εξελίσσεται με την προσθήκη νέων στοιχείων, διατηρώντας σημαντικές πολιτισμικές αξίες στις μελλοντικές γενιές. Αναλύονται οι μορφές της λαϊκής παράδοσης και γίνεται αναφορά στην επιστήμη της Λαογραφίας και τα χαρακτηριστικά της. Επίσης, τα ήθη και τα έθιμα αναλύονται με γνώμονα την παράδοση και γίνεται αναφορά στο κατά πόσο διατηρούνται τα έθιμα σήμερα. Ένα σημαντικό κομμάτι της παράδοσης ενός τόπου είναι οι παραδοσιακοί χοροί και τα τραγούδια του, στοιχεία στα οποία γίνεται αναφορά στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Επίσης, τα επαγγέλματα των προγόνων μας δε θα μπορούσαν να απουσιάζουν από το παρόν εγχείρημα και γι' αυτό παρουσιάζονται τα πιο συνηθισμένα από αυτά, στα νησιά του Αιγαίου και κυρίως στη Ρόδο. Προς το τέλος του πρώτου κεφαλαίου, γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην παράδοση και την ενδυμασία των ανθρώπων, εστιάζοντας στο γεγονός ότι ο τρόπος ενδυμασίας αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους, αλλά γίνεται αναφορά και στην ιστορική αναδρομή, στην εξέλιξή της, εξετάζοντας τα οικονομικά, πολιτιστικά και κοινωνικά δρώμενα ενός τόπου. Η ενδυμασία του ανθρώπου υποδηλώνει το χαρακτήρα του, το πνευματικό, κοινωνικό, οικονομικό του υπόβαθρο, τις θρησκευτικές και ιδεολογικές του πεποιθήσεις, αντικατοπτρίζοντας μια συγκεκριμένη χρονολογική περίοδο. Τέλος, γίνεται αναφορά στις ελληνικές παραδοσιακές φορεσιές, οι οποίες εξετάζονται ως στοιχείο ελληνικής λαϊκής παράδοσης, ιδιαίτερα σημαντικές στη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και ταυτότητας ενός τόπου. Η μελέτη των λαϊκών παραδοσιακών ενδυμασιών, είναι ένας τρόπος να ανιχνεύσουμε τον υλικό πολιτισμό μιας κοινότητας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη Ροδιακή Λαϊκή Παράδοση. Αρχικά, μεταφερόμαστε ιστορικά στους περασμένους χρόνους, όπου η Ρόδος πέρασε πολλές δυσκολίες με πολέμους και κατακτητές, μέχρι να ελευθερωθεί και να ενωθεί με τη μητέρα Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρονται οι σημαντικότεροι σταθμοί της αρχαίας ιστορίας του νησιού από το 1400 π.Χ. μέχρι τη μεσαιωνική περίοδο, με την κατάληψη της Ρόδου από τους Ιωαννίτες έως το 1522, οπότε η Ρόδος παραδίδεται ξανά στα χέρια των Τούρκων. Τέλος, παρουσιάζονται τα κυριότερα γεγονότα της νεότερης ιστορίας της Ρόδου, από το 1522 έως την ενσωμάτωση με τη Μητέρα Ελλάδα, το 1948. Ακόμα, ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον Κολοσσό της Ρόδου, που αποτελεί ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου, φιλοτεχνημένος από τον Χάρη τον Λίνδιο και το δεύτερο

κεφάλαιο κλείνει με την αναφορά στα χωριά της Ρόδου, ονομαστικά, με τη γεωγραφική θέση του καθενός και τα ενδυματολογικά χαρακτηριστικά του νησιού, που καθόρισαν τον τρόπο ένδυσης σε κάθε χωριό, δημιουργώντας μια ποικιλία από παραδοσιακές φορεσιές, που καθεμιά τους έχει και κάτι χαρακτηριστικό και μοναδικό.

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, το ερευνητικό, υπάρχει το τρίτο κεφάλαιο όπου παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται η προβληματική και ο σκοπός της, οι άξονες και οι στόχοι της, τα ερευνητικά ερωτήματα και τα μέσα συλλογής των δεδομένων.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά κάθε χωριού της Ρόδου αναλυτικά, με πλούσιο φωτογραφικό υλικό, όπου αυτό κατέστη δυνατό, και τέλος γίνεται αναφορά στην αντρική φορεσιά των Ροδίων, η οποία δεν είχε ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις από χωριό σε χωριό και αν υπήρχαν, αυτές ήταν μικρές, σχεδόν αμελητέες, και αναφέρονται στην συγκεκριμένη παρουσίαση της παραδοσιακής φορεσιάς των αντρών της Ρόδου.

Στο τέλος της εργασίας, παρατίθενται τα συμπεράσματα που εξάγονται από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε, αναλύονται οι περιορισμοί της, όπως και οι προοπτικές της. Ακόμα, παρατίθενται προτάσεις που θα μπορούσαν να υλοποιηθούν και να αποτελέσουν την αφετηρία για τη διαφύλαξη και διάδοση των παραδοσιακών φορεσιών του τόπου μας στις επόμενες γενιές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

«Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ»

1.1.1 ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Στην πορεία μας για τη μελέτη της παραδοσιακής φορεσιάς ανά την Ελλάδα και συγκεκριμένα στο νησί της Ρόδου, με ανάλυση της φορεσιάς κάθε χωριού του νησιού ξεχωριστά, είναι απαραίτητο αρχικά να αναφερθούμε και να μελετήσουμε όρους όπως παράδοση και λαϊκός πολιτισμός.

Με τον όρο «ελληνική λαϊκή παράδοση» εννοούμε τον πολιτισμό ο οποίος δημιουργήθηκε στα μεταβυζαντινά χρόνια και αποτελεί πλούσια πολιτισμική κληρονομιά για εμάς. Είναι η, προφορική κυρίως, μετάδοση όλων των αξιών (ηθικών, πολιτισμικών, καλλιτεχνικών και θρησκευτικών) από τη μια γενιά στην άλλη. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Μερakλή, πολλοί συνηθίζουν να ταυτίζουν τον λαϊκό πολιτισμό με την παράδοση, δηλαδή την ιστορική διαδικασία σύμφωνα με την οποία ένα πολιτιστικό στοιχείο περνά από άτομο σε άτομο ή από ομάδα σε ομάδα μέσα στο χρόνο. Σίγουρα, ένα μέρος του λαϊκού πολιτισμού έχει τις ρίζες του βαθιά μέσα στο παρελθόν. Ωστόσο, μέσα από έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι ο λαϊκός πολιτισμός δεν είναι απαραίτητα παραδοσιακός, είτε θεωρήσουμε την παράδοση ως κάτι ιστορικά ολοκληρωμένο, είτε σε διαδικασία εξέλιξης μέσα στο χρόνο. Ο λαϊκός πολιτισμός περιλαμβάνει νέα στοιχεία ή μορφές που δεν χρειάζεται να ζουν για αρκετές γενιές στη μνήμη των ανθρώπων για γίνουν αποδεκτά ως λαϊκός πολιτισμός. Στο πλαίσιο του λαϊκού πολιτισμού, η παράδοση γίνεται αντιληπτή ως μια δυναμική διαδικασία και όχι ως κάτι στατικό ή απολιθωμένο. Η σχέση του ατόμου με τη λαϊκή ομάδα ορίζεται από έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, που είναι η συλλογική ζωή. Λαϊκός πολιτισμός είναι αυτό που δημιουργούν οι συλλογικότητες (Μερakλής, 2011).

Ετυμολογικά, η λέξη «παράδοση» είναι παράγωγο ουσιαστικό του ρήματος «παραδίδωμι», που σημαίνει δίνω στα χέρια κάποιου, εμπιστεύομαι σε κάποιον κάτι (Μπαμπινιώτης, 2012). Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ενός λαού ή ενός τόπου διαμορφώνονται μέσα από τις πολιτισμικές του αξίες και αποτελούν την παράδοσή του, που συμβαδίζει με τον χρόνο και διαμορφώνεται μέσα στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον (Θεοδωρόπουλος, 1980). Την ελληνική παράδοση αποτελούν τα λαϊκά δημιουργήματα (τα ήθη, τα έθιμα, τα δημοτικά τραγούδια, ο τρόπος ντυσίματος, η γλώσσα, οι παραδόσεις, τα παραμύθια και οτιδήποτε έχει μείνει ζωντανό από τα παλαιότερα χρόνια), τα οποία ονομάζουμε «λαϊκό πολιτισμό». Το να μελετά κανείς τη λαϊκή παράδοση και να τρέφει αγάπη γι' αυτήν, έχει ως αποτέλεσμα να εμπλουτίζεται η γνώση του κι έτσι διατηρείται η πολιτισμική του ταυτότητα και αποφεύγονται φαινόμενα, όπως αυτό της εθνικής αλλοτρίωσης. Η λαϊκή παράδοση ενισχύει την εθνική ενότητα και καλλιεργεί τον σεβασμό και την πίστη στα μεγάλα ιδανικά, όπως είναι η δημοκρατία, η αγάπη προς την πατρίδα, η ελευθερία, η δικαιοσύνη, τα θρησκευτικά ιδανικά, καθώς και οι αξίες. Ενισχύει το πνεύμα της συλλογικότητας, της συνεργασίας και της αλληλεγγύης και ταυτόχρονα αποτελεί πηγή έμπνευσης και δημιουργίας που εκφράζεται μέσα από διάφορες μορφές τέχνης όπως η ζωγραφική, η αρχιτεκτονική, η μουσική, η ποίηση, κλπ. (Τάσση Μαρία & Τουλούπη Ιωάννα, 2013).

Οι παραδόσεις είναι οι θησαυροί του παρελθόντος, που διατηρούνται ως χαρακτηριστικά μιας περασμένης ζωής, βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα το παρόν

κι έτσι γίνονται ο συνδυαστικός κρίκος, στην πορεία προς μια αενάως εξελισσόμενη κοινωνία που αλλάζει. Με το να γνωρίζει κανείς, στη σύγχρονη εποχή, την παράδοση και την ιστορία του τόπου του, αυτόματα γνωρίζει καλύτερα τον ίδιο του τον εαυτό, γιατί η παράδοσή μας είναι η ταυτότητά μας. Το παρελθόν υπάρχει μέσα μας και μας ορίζει ως πολιτισμικές οντότητες στο παρόν και το μέλλον. Μέσα από την επαφή μας με την παράδοση μπορούμε να δούμε τον τρόπο ζωής των προγόνων μας, να ερμηνεύσουμε τη σημασία του με βάση τα δικά μας βιώματα και να διατηρήσουμε για τους απογόνους μας ζωντανά τα στοιχεία μιας περασμένης ζωής που αποτελεί την αφετηρία της δικής μας.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, θα μπορούσαμε άνετα να πούμε ότι η παράδοση βιώνεται και στις τρεις διαστάσεις του χρόνου: παρελθόν, παρόν και μέλλον. Η λαϊκή παράδοση αποτελεί τη σύνδεση ανάμεσα στις παλαιότερες και τις νεότερες γενιές. Μέσω αυτής παραμένει ζωντανό το παρελθόν. Κάθε γενιά αντιλαμβάνεται με τον δικό της τρόπο τον κόσμο και προσπαθεί να τον γνωρίσει μοναδικά με βάση τα βιώματά της. Την αίσθηση αυτή του κόσμου, τις γνώσεις που απέκτησε και τα έργα που δημιούργησε τα παραδίδει στην επόμενη. Εκείνη με τη σειρά της, προσθέτει τις δικές της γνώσεις και τα δικά της έργα. Η διαμάχη ανάμεσα στην παράδοση και στα νέα στοιχεία που προστίθενται, συντελεί την ιστορική εξέλιξη. Από αυτή τη διαμάχη γεννιούνται άλλες μορφές πολιτισμού, που απαρτίζουν, συνδέουν και συνθέτουν το παλιό με το νέο (Βογιατζόγλου, Δρακοπούλου, Καζολέα, Κάσδαγλη, Κεσίσογλου, Παπαδημητρίου, Σιδέρη & Χαλκιοπούλου, 1986). Το ζητούμενο είναι μεταξύ παράδοσης και δημιουργίας να βρεθεί η ισορροπία και σταθερότητα.

Η σημασία της λαϊκής παράδοσης είναι μεγάλη και διαφαίνεται σε πολλά επίπεδα, όπως το ιστορικό, αφού μέσω αυτής οι άνθρωποι γνωρίζουν καλύτερα την ιστορία του τόπου τους, το κοινωνικό μιας και μέσα από την παράδοση συνδέονται οι άνθρωποι μεταξύ τους, το ψυχολογικό, γιατί γνωρίζοντας κανείς την παράδοση του τόπου του αυτόματα γνωρίζει πού ανήκει, αλλά και σε πολλά ακόμα επίπεδα της ζωής και δράσης των ανθρώπων.

1.1.2 ΜΟΡΦΕΣ ΛΑΪΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

Σε συνδυασμό με τον ορισμό του λαϊκού πολιτισμού και της παράδοσης κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά και στις μορφές μέσα από τις οποίες μπορεί να εκφραστεί η λαϊκή παράδοση ενός τόπου. Μία από αυτές είναι και ο τρόπος ντυσίματος, θεματική που θα αναλυθεί διεξοδικά παρακάτω λεπτομερώς και η οποία αποτελεί τον πυρήνα της παρούσας έρευνας.

Αναφορικά με τις μορφές μέσω των οποίων μπορεί να εκφραστεί η λαϊκή παράδοση, έχουν γίνει πολλές και διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις και υποδιαίρεσεις. Υιοθετούμε εδώ την τριμερή διαίρεση την οποία αναφέρει ο Μερακλής και την οποία παρουσιάζει και αναγνωρίζει ως γενικά αποδεκτή. Η διαίρεση αυτή περιλαμβάνει τον υλικό, τον κοινωνικό και τον πνευματικό βίο, με περαιτέρω υποδιαίρεσεις. Σύμφωνα με τον Μερακλή η βασική διαίρεση είναι συμβατική. Πιο συγκεκριμένα, το χτίσιμο ενός σπιτιού ή το ίδιο το σπίτι ως οίκημα (υλικός βίος), είναι αποτέλεσμα της οικονομικής δραστηριότητας (κοινωνικό φαινόμενο). Επίσης, κοινωνικά φαινόμενα είναι οι καλλιτεχνικές εκδηλώσεις από μια ομάδα ατόμων, που όμως τις περισσότερες φορές κατατάσσονται στον «πνευματικό βίο», αλλά και η θρησκευτική τους συμπεριφορά (Μερακλής, 2011).

Έτσι, προτείνει ένα σχήμα το οποίο εκφράζει την κοινωνική καθολικότητα, αλλά ταυτόχρονα την κλιμακώνει μ' έναν λογικό τρόπο. Συμπερασματικά, προτείνει την ακόλουθη διαίρεση που περιέχει όσα προαναφέρθηκαν.

Αρχικά, υπάρχει η κοινωνική συγκρότηση που αναφέρεται στον φυσικό χώρο, την οικιστική δραστηριότητα, την οικογένεια, τις ευρύτερες ομάδες, τη διοίκηση αλλά και την παραγωγή και χρήση αγαθών.

Σε δεύτερο επίπεδο, συναντάμε τα ήθη και τα έθιμα που συνδέονται άρρηκτα με τον κύκλο της ζωής, τον εθνικό κύκλο, την καθημερινή ζωή, τον κώδικα της ηθικής, το εθιμικό δίκαιο και τη θρησκευτική συμπεριφορά.

Συμπληρωματικά, ακολουθεί η τέχνη. Εδώ συναντάμε την τέχνη του λόγου, τη μουσική, τον χορό, τη ζωγραφική, τη γλυπτική αλλά και άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης, το θέατρο και τη χειροτεχνία (Μερακλής, 2011).

Ερχόμενοι σε επαφή με όλες αυτές τις μορφές της λαϊκής μας παράδοσης βλέπουμε ότι όλα όσα κατάφεραν να δημιουργήσουν και να υλοποιήσουν οι πρόγονοί μας, τα οποία κληροδότησαν παρακαταθήκη για όλους εμάς τους νεότερους, τους καθιστούν πολύ περισσότερο σημαντικούς για εμάς, καθώς χωρίς τη μοναδική αυτή κληρονομιά δε θα είχαμε την πολιτισμική μας ταυτότητα, η οποία μας ορίζει και καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξή μας. Θεωρώ πως άνθρωπος χωρίς πολιτισμικά βιώματα και πολιτισμική ταυτότητα, είναι άνθρωπος που έχει αποκοπεί από τις ίδιες του τις ρίζες. Ένα δέντρο κόβοντάς κανείς απλώς κάποια απ' τα κλαδιά του είναι εφικτό να ξανανθίσει και να βγάλει καινούρια κλαδιά. Κόβοντάς το όμως από τη ρίζα του, είναι βέβαιο ότι θα μαραζώσει και στο τέλος θα ξεραθεί. Το ίδιο παθαίνουν και οι άνθρωποι. Αποκόπτοντάς τους από τις πολιτισμικές τους ρίζες μαραζώνουν και δεν υφίστανται

πλέον ως πολιτισμικές οντότητες, οι οποίες θα μπορούσαν να αναδείξουν και να συνεχίσουν τη λαϊκή τους παράδοση.

1.2 ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Προκειμένου να παρουσιαστούν και να αναλυθούν τα ενδυματολογικά στοιχεία και χαρακτηριστικά που εμπεριέχονται στο παρόν εγχείρημα, είναι άκρως απαραίτητο να γίνει αναφορά στην επιστήμη της Λαογραφίας, η οποία αποτελεί την επιστήμη του λαού και του πολιτισμού, έννοιες στις οποίες έγινε αναφορά και προηγουμένως. Στην πορεία της μελέτης της παραδοσιακής φορεσιάς ενός τόπου, η Λαογραφία είναι η επιστήμη που καθοδηγεί αυτόν που μελετά τη συγκεκριμένη θεματική, καθώς στο επίκεντρό της βρίσκεται ο πολιτισμός και ο λαός σε συλλογικό επίπεδο, επίπεδο στο οποίο και μόνο μπορεί μια φορεσιά να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης.

Όπως προαναφέρθηκε, Λαογραφία είναι η επιστήμη που ασχολείται με τον πολιτισμό και την παράδοση, μια επιστήμη που ιδρύθηκε από τον Νικόλαο Πολίτη, τον 19ο αι. Ανήκει στον τομέα των ανθρωπολογικών επιστημών και έχει στο επίκεντρό της τον λαό και τον πολιτισμό του σε συλλογικό επίπεδο. Αποτελεί σημαντικό στοιχείο της ταυτότητας ενός λαού και η επίδραση αυτής της κληρονομιάς διαφοροποιεί τα άτομα από περιοχή σε περιοχή (Μερακλής, 2004).

Η Λαογραφία είναι η επιστήμη που ασχολείται με όλες τις εκφάνσεις του λαϊκού πολιτισμού. Εξετάζει και καταγράφει όλα όσα λέγει και πράττει ένας λαός σε συλλογικό επίπεδο. Αποτελεί σημαντικό τομέα των ανθρωπολογικών επιστημών και συμβάλλει θετικά στην κατανόηση των ανθρώπων και των λαών. Μέσα από τη Λαογραφία οδηγούμαστε στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ανθρώπων ενός τόπου που μας κάνουν να τους αναγνωρίζουμε από τους ανθρώπους ενός άλλου. Είναι περισσότερο αναγκαίο σήμερα να μελετάμε τη λαογραφία μας για λόγους που έχουν να κάνουν με την ιστορική γνώση, αλλά και για λόγους πρακτικής σκοπιμότητας. Μόνο όταν λαμβάνονται υπ' όψη οι πολιτισμικές ρίζες του παρελθόντος διασφαλίζεται η ιστορική συνέχεια (Μερακλής, 2004 & Στουγιαννίδης, 2010).

Σύμφωνα με την Βρέλλη-Ζάχου τα δύο μεγαλύτερα πεδία της επιστήμης της Λαογραφίας είναι από τη μία πλευρά η λεγόμενη «Φιλολογική Λαογραφία» την οποία απαρτίζουν τα «Μνημεία του Λόγου» και από την άλλη πλευρά οι «Από Παράδοσιν Πράξεις και Ενέργειες», δηλαδή η «Εθιμική Λαογραφία».

Στη «Φιλολογική Λαογραφία» εντάσσονται:

- τα δημοτικά τραγούδια
- τα παραμύθια
- οι θρύλοι και οι παραδόσεις
- οι λαογραφικές λέξεις, τα τοπωνύμια και οι ιδιωματικές φράσεις
- οι παροιμίες
- τα αστειολογήματα και τα ανέκδοτα
- οι μύθοι
- τα αινίγματα

(Βρέλλη – Ζάχου, 1999)

Πολιτισμικά στοιχεία όπως τα δημοτικά τραγούδια, τα οποία έχουν τη βάση τους στα ακριτικά τραγούδια, παρουσιάζουν τον συναισθηματικό και όχι μόνο πλούτο κάθε τόπου, καθώς μέσω αυτών ο άνθρωπος εξέφραζε τα συναισθήματα και την ψυχή τους, τραγουδώντας για κάθε περίπτωση της ζωής τους. Παραμύθια, θρύλοι και παραδόσεις ταξιδεύουν από τις παλιότερες έως τις σύγχρονές μας γενιές, ενώ λαογραφικές λέξεις, τοπωνύμια και ιδιοματικές φράσεις, καταδεικνύουν τον γλωσσικό πλούτο κάθε τόπου. Την ίδια στιγμή παροιμίες, αστειολογήματα και ανέκδοτα διασκεδάζουν τους λαούς ανά τους αιώνες, ενώ οι μύθοι ερμηνεύουν τα παράξενα της φύσης και της ζωής των ανθρώπων και τα αινίγματα ακονίζουν το μυαλό μέχρι τη σωστή λύση - απάντησή τους.

Στην αντίπερα όχθη, κατά την Βρέλλη – Ζάχου, συναντάμε τη λεγόμενη «Εθμική Λαογραφία» στην οποία εντάσσονται τα παρακάτω:

- η μαντική, φυσικές και μεταφυσικές αναζητήσεις
- τα έθιμα
- οι χοροί
- οι ενδυμασίες
- οι δεισιδαιμονίες και οι προλήψεις
- η διατροφή
- οι δοξασίες
- η κατοικία και
- τα εργαλεία.

Καθένα από τα παραπάνω στοιχεία έχει τη μοναδική του σημασία στην εξέλιξη της επιστήμης της Λαογραφίας και των παραδόσεων κάθε τόπου. Η μαντική με τις φυσικές και μεταφυσικές αναζητήσεις οδηγεί σε προβλέψεις του μέλλοντος προς τέρψη όσων την επικαλούνται, ενώ οι δεισιδαιμονίες και οι προλήψεις οδηγούν και επηρεάζουν τις απόψεις και στάσεις ζωής όσων τις ενστερνίζονται. Οι χοροί βοηθούν τους ανθρώπους να κοινωνικοποιηθούν, να εκφραστούν και να διασκεδάσουν, την ίδια στιγμή που οι ενδυμασίες είναι άμεσα συνυφασμένες με τη γεωγραφική θέση, τις καιρικές συνθήκες και τις καθημερινές ασχολίες των ανθρώπων που τις φορούν. Μεγάλη είναι η σημασία και της διατροφής, των εργαλείων που χρησιμοποιούνταν, αλλά και της διαμόρφωσης των κατοικιών κάθε τόπου, διαμόρφωση που υλοποιούνταν με σοφία, ώστε το σπίτι να είναι λειτουργικό και να μπορεί να εξυπηρετεί τις ασχολίες όσων το κατοικούσαν.

Στη επιστήμη της Λαογραφίας εντάσσονται και τα λαογραφικά φαινόμενα, χαρακτηριστικά γνώρισμα των οποίων είναι, το κατά παράδοσιν, το αυθόρμητον και το ομαδικόν. Από τα τρία αυτά χαρακτηριστικά παραμένει μέχρι σήμερα ως αναμφισβήτητο λαογραφικό, το στοιχείο της ομαδικότητας. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η σχέση του ατόμου με τη λαϊκή ομάδα ορίζεται από έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής, που είναι η συλλογική ζωή. Λαϊκός πολιτισμός είναι αυτό που δημιουργούν οι συλλογικότητες. Η επιστήμη της Λαογραφίας δεν ασχολείται με τις ατομικές περιπτώσεις ή αποκλίσεις (Μερακλής, 2004).

1.3 ΗΘΗ ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις είναι έννοιες συνήθως συνυφασμένες και αλληλοσυμπληρώνονται νοηματικά. Ήθη και έθιμα είναι δύο λέξεις στενά δεμένες μεταξύ τους. Η ειδοποιός διαφορά τους όμως έγκειται στο γεγονός ότι τα ήθη είναι αντιλήψεις, ενώ τα έθιμα είναι πράξεις, ενέργειες με τις οποίες εκφράζονται οι αντιλήψεις αυτές (δηλαδή τα ήθη). Για παράδειγμα, ήθη αποτελούν οι αντιλήψεις που επικρατούσαν σχετικά με την αγνότητα της νύφης σ' ένα γάμο (παρθενιά), ενώ η τελετή που πραγματοποιούνταν για τον έλεγχο της αγνότητας αποτελεί ένα έθιμο.

Τα ήθη είναι πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς, που ακολουθούν το άγραφο ηθικό δίκαιο. Είναι τύποι συμπεριφοράς τις οποίες ακολουθούσαν οι άνθρωποι από τα αρχαία χρόνια ως τη νεότερη εποχή στις μεταξύ τους σχέσεις. Για παράδειγμα, ο ρόλος των γονέων (πατέρας, μητέρα), ο ρόλος των παιδιών, ο θεσμός του γάμου ή της φιλοξενίας. Από την άλλη πλευρά ως έθιμο ορίζεται η μακροχρόνια κοινή συνήθεια που είναι καθιερωμένη στη ζωή ενός λαού και την ρυθμίζει. Τα έθιμα βρίσκονται ανάμεσα στην παράδοση και στον νόμο. Έχουν να κάνουν με την ομαδική ζωή και δε συνδέονται με τα μεμονωμένα χαρακτηριστικά και τις συνθήκες ζωής του κάθε ατόμου ξεχωριστά, όταν αυτές δεν έχουν σχέση με το κοινωνικό σύνολο. Έχουν ισχύ ισότιμη και ισοδύναμη με αυτήν ενός νόμου, χωρίς όμως να τα χαρακτηρίζει η ακαμψία του. Επομένως, τα έθιμα είναι κανόνες που τους έχει θεσπίσει ο ίδιος ο λαός και μέσω της παράδοσης μεταδίδονται από γενιά σε γενιά. Τα έθιμα δε διατηρούνται αιώνια. Μένουν αναλλοίωτα για μεγάλο χρονικό διάστημα, όμως κάποτε αλλάζουν ή χάνονται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα γαμήλια έθιμα (μια σειρά από τελετουργικές – εθιμικές εκδηλώσεις). Πιο αναλυτικά, τα έθιμα συνδέονται με την καθημερινή ζωή, την εργασία των ανθρώπων και τις κοινωνικές τους σχέσεις. Είναι αυτά που ορίζουν την οικογενειακή ζωή, τις σχέσεις των μελών της οικογένειας και τις συνήθειες τους.

Τα κυριότερα έθιμα που μπορούν να αναφερθούν στη λαϊκή παράδοση ενός τόπου είναι:

- τα γαμήλια έθιμα, δηλαδή τα έθιμα του γάμου
 - τα έθιμα των Χριστουγέννων
 - τα έθιμα των αποκριών και της Καθαράς Δευτέρας
 - τα έθιμα του Πάσχα
 - τα έθιμα που τηρούνται κατά τη γέννηση ενός βρέφους, δηλαδή τα έθιμα της γέννησης
- (Βρέλλη – Ζάχου, 1999).

Στις παραδόσεις περιλαμβάνονται διηγήσεις, παραμύθια και θρύλοι. Είναι διηγήματα που πηγάζουν από τον λαό, ο οποίος έχει την τάση να πιστεύει ότι είναι αληθινά. Η παράδοση, όπως προαναφέρθηκε, έχει πολλούς κλάδους.

Τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις του ελληνικού λαού διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

α) Αυτά που σχετίζονται με τον κύκλο του έτους, δηλαδή με τις γιορτές (κυρίως θρησκευτικές) στη διάρκεια των τεσσάρων εποχών του χρόνου, τις ασχολίες των ανθρώπων που σχετίζονται με την οικιακή ζωή αλλά και τις ασχολίες που σχετίζονται με την εργασία.

β) Σε τοπικά. Είναι αυτά που αναφέρονται σε συγκεκριμένο τόπο και γενικά όταν αναφέρονται σε όλο τον λαό.

Ακόμα, άλλες δύο κατηγορίες στις οποίες θα μπορούσαμε να τα χωρίσουμε είναι σε κοινωνικά, όταν ορίζουν τις σχέσεις των ανθρώπων ή των κοινωνικών τάξεων και σε θρησκευτικά όταν ορίζουν τη θέση των ανθρώπων απέναντι στο Θεό. Γενικά, τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της ιστορίας ενός λαού. Είναι στοιχεία τα οποία συμβάλλουν, ώστε να καλλιεργηθούν συγκεκριμένες αξίες στο εσωτερικό ενός λαού, να επικρατήσει ένας συγκεκριμένος τρόπος ζωής σε αυτόν, και παίζουν καθοριστικό ρόλο στη ρύθμιση της συμπεριφοράς και των σχέσεων των ανθρώπων στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον τους. Είναι τα στοιχεία που έχουν συντελέσει στη διατήρηση και τη συνοχή του ελληνισμού από τα αρχαία χρόνια μέχρι τη νεοελληνική εποχή (Τάσση-Τουλούπη, 2013 & Μερακλής, 2004).

Στα νεότερα χρόνια η σχέση ηθών-εθίμων δεν είναι ίδια με παλαιότερα, αλλά έχει αλλάξει σε ένα βαθμό. Ένας λαός πάντα έχει ήθη. Σήμερα όμως δε δημιουργούνται έθιμα. Το γεγονός αυτό οφείλεται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των ανθρώπων σήμερα, καθώς και στην μεταβολή της σχέσης του ανθρώπου με τον χρόνο. Κάποτε είχε πολύ περισσότερο ελεύθερο χρόνο απ' ό τι τώρα. Απ' τη μια πλευρά λοιπόν δε δημιουργούνται νέα έθιμα, αλλά και τα παλιά φθίνουν και τείνουν να εξαφανιστούν, αφού άλλαξαν τα ήθη που τα δημιούργησαν. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι ζούμε στην εποχή όπου τα ήθη στρέφονται εναντίον των εθίμων και δεν ευνοούν τη δημιουργία νέων (Μερακλής, 2004).

Τα ήθη, τα έθιμα και οι παραδόσεις κληροδοτούνται από τους παλαιότερους με αποτέλεσμα να εμφανίζονται στους νεότερους ανθρώπους και να δημιουργούν την πολιτισμική τους ταυτότητα. Χωρίς τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις μας δε θα μπορούσε να υπάρξει συνέχεια στην πολιτισμική μας παράδοση.

1.4 ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ

Τα δημοτικά τραγούδια ή αλλιώς δημώδη άσματα κατέχουν, αν όχι τη σημαντικότερη, μια σημαντική λογοτεχνική θέση στα μνημεία του λόγου του ελληνικού λαού, μιας και στους στίχους τους αντικατοπτρίζονται ο ψυχικός κόσμος, τα ήθη και η πνευματικότητα του λαού μας. Επίσης, σ' αυτά αναφέρονται ιστορικά γεγονότα και περιγράφονται στιγμιότυπα από τη ζωή των ιστορικών προσώπων. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι ο όρος δημοτικό τραγούδι δεν έχει καμία σχέση με το σημερινό, επαγγελματικό, σύγχρονο δημοτικό τραγούδι που ακούγεται και χορεύεται σε πανηγύρια και σε άλλες γιορτές. Τα δημοτικά τραγούδια τραγουδιούνται στις μεγάλες θρησκευτικές και ονομαστικές γιορτές, στους γάμους, στους αρραβώνες, στα βαφτίσια, στα πανηγύρια, αλλά και σε δουλειές όπως το αλώνισμα και το θέρος. Εκφράζουν την ιστορία, τους πόθους και τα συναισθήματα του λαού μας και συνοδεύουν όλες σχεδόν τις κοινωνικές του δραστηριότητες. Τραγουδιούνται με το στόμα ατομικά κι ομαδικά ή με διαδοχικές επαναλήψεις των στίχων από δυο ομάδες. Δεν είναι λίγες οι φορές που οι στίχοι των τραγουδιών παραφράζονται και έχουμε κάποιες τοπικές παραλλαγές από τόπο σε τόπο. Τα δημοτικά τραγούδια είναι δημιουργήματα των κλειστών, κυρίως αγροτικών κοινωνιών και εκφράζουν τα βιώματα και τα συναισθήματα του λαού.

Υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι κάποιες κατηγορίες δημοτικών τραγουδιών, όπως του γάμου, τα παιδικά, τα μοιρολόγια, οι παραλογές κ.ά. προέρχονται από την αρχαιότητα. Επίσης, στοιχεία της μορφής τους και του τρόπου που έχουν συντεθεί αποκαλύπτουν ουκ ολίγες ομοιότητες με τα ομηρικά έπη και δείχνουν προέλευση από λαϊκές συνθέσεις πανάρχαιων εποχών. Τα δημοτικά τραγούδια εκφράζουν συλλογικά βιώματα και γι' αυτό τον λόγο ο δημιουργός του εκάστοτε τραγουδιού παραμένει ανώνυμος. Στα δημοτικά τραγούδια συνδυάζονται η ποίηση, η μουσική και ο χορός. Έχουν μεγάλη ποικιλία θεμάτων. Ανάλογα με τα θέματά τους χωρίζονται σε τρεις βασικές κατηγορίες:

- ✓ Σε αυτά που αναφέρονται σε διάφορες εκδηλώσεις της ζωής (ερωτικά, νυφιάτικα, νανουρίσματα, παιδικά, της ξενιτιάς, μοιρολόγια, εργατικά κ.ά.)
- ✓ Στα ιστορικά, στα οποία ανήκουν όσα αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα ή σε συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, όπως τα ακριτικά και τα κλέφτικα.
- ✓ Στις παραλογές που είναι αφηγηματικά τραγούδια με θέμα δραματικές περιπέτειες της ζωής, αληθινές ή φανταστικές

(Μερακλής, 1999 & Καψωμένος, 1999 & Σηφάκης, 1998).

Άμεση σύνδεση με τα παραδοσιακά, δημοτικά τραγούδια έχουν οι παραδοσιακοί χοροί ενός τόπου, οι οποίοι δηλώνουν πάρα πολλά για την ιστορία του, αλλά και για τις συνήθειες των κατοίκων του, όσον αφορά στον τρόπο διασκέδασης και ψυχαγωγίας τους.

Ο χορός στην παραδοσιακή κοινωνία ήταν μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα μια από τις σημαντικότερες κοινωνικές εκδηλώσεις και αποτελούσε «θεσμό». Μέσω του χορού,

όπως αναφέρει ο Τσιαμήτρος, οι άνθρωποι διαπαιδαγωγούνται, αφού η εκμάθησή του λειτουργούσε ως ένας τρόπος μύησης στις ηθικές και πολιτιστικές αξίες, τις αισθητικές αντιλήψεις, στο ομαδικό πνεύμα, στην αντίληψη της σχέσης των δύο φύλων, και στην αντίληψη της δομής και της οργάνωσης της κοινωνίας. Η διδασκαλία των χορών πρέπει να εμπεριέχει πολιτιστικά και λαογραφικά στοιχεία και όχι να περιορίζεται εξολοκλήρου στο πρακτικό σκέλος, στο να μάθουν δηλαδή οι μαθητευόμενοι απλώς κάποια βήματα μετατοπίζοντας με μηχανικές κινήσεις το σώμα τους. Επίσης, πληροφορίες σχετικές με τις φορεσιές είναι βοηθητικές και η παρότρυνση για αυτοσχεδιασμό αφήνει περιθώρια ελευθερίας και αυτοέκφρασης, όπως και η συμμετοχή με χτύπημα των χεριών, αλλά και το τραγούδι. Στοιχεία, δηλαδή, που θα βοηθήσουν τους ανθρώπους να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση και υπευθυνότητα. Ακόμα, είναι άκρως σημαντικό να αφιερώνεται χρόνος για την εκμάθηση των λόγων του τραγουδιού και για όσους το επιθυμούν και κάποιων μουσικών οργάνων. Γιατί ο χορός δίνει στους νέους την αίσθηση ότι διασκεδάζουν πραγματικά και με την ψυχή τους. Οι χοροί μαζί με τη μουσική και τα τραγούδια, έχουν άμεση σύνδεση με την περίοδο της Τουρκοκρατίας και της Ελληνικής Επανάστασης. Όμως, οι ρίζες τους προχωρούν βαθύτερα στο παρελθόν. Οι χορευτικές περιστάσεις ήταν πάρα πολλές και σύμφωνα με τον Τσιαμήτρο, χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

- Στις τελετουργικές (κύκλος του χρόνου, της ζωής - Δωδεκαήμερο, Πάσχα, Αποκριές, οικογενειακές γιορτές), οι οποίες έχουν τελετουργικό χαρακτήρα.
- Και στις μη τελετουργικές (γλέντια, πανηγύρια, χορός στις γειτονιές κ.λπ.) (Τσιαμήτρος, 2012).

Στην πλειοψηφία τους οι ελληνικοί χοροί έχουν το σχήμα του ανοιχτού κύκλου όπου ο πρώτος παίζει το ρόλο του αρχηγού (σέρνει τον χορό). Οι πιο πολλοί χοροί είναι μικτοί, (χορεύονται δηλαδή από άντρες και γυναίκες). Όμως, υπάρχουν και χοροί που χορεύονται μόνο από άντρες και άλλοι μόνο από γυναίκες. Όλοι εκτελούν μια συγκεκριμένη χορευτική φράση (έχουν συγκεκριμένα βήματα) και μόνο ο πρώτος που σέρνει τον χορό (πρωτοχορευτής) μπορεί να αυτοσχεδιάσει κάνοντας διάφορες φιγούρες κ.τ.λ. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις που χορεύει μόνο ο πρωτοχορευτής, ενώ οι υπόλοιποι τον βλέπουν και περιμένουν τη σειρά τους να μουν πρώτοι. Ακόμα, υπάρχουν και οι περιπτώσεις που πέρα από την συνηθισμένη χορευτική φράση, δηλαδή τα βήματα, οι χορευτές πραγματοποιούν φιγούρες, δηλαδή αυτοσχεδιάζουν όλοι τους μαζί (Τσιαμήτρος, 2012).

Μαθαίνοντας κανείς τους παραδοσιακούς χορούς και τα παραδοσιακά τραγούδια του τόπου του, αυτόματα μπορεί να καλλιεργήσει την πολιτισμική του ενσυναίσθηση. Μπαίνει δηλαδή στη θέση των προγόνων του και κατανοεί τη σημασία του να τραγουδάς και να χορεύεις εκφράζοντας τα συναισθήματά σου για κάθε περίπτωση που μπορεί να προκύψει στη ζωή. Ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες, δηλαδή στα παιδιά, η εκμάθηση παραδοσιακών χορών ταυτόχρονα με τα παραδοσιακά τραγούδια του τόπου τους, τα ωθεί ακόμα πιο κοντά στην παράδοση, αφού μαθαίνοντας τους παραδοσιακούς χορούς, φορούν και τις παραδοσιακές φορεσιές, προκειμένου να εμφανιστούν σε

κάποια επικείμενη πολιτιστική εκδήλωση. Έτσι, κατανοούν και τον τρόπο ζωής και ενασχόλησης των προγόνων τους.

1.5 ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Ένα σημαντικότατο κεφάλαιο του λαϊκού μας πολιτισμού είναι τα επαγγέλματα των ανθρώπων που έζησαν σε εποχές παλαιότερες από την δική μας, επαγγέλματα τα περισσότερα από τα οποία έχουν χαθεί με το πέρασμα του χρόνου. Υπάρχουν όμως και επαγγέλματα όπως αγγειοπλάστες, караβομαραγκοί, σφουγγαράδες και άλλα που αντιστέκονται στην επιβολή της εκβιομηχάνισης, στην οποία μας οδηγεί η ανάπτυξη των τελευταίων ετών και οι τεχνίτες τους συνεχίζουν με μεράκι και πείσμα την πανάρχαια αυτήν τέχνη τους. Βέβαια, η ταχύτητα η οποία χαρακτηρίζει την εποχή που ζούμε σήμερα, έχει ανατρέψει τα δεδομένα και η ανατροπή αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη μεταβολή πρακτικών και μεθόδων που χρησιμοποιούνταν παλαιότερα και οι οποίες χάνονται σε βάθος χρόνου.

Στις μέρες μας η χειρωνακτική εργασία έχει εκλείψει, γίνεται μαζική παραγωγή αντικειμένων, τα οποία είναι πανομοιότυπα μεταξύ τους, χωρίς να υπάρχει σε αυτά η ιδιαιτερότητα της καλλιτεχνικής έκφρασης, της έμπνευσής του τεχνίτη που τα παράγει. Ως εκ τούτου, ο αριθμός των ανθρώπων που γνωρίζουν και ασκούν παραδοσιακά επαγγέλματα συνεχώς μειώνεται (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

Οι άνθρωποι για να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες ήταν υποχρεωμένοι να εργαστούν και να συνεργάζονται με τους άλλους. Να επιλέγουν και να κάνουν ένα επάγγελμα σύμφωνα με τις διαθέσεις, τις δυνάμεις, τις βλέψεις και τις επιθυμίες τους. Αγωνίζονταν όλη την ημέρα, περιόριζαν στο ελάχιστο τον ύπνο τους και την ξεκούραση, ενώ ξεχνούσαν την ψυχαγωγία. Δεν αποθαρρύνονταν από τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες. Πάλευαν έχοντας πάντα αποθέματα δραστηριότητας, ευθυμίας, αισιοδοξίας και αγωνιστικότητας. Το μυστικό τους η αγάπη για τη δουλειά τους κι ο έρωτας για το μεγάλο θείο δώρο, τη ζωή.

Το επάγγελμα σμιλεύει την προσωπικότητα του ανθρώπου. Διαμορφώνει την εικόνα τόσο εσωτερικά όσο κι εξωτερικά. Ο τρόπος που σκέφτεται, που κινείται είναι απόλυτα συνδεδεμένος με το είδος του επαγγέλματος. Ξετυλίγοντας το νήμα των παραδοσιακών επαγγελμάτων και ασχολιών, θα βρεθούμε σ' ένα κόσμο μακρινό, ξεχασμένο στο παρελθόν, όπου θα διαπιστώσουμε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τότε οι άνθρωποι χωρίς τα μέσα που διαθέτουμε εμείς σήμερα αλλά παράλληλα θα θαυμάσουμε κίολας την επινοητικότητά τους, ώστε να μπορέσουν να εκμεταλλευτούν αυτά που τους έδινε η φύση καθώς επίσης και τις φυσικές ενέργειες. Η ανάγκη οδηγούσε τότε τους ανθρώπους να σκέφτονται και να επινοούν. Σήμερα μπορούμε εύκολα να βρούμε ότι θέλουμε και να φτιάξουμε χωρίς κόπο όποια κατασκευή σκεφτούμε και γι' αυτό δεν είναι απαραίτητο να επινοήσουμε λύσεις. Αυτό όμως δεν είναι πάντα θετικό. Μπορούμε να πάρουμε ό,τι θετικό απόκτησαν εκείνοι και να το προσαρμόσουμε στα σημερινά δεδομένα, ώστε να υπάρξει καλύτερη πρόοδος. Γιατί πρόοδος σημαίνει να εκμεταλλευόμαστε την εμπειρία των παλιότερων και να προχωράμε ακόμα πιο μπροστά. Σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει να αρνηθούμε τους παλιότερους. Τα διάφορα επαγγέλματα των ανθρώπων δημιουργούνται για να καλύψουν κάποιες

ανάγκες που υπάρχουν στις διάφορες εποχές. Εξαρτώνται από την εποχή και τις ανάγκες της. Αναπόσπαστο κομμάτι της λαογραφικής ελληνικής κληρονομιάς είναι τα επαγγέλματα που ασκούσαν για αιώνες ολόκληρους οι Έλληνες. Ακόμα κι αν έχουν σιγά-σιγά εκτοπιστεί, τα επαγγέλματα αυτά αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής παράδοσης. Τα ελληνικά παραδοσιακά επαγγέλματα είναι πάρα πολλά και εξίσου σημαντικά όλα τους (Τσιαμήτρος, 2012).

Όμως, στην παρούσα εργασία θα αναφερθούν τα πιο γνωστά και κυρίως τα επαγγέλματα των κατοίκων στα νησιά του Αιγαίου. Γίνεται αναφορά σ' αυτά που έχουν αλλοιωθεί, διότι με την πάροδο του χρόνου και την εξέλιξη της τεχνολογίας έχουν αντικατασταθεί.

1.5.1 Παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο

Στα περισσότερα λοιπόν, αν όχι σε όλα τα νησιά του Αιγαίου, τα επαγγέλματα των κατοίκων ήταν ίδιας φύσεως και σχετίζονταν με τη θάλασσα και τον τρόπο διαβίωσης των ανθρώπων που κατοικούσαν σε αυτά. Οι κάτοικοι της Ρόδου ήταν έμποροι και τα καταστήματά τους βρίσκονταν στην πόλη που περικλείονταν από τα τείχη. Κάποια καταστήματα υπήρχαν στα «μαράσια», αλλά σχεδόν όλοι οι κάτοικοι προτιμούσαν να ψωνίζουν όσα πράγματα είχαν ανάγκη από τα μαγαζιά της παλιάς πόλης και από όσα βρίσκονταν στις πύλες που έβλεπαν προς το μεγάλο λιμάνι. Στα χωριά ήταν όλοι γεωργοί (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

Στα νησιά του Αιγαίου και κατά συνέπεια και στο νησί της Ρόδου τα επαγγέλματα τα οποία δέσποζαν ήταν:

α) Κατασκευαστής Βοτσαλωτών

Τα βοτσαλωτά δάπεδα αποτελούν έναν επίπονο αλλά εξαιρετικά εντυπωσιακό και μόνιμο τρόπο διακόσμησης που, εκτός των υπολοίπων νησιών, γνώρισε εφαρμογές και στη Ρόδο. Οι κάτοικοι στη Ρόδο, αφού έμαθαν την τέχνη κοντά σε έμπειρους ξένους τεχνίτες, κυρίως από τη Χίο, μπορούσαν από ένα σημείο και μετά να εκτελούν και οι ίδιοι τις παραγγελίες των συντοπιτών τους. Στα Δωδεκάνησα τα βοτσαλωτά δάπεδα γνωρίζουν μεγάλη διάδοση ιδιαίτερα τον 19ο αιώνα (1830 έως 1920) και την περίοδο του μεσοπολέμου, σε αυλές και δάπεδα εκκλησιών, σε καφενεία αλλά ακόμα και σε σπίτια. Δουλειά των γυναικών ήταν να μαζεύουν από την παραλία τα κατάλληλα βότσαλα, ανάλογα με το μέγεθος και το χρώμα που θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί για το βοτσαλωτό δάπεδο που θα φιλοτεχνούνταν. Τα μεγάλα βότσαλα ονομάζονταν χόχλακες και τα μικρά χοχλάκια. Μετά τη συγκομιδή αναλάμβανε ο κατασκευαστής του βοτσαλωτού δαπέδου να τα εφαρμόσει στο δάπεδο, σύμφωνα με το σχέδιο, δηλαδή το πατρόν ή αλλιώς το αχνάρι το οποίο βρισκόταν χαραγμένο σχεδιασμένο σε ριζόχαρτο με μαρκαδόρο (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

β) Πετράς

Το σκάλισμα της πέτρας είναι μία τέχνη η οποία υπήρχε από πολύ παλιά στο νησί της Ρόδου και σε άλλα νησιά του Αιγαίου. Παλιοί Ροδίτες, μάστορες φιλοτεχνούσαν τοίχους σκαλίζοντας πέτρες, οι οποίες προέρχονταν από την περιοχή του Αρχαγγέλου

- Στεγνά και συγκεκριμένα από την περιοχή που ονομάζεται Σφουγγάρια. Από εκεί οι εργολάβοι και οι τεχνίτες την μετέφεραν και με τα κατάλληλα εργαλεία, όπως ο χτενιάς (με δόντια), το καλέμι (με δόντια από ατσαλοσίδηρο), το μαρτέλι (διπλός χειροποίητος πέλεκυς), ο μαντρακάς (μεγάλο σφυρί) και η βούρτσα που βοηθούσε στον καθαρισμό από τη σκόνη. Έπειτα, την φιλοτεχνούσαν και την διαμόρφωναν, έτσι ώστε να είναι κατάλληλη να στολίζει την πρόσοψη ενός τοίχου ή να χτιστεί πάνω σε αυτήν (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

γ) Καραβομαραγκός

Μία από τις σημαντικότερες τεχνικές δραστηριότητες των κατοίκων στα νησιά του Αιγαίου, ήδη από το 18ο αιώνα έως και τον 20^ο ήταν η ναυπηγική, η τέχνη δηλαδή του καραβομαραγκού. Οι υλοτόμοι, σε αντίθεση με τα πετρελαιοκίνητα και ηλεκτροκίνητα μηχανήματα, πρόσεχαν πολύ την προέλευση του ξύλου, όταν αυτό επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί από ναυπηγούς. Τα χαρακτηριστικά του έπρεπε να είναι ιδιαίτερα, πράγμα το οποίο σήμερα δεν εξετάζεται από τη σύγχρονη υλοτομία. Αρχικά, το σκίσιμο των ξύλων γινόταν από τους μπισκιτζήδες και ακολουθούσε τα «νερά» του ξύλου, ενώ η επεξεργασία της εξωτερικής επιφάνειας της γάστρας του σκάφους γινόταν με χειροποίητες πλάνες, που ακολουθούσαν επίσης τα νερά του υλικού. Με τα ηλεκτρικά εργαλεία όμως της σύγχρονης εποχής εγκαταλείπονται οι παλιοί αυτοί οι τρόποι. Στα Δωδεκάνησα υπάρχουν μαρτυρίες για ναυπηγήσεις μέσα στον 18ο αιώνα, οι οποίες αυξάνονται ραγδαία κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου. Για παράδειγμα, στην Κάρπαθο πριν το 1815 λειτουργούν δύο ναυπηγεία τα οποία απασχολούσαν 600 άτομα. Ναυπηγεία υπήρχαν ακόμα και στην Κάσο, στο Καστελόριζο, αλλά και στη Λίνδο της Ρόδου μέσα στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, ενώ στη Σύμη ήδη από τις αρχές του 18ου αιώνα δημιουργούνται σπογγαλιευτικά σκάφη και κάποια από τα εμπορικά πλοία του νησιού (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

δ) Αγγειοπλάστης

Στα Δωδεκάνησα τα πήλινα σκεύη αποτελούσαν καθοριστικά επιμέρους στοιχεία της οικοσκευής. Καταλάμβαναν συγκεκριμένες θέσεις μέσα στο σπίτι, βάσει ενός κοινά αποδεκτού αισθητικού κώδικα. Στους νεότερους χρόνους, κάπου στα τέλη του 19ου αιώνα και εξής, η κεραμική δραστηριότητα της Ρόδου επικεντρώνεται κυρίως σε τρεις θέσεις: στον Αρχάγγελο στη θέση Στεγνά και στην περιοχή Πετρώνας. Τα ροδίτικα κεραμικά δημιουργούνται από την ανάμειξη τριών ειδών χώματος, χρώμα το οποίο αναζητούνταν σε κατάλληλες χωματερές. Το πρώτο ήταν υποκίτρινο, εύπλαστο αλλά δεν ήταν πολύ ανθεκτικό και βρισκόταν συνήθως στην περιοχή Αρχίπολη. Το δεύτερο ήταν χρώματος γκρι - μολυβί και είχε στερεωτικές ιδιότητες. Αυτό βρισκόταν στον Πετρώνα, ενώ το τρίτο το βαθύ κόκκινο βρισκόταν στην περιοχή Άγιος Θεόδωρος. Η ανάμειξη των υλικών αυτών γινόταν σε αναλογία πέντε μέρη από το υποκίτρινο, τρία από το γκρίζο και ενάμιση από το κοκκινόχρωμα. Το κοκκινόχρωμα χρησιμοποιούνταν για τα αγγεία της φωτιάς, τα πυρίμαχα σκεύη δηλαδή.

Ο κεραμικός τροχός τίθεται σε περιστροφική κίνηση με το πόδι, ενώ την ίδια ώρα ο τεχνίτης έπλαθε το αγγείο πάνω στο πανοτρόχι (το επάνω μέρος του τροχού στο οποίο δινόταν το σχήμα του αγγείου). Στην αρχή τα πήλινα ήταν αγυάλωτα, δηλαδή δεν ήταν

γυαλισμένα. Ύστερα από το 1920 το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής άρχισε να γυαλώνεται (να γυαλίζεται) με χάλικα και μολύβι. Στον Αρχάγγελο, όπως αναφέρει η Κορρέ- Ζωγράφου, λέγεται ότι ο Γιασιράνης Νικόλαος (ο πρώτος αγγειοπλάστης στη Ρόδο) ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τη συγκεκριμένη αλοιφή. Την παραθαλάσσια περιοχή που ονομάζεται «Στεγνά» στη θέση Πετρώνα, περιοχές οι οποίες εκπροσωπούν την παλαιότερη αγγειοπλαστική παραγωγή, υπήρχαν πρωτόγονες κεραμικές εγκαταστάσεις. Εκεί υπήρχαν 3 καμίνια (το μέρος στο οποίο ψήνονταν τα κεραμικά) εν ενεργεία.

Από την ροδίτικη κεραμική παραγωγή τα κυριότερα σκεύη τα οποία αναφέρονται είναι τα εξής:

- Βυτίνα. Σε σχήμα λαγήνου με δύο έως τέσσερις λαβές.
- Βυτινάρι. Ομοίωσχημο, αλλά πιο μικρό σε μέγεθος από τη βυτίνα με μία δύο ή και τρεις λαβές.
- Τσουκά. Ήταν το τσουκάλι για μαγείρεμα.
- Μανατσούκι. Τσουκάλι με ένα αυτί.
- Ζυματερή. Λεκάνη ζυμώματος.
- Ριφολακάνη ή αλλιώς Ριφική. Ήταν το σκεύος όπου ψήνονταν μέσα το ρίφι της Λαμπρής. Κάθε Ροδίτης, τη Λαμπρή θεωρεί απαραίτητη υποχρέωση το σφάξιμο του Λαμπριάτη ή Πασκάτη. Το αρνί παραγεμίζεται με χοντρό σιτάρι αλεσμένο στο χερόμυλο, τοποθετείται στην ειδική πήλινη λεκάνη (Ριφική) και ψήνεται στο φούρνο.
- Αλατικό. Δοχείο για το αλάτι.
- Πιθάρι ή αλλιώς Κιούπιν. Σκεύος 30-80 οκάδων όπου αποθήκευαν λάδι, κρασί, ξερά σύκα και άλλα.

Βέβαια, εκτός από τα παραπάνω, φτιάχνονταν και πολλά άλλα σκεύη που εξυπηρετούσαν διάφορες ανάγκες της καθημερινής ζωής των Ροδιτών, αλλά και σκεύη που προοριζόνταν και σχετίζονταν με βασικούς σταθμούς του ανθρώπινου βίου όπως, η βάπτιση, ο γάμος ή ο θάνατος.

Κεραμικά έχουν βρεθεί σε πολλές αρχαιολογικές θέσεις κοντά κυρίως στον Αρχάγγελο και λόγω του γεγονότος αυτού υπάρχουν τα ροδίτικα τοπωνύμια όπως Κέραμος, Κεραμί, Πιθάρια και άλλα (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

ε) Πλανόδιος Μανάβης

Ο πλανόδιος μανάβης ήταν από τους πιο αγαπητούς μικροπωλητές στα χωριά. Σ' αυτό δε συντελούσε μόνο η εξυπηρέτηση και η προμήθεια των απαραίτητων τροφίμων στην οικογένεια του χωρικού, αλλά η καθημερινή επαφή με τις νοικοκυρές δημιουργούσε μια φιλική σχέση που τη διέκρινε η αμοιβαία εμπιστοσύνη. Ο μανάβης, ιδιαίτερα όταν αυτός ήταν ευχάριστος και κοινωνικός άνθρωπος, ενημέρωνε τις νοικοκυρές για όσα γίνονταν στον κόσμο. Βλέπετε τότε δεν υπήρχαν τα ΜΜΕ και ο μανάβης αποτελούσε ένα μέσο ενημέρωσης. Αυτός θα μετέφερε και τα διάφορα νέα από χωριό σε χωριό (Ανδριανάκος -Ανδριανάκος- Δανδουλάκης, 2017).

στ) Ελαιοκόμος

Εκτός από τις υπόλοιπες γεωργικές εργασίες που απασχολούσαν τους κατοίκους της Ρόδου και γενικά των νησιών του Αιγαίου, ήταν και η συγκομιδή του καρπού της ελιάς, προκειμένου οι κάτοικοι να έχουν το ελαιόλαδο αποθηκευμένο στα σπίτια τους για όλη τη χρονιά, έτσι ώστε να μπορούν να φτιάχνουν τα φαγητά τους.

Τα ελαιόδεντρα τα φύτευαν και περίμεναν περίπου για έξι με επτά χρόνια, ώστε να τους δώσουν καρπό. Όταν το δέντρο ήταν έτοιμο να δώσει τον καρπό του, την περίοδο από τον Νοέμβριο μέχρι και τον Δεκέμβρη (ενίοτε μέχρι τον Ιανουάριο, αν τα δέντρα που είχαν ήταν πολλά) γινόταν η διαδικασία της συγκομιδής, χτυπώντας τις ελιές πάνω από το δέντρο με ένα μακρύ ξύλο που λεγόταν κονταρίδι. Με αυτό οι ελιές έπεφταν στο έδαφος και από εκεί τις μάζευαν σε σακιά και όταν συγκέντρωναν αρκετή ποσότητα, πήγαιναν στο ελαιοτριβείο απ' όπου και έπαιρναν το φρέσκο ελαιόλαδο.

Τον ελαιοπολτό τον στοίβαζαν σε σάκους από κατσικίσιο μαλλί που λέγονταν τουβράες και τους τοποθετούσαν στο χειροκίνητο πιεστήριο, όπου με τη βοήθεια μοχλού από σίδηρο (μαναβέλλας), η σιδερένια πλάκα κατέβαινε και τους συμπίεζε, ενώ το λάδι έτρεχε σε δεξαμενή για να μεταφερθεί στη συνέχεια μέσα στα κουρούπια ,δηλαδή τα πιθάρια των σπιτιών (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

ζ) Πλέχτρα- κεντήστρα-υφάντρα

Η νοικοκυρά χαρακτηριζόταν τύπος και υπογραμμός για τη νοικοκυροσύνη. Ήταν η τέλεια μαγείρισσα, η σωστή ράφτρα και πολύ καλή υφάντρα. Σαν υφάντρα διακρίνονταν όχι μόνο για την εργατικότητα και την υπομονή, αλλά και για το πνεύμα της καλαισθησίας και της γραφικότητας. Η υφαντική τέχνη έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οικιακή οικονομία.

Στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα οι γυναίκες έπαιρναν μαλλί αρνιών από τις μάντρες, το ζεμάτιζαν και μετά το έπλεναν στη θάλασσα για να το καθαρίσουν. Ύστερα το έκλωθαν στο αδράχτι και το έκαναν κλωστή. Με αυτήν έπλεκαν φανέλες των αντρών, γιλέκα, κάλτσες, φανελάκια για τις γυναίκες και ζακέτες εξωτερικές. Τα μικρότερα σε ηλικία κορίτσια μάθαιναν να κεντούν πάνω σε καμβά, ώστε μεγαλώνοντας να γνωρίζουν πώς να πλέκουν τα απαραίτητα για την οικογένειά τους. Τα περισσότερα κορίτσια δούλευαν στον αργαλειό από 12-13 ετών. Κύρια υφαντική ύλη ήταν το βαμβάκι (Κορρέ – Ζωγράφου, 2004).

Σαν μια καθαρή γυναικεία απασχόληση έχει συντελέσει ώστε να στρωθεί το σπίτι με υφαντά, να ντυθούν άνδρες και γυναίκες ακόμα και να ετοιμάσουν όλη την προίκα των κοριτσιών της οικογένειας. Η ξυλεία από την οποία έπρεπε να κατασκευαστεί ο αργαλειός ήταν αντοχής γι' αυτό διάλεγαν ξυλεία από παλιό πεύκο. Το τυλιγάδι ήταν ένα ειδικό εργαλείο με το οποίο μάζευαν το νήμα, από εκεί το περνούσαν μέσω της τυλίχτρας στον αργαλειό, όπου ήταν το ξυλόχτενο, ειδικά φτιαγμένο που έμπαινε στο

χτένι, περνούσαν το νήμα και από εκεί στα μετάρια και με τις πατήθρες άρχιζε το ύφασμα στον αργαλειό. Ο αργαλειός δεν αποτελούσε μόνο μια απλή απασχόληση αλλά ήταν και ένας σοβαρός παράγοντας στην ενίσχυση της οικιακής οικονομίας με κάθε λογής υφαντά. Απαραίτητο κρίνεται να αναφέρουμε ορισμένα εξαρτήματα του αργαλειού όπως το λανάρι, το τσικρίνι με τις περιστροφές του τροχού και τον ανάλογο χειρισμό, το τυγάδι, η ρόκα και η ανέμη. Με το λανάρι έζυναν το μαλλί και το μετέτρεπαν σε σκαμάγκια που τα έκλωθαν για να γίνει πιο ψηλό το νήμα, ώστε να χρησιμοποιηθεί σε ειδικά υφαντά. Ύστερα από τον αργαλειό το ύφασμα έπρεπε να πάει στο μαντάμι, στη δρυστέλα, όπου το έριχναν μέσα στην καρούτα που με πολύ ζεστό νερό, ειδικά φτιαγμένο κοπανούσαν το ύφασμα για να γίνει πιο χοντρό. Στον αργαλειό γίνονταν και το πανί. Το λεύκαιναν, το κοπανούσαν στο νερό για γίνει πιο γερό και πιο λευκό (Παπαρίζος,1996).

η) Ψαράς

Οι άντρες των νησιών του Αιγαίου ως κύρια απασχόληση, προκειμένου να βιοποριστεί η οικογένειά τους είχαν την ενασχόληση με το ψάρεμα. Αν δεν είχαν χωράφια να καλλιεργήσουν για να προσφέρουν τα απαραίτητα στην οικογένειά τους, το ψάρεμα ήταν ένας από τους λίγους τρόπους για να καταφέρουν να βγάλουν χρήματα. Από πολύ νωρίς το πρωί, νύχτα ακόμα, έβγαιναν στη θάλασσα, ο καθένας με το καΐκι του για να προλάβουν την ψαριά. Έριχναν τα δίχτυα τους και παρακαλούσαν η ψαριά τους να είναι αρκετή, ώστε να καταφέρουν να εξασφαλίσουν το φαγητό των παιδιών τους. Λόγω του πολύ χρόνου που περνούσαν ψαρεύοντας, πουλούσαν τα ψάρια τους στους πλανόδιους ψαράδες, οι οποίοι με τη σειρά τους τα πουλούσαν στον κόσμο. Έβαζαν τα ψάρια πάνω σε μια στρογγυλή τάβλα την οποία την στήριζαν στο κεφάλι τους με το ένα χέρι, και στο άλλο χέρι είχαν έναν κουβά με δροσερό νερό για να δροσιίζουν τα ψάρια τους και να τα διατηρούν φρέσκα και γυρνούσαν από γειτονιά σε γειτονιά φωνάζοντας για τηνπραμάτεια τους (Κορρέ-Ζωγράφου, 2004 & Ανδριανάκος-Ανδριανάκος-Δανδουλάκης, 2017).

1.6 ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Με τη μελέτη των λαϊκών παραδοσιακών ενδυμασιών, μπορούμε να ανιχνεύσουμε τον υλικό πολιτισμό μιας κοινότητας, αλλά και να έρθουμε σε επαφή με τις δομές της διερευνώντας τες (Γκιζέλης, 1974).

Κατά την Παλαιολιθική εποχή εντοπίζεται η δημιουργία των πρώτων ενδυμάτων. Μέχρι τότε οι άνθρωποι συνήθιζαν να διακοσμούν το δέρμα τους με σχέδια, χρώματα και τατουάζ. Κάλυπταν, το σώμα τους με δέρματα ζώων, γούνες και φύλλα από δέντρα. Κατά τη Νεολιθική εποχή με την εφεύρεση του αργαλειού, δημιουργήθηκε η υφαντική. Έτσι, άρχισαν να κατασκευάζονται τα πρώτα υφάσματα. Η πρώτη, αρχαία ελληνική ενδυμασία αποτελούνταν από ορθογώνια υφάσματα, τα οποία φοριούνταν και από άνδρες και από γυναίκες. Αυτά ήταν ο χιτώνας, ο οποίος ραβόταν στους ώμους, και το μιάτιο, που χρησίμευε ως πανωφόρι. Ήταν ρούχα απλά και λειτουργικά, που αντανakλούσαν το πνεύμα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα σημειώθηκε μεγάλη αλλαγή σχετικά με την ενδυμασία των ανθρώπων. Η ελληνική παραδοσιακή ενδυμασία εντοπίζεται στις φορεσιές των Ελλήνων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Τις φορεσιές αυτές οι άνθρωποι συνέχιζαν να τις φορούν για πολλά χρόνια και μέχρι τα χρόνια μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, αλλά με το πέρασμα του χρόνου αντικαταστάθηκαν από ενδυμασίες δυτικού τύπου. Κάθε κομμάτι παραδοσιακής φορεσιάς έχει ιδιαίτερη σημασία στην οργάνωση της μορφής της, έχει τους δικούς της κανόνες και νόμους και αντιπροσωπεύει τον τρόπο ζωής και τις συνθήκες διαβίωσης, καθώς και τις ανάγκες μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων. Η φορεσιά αποτελεί έκφραση της λαϊκής δημιουργίας και είναι διαμορφωμένη σύμφωνα με τις ανάγκες που καλείται να καλύψει. Το σχήμα της, αλλά και το υλικό από το οποίο είναι κατασκευασμένη, καθορίζονται και δεσμεύονται από το περιβάλλον (φυσικό και κοινωνικό). Ο τρόπος με τον οποίο είναι διακοσμημένη μια φορεσιά, αλλά και το χρώμα της, είναι στοιχεία που της δίνουν την ιδιαίτερη τοπική-ομαδική έκφραση που την χαρακτηρίζει (Χατζημιχάλη, 1978).

Όπως προαναφέρθηκε, όταν φορά κανείς την παραδοσιακή φορεσιά του τόπου του έρχεται σε άμεση επαφή με τη ζωή και τη δράση των προγόνων του.

1.6.1 ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ

Η ελληνική λαϊκή παράδοση, εκτός των υπολοίπων (παραμύθια, τραγούδια κ.τ.λ.) περιλαμβάνει και τις ελληνικές παραδοσιακές φορεσιές. Λέγοντας «ελληνική λαϊκή παράδοση», εννοούμε τον πολιτισμό που δημιουργήθηκε στα μεταβυζαντινά χρόνια και αποτελεί πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Οι ελληνικές παραδοσιακές ενδυμασίες, όπως και κάθε άλλη μορφή ενδυμασίας του παρελθόντος, αποτελούν ένα σημαντικό στοιχείο της πολιτισμικής μας κληρονομιάς. Είναι δημιουργήματα με μεγάλη καλλιτεχνική αξία και φανερώνουν πολλά στοιχεία για τον πολιτισμό, την κοινωνία, αλλά και για την ιστορία της εποχής τους (Οικιακή οικονομία α' γυμνασίου, 2007-2013).

Οι ελληνικές φορεσιές, διατηρούν τις παραδοσιακές μορφές παλαιότερων εποχών και επιβεβαιώνουν τη συνέχεια της ύπαρξης του Έθνους. Σε κάθε επαρχία, κάθε πόλη, κάθε χωριό συναντάμε, συνήθως, δυο ή τρεις παραλλαγές της ίδιας τοπικής φορεσιάς (Παπαντωνίου, 2000). Οι ελληνικές φορεσιές διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, αλλά παρατηρείται εκπληκτική ομοιομορφία σε γειτονικές περιοχές, γεγονός που επιβεβαιώνει πόσο ισχυρή είναι η δύναμη της τοπικής παράδοσης (Μαζαράκης, 2016). Η πρώτη πλήρης φορεσιά, που έχει καταγραφεί είναι η παραδοσιακή φορεσιά Ψαριανής, η οποία φορέθηκε κατά την περίοδο του Αγώνα της Ανεξαρτησίας. Χρονολογείται από το 1827, κάτι που επιβεβαιώνεται και από την υδατογραφία του Karl Krazeizen, στην οποία ο καλλιτέχνης απεικονίζει σε πολυπρόσωπη σύνθεσή του Ψαριανή με παραδοσιακή φορεσιά, της οποίας η μορφή, τα υφάσματα και τα χρώματά τους καθώς και τα στοιχεία που συνθέτουν τον κεφαλόδεσμο, είναι ακριβώς ίδια μ' εκείνα της φορεσιάς του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου (Λαδά-Μινώτου, 2016).

Τα παραδοσιακά ενδυματολογικά σύνολα δεν παρέμειναν στατικά στο πέρασμα του χρόνου, αλλά, αντίθετα, υπέστησαν μετασχηματισμούς και αλλαγές (με πλαίσιο τα διαφορετικά, κατά περιόδους, ιστορικά δεδομένα, τη συγκρότηση της κοινωνίας, τις εκάστοτε αισθητικές αντιλήψεις κ.λπ.). Σε μια λαογραφική/ενδυματολογική μελέτη θα πρέπει αυστηρά να δίνεται η σωστή ένταξη της ενδυμασίας στον τόπο και τον χρόνο, η σύνδεσή της με την κοινωνική ηλικία, το κοινωνικό στρώμα και την κοινωνική κατάσταση κατά την οποία φορέθηκε, και, βέβαια, οι συνθήκες κατασκευής μιας ενδυμασίας (προμήθεια υλικών, επεξεργασία τους κ.λπ.), είτε σε οικιακό, είτε σε εργαστηριακό περιβάλλον (Βρέλλη -Ζάχου, 2014).

Ο Λουκάτος μιλώντας για την ελληνική παραδοσιακή ενδυμασία, υπογράμμισε τόσο την προστατευτική όσο και την καλλωπιστική και κοινωνική της λειτουργία, συνδέοντάς την με το παρελθόν της Αρχαίας Ελλάδας και του Βυζαντίου (Βρέλλη-Ζάχου, 2014).

Τον 18ο και 19ο αιώνα διαγράφονται αλλαγές ως προς την ενδυματολογία, καθώς σε πολλές ελληνικές περιοχές ξεκινούν εμπορικές δραστηριότητες, όπου σε συνδυασμό με την ελληνική βιομηχανική επανάσταση, οδηγούν την κοινωνία προς μία αστικοποίηση. Τα νέα αυτά κοινωνικά δεδομένα σχετικά με την ενδυμασία

φανερώνουν τα εξής: α) Τα ενδύματα όσων ανήκουν στην ανώτερη κοινωνική βαθμίδα υποδηλώνουν την υπεροχή της τάξης τους και μιμούνται αυτά της Κωνσταντινούπολης και της Δύσης, β) τα ενδύματα της μεσαίας τάξης αντικατοπτρίζουν «τη φιλοδοξία τους για κοινωνική ανέλιξη» και μιμούνται την ενδυμασία της δυτικής αστικής τάξης και γ) η ενδυμασία της κατώτερης κοινωνικής τάξης παραμένει συντηρητική, υποτάσσεται στις προσταγές των κατακτητών αλλά αποτελεί και το θεματοφύλακα των παραδεδομένων αξιών. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν και οι κάτοικοι των μικρών νησιωτικών, πεδινών και ορεινών περιοχών, καθώς η ισχνή οικονομία τους δεν επιτρέπει την ανάπτυξη του ρυθμού οποιασδήποτε μορφής πολιτισμικής συμπεριφοράς και αλλαγής (Βρέλλη-Ζάχου, 2014).

Ο ρόλος του ενδύματος είναι ιδιαίτερα σημαντικός για πολλές κοινότητες που επιδιώκουν τη διατήρηση μιας «εσωτερικής ομοιογένειας», καθώς και της προφύλαξης της τοπικής και πολιτισμικής τους ταυτότητας (Μαχά-Μπιζούμη, 2017).

Ο υλικός κόσμος του ενδύματος, διακατέχεται από μία ρευστότητα λόγω των αφομοιώσεων, των μεταλλαγών και των μετασχηματισμών της κοινότητας, ενώ είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τις εναλλασσόμενες ιστορικές, οικονομικές, κοινωνικές και γεωγραφικές συνθήκες, οι οποίες συνετέλεσαν καθοριστικά στη δημιουργία σε κάθε χρονική περίοδο (Μαχά-Μπιζούμη, 2006).

Η φορεσιά κάθε τόπου εξαρτάται από τις κλιματολογικές συνθήκες, (οι φορεσιές διακρίνονται σε πεδινές-γεωργικές, ορεινές-ποιμενικές, αστικές, νησιωτικές), την παραγωγή και επεξεργασία των υλών, την ανάπτυξη του εμπορίου, τις πολιτιστικές επιδράσεις και την ιστορική του πορεία. Οι περισσότερες ελληνικές φορεσιές δεν έχουν στόχο να αναδείξουν την ομορφιά ή τη χάρη του σώματος. Σ' αυτές αντικατοπτρίζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ομάδας και συμβολίζεται η ταυτότητα της εκάστοτε κοινότητας. Καθοριστικοί παράγοντες που συντελούν στη δημιουργία μιας ενιαίας ενδυματολογικής συμπεριφοράς είναι η ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα, η κοινωνική κατάσταση, η καθημερινότητα και οι γιορτές, οι επίσημες κοινωνικές ώρες (γέννηση, ενηλικίωση, γάμος, θάνατος) και οι θρησκευτικές δοξασίες (Λαγάκου, 1998 & Βρέλλη-Ζάχου, 2014).

Γενικά οι ελληνικές παραδοσιακές ενδυμασίες (αστικές, χωρικές, πεδινές, ορεινές, παραθαλάσσιες, νησιωτικές), διακρίνονται για τις κατά τύπους ιδιομορφίες τους αλλά και τη συμβολική χρηστική τους λειτουργία, ενώ η διαφορετικότητά τους αυτή και η πολυμορφία, διαμορφώνεται ανάλογα τη χρονική περίοδο, την ηλικία, την κοινωνική τάξη καθώς και την κοινωνική περίσταση όπως αρραβόνας, γάμος, χηρεία και γιορτή (Βρέλλη-Ζάχου, 2014). Το ένδυμα με την κωδικοποιημένη «γλώσσα» του παρουσιάζει την πολιτισμική μορφή των τοπικών κοινοτήτων, πληροφορεί για τους κοινωνικούς δεσμούς ενός τόπου, δείχνει τις σχέσεις μεταξύ των μελών μιας κοινότητας και αποκαλύπτει μέσω της «υλικής διάστασής» του, τα σημαντικότερα γεγονότα της ζωής του ατόμου, αλλά και την άμεση σύνδεσή του μ' αυτό, καθώς η αλλαγή και η εξέλιξη ή η παρακμή μιας κοινωνικής δομής, αποτυπώνεται ταυτόχρονα πάνω στην ενδυμασία.

Η Αγγελική Χατζημιχάλη, μελετώντας την Ελληνική παραδοσιακή φορεσιά έκανε μια πρωτότυπη μορφολογική κατάταξη. Χώρισε τις γυναικείες φορεσιές, που

παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ποικιλία και πολυπλοκότητα, σε τρεις βασικές κατηγορίες και τις ανδρικές σε δύο. Πιο συγκεκριμένα, τις ανδρικές τις διακρίνει στις εξής:

α) φορεσιές με φουστανέλα

β) φορεσιές με βράκα

ενώ οι γυναικείες διακρίνονται στις παρακάτω:

α) φορεσιές με το σιγκούνι

β) φορεσιές με το καβάδι

γ) φορεσιές με το φουστάνι

(Χατζημιχάλη, 1978).

Αναφορικά με τις γυναικείες φορεσιές αναλύονται οι παραπάνω κατηγορίες στη συνέχεια:

Οι φορεσιές με το σιγκούνι: Το σιγκούνι είναι κατακόρυφα ανοιχτό μπροστά, χωρίς μανίκια και κατάλευκο. Φοριέται κάτω από το χοντρό, αμάνικο, βαμβακερό πουκάμισο με τον γεωμετρικό, συνήθως διάκοσμο και το μικρό μπούστο (τζάκο) που συγκρατεί τα ολοκέντητα μανίκια της φορεσιάς (Βρέλλη-Ζάχου, 2014).

Οι φορεσιές με το καβάδι: Το βαμβακερό ή μεταξωτό καβάδι ή το αντερί ή ο σαγιάς ή ο καπλαμάς είναι και αυτό κατακόρυφα ανοιχτό μπροστά. Η διαφοροποίησή του από το σιγκούνι έγκειται στο γεγονός ότι έχει μανίκια. Φοριέται πάνω από το μακρυμάνικο, συνήθως λεπτό βαμβακερό ή μεταξωτό πουκάμισο με τον κεντητό διάκοσμο πλούσιο, σε χρώματα και σχήματα. Τα υφάσματα από τα οποία ήταν ραμμένο είναι εισαγόμενα, μεταξωτά ή βαμβακερά και ως προς το σχήμα του ήταν μακρύ ως τον αστράγαλο και έδενε στον αγκώνα ή στους καρπούς. Εντοπίζεται σε περιοχές όπως το Σουφλί, η Χαλκιδική, η Κάλυμνος, η Κάρπαθος, κ.α. (Βρέλλη-Ζάχου, 2014).

Οι φορεσιές με το φουστάνι: Το βαμβακερό ή μεταξωτό (κάποτε και μάλλινο) εξωτερικό φόρεμα σχηματίζεται από το αμάνικο πανωκόρμι, που είναι ανοιχτό στο στήθος και την πλατιά ή πολύπτυχη φούστα. Φοριέται πάνω από μακρυμάνικα βαμβακερά ή μεταξωτά πουκάμισα, ανάλογα με αυτά της προηγούμενης κατηγορίας (Χατζημιχάλη, 1978).

Το φουστάνι διακρίνεται σε τρεις μορφές: α) Στο φουστάνι με φούστα, προερχόμενο από την εποχή της Αναγέννησης, το οποίο αποτελούσε το ένδυμα των νησιωτικών και παράλιων περιοχών που είχαν έντονη εμπορική δραστηριότητα. Η φούστα είχε πτυχώσεις όπως της φουστανέλας και το ύφασμά της ήταν μάλλινο, βαμβακερό ή μεταξωτό. Συναντάται στα νησιά του Αργοσαρωνικού, στη Λευκάδα, στη Μάνη, στην Αστυπάλαια, στη Νίσυρο κ.α. (Βρέλλη-Ζάχου, 2014)

β) στο φουστάνι, όπου στη νεότερη εκδοχή του, συνδυάζει το μπούστο από το αντερί των αρχοντισσών με το ευρωπαϊκό φουστάνι της εποχής του Ρομαντισμού και συμπληρώνεται μ' ένα κοντό πολύ στενό μακρυμάνικο γιλέκο, το κοντογούνι ή ζιπούνι (Παπαντωνίου, 2000)

γ) στο φουστάνι-τσούκνα, το οποίο είναι αμάνικο και με στρογγυλό άνοιγμα στο λαιμό. Αποτελεί μια παραλλαγή της βυζαντινής φορεσιάς και την συναντάμε στη Βόρεια Ελλάδα και κυρίως στη Θράκη (Βρέλλη-Ζάχου, 2014).

Τις φορεσιές αυτές συμπληρώνουν εξαρτήματα, όπως ποδιές, μαντήλια για το κεφάλι ή τη μέση καλύπτρες, ζώνες, γιλέκα, πλουμιστές πολύχρωμες κάλτσες, χρυσοκέντητα υποδήματα και κοσμήματα που στολίζουν το κορμί και το κεφάλι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κεφαλοκαλύμματα των νυφικών φορεσιών, με ποικιλία από μοναδικά στολίδια και με πρωτότυπους και τολμηρούς χρωματικούς συνδυασμούς (Κορρέ-Ζωγράφου, 1991).

Στους παραπάνω τύπους φορεσιάς προστίθεται, στο τέλος της τρίτης δεκαετίας του 19ου αι. και η φορεσιά της «Αμαλίας», (καθιερωμένη από τη βασίλισσα Αμαλία) για τις κυρίες της αυλής, η οποία όμως με την πάροδο του χρόνου, εκτός από το βασιλικό περιβάλλον, επικράτησε και στα αστικά κέντρα. Αργότερα, η βασίλισσα Όλγα επέλεξε ένα τύπο επίσημης ενδυμασίας για τη βασιλική αυλή με στοιχεία από την παραδοσιακή φορεσιά των Μεσογείων Αττικής και επηρεασμένο από τα δυτικά προάστια, η οποία περιορίστηκε μόνο στα ανάκτορα της αυλής. Η φορεσιά της αστικής τάξης παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ως προς την ποικιλία των υλικών και την ποιότητα των υφασμάτων, αλλά και ως προς τη διακόσμησή της (Λαγάκου, 1998).

Τα κεντήματα έχουν δεσπόζουσα θέση, τόσο στις γυναικείες, όσο και στις αντρικές φορεσιές. Στις γυναικείες φορεσιές κεντήματα συναντάμε στα πουκάμισα (στα μανίκια στις άκρες, στην τραχηλιά και στον ποδόγυρο), εφόσον σκεπάζονται από εξωτερικό ένδυμα, στα κεφαλομάντηλα και στις ποδιές (Πολυχρονιάδη, 1980). Τα κεντητά διακοσμητικά στοιχεία της φορεσιάς διαφοροποιούνται ανάλογα με την ηλικία της γυναίκας που την φορά, την οικονομική της κατάσταση αλλά και την οικογενειακή της κατάσταση (π.χ. ανύπαντρη, νύφη, νιόπαντρη, χήρα, γυναίκα με ξενιτεμένο άνδρα, ηλικιωμένη κ.τ.λ.). Από τους ίδιους παράγοντες επηρεάζεται και η μορφή, το κέντημα και η επιλογή του υφάσματος της φορεσιάς, με αποτέλεσμα να έχουμε τις νυφιακές φορεσιές που είναι βαριές και πλούσιες στον στολισμό, με περίτεχνα κεφαλοδεσίματα και ποικιλία κοσμημάτων, τη γιορτινή που δηλώνει το επάγγελμα ή την οικονομική κατάσταση της γυναίκας που την φορά και έχει πολλά και συγκεκριμένα διακριτά στοιχεία και την καθημερινή φορεσιά, που είναι απλή και με ελαφριά υφάσματα και κεντήματα, ώστε να είναι λειτουργική στην καθημερινότητα και τις ασχολίες των γυναικών (Λαγάκου, 1998 & Παπαντωνίου, 2000).

Βασικό ένδυμα όλων των τύπων της γυναικείας φορεσιάς είναι το πουκάμισο (εξέλιξη του αρχαίου χιτώνα, της ρωμαϊκής tunica καθώς και της βυζαντινής δαλματικής). Φορέθηκε σε όλες τις περιοχές του Ελληνισμού, άλλοτε ως εξωτερικό ένδυμα στη θέση του φουστανιού και άλλοτε ως εσωτερικό, με ακάλυπτα διάφορα διακοσμημένα τμήματά του. Το υλικό του, το σχήμα και η διακόσμησή του διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με το κλίμα, την οικονομική κατάσταση του τόπου, και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επιβίωση προγενέστερων ενδυματολογικών καταβολών ή νεότερων δυτικών επιδράσεων. Το χρώμα του είναι συνήθως λευκό, με εξαίρεση κάποιες περιοχές, είναι διακοσμημένο με υφαντά ή κεντήματα, με πολλά χρώματα ή

μονόχρωμο με, κυρίως καλλωπιστικό, αλλά και συμβολικό χαρακτήρα (Γαγγάδη, 2016). Πάνω στο πουκάμισο φοριέται ένας μικρός μπούστος για να συγκρατεί το στήθος, που λέγεται ζιπούνι, και αφήνει ακάλυπτα τα κεντήματα των μανικιών. Από πάνω φοριέται, ο γρίζος ή σιγκούνα (μακρύς επενδυτής) ως το ύψος των γοφών, ανοιχτός μπροστά, και στη μέση της γυναίκας φοριέται η ζώστρα που προσδίδει χάρη στην εμφάνισή της. Σημαντικό, επίσης, ρόλο είχαν και τα καλύμματα για το κεφάλι, που ποικίλουν ανάλογα με το είδος της φορεσιάς (αστική ή της υπαίθρου), αλλά και την ηλικία και την κοινωνική θέση. Ενδεικτικά αναφέρουμε το φέσι, το καλπάκι, τα μαντήλια, κ.α., ενώ στα πόδια είναι τα μέστια (είδος πλεκτής κάλτσας) και η φορεσιά συμπληρώνεται από τα «τερλίκια» που ήταν είδος ανοιχτής παντόφλας με μύτες (Βρέλλη-Ζάχου, 2014).

Οι ελληνικές ανδρικές φορεσιές έχουν πανάρχαιες ρίζες. Είναι απλούστερες των γυναικείων, αυστηρές στο χρώμα και λιτές στη διακόσμηση, με αποτέλεσμα το βασικό τους σχήμα να μένει ξεκάθαρο. Βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με τις γυναικείες φορεσιές, όπου τα τολμηρά χρώματα και το παράλογο της διακόσμησης, μπερδεύουν την κυρίως γραμμή τους (Παπαντωνίου, 1976). Αναπόσπαστο κομμάτι όλων των ελληνικών ανδρικών φορεσιών αποτελεί το πουκάμισο που είναι κοντό, σε αντίθεση με αυτό της γυναικείας φορεσιάς. Έχουν για εσώρουχα τη φανέλα και το σώβρακο. Μετά την περίοδο της τουρκοκρατίας, κατά την οποία η ελληνική ανδρική φορεσιά υπέστη διάφορες παραλλαγές, και ύστερα από την απελευθέρωση, η ανδρική φορεσιά παίρνει την τελική μορφή της. Συγκεκριμένα, το 1833 ο Όθωνας νομοθετεί το εθνικό ένδυμα των Ελλήνων με την πολύπτυχη λευκή φουστανέλα, που φοριέται ως καθημερινό και επίσημο ρούχο. Το λευκό χρώμα συμβολίζει την αγνότητα του αγώνα των Ελλήνων για τη λευτεριά, ενώ οι τετρακόσιες πτυχές της συμβολίζουν τα τετρακόσια χρόνια της σκλαβιάς του ελληνικού έθνους. Συνοδεύεται από το πουκάμισο με πτυχωτά μανίκια, ένα κοντό, μάλλινο γιλέκο και ένα φαρδύ με διάφορες παραλλαγές ανάλογα την περιοχή, ζωνάρι για τη μέση (Κεραμοπούλου, 1953 & Βρέλλη – Ζάχου, 1994).

Στη νησιωτική Ελλάδα ο τύπος ανδρικής φορεσιάς που διασώζεται, είναι η βράκα (από μάλλινο, βαμβακερό αδιαβροχοποιημένο και μεταξωτό ύφασμα) σε βαθύ κυανό και γαλαζοπράσινο χρώμα. Δένεται στη μέση και στα μπατζάκια, που φτάνουν μέχρι το γόνατο και είναι πολύ φαρδιά, με μεγάλη φουφούλα. Η φουφούλα είναι δείγμα πολυτέλειας και μπορεί να φτάνει σχεδόν μέχρι το έδαφος. Με τη βράκα φοριούνται, εκτός από το πουκάμισο, ριγωτά ή μονόχρωμα ζωνάρια και βελούδινα ή τσόχινα σταυρογέλεκα, που είναι διακοσμημένα με γαϊτάνια και κεντήματα (Γαγγάδη, 2016).

Πιο συγκεκριμένα όσον αφορά στην ανδρική φορεσιά, διακρίνεται:

- α)** στη φορεσιά της φουστανέλας
- β)** στη φορεσιά της πουκαμίσας και
- γ)** στη φορεσιά της βράκας.

Η φουστανέλα που φοριέται στις αστικές περιοχές ή από άντρες με οικονομική και κοινωνική επιφάνεια (π.χ. αστοί, πλούχοντες, κοτζαμπάσηδες, μεγαλέμποροι, κ.α.), σε

μήκος φτάνει κάτω από το γόνατο και έχει πολλές πτυχώσεις (λαγγόλια). Μια καλή φορεσιά έπρεπε να έχει τρία γιλέκα. Έτσι, πάνω από το λευκό φαρδύ πουκάμισο έμπαινε το γιλέκο ή γιλέκι, που ήταν αμάνικο, έφτανε ως τη μέση και ήταν στολισμένο με κεντήματα με πλούσιο διάκοσμο. Η φέρμελη, ήταν το δεύτερο γιλέκο που φοριόταν ξεκούμπωτο από πάνω και είχε μακριά μανίκια που, είτε τα φορούσαν είτε τα άφηναν να κρέμονται πίσω στην πλάτη, ήταν κι' αυτή πλούσια διακοσμημένη με περίτεχνα κεντήματα και το τρίτο γιλέκο ήταν το φερμεδογέλεκο, το οποίο έμενε και αυτό ξεκούμπωτο και έφερε δεξιά και αριστερά φανταχτερά κουμπιά, που ήταν διακοσμητικά. Στη μέση πάνω από το ζωνάρι, έμπαινε το σελάχι, που ήταν δερμάτινη ή χρυσοκέντητη ζώνη με θήκες συνήθως για τον οπλισμό και τον χειμώνα φορούσαν ένα πανωφόρι, τον ντουλαμά (Παπαντωνίου, 2000).

Η φουστανέλα των κατοίκων της υπαίθρου, ήταν κοντή ως τη μέση του μηρού, προσαρμοσμένη στις δραστηριότητες της καθημερινότητας, ενώ σε μορφή ήταν πιο λιτή από αυτή των αστών.

Η πουκαμίσα ή αλλιώς κανναβίτσα, ήταν όμως το ένδυμα που φορούσε κατ' εξοχήν ο αγροτικός πληθυσμός και τη συναντάμε κυρίως στην Πελοπόννησο. Κάνει την εμφάνισή της με την ελληνική βιομηχανική επανάσταση και αποτελείται από ένα κοντό πουκάμισο σαν φουστάνι, με κουμπιά κατακόρυφα του ύψους της πουκαμίσας, ενώ στο τελειώμά της έχει μικρές πιέτες. Χαρακτηριστικό της είναι το πολύχρωμο καρό βαμβακερό (αλατζάς) ύφασμα, το οποίο έχει έντονα χρώματα, αλλά μπορεί να είναι και μονόχρωμη σε σκούρες αποχρώσεις. Στα νεότερα χρόνια φορέθηκε από κάτω με παντελόνι (Παπαντωνίου, 2000).

Από την άλλη όσον αφορά στη βράκα, πρόκειται για μία φουφουλωτή περισκελίδα με διάφορες παραλλαγές και συναντάται στις παράλιες και νησιωτικές περιοχές, όπως στην Κρήτη, στα Επτάνησα, στην Ύδρα, στις Σπέτσες κα αλλού. Επίσης, την βρίσκουμε και σε ορισμένα αστικά κέντρα, όπως στα Γιάννενα, ως κατάλοιπο της φορεσιάς των Οθωμανών (Βρέλλη-Ζάχου, 2014). Σε όλα τα παραπάνω μέρη της ενδυμασίας που αναφέραμε βασικό στοιχείο τόσο για τη γυναικεία όσο και για την ανδρική, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί το πουκάμισο, το οποίο αποτελούσε απαραίτητο στοιχείο για την προίκα της γυναίκας, καθώς χρησίμευε για όλες τις ασχολίες της καθημερινότητας, αλλά και για τις γιορτινές εμφανίσεις, τον γάμο ακόμα και τον θάνατο. Το λευκό του χρώμα συμβόλιζε το σώμα, ενώ στις περιπτώσεις που ήταν πλούσια διακοσμημένο με κεντήματα, κουμπιά, κ.ά. φανέρωνε την ανώτερη κοινωνική προέλευση της γυναίκας (Βρέλλη-Ζάχου, 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

«Η ΡΟΔΙΑΚΗ ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ»

2.1 Η ΡΟΔΟΣ ΣΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Η Ρόδος είναι η φυσική πρωτεύουσα των δώδεκα νησιών που αποτελούν τις νότιες Σποράδες και σήμερα ονομάζονται Δωδεκάνησα ή αλλιώς Δωδεκάνησος. Ο όρος Δωδεκάνησος είναι μεσαιωνικός, όρος, με τον οποίον την εποχή εκείνη αναφέρονταν σε άλλα νησιά και όχι στα σημερινά Δωδεκάνησα. Το 1912 με την κατάληψη από τους Ιταλούς δόθηκε στα νησιά που πήρε η Ιταλία από την Τουρκία γιατί αυτά τα νησιά έτυχε να είναι ακριβώς 12: Ρόδος, Σύμη, Χάλκη, Τήλος, Νίσυρος, Κάρπαθος, Κάσος, Κώς, Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος και Αστυπάλαια. Σε αυτά τα νησιά προστέθηκε και το Καστελόριζο μετά από τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, γι' αυτό τα νησιά στην ακρίβεια είναι 13. Όμως εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ο όρος Δωδεκάνησα ή Δωδεκάνησος, ο οποίος και καθιερώθηκε με την ενσωμάτωση το 1948. Από αυτά τα δώδεκα νησιά, η Ρόδος είναι το μεγαλύτερο σε έκταση και πληθυσμό και ήταν πάντα το κέντρο των υπολοίπων. Οι φυσικές ομορφιές της, τα δάση, η πλούσια βλάστηση, οι πηγές, οι αρχαιολογικοί χώροι, το ωραίο κλίμα, συντελούν στο να προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών από διάφορες ξένες χώρες, αλλά και από μέρη της υπόλοιπης Ελλάδας.

Το πιο ψηλό βουνό στο κέντρο του νησιού είναι ο Αττάβυρος με ύψος 1.215 μέτρα, γνωστό από τα αρχαία χρόνια για τη λατρεία του «Ατταβυρίου Διός» (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Ρόδος είναι η πόλη που χτίστηκε από τις τρεις αρχαίες πόλεις, την Κάμιρο, τη Λίνδο και την Ιαλυσό στο 408 π.Χ. Παράλληλα είχε πολλά άλλα ονόματα όπως τα παρακάτω: Οφιούσα, Ποήεσσα, Ατταβυρία, Ποντία, Αστερία, Τρινακρία, Αιθρία, Κορυμβία, Τελχινίς, Σταδία, Ολόεσσα, Μακαρία, τα οποία έχουν σχέση με το σχήμα, τις καιρικές συνθήκες, τη βλάστηση και άλλες ιδιότητες του νησιού. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τους μύθους, η Ρόδος ήταν γεμάτη φίδια γι' αυτό είχε την ονομασία «Οφιούσα», έχει πάντα ένα αστρο ουρανό γι' αυτό και μία από τις ονομασίες που της αποδόθηκαν ήταν η ονομασία «Αστερία» και την χαρακτηρίζει η ηλιοφάνεια, έτσι μέχρι και σήμερα η Ρόδος αποκαλείται «Το νησί του Ήλιου». Κατά τον ίδιο τρόπο αποδόθηκαν και οι υπόλοιπες ονομασίες στο νησί. Για τον λόγο όμως, για τον οποίο επικράτησε το όνομα Ρόδος υπάρχουν πολλές εκδοχές από αυτή την αρχαία εποχή. Η επικρατέστερη είναι ότι συσχετίζεται με το ομώνυμο λουλούδι (ρόδον), το ιερό στον Ήλιο και έτσι μέχρι σήμερα επικρατεί το όνομα Ρόδος, τόσο στα ελληνικά όσο και στις άλλες γλώσσες. Γι' αυτό τον λόγο τα νομίσματα της Ρόδου παρίσταναν από το ένα μέρος ένα ρόδον (τριαντάφυλλο) και από το άλλο το κεφάλι του Θεού Ήλιου, όπως μαρτυρούν νομισματικές συλλογές της εποχής. Από μύθους και ιστορικές ειδήσεις φαίνεται ότι το όνομα αυτό δεν του το έδωσαν στην ιστορική εποχή, αλλά προϋπήρχε σε προγενέστερους λαούς και το βρήκαν οι Έλληνες, όπως και διάφορα άλλα ονόματα άλλων περιοχών (Σύμη, Κάλυμνος, Κως, Λίνδος και άλλα) (Παπαχριστοδούλου, 1994).

2.1.1 ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Όπως όλοι γνωρίζουμε, η προϊστορία χωρίζεται σε δύο μεγάλες περιόδους, την εποχή του Λίθου από το απώτατο παρελθόν έως το 2800 π.Χ. περίπου και την εποχή του Χαλκού που ξεκινάει από το 2800 έως το 1100 π.Χ.

Στη Ρόδο από την εποχή του Λίθου έχουν βρεθεί μόνο σποραδικά ευρήματα νεολιθικής εποχής.

Σε αντίθεση με τη Νεολιθική εποχή, η Μυκηναϊκή, η οποία συμπίπτει με την τελευταία περίοδο του Χαλκού, έχει να παρουσιάσει στη Ρόδο άφθονα σημεία πολιτισμού. Η Ρόδος σε αυτή την εποχή έχει αρκετό πληθυσμό που κατοικεί και παρουσιάζει μεγάλη ανάπτυξη της κεραμικής, κυρίως τέχνης. Έτσι από το 1.400 π.Χ. και ύστερα η Ρόδος διενεργεί ένα ζωηρό εμπόριο αγγείων, τα οποία στέλνονταν σε διάφορα εμπορικά κέντρα στη νότια Ιταλία ή και αλλού. Ο μυκηναϊκός πολιτισμός στη Ρόδο έγινε γνωστός με τις διάφορες ανασκαφές πριν, αλλά και μετά την ιταλική κατάληψη του 1912.

Η Ιαλυσός όπως και η Κάμιρος καταστράφηκαν στον Μεσαίωνα και σήμερα μπορούμε να δούμε μόνο ερείπια της Ακρόπολης, ενώ από την κάτω πόλη έχουμε και λείψανα των εκτεταμένων νεκροταφείων της. Οι Ιταλοί αρχαιολόγοι που έκαναν τις ανασκαφές βρήκαν επίσης και νεότερα γεωμετρικά κλασικά, καθώς και ερείπια βυζαντινά και ιπποτικά, πάνω σε προελληνικά και ελληνικά. Τα ευρήματα αυτά είναι αγγεία τελευταίων μυκηναϊκών χρόνων, ψηφίδες όρμων από πορσελάνη, κοσμήματα, ξίφη, μαχαίρια και άλλα αντικείμενα.

Τα ευρήματα της Λίνδου είναι κυρίως μυκηναϊκά, γεωμετρικά, πρωτοαρχαϊκά όπλα, εργαλεία, πήλινα κοσμήματα και άλλα, ενώ στις ανασκαφές που έγιναν στην Κάμιρο, εκτός από τα αγγεία και άλλα ευρήματα, βρέθηκαν έργα αρχαϊκής και κλασικής εποχής και άφθονα αντικείμενα που ήρθαν με το εμπόριο από την Κύπρο και την Αίγυπτο (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Το έτος 1.100 θεωρείται το τέλος του μυκηναϊκού πολιτισμού. Με όσα επακολούθησαν ο 11ος αιώνας π.Χ. θεωρείται η αρχή των ιστορικών χρόνων. Την περίοδο αυτή οι Δωριείς μεταξύ άλλων περιοχών καταλαμβάνουν και τη Ρόδο με τις τρεις πόλεις, τη Λίνδο, την Ιαλυσό και την Κάμιρο. Η κάθοδος των Δωριέων (των Ηρακλειδών) άρχισε 80 χρόνια ύστερα από τον Τρωικό Πόλεμο, δηλαδή περίπου στο 1104 π.Χ. και η εγκατάστασή του στα νησιά προϋποθέτει μία σύγκρουση με τα ιωνικά φύλλα που ήθελα να επεκταθούν στα νότια. Με το πέρασμα του χρόνου η Ρόδος και τα γύρω νησιά εκδωρίζονται τέλεια στον βίο, στη γλώσσα, την θρησκεία, τα ήθη και έθιμα στην πολιτική οργάνωση, χωρίς να τους εμποδίζει να παίρνουν στοιχεία και από τους Ίωνες. Η δωρική διάλεκτος επικράτησε σε όλη τη διάρκεια του αρχαίου βίου και σε αυτήν είναι γραμμένα τα ψηφίσματα του ροδιακού κράτους, όλα τα αρχεία και οι επιγραφές, δημόσιες και ιδιωτικές. Τη δωρική διάλεκτο εξακολουθούν να μιλάνε οι Ροδίτες ύστερα και από την επίσημη επικράτηση της κοινής, στην Αλεξανδρινή περίοδο.

Η εποχή που συμπίπτει με την πρώτη ακμή της Ρόδου στο εμπόριο και τη ναυτιλία είναι ο 7ος και ο 6ος αιώνας π. Χ. Την περίοδο αυτή η Ρόδος διατηρεί καλές σχέσεις με την Αίγυπτο για να μπορούν να πλέουν τα πλοία της ελεύθερα στο Δέλτα του Νείλου. Την ακμή της Ρόδου στην Αρχαϊκή Περίοδο δείχνει και το γεγονός ότι κόπηκαν νομίσματα στην Κάμιρο, τον 6ο αιώνα π.Χ. και ύστερα στη Λίνδο και την

Ιαλυσό χωριστά, τον 5ο αιώνα, πράγμα που σημαίνει ότι διευκολύνθηκαν οι εμπορικές συναλλαγές (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Η γεωγραφική θέση της Ρόδου δεν ήταν δυνατό να την απαλλάξει από την επέμβαση των Περσών, γιατί αναγκαστικά ήταν στον δρόμο τους όταν έκαναν τις εκστρατείες στην Ελλάδα. Δεν υπάρχουν μαρτυρίες, εάν οι Ροδίτες έλαβαν μέρος στην ιωνική επανάσταση (499 - 494 π.Χ.). Όταν ο Δαρείος έστειλε τον στρατηγό Δάντη (491-490π.Χ.) να εκστρατεύσει στην Ελλάδα, ώστε να τιμωρήσει τους Αθηναίους για τη βοήθεια που έστειλαν στους Ίωνες, ο περσικός στόλος πέρασε από τη Ρόδο και ο Δάντης πολιορκήσε τη Λίνδο, αλλά αναγκάστηκε να λύσει την πολιορκία και να φύγει ύστερα από το θαύμα της θεάς Αθηνάς, η οποία δεν άφησε απροστάτευτη την πόλη της, στέλνοντας νερό στους κατοίκους. Στη ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. η Ρόδος ακολούθησε αναγκαστικά την τύχη των ελληνικών πόλεων, των μικρασιατικών παραλίων και των νησιών.

Οι Ρόδιοι κατά τη διάρκεια του πελοποννησιακού πολέμου ήταν σύμμαχοι με τους Αθηναίους και πολέμησαν ενάντια στη Σπάρτη και τους άλλους Πελοποννήσιους, με τους οποίους όμως είχαν δεσμούς φυλετικούς. Συμμετείχαν σε έναν πόλεμο που δεν θα τον έκαναν ποτέ, εάν δεν υπήρχε συμμαχία με τους Αθηναίους. Το 412 με 411 π.Χ. έπειτα από την μάχη της Σύμης, οι Ρόδιοι πείθονται από τους Σπαρτιάτες να αποστατήσουν από την Αθήνα. Οι Λακεδαιμόνιοι υπολόγιζαν ότι η Ρόδος είχε στόλο και πεζικό και μόνη της θα συντηρούσε το Ναυτικό των Συμμάχων, χωρίς να ζητούν βοήθεια από τον Τισσαφέρνη (Παπαχριστοδούλου, 1994 & Κοκκινάκη-Παπάζογλου, 2008)

Η θέση της Ρόδου βοήθησε από τα παλιά χρόνια να επιδοθούν στο εμπόριο οι κάτοικοι της. Το μεγάλο εμπόριο που εξασκούσαν οι Ροδίτες έπρεπε να διευκολυνθεί στις συναλλαγές με άλλες χώρες, γι' αυτό πολύ νωρίς, αντί της ανταλλαγής εμπορευμάτων, μεταχειρίζονταν τα νομίσματα. Η οικονομική ανάπτυξη της Ρόδου και ο πλούτος που είχε συγκεντρωθεί από το εμπόριο και τη ναυτιλία δεν σταμάτησε μόνο στα υλικά αγαθά, αλλά έδωσε αφορμή και τα μέσα να αρχίσει και μία ανάπτυξη πνευματική στον τόπο. Η Ρόδος στην αρχαιότητα ήταν πολύ νωρίς εστία πνευματικού πολιτισμού. Εδώ γεννήθηκαν πολλοί ποιητές καλλιτέχνες λόγιοι και άλλοι. Αλλά και πολλοί που δεν είχαν γεννηθεί στη Ρόδο έρχονταν στο νησί και έγραφαν τα έργα τους γιατί τους ευνοούσε το κλίμα κι οι Ρόδιοι τους δέχονταν ή τους καλούσαν με ευχαρίστηση. Η Ροδιακή Πολιτεία φρόντιζε για τα σχολεία και τη φοίτηση της νέας γενιάς σε αυτά. Εκεί διδάσκονταν τη γλώσσα τους, σε προγράμματα της τότε εποχής και μάθαιναν μουσική, ωδική, μαθηματικά, γυμναστική και κολυμβητική.

Η Ρόδος είναι μία από τις επτά πόλεις, μεταξύ των Σμύρνη, Χίος, Κολοφών, Άργος Σαλαμίνα, Αθήνα, που φιλονικούν για τη γέννηση του Ομήρου.

Ως σημαντικές προσωπικότητες των γραμμάτων στη Ρόδο αναφέρονται ο επικός ποιητής Πισίνους ή αλλιώς Πισίνος, από τη Λίνδο που έγραψε το ποίημα «Ηράκλεια». Σύγχρονός του είναι ο Πείσανδρος από την Κάμιρο, που έγραψε και αυτός την «Ηράκλεια», όπου διηγείται τη ζωή και το έργο του Ηρακλή. Στο πρώτο μισό του βου αιώνα έζησε ο Κλεόβουλος, γιος του Ευαγόρα, ο οποίος ήταν μία πνευματική φυσιογνωμία αντίστοιχη του Αθηναίου Σόλωνα. Κυβέρνησε 40 χρόνια τη

Λίνδο. Άλλοι είναι ο Τιμοκρέων από την Ιαλυσό, ο Ανθέας ο Λίνδιος, ο Αντιφάνης, ο Απολλώνιος ο Ρόδιος, ο Ανταγόρας ο Ρόδιος, ο Σιμίας ο Ρόδιος, ο Ευοδός ο Ρόδιος και άλλοι.

Η Ρόδος με τη μεγάλη οικονομική επάρκεια και την πολιτιστική άνοδο ήταν φυσικό, όπως στα γράμματα, έτσι και στις τέχνες να φτάσει σε μεγάλη ακμή. Αγάλματα και έργα τέχνης στόλιζαν την πόλη της Ρόδου, αλλά και οι παλαιότερες πόλεις, όπως η Λίνδος με την Ακρόπολη και το ναό της Αθηνάς, η Ιαλυσός και η Κάμιρος, έχουν τους καλλιτεχνικούς τους θησαυρούς, που ήρθαν στο φως με την αρχαιολογική σκαπάνη. Η παράδοση σχετικά με την ακμή της τέχνης είναι πολύ παλιά. Ξεκινάει από τους μυθικούς χρόνους και συνδέεται με τη γέννηση της Αθηνάς στην Αθήνα, τη χρυσή βροχή του Δία στη Ρόδο και το χτίσιμο του ναού της Αθηνάς (Λινδίας Ιαλυσίας, Καμιράδος), κάτι που ευχαρίστησε τις δύο αυτές μεγάλες θεότητες και μαζί με τα πλούτη που χάρισε ο πατέρας, ο Θεός Δίας δηλαδή, η κόρη, η Αθηνά έδωσε το χάρισμα στους Ρόδιους να είναι πρώτοι στις τέχνες και να κάνουν έργα που να μοιάζουν ζωντανά, όπως αναφέρει ο ύμνος του Πινδάρου. Ιαλυσός και Κάμιρος παρουσιάζουν αγγεία μυκηναϊκής τέχνης, όπως και η Λίνδος. Ακολουθούν τα γεωμετρικά και γύρω στα 700 π.Χ. παρουσιάζεται νέα μορφή αγγείων, που ονομάζονται «τα Ανατολίζοντα» με μία νέα πλούσια διακόσμηση, με θέματα πραγματικά και φανταστικά, από τη φύση και τη μυθολογία, με επιδράσεις από την τέχνη της ανατολής, στην οποία οφείλεται και το όνομά τους (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Έπειτα από το τέλος του πολέμου, η ολιγαρχική μερίδα μόλις πήρε την εξουσία έριξε την ιδέα να συνεννοηθούν οι τρεις αρχαίες πόλεις σε μία και σε τρία χρόνια το 408 π.Χ. η συνένωση έγινε πραγματικότητα. Η νέα πόλη χτίστηκε στο βορειοανατολικό άκρο του νησιού και οργανώθηκε με ολιγαρχικό πνεύμα. Στην πόλη αυτή κατοίκησαν οι παλαιότεροι κάτοικοι της Λίνδου, της Ιαλυσού και της Καμίρου, εκτός από λίγους που έμειναν στις πόλεις αυτές, γι' αυτό και διατηρήθηκαν μέχρι τον Μεσαίωνα και μέχρι σήμερα εξακολουθούν να είναι κατοικημένες (Παπαχριστοδούλου, 1994). Η πόλη των κλασσικών Ροδίων είχε έναν πληθυσμό τουλάχιστον 150 χιλιάδων ατόμων. Η αρχαία πόλη των Ροδίων περιέκλειε χώρο τουλάχιστον 700 εκταρίων ενώ η σημερινή Παλιά Πόλη έχει πληθυσμό γύρω στους 8.000 κατοίκους και εμβαδόν 48 εκταρίων (Μπογιάννος, 2017)

Η νέα πόλη χτίστηκε σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα. Με οδούς κάθετες μεταξύ τους και με υπόγειες, αποχετευτικές και υδρευτικές εγκαταστάσεις. Στην ακρόπολη δέσποζε το στάδιο, ο ναός του Πυθίου Απόλλωνος και ο ναός του Διός Πολιέως και της Αθηνάς Πολιάδος.

Είχε πολύ ωραίους δρόμους, λιμάνια, ωραία τείχη, δημόσια κτίρια, ναούς που προκαλούσαν το θαυμασμό των επισκεπτών. Παρόμοιο θαυμασμό ένιωθαν και οι επισκέπτες της Ρόδου στον Μεσαίωνα αλλά και στους νεότερους χρόνους. Η νέα πόλη συγκέντρωνε όλη τη δύναμη του νησιού, η οποία ήταν καταμερισμένη σε τρεις πόλεις. Η θέση που ήταν χτισμένη διευκόλυνε την προσέλευση από το εσωτερικό και νοτιοανατολικά αλλά και νοτιοδυτικά και έτσι ο πληθυσμός της γρήγορα αυξάνεται, ενώ με τον πλούτο που συγκεντρώνει από το εμπόριο και τη ναυτιλία, εξελίσσεται σε κέντρο μιας μεγάλης δύναμης, κυρίως κατά την ελληνιστική περίοδο (Παπαχριστοδούλου, 1994).

2.1.2 ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Μετά από όσα διαδραματίστηκαν στη Ρόδο έως το 42 π.Χ. οπότε και έχουμε την πρώτη μεγάλη καταστροφή από τον τελευταίο υπερασπιστή της Δημοκρατίας της Ρώμης, τον Κάσιο, το δεύτερο και τελικό χτύπημα στην ευημερία της Ρόδου το έφερε ο σεισμός στο 155 μετά Χριστό. Από τότε και μετά αρχίζει η μεσαιωνική ιστορία της Ρόδου, στην αρχή μέσα στο Ρωμαϊκό και ύστερα στο Βυζαντινό κράτος. Φυσικά και διατηρεί τον χαρακτήρα του αρχαίου μεγαλείου της και οι κάτοικοί της ζουν με την ανάμνηση των παλαιών καλών ημερών τους.

Αυτό που δίνει θάρρος και παρηγοριά στους απογοητευμένους Ρόδιους είναι η γλυκιά θρησκεία του Ναζωραίου, ο Χριστιανισμός. Ζήτησαν την προστασία της νέας θρησκείας. Στα χρόνια αυτά η εκκλησία της Ρόδου σύμφωνα με την παράδοση έχει την αρχή της από τον καιρό του Αποστόλου Παύλου, ο οποίος πέρασε από το νησί. Με την επικράτηση του Χριστιανισμού οι αρχαίοι ναοί μετατρέπονται σε χριστιανικούς και έτσι τη λατρεία της Αθηνάς στην Ιαλυσό διαδέχεται η λατρεία της Παναγίας που έπαιξε σπουδαίο ρόλο σε όλη την ζωή και περίοδο με τον παλαιοχριστιανικό και έπειτα τον βυζαντινό ναό της που έγινε κατόπιν ιπποτικός και σήμερα ορθόδοξος. Κι άλλοι ναοί που παλαιότερα ήταν αφιερωμένοι στη θεά Αθηνά μετατράπηκαν σε ναούς της Παναγίας, ενώ στο ναό του Ατταβυρίου Δία χτίστηκε ο ναός του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου. Από την αρχαία λατρεία έμειναν τόσες παραδόσεις για νεράιδες, δράκους, στοιχεία στα βουνά, στα δάση, τους ποταμούς, τις πηγές και τις σπηλιές της Ρόδου.

Η Ρόδος, όπως και τα άλλα ιπποκρατούμενα νησιά, στους δύο αιώνες που διήρκεσε η Ιπποτοκρατία δε ζούσαν ελεύθερα, αλλά δεν ήταν και κάτω από ένα φοβερό ζυγό, όπως θεωρείται για παράδειγμα ο τουρκικός. Ο Ιδ' αιώνας, κατά τον οποίον καταλήφθηκε η Ρόδος από τους ιππότες, είναι η εποχή που επικρατεί η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα. Οι Σταυροφορίες (δηλαδή οι εκστρατείες που έγιναν από όλη την Δύση, με σκοπό να απελευθερώσουν τους Αγίους Τόπους από την ισλαμική κατάκτηση), δυστυχώς ξέφυγαν από τον ιερό σκοπό τους και κατόπιν έγιναν μία επιδρομή, η οποία έφερε την πτώση του Βυζαντινού Κράτους το 1204 (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Η κατάληψη της Ρόδου από τους Ιωαννίτες έγινε το 1306 με 1309 μ.Χ. Από τότε και μετά οι Ιωαννίτες πήραν το όνομα Ιππότες της Ρόδου και ο Μάγιστρος πήρε τον τίτλο Μεγάλος Μάγιστρος. Το Τάγμα των Ιωαννιτών ιπποτών που εξουσίαζε τη Ρόδο για 213 ολόκληρα χρόνια, ήταν ένα από τα θρησκευτικά τάγματα της εποχής, που σκοπό τους είχαν να υπερασπίσουν τη χριστιανική πίστη από τους αλλόθρησκους εισβολείς των Αγίων Τόπων και γενικά του χριστιανικού χώρου. Στην εποχή των Ιπποτών έχουμε το φεουδαρχικό σύστημα. Έτσι, η Ρόδος και τα νησιά ήταν χωρισμένα σε ταξιαρχίες και κάθε ταξιαρχία είχε του φεουδάρχη της. Με την ιπποτική κατοχή οι Ρόδιοι προσαρμόστηκαν στη νέα κατάσταση, όμως δεν λησμόνησαν ούτε μία στιγμή την ελληνική τους καταγωγή και τη βυζαντινή τους παράδοση.

Όπως και στην αρχαιότητα, έτσι και στη μεσαιωνική εποχή, η Ρόδος έχει να επιδείξει σπουδαία μνημεία τέχνης, τα οποία προκαλούν τον θαυμασμό όσων την επισκέπτονται. Το μεγαλύτερο και πιο τρανό παράδειγμα είναι η μεσαιωνική πόλη, η οποία σώζεται μέχρι σήμερα, σχεδόν ανέπαφη και δίνει μία εικόνα εξαιρετική για τη Ρόδο, γιατί είναι ένα από τα ελάχιστα μνημεία της βυζαντινής εποχής που έχουν μείνει ανέπαφα στο χρόνο. Η πόλη αυτή χτίστηκε μετά τον καταστροφικό σεισμό του 515 μ.Χ. και βρισκόταν μέσα στο πράσινο, αφού γύρω από το τεράστιο και πανέμορφο

κάστρο υπήρχαν κατάφυτοι κήποι, διάφορες επαύλεις, εκκλησίες που έδιναν μία εξαιρετική ομορφιά στο τοπίο (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Πολλοί άνθρωποι έχουν την ερώτηση για το πώς θα πρέπει να αποκαλούμε την πόλη της Ρόδου, εάν πρέπει δηλαδή να την αποκαλούμε μεσαιωνική - ιπποτική πόλη. Η αλήθεια είναι πως είναι δίκαιο να την αποκαλούμε μεσαιωνική - ιπποτική, αφού χτίστηκε στα χρόνια των ιπποτών, τα σχέδια της ήταν δικά τους και η απόφαση για τη δημιουργία της, επίσης. Αυτό δε σημαίνει, όμως, ότι οι Έλληνες Ρόδιοι δεν κατέβαλαν κόπο, μόχθο και ότι δεν έδωσαν εργασία, ώστε να χτιστούν αυτά τα αριστουργηματικά τείχη, η τάφος και τα φρούρια που εμείς θαυμάζουμε σήμερα. Όταν οι ιππότες έφτασαν στη Ρόδο, το 1309 το κάστρο της Ρόδου ήταν κατά δύο τρίτα μικρότερο από το σημερινό. Οι Ιππότες υποχρέωσαν τους Έλληνες να φέρνουν τον παρόλιθο από το Ροδίσι, τα καβουράκια και από άλλες περιοχές για να δημιουργήσουν αυτό το αριστούργημα που εδώ και χρόνια αποκαλείται παλιά πόλη της Ρόδου (Μπογιάννος, 2017).

Από το 1309 οπότε και κατέλαβαν οι ιππότες τη Ρόδο, μέχρι το 1480 οπότε απαλλάχτηκε από τους Τούρκους, το νησί βγήκε από μία μεγάλη δοκιμασία και θα έπρεπε πια να βρει ησυχία για να φροντίσει τα εσωτερικά και τα εξωτερικά του ζητήματα. Μετά την επιδημία του 1498, η οποία σταμάτησε στα μισά του 1500, η τουρκική απειλή ήταν ακόμα ζωντανή και έτσι το 1522 ο Σουλεϊμάν κάνει πολιορκία στο νησί και η Ρόδος παραδίδεται και πάλι στα χέρια των Τούρκων (Παπαχριστοδούλου, 1994).

2.1.3 ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Το 1522 είναι χρονιά σταθμός στην ιστορία του νησιού της Ρόδου. Γίνεται η άλωση της Ρόδου αλλά και της Δωδεκανήσου από τους Οθωμανούς της Μικράς Ασίας. Οι Οθωμανοί παραμένουν στα ελληνικά χώματα της Δωδεκανήσου μέχρι το 1912, οπότε καταλαμβάνουν τα δωδεκανησιακά χώματα οι Ιταλοί, οι οποίοι έχουν στόχο να επανιδρύσουν τη μεγάλη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, στη Ρόδο και τα Δωδεκάνησα, αλλά οι Έλληνες Δωδεκανήσιοι λαχταρούν την ένωση με την Μητέρα Ελλάδα, όπως αποδεικνύεται από τους αγώνες, τα συλλαλητήρια και την αντίσταση των Δωδεκανησίων πατριωτών, ηρώων και μαχητών (Μπογιάννος, 2017).

Ο Σουλεϊμάν, από την πρώτη κιόλας μέρα της αναχώρησης των Ιπποτών, άρχισε να μετατρέπει κάθε μία από τις ορθόδοξες εκκλησίες σε τζαμί και γι' αυτό όλες οι βυζαντινές εκκλησίες του κάστρου της Ρόδου σήμερα είναι μουσουλμανικά τεμένη με την προσθήκη ενός μιναρέ. Οι πρώτες διώξεις των Ελλήνων εφαρμόστηκαν στην πόλη της Ρόδου. Μέσα στην πόλη του κάστρου δεν είχαν το δικαίωμα να κατοικήσουν Έλληνες, αλλά μόνο Τούρκοι, οι οποίοι πήραν όλα τα κτίρια και τα σπίτια. Οι Έλληνες, οι οποίοι διώχτηκαν από τις κατοικίες στο εσωτερικό του κάστρου, κατάφεραν να πάρουν την άδεια να εγκατασταθούν έξω από αυτό. Επίσης, οι χωρικοί με έναν τεράστιο φόβο έμπαιναν στην πόλη για να ψωνίσουν ή να πουλήσουν τα προϊόντα τους, γιατί φοβούνταν τους φύλακες των πυλών.

Η Ρόδος την εποχή της τουρκοκρατίας ήταν κέντρο των τουρκικών αρχών, στην οποία μένει ο διοικητής που είχε πολιτική και στρατιωτική εξουσία. Παρά τις ανυπέβλητες δυσκολίες όμως, ο λαός της Ρόδου περίμενε πάντα την ημέρα που θα λυτρωνόταν από τα δεσμά του κατακτητή. Ύστερα από πάρα πολλά γεγονότα στην Επανάσταση του 1821 και την προσπάθεια των Ροδίων να βοηθήσουν με όποιο τρόπο και μέσο μπορούσαν τον αγώνα για ανεξαρτησία, ανακηρύσσεται το νεοελληνικό κράτος, όμως η Ρόδος και η Κως εξακολούθησαν να κυβερνώνται ως τουρκικές επαρχίες, όπως και πριν την επανάσταση, ενώ τα άλλα νησιά ξαναγύρισαν πάλι στην αυτοδιοίκηση. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε όλο τον 19ο αιώνα έως το 1912, χωρίς καμία βελτίωση και η ζωή κυλούσε για τους Ρόδιους, με τον ίδιο ρυθμό (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Μετά τα δύσκολα χρόνια κάτω από τον τουρκικό ζυγό, ο λαός της Ρόδου άρχισε και πάλι να νιώθει καλύτερα, να βλέπει λίγο φως ύστερα από τόσο σκοτάδι, με την ίδρυση σχολείων και τη σχετική αναγέννηση, στα πρώτα δέκα χρόνια περίπου του 20ου αιώνα. Και ενώ τείνουν τα πράγματα να γίνουν καλύτερα, νέα πολιτική περιπέτεια περιμένει τα Δωδεκάνησα, η οποία θα κρατήσει περισσότερο από 30 χρόνια. Πρόκειται για ένα άλλο είδος σκλαβιάς, διαφορετικής από την τουρκική, που οδηγεί τους κατοίκους της σε αφελληνισμό και στην εξομοίωση με τους νέους κατακτητές, που δεν ήταν άλλοι από τους Ιταλούς. Εκτός από τη Ρόδο βέβαια, καταλήφθηκαν το 1912 και τα υπόλοιπα νησιά. Με την οριστική κατάληψή τους αρχίζει η κανονική ζωή του τόπου και η στρατιωτική διοίκηση καθορίζει τον τρόπο που θα διοικούνται στο εξής. Γενικά, συνεχίστηκε η τουρκική νομοθεσία, αλλά με νέα όργανα στη διοίκηση. Ο δωδεκανησιακός λαός όμως δεν έμεινε με δεμένα χέρια σε όλο αυτό το διάστημα. Στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1919) με τη διακήρυξη του Δόγματος των Εθνικοτήτων και του δικαιώματος για την αυτοδιάθεση των λαών, έπρεπε να κάνει κινήσεις, ώστε να αποδείξει την ελληνικότητά του και την πρόθεσή του για την ένωση με την Ελλάδα. Την πρωτοβουλία στην κίνηση αυτή ανέλαβε η Μητρόπολη της Ρόδου. Όμως κάθε τέτοια προσπάθεια δεν απέδιδε.

Η δεύτερη περίοδος της Ιταλικής κατοχής από το 1923, οπότε υπογράφηκε η Συνθήκη της Λοζάνης και μεταβιβάστηκαν τα τουρκικά δικαιώματα στην Ιταλία, ήταν η

περίοδος του φασισμού, που σκοπό του είχε τον πλήρη αφελληνισμό του λαού. Μετά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940 και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε στη Ρόδο επικρατούν οι Γερμανοί και έχουμε πολλές εκτελέσεις πατριωτών, έρχονται καλύτερες μέρες για τη Ρόδο. Η απελευθέρωση του 1945 δεν έλυσε το πρόβλημα της Δωδεκανήσου, αφού τα νησιά κατελήφθησαν για δύο χρόνια από τους Άγγλους, μία διετία που στοίχισε πολλά στον ελληνισμό, σχετικά με τον ηθικό, πολιτικό και οικονομικό τομέα (Κοκκινάκη-Παπάζογλου, 2008).

Με την επίσκεψη του Δαμασκηνού και την αγγλική κατοχή τελείωσε η πρώτη φάση της απελευθέρωσης της Ρόδου και των υπολοίπων νησιών και από την 31η Μαρτίου 1947 αρχίζει η δεύτερη, με την παράδοση της εξουσίας στην ελληνική στρατιωτική διοίκηση. Η δεύτερη αυτή φάση της απελευθέρωσης της Δωδεκανήσου αποτελεί τη μεταβατική περίοδο, έως την επίσημη ενσωμάτωση που θα ακολουθήσει στις 7 Μαρτίου 1948. Από τότε κ έπειτα η στρατιωτική διοίκηση έλειψε και στις 5 Μαΐου 1948 ορκίζεται γενικός διοικητής ο Δωδεκανήσιος Νικόλαος Μαυρής, ο οποίος θα αναλάβει υπηρεσία στις 15 του μηνός. Οι Ελληνικοί νόμοι αρχίζουν να εφαρμόζονται και στα Δωδεκάνησα, ενώ η παιδεία έχει ήδη προσαρμοστεί με τους νέους νόμους του κράτους. Η Ρόδος με την απελευθέρωση προχωρά με βήμα σταθερό σε κάθε εκδήλωση του ελληνικού λαού, εθνική, πνευματική, πολιτιστική, που θα συμβάλλει στην εξύψωση του νέου Ελληνισμού. Μεγάλη πρόοδο σημειώνει στον οικονομικό τομέα και ο τουρισμός της Ρόδου έχει το προβάδισμα σε όλη την Ελλάδα (Παπαχριστοδούλου, 1994 & Κοκκινάκη-Παπάζογλου, 2008).

2.2 Ο ΚΟΛΟΣΣΟΣ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

Το σπουδαιότερο έργο τέχνης είναι το άγαλμα του Κολοσσού της Ρόδου, ένα από τα 7 θαύματα του κόσμου. Έχουν ειπωθεί πάρα πολλά για το άγαλμα του Κολοσσού της Ρόδου ανά τους αιώνες, από το 293 π.Χ. μέχρι σήμερα. Τα περισσότερα βέβαια είναι προϊόντα της φαντασίας των ανθρώπων. Οι περισσότεροι επιστήμονες σήμερα συγκλίνουν στην άποψη ότι το 305 π.Χ. όταν την πόλη της Ρόδου πολιόρκησε ο Δημήτριος ο πολιορκητής, παρά τις χιλιάδες των στρατιωτών που είχε μαζί του, δεν κατόρθωσε να καταλάβει την πόλη της Ρόδου, η οποία τότε ήταν μεγάλη, δυνατή και με τείχη απόρθητα. Το γεγονός ότι γλίτωσαν από τον Δημήτριο οι Ρόδιοι το απέδωσαν στον Θεό Ήλιο. Έτσι, αποφάσισαν να του αφιερώσουν ένα άγαλμα, ως δείγμα της ευγνωμοσύνης τους (Μπογιάννος, 2017).

Το έργο φιλοτεχνούνταν για 12 χρόνια και δαπανήθηκαν πολλά χρήματα, χρησιμοποιήθηκαν τεχνικές πλαστικής, Ρόδιοι αγαλματοποιοί και άριστοι τεχνίτες. Τον φιλοτέχνησε ο Χάρης ο Λίνδιος, μαθητής του γλύπτη Λυσίππου και στοίχισε 300 τάλαντα. Το συγκεκριμένο έργο έζησε μόνο 66 χρόνια μέχρι το 227 π.Χ. οπότε έπεσε από τον μεγάλο σεισμό που έγινε τη χρονιά εκείνη. Το ύψος του Αγάλματος ήταν 70 πήγες, όπως αναφέρουν οι περισσότεροι ιστορικοί, δηλαδή γύρω στα 31 με 32 m από τα πόδια μέχρι την κορυφή, χωρίς τη βάση του. Ήταν φτιαγμένος από χαλκό και μάλιστα πανάκριβο. Το βάρος του δεν είναι εξακριβωμένο, αλλά πολλοί υποστηρίζουν ότι σίγουρα θα έφτανε σε πολλές χιλιάδες σημερινά κιλά. Αυτό που προκαλεί ενδιαφέρον είναι ότι δεν υπάρχουν ακριβείς απεικονίσεις του Κολοσσού. Οι σημερινοί επιστήμονες προσπαθούν να εντοπίσουν τη μορφή του από νομίσματα που είχαν κοπεί πολύ πριν τη δημιουργία του. Λέγεται, όμως, ότι είχε στεφάνι, ίσως χρυσό ή από κάποιο άλλο υλικό. Αφού ο Κολοσσός έπεσε το 227 π.Χ. τον άρπαξαν οι εχθροί Άραβες, όταν κατέκτησαν τη Ρόδο. Τον πήραν στη Συρία και εκεί τον έλιωσαν για να κάνουν φονικά όπλα από τον χαλκό του (Μπογιάννος, 2017).

Σχετικά με την θέση στην οποία ήταν στημένος ο Κολοσσός, οι νεότεροι συγγραφείς παρεξηγώντας μία φράση στο επίγραμμα το οποίο ήταν χαραγμένο στη βάση του και το οποίο έλεγε ότι τον τοποθέτησαν, εκτός από το πέλαγος και στην ξηρά, θεώρησαν ότι το συγκεκριμένο άγαλμα στεκόταν πάνω από την είσοδο του λιμανιού, με ανοιχτά τα πόδια, πατώντας με το ένα πόδι στο ένα άκρο του λιμανιού και με το άλλο στο απέναντι, ενώ ψηλά με σηκωμένο το χέρι κρατούσε φως, μεγάλο και ήταν σαν φάρος που βοηθούσε τα καράβια να μπουν στο λιμάνι. Όπως αναφέρεται από άλλες πηγές όμως, δεν ήταν δυνατόν να βρισκόταν πολύ κοντά στη θάλασσα, γι' αυτό το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε σήμερα είναι ότι το μόνο κατάλληλο σημείο που θα μπορούσε να είναι στημένο το άγαλμα του Κολοσσού θα ήταν ο περίβολος του ναού του, εκεί δηλαδή όπου στον Μεσαιώνα πιθανολογείται πως ήταν το παλάτι το βυζαντινό και έπειτα το παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου των Ιπποτών (Παπαχριστοδούλου, 1994).

2.3 ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

Ολόκληρο το νησί της Ρόδου έχει γύρω στους 115.490 ανθρώπους, η πόλη της Ρόδου περίπου 50.000 δημότες και όλα τα Δωδεκάνησα 190.071 Έλληνες. Το μήκος του νησιού είναι 77 χλμ. και το πλάτος 37 χλμ. Το εμβαδόν του νησιού είναι 1400 τ. μ. και όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία, έχει και πολλά αρχαία υπέροχα ονόματα (Θ. Μπογιάννος, 2017). Τα χωριά στο νησί της Ρόδου είναι 41 και καθένα πήρε το όνομά του από κάτι συγκεκριμένο και ξεχωριστό:

1-Ο Άγιος Ισίδωρος. Ονομάστηκε έτσι από τον Άγιο του χωριού. Έχει 355 άτομα και απέχει γύρω στα 55 χιλιόμετρα από την πόλη της Ρόδου.

2- Η Απολακκιά: Απέχει από την πόλη 92 χλμ., έχει πληθυσμό 496 ανθρώπων και πλήθος ιστορικών στοιχείων, καθώς και τη μαγευτική λίμνη ή Φράγμα της Απολλακιάς. Το όνομα του το χωριό το πήρε από τη θέση του (λάκκος)!

3- Τα Απόλλωνα: Το όνομα του το πήρε από το Ναό του Θεού Απόλλωνα, απέχει από τη Ρόδο 53 χλμ. με πληθυσμό 845 κατοίκων.

4- Η Αρνίθα: Απέχει 86 χλμ., με πληθυσμό 215 ατόμων. Έχει πλήθος αρχαίων βυζαντινών και φυσικών καλλονών και αξιοθέατων. Είναι όνομα αρχαίο και προελληνικό, δεν εξηγείται!

5- Ο Αρχάγγελος: Το πραγματικό όνομα του χωριού είναι Δήμος Ποντωρέων. Το όνομά του το σημερινό το πήρε από τον Αρχάγγελο Μιχαήλ. Έχει πληθυσμό 5.384 κατοίκους και διαθέτει πλήθος φυσικών καλλονών, το καστρί και κρυστάλλινες παραλίες, πέρα από το θεϊκό και συναρπαστικό Αίθωνα.

6- Η Αρχίπολις: Με τα 33 χιλιόμετρα από την πόλη, με το αρχαίο όνομα του Οικιστή και το καταπράσινο περιβάλλον, η μικρή Αρχίπολις είναι πόλος έλξης χιλιάδων περιηγητών, Ελλήνων και ξένων που μένουν άκρως ευχαριστημένοι από τη φιλοξενία, την καθαριότητα και την ομορφιά του χωριού. Έχει πληθυσμό 582 άτομα.

7- Το Ασκληπιείον: Λέγεται Ασκληπιείον γιατί εδώ υπήρχε ένα θρησκευτικό, εκκλησιαστικό θεραπευτήριο. Απέχει 65 χλμ. από την πόλη της Ρόδου και έχει πλήθος εκκλησιών, κάστρο και μοναδικό πασίγνωστο μουσείο. Ο πληθυσμός του υπολογίζεται στα 483 άτομα.

8- Τα Αφάντου: Το χωριό πήρε το όνομα του από την κτηματία Εύφαντο. Έχει 6.072 κατοίκους και απέχει 20 χλμ. Οι παραλίες του και οι εκκλησίες του είναι πασίγνωστες και περιζήτητες από όλους τους Ρόδιους αλλά και ξένους.

9- Το Βάτι: Έχει 323 κατοίκους, απέχει από τη Ρόδο 71 χλμ. και το πραγματικό

αρχαίο όνομά του είναι Δήμος Καμυνδέων. Η λέξη Βάτι προέρχεται από την Οικίστρια του χωριού, Βατίδα.

10- Το Γεννάδι: Απέχει 64 χλμ. από την πόλη, με πληθυσμό 671 ατόμων. Το όνομά του το πήρε από τον κτηματία Γεννάδη, στα χρόνια του Μεσαίωνα. Έχει εξαίρετες παραλίες και η όλη περιοχή είναι ιστορική και πανέμορφη.

11- Η Δαματριά: Ένα χωριό που μας θυμίζει την αρχαία θεά Δήμητρα. Έχει πληθυσμό 447 κατοίκων και απέχει 20 χλμ. Από την πόλη ης Ρόδου.

12- Η Διμυλιά: Πήρε το όνομα της από τους δύο μύλους του χωριού, απέχει 30 χλμ. από την πόλη και το περιβάλλον είναι μαγευτικό, ιστορικό και αξέχαστο.

13- Ο Έμπωνας: Το χωριό λέγεται ο Έμπωνας, απέχει 54 χλμ. από την πόλη της Ρόδου και έχει πληθυσμό 1.061 φιλόξενων κατοίκων. Το όνομά του σημαίνει υπώρεια όρους και οφείλουμε να το λέμε: Ο Έμπωνας...(και όχι η Έμπωνα, όπως συνηθίζουν πολλοί).

14- Ο Θεολόγος: Το όνομα του είναι Θεολόγος και όχι Θεολός και το πήρε από τον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο. Απέχει 20 χλμ. από τη Ρόδο, με πληθυσμό 620 άτομα. Οι Πεταλούδες ανήκουν στο χωριό αυτό και η Κοιλιάδα των Πεταλούδων είναι το ωραιότερο τοπίο του νησιού.

15- Η Ίστριος: Απέχει 80 χλμ. από την πόλη της Ρόδου, έχει πληθυσμό 291 κατοίκους και ονομάστηκε έτσι, ίσως, από τον κτηματία του χωριού Ίστρο.

16- Τα Καλαβάρδα: Πήρε το όνομα του από τον Τσιφλικά του χωριού που ονομάζονταν Βάρδας, παλιός κτηματίας του Βυζαντίου, όπως πολλά χωριά της Ρόδου. Απέχει 31 χλμ. από την πόλη, με πληθυσμό 512 κατοίκων.

17- Η Κάλαθος: Απέχει 44 χλμ. από τη Ρόδο, πήρε το όνομα της από την Αρχαία Ελλάδα, όταν η περιοχή αυτή ονομαζόταν Δήμος Κλασίων. Έχει 502 άτομα και είναι χωριό όμορφο και όμορο της συναρπαστικής Λίνδου.

18- Οι Καλυθιές: Έχει 2.836 άτομα και ονομάστηκε έτσι από το φυτό Καλυτέα, που κάποτε ευδοκίμωσε στην περιοχή. Απέχει 15 χλμ. από την πόλη και όλη η περιοχή βρίθει από αρχαία ονόματα, βυζαντινά μοναστήρια και μαγευτική φυσική ομορφιά.

19- Η Κατταβιά: Πήρε το όνομα της από τον μυθικό Γενάρχη Κάτταβο, απέχει ανατολικά 84 χλμ., δυτικά 108 χλμ., από την πόλη της Ρόδου, με πληθυσμό 278 κατοίκων και με πλήθος αρχαίων και σύγχρονων καλλονών.

20- Τα Κοσκινού: Ελάχιστα χιλιόμετρα από την πόλη, 5 λεπτά με το

αυτοκίνητο, έχει πληθυσμό 2.539 κατοίκων. Πήρε το όνομά του από τον μεγάλο κτηματία της περιοχής που λεγόταν Κοσκινάς.

21- Η Κρεμαστή: Το όνομά του, το ξακουστό χωριό, το πήρε από τον κρεμαστό ναό της Παναγίας, που ήταν πάνω στο Κάστρο του χωριού. Έχει 4.585 κατοίκους και απέχει 11 χλμ. από τη Ρόδο.

22- Η Κρητηνία: Σημαίνει Μικρή Κρήτη, απέχει 53 χλμ. από την πόλη της Ρόδου, με πληθυσμό 454 ατόμων. Το Κάστρο της Κρητηνίας και η Άμαρτος, είναι δύο από τα πολλά αξιοθέατα της περιοχής.

23- Τα Λάερμα: Το πραγματικό όνομα του χωριού είναι Δήμος Λαδαρμίων, έχει σήμερα 446 ψυχές, απέχει 64 χλμ. από την πόλη και η περιοχή, πέρα από το ιστορικό Θάρρι, έχει πλήθος ιστορικών και αρχαιολογικών ενδιαφερόντων.

24- Η Λάρδος: Όνομα προελληνικό, γεμάτο αρχαιολογικά ευρήματα, αρχαία ονόματα, και το μοναδικό μοναστήρι της Παναγίας Υψενής. Με πληθυσμό 1.212 κατοίκων απέχει 52 χλμ. από τη Ρόδο.

25- Η Λαχανιά: Το όνομά της το πήρε από το γόνιμο της περιοχής. Υπάρχει το μοναστήρι της Ζωοδόχου πηγής, που πρέπει να δει κάθε Ροδίτης, Δωδεκανήσιος, Έλληνας και προσκυνητής της Ευρώπης. Έχει 341 κατοίκους και απέχει 85 χλμ. από τη Ρόδο.

26- Η Λίνδος: Απέχει μόνο 49 χλμ. από την πόλη της Ρόδου, με πληθυσμό 1.091 ατόμων. Είναι ολόκληρη σαν την αρχαία Ελλάδα! Η Ακρόπολή της είναι παλαιότερη των Αθηνών και έχει μεγάλο αριθμό ευρημάτων και αξιοθέατων.

27- Ο Μαλώνας: Το πραγματικό όνομα του χωριού είναι «Ο Μαλώνας» (και όχι η Μαλώνα). Απέχει 38 χλμ. από την πόλη της Ρόδου και έχει πληθυσμό 982 κατοίκων.

28- Τα Μαριτσά: Το συγκεκριμένο χωριό είναι χωριό πασίγνωστο και χωριό ηρώων και αντιστασιακών. Πήρε το όνομά του από τον «ΜΑΡΣΑΛ», τον κτηματία της περιοχής. Απέχει 17 χιλιόμετρα από τη Ρόδο και άξια επισκέψεως είναι τα μοναστήρια «Σωτήρας» και «Κερωνιάτης». Ο πληθυσμός του είναι 1776 κάτοικοι.

29- Τα Μάσσαρη: Απέχει 40 χλμ. από την πόλη τη Ρόδου, με 1040 άτομα, με ωραίο σχολείο και καταπράσινους πορτοκαλεώνες. Μάσσαρη σημαίνει χωριό μέσα στα όρη!

30- Ο Μεσαναγρός: Σημαίνει καλλιεργημένο, περιφραγμένο, βυζαντινό,

μεγάλο αγρόκτημα. Έχει πληθυσμό 330 ατόμων και 83 χιλιόμετρα απόσταση από την πόλη της Ρόδου.

31- Ο Μονόλιθος: Απέχει 80 χιλιόμετρα από την πόλη και έχει πληθυσμό 334 κατοίκων. Λέγεται Μονόλιθος από τον μεγάλο βράχο στου οποίου την κορυφή υπάρχει το κάστρο της περιοχής.

32- Το Παραδείσι: Σημαίνει τόπος πλούσιος σε πανίδα και χλωρίδα. Η απόστασή του από την πόλη της Ρόδου είναι 15 χιλιόμετρα και έχει πληθυσμό 2.646 κατοίκους.

33- Η Παστίδα: Το όνομα είναι αρχαίο ελληνικό και σημαίνει επίπεδη επιφάνεια σαν κρεβάτι, σαν νυφική παστάδα. Έχει απόσταση 15 χιλιόμετρα από τη Ρόδο και πληθυσμό 3.641 κατοίκων.

34- Τα Πλατάνια: Χωριό με πλήθος πλατανιών, απόσταση από την πόλη της Ρόδου 38 χιλιόμετρα και πληθυσμός 383 ψυχές.

35- Τα Προφύλια: Το όνομα είναι παραφθορά της λέξης «Προπούλαια», απέχει 77 χιλιόμετρα από την πόλη και πληθυσμό 326 ατόμων.

36- Ο Πυλώνας: Είναι η πύλη της Νότιας Ρόδου. Έχει απόσταση από τη Ρόδο 46 χιλιόμετρα και πληθυσμό 504 ατόμων.

37- Η Σάλακος: Ονομάστηκε έτσι από το όνομα του κτηματία Σαλάκου. Ο πληθυσμός της Σαλάκου είναι 607 κάτοικοι και έχει απόσταση 39 χιλιόμετρα από την πόλη της Ρόδου.

38- Τα Σιάννα: Το όνομα του χωριού προέρχεται από τον αρχαίο δήμο Βρασιανών. Έχει απόσταση 77 χιλιόμετρα από τη Ρόδο και πληθυσμό 244 άτομα. Εκεί υπάρχει η ωραία εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα και πλήθος ιστορικών και λαογραφικών αξιοθέατων.

39- Η Σορωνή: «Σόρων» λέγεται η βελανιδιά και «Σορωνή» σημαίνει χωριό μέσα στο δάσος δρυών. Απέχει 24 χιλιόμετρα από τη Ρόδο και έχει πληθυσμό 1.278 κατοίκους.

40- Η Ιαλυσός: Απέχει 8 χιλιόμετρα από τη Ρόδο. Πρόκειται για το αρχαίο κράτος της Ρόδου και λεγόταν «Κράτος Ιαλυσίας». Έχει πληθυσμό 10.107 άτομα και όνομα αρχαίο προελληνικό.

40- Οι Φάνες: Απόσταση 26 χιλιομέτρων από την πόλη της Ρόδου, πληθυσμός 895 κάτοικοι. Το όνομα πιθανόν να προέρχεται από το επίθετο του Φαναίου Απόλλωνα.

41- Η Ψίνθος: Προέρχεται από τον Αρχαίο Δήμο Σιβυνθίων, και η λέξη Σίβυνθος, στο πέρασμα των χρόνων έγινε «Ψίνθος». Η Ψίνθος απέχει από την πόλη της Ρόδου 25 χιλιόμετρα και έχει 1.166 κατοίκους.

{ Απογραφή, Μάιος 2011 (Μπογιάννος, 2017) }

2.3.1 ΕΝΔΥΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ως παραδοσιακή φορεσιά της Ρόδου, έχει καθιερωθεί η ενδυμασία που προέρχεται από τα χωριά που αγκαλιάζει ο Αττάβυρος, το μεγαλύτερο βουνό της Ρόδου, με ύψος 1.215μ. Στην Κάστελλο, σημερινή Κρητηνία φυλάσσεται η αρχαιότερη φορεσιά, η οποία χρονολογείται από το 1896 με 1898. Η φορεσιά που αρκετοί αποκαλούν ως «μπονιάτικη φορεσιά», πιθανόν λόγω της τουριστικής ανάπτυξης που είχε αργότερα η συγκεκριμένη περιοχή και των χορευτικών μπαλέτων που προϋπήρχαν στην Κρητηνία και μετά μεταφέρθηκαν στον Έμπωνα, πρωτοφορέθηκε στην Κάστελλο, αφού το χωριό αυτό προϋπήρχε των άλλων δύο. Φορέθηκε κυρίως στην ευρύτερη περιοχή του Ατταβύρου και πιο συγκεκριμένα στα χωριά Έμπωνα, Κάστελλος (Κρητηνία) και Μανδρικό. Είναι η μοναδική φορεσιά της Ρόδου που άντεξε στο χρόνο, διατηρώντας την αρχική της μορφή και αποτελεί ανεπίσημα την αντιπροσωπευτική παραδοσιακή φορεσιά της Ρόδου. Σήμερα φοριέται σε εκδηλώσεις και χορούς, του νησιού μας, της Ελλάδας και του εξωτερικού, παρουσιάζοντας τα ήθη και τα έθιμα του τόπου μας, αλλά και το πώς ήταν τα παλιά χρόνια, όταν πρωτοφορέθηκε (Μαννάκης, 2018).

Αρχίζοντας, ακολουθεί αναφορά στην ανδρική παραδοσιακή φορεσιά, που παρουσιάζει περισσότερη απλότητα σε σύγκριση με τη γυναικεία. Η παραδοσιακή ανδρική φορεσιά της Ρόδου, περιλαμβάνει τη γνωστή «βράκα», χαρακτηριστικό στοιχείο στη νησιωτική Ελλάδα, μαύρη, βαμβακερή και υφαντή. Οι άνδρες περισσότερο συντηρητικοί στην εμφάνισή τους, δεν άλλαξαν μόδα. Συμπληρώνουν με άσπρο πουκάμισο, γιλέκο, σκούφο (φέσι) στο κεφάλι, μαχαίρι στη ζώνη, χερομάντηλο και ποδήματα ή όπως λέγονται στον τόπο μας «στιβάνια» (υποδήματα, μπότες). Τις μπότες αυτές τις φορούσαν άνδρες και γυναίκες στα χωριά του Αττάβυρου, γίνονταν από δέρμα τράγου, ήταν ψηλές ως το γόνατο και τους προστάτευαν από τα φίδια των ορεινών χωριών, τα παλιότερα χρόνια υπήρχαν παπουτσήδες ειδικά για τα χωριά στον ορεινό Αττάβυρο, όπως και κάθε σπίτι είχε τον αργαλειό του, όπου ύφαιναν χρωματιστά υφάσματα από μαλλί, μεταξύ και βαμβάκι για να φτιάξουν τις πλουμιστές φορεσιές, που σήμερα αποτελούν ό,τι πιο ωραίο και παραδοσιακό έχει η Ρόδος και η Ακριτική Δωδεκάνησος. Σταδιακά και με αργούς ρυθμούς, οι άνδρες αντικατέστησαν τις μπότες με τα παπούτσια, μετά το γιλέκι με σακάκι και τελικά έβγαλαν τη βράκα και έγιναν «φραγκοφορεμένοι». Αξίζει να σημειωθεί ότι η κατάργηση της παραδοσιακής φορεσιάς στον Έμπωνα και στα χωριά του Ατταβύρου, καθυστέρησε σε σχέση με τα υπόλοιπα πιο κοντινά χωριά προς την πόλη της Ρόδου, όπου είχαν περισσότερες ευρωπαϊκές επιρροές (Παπαχριστοδούλου, 1994).

Η λαϊκή φορεσιά των γυναικών της Ρόδου είναι συνέχεια της αρχαϊκής ρωμαϊκής “tunica”, με το αρχικό τμήμα της φορεσιάς να αποτελεί το πουκάμισο, που φτάνει κάτω από το γόνατο και φοριέται κατάσαρκα. Το δεύτερο τμήμα της φορεσιάς είναι το εξωτερικό φουστάνι, που επικράτησε μετά την πτώση του Βυζαντίου, βαμβακερό, δίμιτο, ύφασμα, που φορέθηκε εξωτερικά από το πουκάμισο. Στην Κατταβιά, χωριό της Νότιας Ρόδου, αξίζει ν’ αναφερθεί, ότι το εξωτερικό φουστάνι δε φορέθηκε ποτέ, οι γυναίκες φορούσαν την πουκαμίσα, ως ένδυμα, ακόμα και στις επίσημες εκδηλώσεις τους, μέχρι τα τέλη του 19ου αι.(Μαννάκης, 2018).

Σύμφωνα με τον πρόξενο και αρχαιολόγο Charles Newton, που επισκέφτηκε χωριά της Ρόδου το 1853, το ντύσιμο μιας χωρικής περιλαμβάνει ένα φέσι από κόκκινο ύφασμα, πάνω στο οποίο έχει ένα τυλιγμένο σάλι κι ένα μαντήλι από μουσελίνα, ενώ κάτω από αυτό διακρίνεται άλλο ένα εσωτερικό μαντήλι. Στο μέτωπο φέρει ένα χρυσό ή ασημένιο τριγωνικού σχήματος στολίδι, Βυζαντινής προέλευσης. Το εσωτερικό φόρεμα είναι ένα μεσοφόρι που φτάνει ως τους αστραγάλους, ενώ το εξωτερικό, είναι φόρεμα χωρίς μανίκια, που φτάνει ίσαμε τη μέση των ποδιών και στη μέση υπάρχει μια ζώνη δεμένη χαλαρά. Στον Αρχάγγελο, το 17ο και 18ο αι. η φορεσιά εκσυγχρονίζεται με βράκα κεντητή μέχρι τον αστράγαλο και με το εξωτερικό φουστάνι από μεταξωτά, χρυσοκέντητα μπλε, πορφυρά ή ροδί υφάσματα. Στα μέσα του 19ου αι. τα περισσότερα χωριά προχώρησαν στο «σακοφούστανο», καταργώντας την παραδοσιακή τους φορεσιά, εκτός από τον Αρχάγγελο και τα χωριά του Ατταβύρου. Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά της Ρόδου, που προέρχεται από τα χωριά του ορεινού Αττάβυρου, με ίσως κάποιες διαφοροποιήσεις από χωριό σε χωριό, είναι λιτή και απέριτη στη σύνθεσή της και ταυτόχρονα περίτεχνα στολισμένη με κεντητό διάκοσμο, από τις ίδιες τις γυναίκες, που ύφαιναν μόνες τους το πουκάμισο, τη ζώνη και το φουστάνι, ενώ τα υπόλοιπα εξαρτήματα (μαντήλι, υποδήματα, ύφασμα εξωτερικού φουστάνιου), τα προμηθεύονταν από εμπόρους της περιοχής. Φοράνε τη φορεσιά τους από την παιδική τους ηλικία και πρωτοφορούσαν («γκίνιαζαν») καινούργια φορεσιά σε μεγάλες χριστιανικές γιορτές και εκδηλώσεις. Η ίδια αλλά με λευκό φουστάνι και άσπρο μακρύ μαντήλι αποτελεί τη νυφιάτικη φορεσιά, που είναι περισσότερο πλουμιστή και στολισμένη για να αναδείξει το μυστήριο του γάμου. Η συγκεκριμένη φορεσιά, εντάσσεται στις παραδοσιακές φορεσιές με φουστάνι (Ταρσούλη, 1958).

Το φουστάνι είχε μαύρο χρώμα και έπαιρνε την ονομασία του από την ποιότητα του υφάσματος που ήταν κατασκευασμένο. Έτσι υπήρχε το «γυαλιστό», το «φασινέ», το «μερικάνικο» (από πιο χαμηλής ποιότητας ύφασμα, που προοριζόταν για αγροτικές εργασίες). Στη μέση, περίπου στο ύψος των γοφών, φόραγαν το ζωνάρι, που ήταν μάλλινο υφαντό, διπλοδενόταν και μάζευε ταυτόχρονα και το φουστάνι. Τα νεαρότερα κορίτσια φορούσαν κόκκινο ή βυσσινί χρώμα, ενώ οι μεγαλύτερες σε ηλικία ή οι χηρεμένες γυναίκες μαύρο. Το πλέξιμο του ζωναριού απαιτούσε μεγάλη δεξιοτεχνία. Ως πρόσθετο εξάρτημα ήταν η «καμουζέττα», ένα είδος κοντού γιλέκου με μανίκια, που προστάτευε τις γυναίκες στις δύσκολες καιρικές συνθήκες (Μαννάκης, 2018).

Ο κεφαλόδεσμος αποτελείται από τη σκούφια και το μαντήλι. Η σκούφια είναι το λευκό εσωτερικό σκουφάκι, από ελαφρύ ύφασμα, που φοριόταν κάτω από το μαντήλι, για να το κρατάει σταθερό και να μη γλιστράει. Περίτεχνο ήταν και το δέσιμο του μαντηλιού, προσδίδοντας μεγαλοπρέπεια και περηφάνεια στη γυναίκα που το φορούσε. Για το δέσιμο του μαντηλιού, χρησιμοποιούσαν ειδικές καρφίτσες με κεφάλι από πορσελάνη σε διάφορα σχήματα, κοκοράκια, πετειναράκια, κουμπάκια κ.α. Οι γυναίκες, τα μαλλιά τους τα έφτιαχναν συνήθως πλεξούδες, ενώ φορούσαν σκουλαρίκια σε διάφορα σχέδια. Στα πόδια δε φορούσαν κάλτσες. Τα ποδήματα ή «στιβάνια» (υποδήματα), που, όπως προαναφέρθηκε ήταν κοινά για άνδρες και γυναίκες, φτιάχνονταν από ειδικούς τεχνίτες-κατασκευαστές. Ήταν μακριές μπότες ως το γόνατο, από τραγίσιο ή κατσικίσιο δέρμα και πολύ χαμηλό τακούνι. Οι μεγαλύτερες

γυναίκες σε ηλικία, κατά την πάροδο του χρόνου, άλλαζαν ενδυματολογικές συνήθειες και η ενδυμασία τους κατέληγε απλή. Φορούσαν τα υποδήματα, η πουκαμίσια ήταν λευκή χωρίς κεντίδια ή χρώματα, το φουστάνι ήταν μαύρο λιτό και συμπλήρωναν την ενδυμασία τους με μαύρη ζώνη και μαντήλι στα μαλλιά (Μαννάκης, 2018).

Η φορεσιά που γνώρισε μεγάλη ακμή κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας στη Ρόδο και φορέθηκε μέχρι και το 19ο αι. κυρίως από τις γυναίκες της Καστέλλου και του Έμπωνα, οι οποίες ήταν οι τελευταίες που ακολούθησαν την ευρωπαϊκή μόδα, άρχισε να χάνει την αίγλη της μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και αντικαταστάθηκε από νέα ενδυματολογικά πρότυπα (Μαννάκης, 2018).

Οι παραδοσιακές φορεσιές στα χωριά της Ρόδου, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, αποτελούν σημαντικό στοιχείο πολιτισμικής κληρονομιάς για τις παρούσες αλλά και τις μελλοντικές γενιές. Η αναγκαιότητα διατήρησης των στοιχείων της πολιτισμικής μας κληρονομιάς και των στοιχείων που χαρακτηρίζουν την πολιτισμική ταυτότητα κάθε ατόμου, είναι μεγάλη. Κάθε στοιχείο πολιτισμού οφείλουμε να το διαφυλάξουμε και να το μεταδώσουμε στους απογόνους της γενιάς μας. Είναι χρέος μας να γνωρίσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής φορεσιάς του τόπου μας, αλλά και την ιδιαίτερη πολιτισμική της αξία, ως στοιχείο πολιτισμικής ταυτότητας, παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο
«ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ»

3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ – ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στις παραδοσιακές φορεσιές κάθε χωριού της Ρόδου και παρουσιάζει τον συμβολισμό τους, καθώς και την ερμηνεία της δομής τους, ανάλογα με τις κλιματολογικές συνθήκες και το περιβάλλον κάθε περιοχής. Οι παραδοσιακές ελληνικές φορεσιές αποτελούν στοιχείο πολιτισμικής κληρονομιάς, οι καταβολές τους εντοπίζονται στην Αρχαιότητα και το Βυζάντιο και ενσωματώνουν ντόπια ή ξένα στοιχεία, τα οποία τα προσαρμόζουν στην εκάστοτε τοπική κοινωνία. Επίσης, διατηρούν στοιχεία από παλιότερες εποχές και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητας των κατοίκων μιας περιοχής. Έχουν πολλές φορές μελετηθεί, λόγω της πλούσιας πολυμορφίας τους και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που παρουσιάζουν σε κάθε τόπο. Κάθε παραδοσιακή φορεσιά υφίσταται διαφοροποιήσεις από περιοχή σε περιοχή, γεγονός που καταδεικνύει τη δύναμη της τοπικής παράδοσης. Η μελέτη μιας φορεσιάς είναι σε δυναμικό συνδυασμό με όλα τα στοιχεία του τόπου της (γεωγραφική θέση, κλιματολογικές συνθήκες, τρόπος ζωής, ήθη και έθιμα, παραδόσεις, επεξεργασία των πρώτων υλών, πολιτισμικές επιδράσεις). Έτσι, δεν μπορεί να ξεετάζεται αποκομμένη από την ιστορία του λαού που την φορά. Οι πηγές προκειμένου να μελετηθεί μια φορεσιά είναι πολλές (γραπτά κείμενα, προφορικές και εικαστικές μαρτυρίες, φωτογραφίες) κυρίως όμως είναι οι ίδιες οι φορεσιές που φυλάσσονται σε κατοικίες, σε ιδιωτικές συλλογές, σε πολιτιστικούς συλλόγους, αλλά και στα μουσεία.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι ν' αναδειχθεί η σημαντικότητα της έννοιας της τοπικότητας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής, μέσω της παραδοσιακής ενδυμασίας, στη διαμόρφωση και διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας. Αν οι πολίτες δε διατηρήσουν τη μοναδικότητα της ιδιαιτερότητάς τους και δεν την συνδέσουν με το υπόλοιπο, φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον, δε θα μπορέσουν να μεταδώσουν τα πολύτιμα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της περιοχής τους στις επόμενες γενιές, με αποτέλεσμα να κινδυνεύει η διατήρηση της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Η παρούσα εργασία υλοποιήθηκε με στόχο τη μελέτη της παραδοσιακής φορεσιάς σε κάθε χωριό της Ρόδου ξεχωριστά, την ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, αλλά και με κύριο σκοπό τη διατήρηση των στοιχείων αυτών στο πέρασμα του χρόνου.

3.2 ΑΞΟΝΕΣ – ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στην έρευνα που ακολουθεί, αναφορικά με την παραδοσιακή φορεσιά στα χωριά της Ρόδου, γίνεται προσπάθεια να αναδειχθούν σημαντικοί άξονες με τους αντίστοιχους στόχους διερεύνησης.

Στον πρώτο άξονα η έρευνα ασχολείται με την περιγραφή της παραδοσιακής φορεσιάς κάθε χωριού της Ρόδου, με τα μέρη που την απαρτίζουν και στόχος είναι να αναδειχθεί ο συμβολισμός τους, όπου είναι εφικτό, όπως και ο τρόπος χρήσης τους.

Στον δεύτερο άξονα, μελετάται η προέλευση της εκάστοτε φορεσιάς, με στόχο να διερευνηθεί ποιο ή ποια χωριά αποτέλεσαν την αφετηρία των παραδοσιακών φορεσιών του νησιού μας.

Στόχος του τρίτου άξονα είναι να διερευνηθεί, αν υπήρχε διαφορά ανάμεσα στην αντρική και τη γυναικεία φορεσιά, αν συναντώνται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις φορεσιές των νεαρότερων κοριτσιών και αυτών που φορούσαν οι μεγαλύτερες γυναίκες, καθώς και αν υπήρχαν διαφορετικά στοιχεία στην ενδυμασία όσων ήταν οικονομικά ασθενέστεροι σε σύγκριση με τους πιο εύπορους, αλλά και αν υπάρχει διαφοροποίηση ανάμεσα στον τρόπο που ντύνονταν οι ελεύθερες κοπέλες, οι παντρεμένες γυναίκες, αλλά και όσες είχαν χάσει τους άντρες τους (χήρες). Δηλαδή, μελετά τις διαφοροποιήσεις που συναντώνται στις παραδοσιακές φορεσιές, ανάλογα με την ηλικία αυτού που την φορά, ανάλογα με το φύλο του, ανάλογα με την κοινωνική του κατάσταση, αλλά και ανάλογα με την οικονομική κατάσταση της εποχής.

Στον τέταρτο άξονα, γίνεται αναφορά στη σημερινή χρήση της παραδοσιακής φορεσιάς στα χωριά της Ρόδου, με στόχο να διερευνηθεί ο ρόλος της στη σημερινή εποχή.

Για την επίτευξη διερεύνησης καθενός από τους παραπάνω άξονες η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η μελέτη συγγραμμάτων των Πολιτιστικών Συλλόγων κάθε χωριού της Ρόδου (δηλαδή η αρχειακή έρευνα) και όχι η επιτόπια εθνογραφική έρευνα που ήταν αρχικά στο πλάνο διερεύνησης του θέματος της παραδοσιακής φορεσιάς. Οι συνεντεύξεις με κατοίκους των χωριών του νησιού μας, οι οποίες είχαν αρχικά προγραμματιστεί, ματαιώθηκαν εξαιτίας των περιοριστικών μέτρων που ισχύουν για περισσότερο από έναν χρόνο στη χώρα μας, λόγω της πρωτόγνωρης πανδημίας (COVID-19) που πλήττει ολόκληρο τον πλανήτη και που απαγορεύουν τις μετακινήσεις από περιοχή σε περιοχή.

Ως εκ τούτου, η έρευνα εστίασε σε βιβλιογραφικές αναφορές, στις ηλεκτρονικές πηγές σχετικά με τη θεματική που αναλύεται, αλλά και στο μεγαλύτερο βαθμό, στα στοιχεία τα οποία αντλήθηκαν από το αρχειακό υλικό των Δ.Σ. των Πολιτιστικών Συλλόγων κάθε χωριού της Ρόδου, στοιχεία τα οποία προέρχονται από παλαιότερες μαρτυρίες κατοίκων του νησιού, οι οποίοι έζησαν στα χρόνια που φοριούνταν οι παραδοσιακές φορεσιές ως μέρος της καθημερινότητας των κατοίκων και δεν αποτελούσαν αντικείμενο διερεύνησης, όπως συμβαίνει σήμερα.

Με έμμεσο έστω τρόπο ήρθαμε σε επαφή με αναφορές σχετικά με τη θεματική του παρόντος εγχειρήματος και διερευνάται σε όσο βάθος είναι επιτρεπτό η θέση της παραδοσιακής φορεσιάς καθενός από τα χωριά της Ρόδου, αναφορικά με τους άξονες διερεύνησης που αναφέρθηκαν παραπάνω.

3.3 ΣΗΜΑΣΙΑ – ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ-ΜΕΣΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ **ΔΕΛΟΜΕΝΩΝ**

Η μελέτη της παραδοσιακής φορεσιάς κάθε χωριού της Ρόδου, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του ροδίτικου πολιτισμού. Είναι στοιχείο ιστορικής μνήμης και αποτελεί συνδυαστικό κρίκο ανάμεσα στο χθες, το σήμερα και κυρίως το αύριο.

Εγχειρήματα όπως το παρόν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και πρωτοτυπία, καθώς δεν υπάρχει εκτενής έρευνα και βιβλιογραφικές αναφορές που να αναφέρονται ή να διερευνούν το θέμα της παραδοσιακής φορεσιάς σε κάθε χωριό της Ρόδου ξεχωριστά. Έχουν μελετηθεί διάφορες παραδοσιακές φορεσιές και έχουν αναφερθεί στη βιβλιογραφία κάποια αποσπασματικά στοιχεία για την παραδοσιακή φορεσιά της Ρόδου, χωρίς όμως να υπάρχει λεπτομερής ανάλυση και αναφορά στη φορεσιά κάθε χωριού στο νησί μας. Η παρούσα εργασία υλοποιείται, ώστε να αποδώσει τον ελάχιστο φόρο τιμής στις παλαιότερες γενιές, που αποτελούν τους προγόνους των Ροδιτών και Ροδιτισσών. Όλοι μας έχουμε την υποχρέωση να διατηρήσουμε ζωντανή την πολιτιστική μας κληρονομιά, διατηρώντας ζωντανά τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις του τόπου μας, μέσα από την εκμάθηση και αναπαραγωγή των παραδοσιακών τραγουδιών, αλλά και μέσα από τη μελέτη και τη διερεύνηση της παραδοσιακής φορεσιάς μας, ως στοιχείο πολιτιστικής μνήμης στις μελλοντικές γενιές.

Η συγκεκριμένη έρευνα ασχολήθηκε με τη μελέτη περίπτωσης, αφού επιδιώχθηκε η επαφή με τα Δ.Σ. όλων των ενεργείων πολιτιστικών συλλόγων του νησιού, με βάση τα στοιχεία της ομοσπονδίας των πολιτιστικών συλλόγων Ρόδου, τα οποία παρατίθενται στο παράρτημα και αντλήθηκαν πληροφορίες από κάθε συγκεκριμένη περιοχή. Η έρευνα επιτελέστηκε σε όλα τα χωριά της Ρόδου, από τη μια άκρη του νησιού μέχρι την άλλη.

Αναπτύσσονται ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία προσδιορίστηκαν με βάση τους στόχους της:

1. Διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων, τα οποία προσδιορίζουν την παραδοσιακή φορεσιά σε κάθε χωριό της Ρόδου.
2. Εντοπισμός του τόπου που πιθανώς αποτέλεσε την αφετηρία των παραδοσιακών φορεσιών στα χωριά της Ρόδου.
3. Αναζήτηση πιθανών διαφοροποιήσεων: α) ανάλογα με την ηλικία, β) ανάλογα με το φύλο, γ) ανάλογα με το κοινωνική θέση- κατάσταση, και την οικονομική κατάσταση της εποχής.
4. Εξέταση της σημερινής χρήσης των παραδοσιακών φορεσιών σε κάθε χωριό της Ρόδου.

Στο παρόν εγχείρημα επιλέχθηκε η βιβλιογραφική έρευνα όσον αφορά το θεωρητικό μέρος, και η αρχειακή μελέτη και έρευνα (βιβλιογραφικά αρχεία, ηλεκτρονικές πηγές

και φωτογραφικό υλικό των πολιτιστικών συλλόγων του νησιού), προκειμένου να συλλεχθούν τα απαιτούμενα δεδομένα, να καταγραφούν τα απαραίτητα στοιχεία και να αναφερθούν περιγραφικά τα συμπεράσματα που εξάγονται. Απώτερος στόχος της παρούσας έρευνας είναι η σε βάθος διερεύνηση των στοιχείων από τα οποία απαρτίζονται οι παραδοσιακές φορεσιές των χωριών της Ρόδου και η εξέταση της πολιτισμικής τους αξίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

«Ο ΠΑΡΑΔΙΟΣΙΑΚΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ»

ΑΠΟΛΛΑΚΙΑ

Η Απολλακιά, ή αλλιώς η πρωτεύουσα των Βαλκανίων, όπως συνήθως ονομάζεται, βρίσκεται στη νοτιοδυτική πλευρά της Ρόδου, απέναντι ακριβώς από τη Χάλκη. Είναι κτισμένη στην αριστερή όχθη του ποταμού «Σιαννίτη» ή αλλιώς «Απολλακιάτη». Περιστοιχίζεται από τα γραφικά και αιωνόβια βουνά, του Καλλάρη, της Κορκολιάς και των Ταπεζιών και φυσικά από άλλους πολυάριθμους λοφίσκους, που κάποτε ήταν κατάφυτοι, χαρίζοντας στο χωριό μια πολύχρωμη και καταπράσινη φορεσιά. Η Απολλακιά, τα τελευταία χρόνια ανήκε στο συγκρότημα χωριών με την ονομασία «Νότια Ρόδος», που την αποτελούσαν τα χωριά, Αρνίθα, Ίστριος, Προφύλια, ο Μεσαναγρός, η Κατταβιά, το Γεννάδι και το Ασκληπειό, το Βάτι και η Απολλακιά.

Οι κάτοικοι της Απολλακιάς, από τα παλαιότερα χρόνια έως σήμερα, ασχολούνταν κυρίως με την καλλιέργεια οπωροκηπευτικών και όλη τους σχεδόν η ζωή περνούσε μέσα στα χωράφια τους, όπου φρόντιζαν ο καθένας τις καλλιέργειές του. Ανάλογη και προσαρμοσμένη στις καθημερινές ασχολίες τους ήταν και η φορεσιά που φοριούνταν από τους κατοίκους του χωριού τα παλαιότερα χρόνια (Παπανδρέου, 2021).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Δυστυχώς στο χωριό της Απολλακιάς δε δραστηριοποιείται Πολιτιστικός Σύλλογος, που θα μπορούσε να διαφυλάξει την παραδοσιακή φορεσιά του τόπου. Ως εκ τούτου, δε βρέθηκαν καταγραφές ή αρχεία από τα οποία θα μπορούσαν να αντληθούν στοιχεία για το πώς ακριβώς ήταν η συγκεκριμένη φορεσιά. Από την εκτενή αρχειακή έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας αντλήθηκαν κάποια, ελλιπή όμως, στοιχεία σχετικά με το πώς ήταν ντυμένες οι Απολλακιάτισσες.

Στην έρευνα που πραγματοποίησε ο Φακιάλης Βαλάσιος σχετικά με την παραδοσιακή φορεσιά στα δέκα χωριά της νότιας Ρόδου αναφέρει: «Στο χωριό Απολλακιά ο κ. Σάββας Λέργος περιγράφει το σακοφούστανο. Άλλωστε ένα αγοράκι είναι πολύ δύσκολο να παρατηρήσει τι φορούν οι γυναίκες και μάλιστα οι γριές, εκτός κι αν είναι συγγενείς πρώτου βαθμού, όπως η μάνα ή η γιαγιά. Όμως ο κ. Λέργος δε γνώρισε καθόλου γιαγιά και τη μητέρα του την έχασε με τη γρίπη του 1916.» (Φακιάλης, 2016).

Από τα παραπάνω καταλαβαίνουμε ότι και στην Απολλακιά οι γυναίκες φορούσαν το σακοφούστανο, όπως και στα άλλα χωριά. Δεν υπάρχουν όμως αναφορές για το αν φορούσαν κάτι περισσότερο ή αν φορούσαν κάτι στο κεφάλι.

Το Σακοφούστανο είναι ο τύπος της φορεσιάς στην οποία σάκος (πανωκόρμι) και φούστα κατασκευάζονται από το ίδιο ύφασμα, συνήθως στόφα ή δαμάσκο και όχι τσόχα. Από αυτό, άλλωστε, το χαρακτηριστικό έλαβε το όνομά της η ενδυμασία.

ΑΠΟΛΛΩΝΑ

Το χωριό Απόλλωνα πήρε το όνομά του από το Ναό του θεού Απόλλωνα, ο οποίος ήταν άλλοτε ο προστάτης του νησιού της Ρόδου και των καλών τεχνών. Το χωριό έχει περίπου χίλιους κατοίκους, πλούσια βλάστηση, με περισσότερα από δεκαεπτά χιλιάδες στρέμματα γης. Ως αποτέλεσμα, η πλειονότητα των κατοίκων της κοινότητας ασχολούνται με την καλλιέργεια ελαιόδεντρων (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η παραδοσιακή γυναικεία φορεσιά των Απολλώνων, (εικ.1) έχει πολλά κοινά στοιχεία με φορεσιές της ευρύτερης περιοχής και συγκεκριμένα με τις περιοχές που βρίσκονται περιμετρικά του όρους Προφήτη Ηλία όπως της Σαλάκου, Πλατανιών, Ελεούσας, Διμυλιάς, Φανών, Σορωνής. Είναι από τις φορεσιές, όπως και οι υπόλοιπες, που ακολουθούν την παραδοσιακή διαδικασία, από τη σπορά του βαμβακιού, την περισυλλογή και την επεξεργασία του, μέχρι να πάρει την τελική μορφή της κλωστής και την ύφανσή της στον αργαλειό. Δε φοριέται εδώ και αρκετά χρόνια, ωστόσο υπάρχουν κάποιες παραδοσιακές φορεσιές στις εγκαταστάσεις του Πολιτιστικού Συλλόγου «Νέοι Ορίζοντες», οι οποίες διασώζονται και από τις οποίες αντλήθηκαν τα στοιχεία που παρατίθενται παρακάτω (Μαννάκης, 2018).

Εικ. 1

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 15/12/2018

Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά των Απολλώνων αποτελείται εσωτερικά από την υφαντή βράκα, σε λευκή απόχρωση, με κορδόνι στη μέση για να συγκρατείται και μήκος έως κάτω από τους αστραγάλους. Είναι διακοσμημένη στο κάτω τελειώμά της με διάφορα κεντητά σχέδια, ανάλογα με τις προτιμήσεις της κάθε νοικοκυράς (εικ.2).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή»,15/12/2018

Εξωτερικά φοριέται η πουκαμίσα η οποία είναι ολόσωμη, υφαντή, λευκή με μακριά μανίκια, φέρει άνοιγμα στο στήθος, το οποίο κλείνει με κορδονάκι στον λαιμό και το μήκος φτάνει πιο πάνω από τους αστραγάλους για να φαίνονται τα σχέδια από τη βράκα. Είναι διακοσμημένη με πολύχρωμο πλεκτό κορδόνι στις άκρες των μανικιών, στο άνοιγμα του στήθους και τον λαιμό, ενώ στον ποδόγυρο φέρει πιο πλούσια, κεντητά σχέδια (εικ.3).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή»,15/12/2018

Εξωτερικά φοριέται το φουστάνι λευκό και αυτό με μεγάλο άνοιγμα μπροστά για να συγκρατεί το στήθος και χωρίς μανίκια. Στη μέση φέρει σούρα που δημιουργεί έντονες κάθετες πιέτες μέχρι το τελειώμά της, που είναι λίγο πιο πάνω από την πουκαμίσα για να φαίνονται τα σχέδιά της. Είναι σκέτη δίχως καμία διακόσμηση.

Στους γοφούς φοριέται το ζωνάρι, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα στον συγκεκριμένο τύπο φορεσιάς, είναι πλεκτό σε απόχρωση κόκκινο ή βυσσινί και δένεται πάντα στην αριστερή πλευρά.

Εξωτερικά στην πάνω πλευρά φοριέται το γιλέκο (εικ.4) με μακριά μανίκια που φθάνει έως ψηλά στη μέση, είναι ανοιχτό μπροστά σε σχήμα V και κουμπώνει στην κάτω άκρη, ενώ τα μανίκια είναι λίγο κοντά για να προεξέχουν τα μανίκια από την πουκαμίσια. Είναι φτιαγμένο από κλαδωτά υφάσματα σε διάφορες αποχρώσεις.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 15/12/2018

Στο κεφάλι φοριούνται δύο μαντίλια (εικ.5), το εσωτερικό σε σκούρα απόχρωση που καλύπτει το κούτελο και φέρει στο μέτωπο διακοσμητικό φλουρί γνωστό ως κουτελίτης και το εξωτερικό, σταμπωτό σε διάφορες αποχρώσεις. Για υπόδημα χρησιμοποιείται χαμηλό μαύρο παπούτσι (Μαννάκης, 20018).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 15/12/2018

Η φορεσιά στο χωριό Απόλλωνα δεν είχε ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις από γυναίκα σε γυναίκα. Η μόνη διαφορά ήταν ότι οι χήρες φορούσαν σκούρο φουστάνι, αντί για το ολόλευκο που φορούσαν οι υπόλοιπες. Επίσης, το μαντήλι τους ήταν μαύρο.

Σχετικά με το φύλο, η ανδρική φορεσιά, όπως σε κάθε χωριό ήταν πιο απλή και περιελάμβανε μόνο τ' απαραίτητα. Η αντρική φορεσιά ήταν απλή, χωρίς περιττά στολίδια, ενώ η γυναικεία ήταν πλουσιότερη λόγω του χρώματος που είχε το μαντήλι στο κεφάλι, αλλά και λόγω των κεντημάτων και των χρωμάτων που υπήρχαν στο γιλέκο. Όσον αφορά τις διαφοροποιήσεις ανάλογα με το οικονομικό – κοινωνικό υπόβαθρο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, δε διαπιστώνεται διαφοροποίηση της φορεσιάς από οικογένεια σε οικογένεια.

Σήμερα χρήση της παραδοσιακής φορεσιάς των Απολλώνων είναι συγκεκριμένη. Συναντάται πια μόνο σε εθνικές επετείους, χορευτικά μπαλέτα και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Στην καθημερινότητα δε βλέπει κανείς πια ανθρώπους να φοράνε την παραδοσιακή φορεσιά. Παρουσιάζεται, όμως, από τον σύλλογο σε κάθε εκδήλωση τόσο σε τοπικό, πανελλήνιο όσο, και σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Μαννάκης, 2018).

Οι πληροφορίες σχετικά με το παραπάνω υλικό προέρχονται από τα αρχεία του Π.Σ. Απολλώνων «Νέοι Ορίζοντες», μετά από επικοινωνία με τον πρόεδρο του συλλόγου Κυριαζάκο Μανώλη.

ΑΡΝΙΘΑ

Στο παλιό χωριό της Αρνίθας μπορεί ο επισκέπτης να ξαποστάσει στη σκιερή, από τα πλατάνια και από τους ευκάλυπτους, πλατεία και να επισκεφθεί το μοναστήρι του Αγίου Φιλήμονα, με το παλαιοχριστιανικό καθολικό. Στον λόφο Παλαιόκαστρο βρέθηκαν ίχνη μικρού οικισμού και κάστρου και ελληνιστικοί τάφοι. Το παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριο που βρέθηκε στην βασιλική,, βυζαντινή εκκλησία της Αγίας Ειρήνης, μετατράπηκε σε κρήνη και σήμερα κοσμεί την πλατεία Αργυρόκαστρου, στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Τα στοιχεία για τη φορεσιά των γυναικών της Αρνίθας είναι ελλιπή δεδομένης της απουσίας ενός Πολιτιστικού Συλλόγου, που θα μπορούσε να συγκεντρώσει και να διαφυλάξει σχετικές πληροφορίες, ώστε να μείνουν οι μνήμες και οι εικόνες της παραδοσιακής φορεσιάς του χωριού, αναλλοίωτες στο πέρασμα του χρόνου. Έχουν, ωστόσο, υπάρξει κάποιες μαρτυρίες σχετικά με την φορεσιά των γυναικών της Αρνίθας στις παλαιότερες εποχές και αυτές παρατίθενται παρακάτω από την έρευνα του Φακιόλη: *«Η κα Μάρθα Σαββή, χήρα Κωνσταντίνου απ' το χωριό Αρνίθα, που γεννήθηκε το 1917, περιγράφει το σακοφούστανο και απ' ότι λέει διευκόλυνε η φούστα γιατί πλενόταν ευκολότερα το κάτω μέρος, που λερωνόταν συχνότερα. Υπήρχαν δε και μισές φούστες που ήταν υφαντές. Επίσης, η φούστα ερχόταν πολύ φαρδιά και όταν η μόδα αυτή καταργήθηκε η μητέρα της έφτιαξε απ' αυτό το ύφασμα δύο φουστάνια.»*(Φακιόλης, 2016).

ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ

Ο Αρχάγγελος της Ρόδου είναι ένα χωριό που βρίσκεται στο Ν.Δ. τμήμα του νησιού και διαθέτει πλούσια ιστορία σε τέχνες. Οι κάτοικοι, ως και μεταπολεμικά, ασχολούνταν κυρίως με την αγροτική και κτηνοτροφική παραγωγή. Δεν είναι τυχαίο που ακόμη και σήμερα αποτελεί τον κυριότερο παραγωγό ελαιόλαδου και εσπεριδοειδών, κυρίως πορτοκαλιών. Στην παραλιακή θέση Πετρώνας υπάρχουν εργαστήρια αγγειοπλαστικής αποτελώντας, ίσως το πιο ακμαίο σε αγγειοπλαστική τέχνη σημείο ολόκληρου του νησιού. Αρχικά, το χωριό βρισκόταν στην παραλιακή αυτή θέση και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στο εσωτερικό για ασφάλεια από τις πειρατικές επιδρομές και τις επιδρομές των Τούρκων, όπως αυτή του 1503 που αιχμαλώτισαν 100-150 άτομα. Στη συνέχεια, το χωριό πέρασε στην ιταλική κατοχή και παρέμεινε έως πριν 50 χρόνια, οπότε παραχωρήθηκε στην Ελλάδα μέσω της ενσωμάτωσης. Παρά τον ξένο ζυγό (ιταλικό και τουρκικό), πρέπει να επισημάνουμε ότι οι τέχνες αποτέλεσαν φωτεινό σημείο του ελληνικού στοιχείου, αφού δεν επηρεάστηκαν από τον ξένο ζυγό. Οι τέχνες κυρίως ήταν το συνδυαστικό στοιχείο του παρελθόντος και του παρόντος. Έτσι, αναλλοίωτη παρατηρούμε την ενδυματολογική δομή, τόσο την ανδρική όσο και τη γυναικεία. Στη συνέχεια, θα γίνει προσπάθεια να παρατεθούν όσο το δυνατόν πιστότερα τα ιδιαίτερα ενδυματολογικά χαρακτηριστικά του Αρχαγγέλου (Παπαχριστοδούλου 1994& Παπαχριστοδούλου 1970).

Τόσο η ανδρική όσο και η γυναικεία φορεσιά φορέθηκαν κυρίως έως το 1930. Από τότε όμως η επίδραση της ευρωπαϊκής μόδας οδήγησε στην παρακμή. Λέγοντας παρακμή εννοούμε ότι όλο και λιγότερα άτομα την φορούσαν και όχι ότι υπέστη αλλοίωση. Είναι πάρα πολύ σημαντικό στοιχείο αυτή η παρατήρηση, διότι αποδεικνύει την υποταγή στις παραδοσιακές επιταγές του Αρχαγγελίτη και της Αρχαγγελίτισσας. Ο/η Αρχαγγελίτης/σα, όντας άτομο που διακονεί την παραδοσιακή κληρονομιά, δεν δέχθηκε την αλλοίωση της ενδυματολογικής δομής, παρά μόνο την κατάργησή της για μερικούς σημαντικούς λόγους, όπως η ευρωπαϊκή ενδυματολογική επιρροή που κυρίως κορυφώνεται με την επέλαση του τουρισμού στο νησί της Ρόδου. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι γυναίκες κράτησαν μέχρι σήμερα τη φορεσιά, ενώ οι άνδρες την εγκατέλειψαν νωρίτερα. Αυτό οφείλεται στη δομή της κοινωνίας που είναι έντονα πατερναλιστική και οι γυναίκες ακολούθησαν με καθυστέρηση στην αλλαγή - κατάργηση της φορεσιάς για τους ίδιους εξ άλλου λόγους (Παπαχριστοδούλου, 1970).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η γυναικεία φορεσιά του Αρχαγγέλου είναι γνωστή ως «Μηλιά» (εικ.1). Πρόκειται για τη γιορτινή - νυφιάτικη φορεσιά και η ονομασία της πιθανόν να προέρχεται από τα πλούσια κεντήματα με τα οποία ήταν διακοσμημένη, μερικά εκ των οποίων είχαν το σχήμα του γνωστού μας φρούτου. Είναι το παλαιότερο και το πιο αντιπροσωπευτικό είδος φορεσιάς της περιοχής, το οποίο διατηρήθηκε μέχρι τις μέρες μας.

Ελάχιστες αυθεντικές φορεσιές διασώζονται, μία από αυτές είναι και αυτή που παρουσιάζεται στην παρούσα εργασία. Υπολογίζεται ότι είναι περίπου εκατόν είκοσι ετών και ανήκει στην οικογένεια της κυρίας Μαρίας Γέροντα. Άλλη μια φορεσιά βρίσκεται στο μουσείο Μπενάκη για συντήρηση. Η φορεσιά αυτή ήταν μοναδική για κάθε κόρη. Από νεαρή ηλικία τα κορίτσια άρχιζαν να κεντούν τη «Μηλιά» τους, γιατί ήθελε πολλή δουλειά και χρόνο για να τελειώσει. Ήταν το νυφικό τους και στην συνέχεια το επίσημο φόρεμα για γιορτές, γάμους, πανηγύρια για πολλά χρόνια.

Η «Μηλιά» αποτελείται από τον σάκο (γιλέκο), το πουκάμισο, τη φούστα, το μεσοφούστανο, τη βράκα, τον σκούφο, το τσεμπέρι και τα ποδήματα (Τσακίρης, 2007).

Σύμφωνα με τη μαρτυρία (1970) της Ανθούλας Κωνσταντίνου Ρούφα (ετών 77) η οποία, ούσα νεαρή κοπέλα, πριν ακόμα παντρευτεί, βοηθούσε τη θεία της Τσαμπίκα Καρακατσάνη στην κατασκευή παραδοσιακών φορεσιών, αναλύεται κάθε κομμάτι της φορεσιάς του Αρχαγγέλου παρακάτω.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 26/05/ 2018

Ο σάκος (γιλέκο) είναι από μαύρο (ή άλλου, σκούρου κυρίως, χρώματος) βελούδινο ύφασμα χρυσοκεντημένο γύρω-γύρω, με ένα μόνο κούμπωμα στο λαιμό. Το κουμπί, είναι χειροποίητο από πλεγμένο ύφασμα και κλωστή, ενώ η θηλιά είναι κι αυτή προέκταση του σάκου, πλεγμένη κι αυτή σαν πλεξούδα. Κεντήματα βρίσκονται και στα μανίκια του σάκου, ενώ τα σχέδια τους δεν είναι αυστηρά καθορισμένα. Έτσι, ενώ η θέση του σχεδίου είναι καθορισμένη πάνω στο σάκο, το θέμα του σχεδίου είναι υποκειμενικό. Τα σχέδια μπορεί να είναι πλεξούδα, ζιγκ-ζαγκ ή ακόμη και κυκλικά. Ο σάκος εσωτερικά είναι φοδραρισμένος με ύφασμα βατίστα, ένα είδος λινού με το χαρακτηριστικό να ζεσταίνει τον χειμώνα και να δροσίζει το καλοκαίρι (Παπαχριστοδούλου, 1970).

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 26/05/2018

Το πουκάμισο είναι από άσπρο ύφασμα (πουμπλίνα), αλλά με πολλά κεντήματα, κυρίως χρυσά και γαλάζια για λόγους προστασίας από τη βασκανία (το μάτιασμα). Έχει ίσιο κόψιμο μπρος και πίσω, όπως το ανδρικό και το άνοιγμά του ξεκινά από τον λαιμό και φτάνει μέχρι τον ομφαλό. Όμως, το κούμπωμα γίνεται με δύο μόνο κουμπιά, όπου το ένα βρίσκεται στο γιακά του λαιμού και το άλλο στο μέσο της απόστασης ανάμεσα στο λαιμό και τον ομφαλό. Το κουμπί είναι από πλαστικό, όπως το ανδρικό και το κούμπωμα γίνεται με θηλιά που είναι προέκταση του πουκαμίσου. Στο πουκάμισο επίσης, μπροστά δεξιά και αριστερά υπάρχει από μια πιέτα από τον ομφαλίτη μέχρι τους ώμους. Οι πιέτες αυτές δεν είχαν κανένα λειτουργικό χαρακτήρα, αλλά ήταν για τον εξωραϊσμό του πουκαμίσου και τη διαφοροποίησή του από το αντίστοιχο αντρικό, στο οποίο γίνεται αναφορά αμέσως παρακάτω. Δύο μικρές πιέτες υπήρχαν, επίσης στο πίσω μέρος, αλλά στο κέντρο του πουκαμίσου κατά μήκος της σπονδυλικής στήλης. Τα μανίκια ήταν ίσια σε γραμμή, με βοθράκι. Η διαφορά ανάμεσα στο γυναικείο και στο ανδρικό μανίκι ήταν στα μανικέτια. Το μανικέτιο στο γυναικείο πουκάμισο αντικαθίσταται με ένα μικρό κομμάτι ύφασμα που λέγεται φιστόνι και αποτελεί το τελείωμα του μανικιού. Έκλεινε με απλό κουμπί σε κουμπότρυπα και όχι σε θηλιά. Γιακάς δεν υπήρχε, αλλά υπήρχε φιστόνι, όπως του μανικιού και τα άκρα του έσμιγαν με τον ίδιο τρόπο όπως το φιστόνι στο μανίκι (Παπαχριστοδούλου, 1970).

Η φούστα αποτελείται από πέντε φύλλα. Το κάθε φύλλο έχει μήκος ένα μέτρο και όλα μαζί ενωμένα δένουν με σούρα στη μέση. Προέκταση της φούστας προς τα πάνω είναι το μπούστο, που είναι κι αυτό ραμμένο με τη φούστα των πέντε φύλλων. Στο μπροστινό επάνω μέρος της φούστας υπάρχει ένα άνοιγμα (περίπου 10 εκ.) που λέγεται πόρτα και κλείνει με χειροποίητο κουμπί σε υποδοχή θηλιάς που είναι κι αυτή χειροποίητη. Το μήκος της φούστας όπως είπαμε είναι περίπου 1 μέτρο και το μήκος του μπούστου περίπου μισό μέτρο, το δε πλάτος 90εκ. Ουσιαστικά, ο μπούστος έχει το σχήμα γιλέκου και είναι χρυσοκέντητος, με ακριβώς την ίδια δόμηση του κεντήματος του σάκου. Και εδώ υπάρχει το υποκειμενικό στοιχείο όσον αφορά το σχέδιο του κεντήματος. Η φούστα στο κάτω μέρος έχει ποδόγυρο και 10 εκ. πάνω απ' αυτόν τοποθετούν δαντέλα άσπρη πλεγμένη στο χέρι, πλάτους περίπου 3 εκ.

Το μεσοφούστανο αποτελείται από τρία κομμάτια και είναι φτιαγμένο από ύφασμα χασέ, ένα είδος άσπρου υφάσματος, λινού κυρίως. Το κάθε κομμάτι έχει μήκος ένα μέτρο. Στο κάτω άκρο υπήρχε ποδόγυρος καλυμμένος με δαντέλα και πάλι χειροποίητη. Το πλάτος ήταν λίγο πιο μικρό από αυτό της εξωτερικής δαντέλας της φούστας. Για να εφαρμόζει στη μέση όταν η γυναίκα το φορούσε, υπήρχε το φικάρι δηλαδή, ο αγωγός μέσα στον οποίο θα περνούσε η βρακοθηλιά, που ήταν κι αυτή φτιαγμένη από σπάγκους. Το μεσοφούστανο λοιπόν, έμπαινε κάτω από τη φούστα, ενώ κάτω από αυτό φοριόταν η βράκα.

Η βράκα έχει το σχήμα της σημερινής πιτζάμας, όμως το μήκος φτάνει ως τη γάμπα και είναι εφαρμοστή στα πόδια, όχι όμως ασφυκτικά, για λόγους διευκόλυνσης της κίνησης. Στο σημείο που ενώνονται τα κομμάτια των ποδιών έχει αρκετό περιθώριο υφάσματος, και πάλι για διευκόλυνση της κίνησης. Αυτό το περιθώριο λέγεται σκέλη και οι υποδοχές των ποδιών πογκιόνες. Στο τέλος του ο κάθε πογκιόνας έχει δαντέλα γύρω-γύρω, ίδιου περίπου πλάτους με αυτή του μεσοφούστανου. Η βράκα είναι κι αυτή από χασέ (εικ.2). Η δαντέλα αρχικά δεν υπήρχε και το κάτω μέρος ήταν εξωραϊσμένο με κεντήματα, αργότερα όμως αντικαταστάθηκαν αυτά από δαντέλα. Η βράκα κατά μέσο όρο έχει μήκος 80 εκ. (Παπαχριστοδούλου, 1970 & Τσακίρης, 2007).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 26/05/2018

Ο σκούφος λέγεται περέτσι και φοριέται ουσιαστικά για να μαζεύει και να συγκρατεί τα μαλλιά. Είναι στρογγυλός και φτιαγμένος από ύφασμα πατίστα. Στο μπροστινό μέρος του σκούφου μπαίνει το τσεμπέρι, ένα διπλωμένο μαντήλι χρώματος κίτρινου με καφέ σχέδια ώστε να ταιριάζει οπτικά με τον καφέ σκούφο. Το μαντήλι αυτό δένει πίσω από το σκούφο και συγκρατεί έτσι τα μαλλιά δεμένα μέσα στο σκούφο. Επίσης, πάνω από τον σκούφο και το τσεμπέρι έριχναν ένα κόκκινο μαντήλι που λεγόταν τσιππία (εικ.4). Αυτό το μαντήλι είχε επίσης κεντήματα από χρυσή κλωστή ή συνδυασμό τους με μικρά στολίδια, τα λεγόμενα φλουριά, και ήταν ριχτό στους ώμους (εικ.5) (Παπαχριστοδούλου, 1970).

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 26/05/2018

Για τις επίσημες εμφανίσεις των γυναικών το υπόδημα ήταν χαμηλό μαύρο παπούτσι, ενώ η φορεσιά συμπληρώνεται από επιστήθιο κόσμημα με φλουριά (Τσακίρης, 2007).

Ο αυθεντικός τύπος της «Μηλιάς» δε χρησιμοποιείται σήμερα. Σύμφωνα με τον Τσακίρη το κόστος των πολύτιμων υφασμάτων, καθώς και των κοσμημάτων, όπως επίσης και ο απαιτούμενος χρόνος και κόπος κατασκευής της φορεσιάς, αποτέλεσαν ανασταλτικό παράγοντα για τη διατήρησή της στους μεταγενέστερους χρόνους.

Γύρω στα 1986, χρονιά κατά την οποία ξεκινάει την δράση του ο πολιτιστικός σύλλογος Αρχαγγέλου «Ο ΑΙΘΩΝΑΣ» η φορεσιά αντικαταστάθηκε με μια πιο απλή σε υλικά και κόστος φορεσιά (εικ.7). Την εποχή εκείνη βρισκόταν στον Αρχάγγελο ο Παναγιώτης Μυλωνάς για την καταγραφή των ηθών και των εθίμων της περιοχής. Δεν υπήρχε όμως συγκροτημένο υλικό παραδοσιακών φορεσιών, για τις ανάγκες των γυρισμάτων.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 26/05/2018

Το γεγονός αυτό οδήγησε το τότε ΔΣ του συλλόγου να πάρει την απόφαση της αναβίωσης της παραδοσιακής φορεσιάς. Η περιγραφή είναι ίδια με την «αυθεντική» αλλά με πιο απλά υλικά. Η «σύγχρονη Μηλιά» λοιπόν, είναι η φορεσιά την οποία χρησιμοποιούν από τότε έως σήμερα οι φορείς και κυρίως ο πολιτιστικός σύλλογος «Ο ΑΙΘΩΝΑΣ» στις διάφορες εκδηλώσεις (Τσακίρης, 2007).

Εκτός όμως από την «επίσημη» φορεσιά, υπήρχε και η καθημερινή. Κατά την εποχή του Όθωνα και μετέπειτα αρχίζει και διαμορφώνεται μια νέα «μόδα» στις ενδυματολογικές συνήθειες στον Αρχάγγελο.

Έχοντας την τάση ως κοινωνία να δίνει το στίγμα της σε κάθε έκφανση του λαϊκού πολιτισμού (όπως είναι ήδη γνωστό η εν λόγω κοινωνία έχει να δείξει πολλά δείγματα λαϊκής έκφρασης όπως στο τραγούδι, στη μουσική, στον χορό, στην αγγειοπλαστική με τα φημισμένα «αγγειά», στα υφαντά, στην ταπητουργία, στο πολύ ιδιαίτερο γλωσσικό ιδίωμα της) έτσι και σε αυτή την περίπτωση κατάφερε να καθιερώσει την ξεχωριστή αυτή νέα «μόδα» που έγινε άμεσα αποδεκτή ως καθημερινή φορεσιά, δείχνοντας και με αυτόν τον τρόπο την ταυτότητά της.

Η νέα αυτή «μόδα» ονομάστηκε «Ρούσικη» (εικ.10). Ονομασία που σύμφωνα με κάποιες πληροφορίες, προέρχεται από τον τύπο των ρούχων που φορούσαν οι αυλικές στο παλάτι του βασιλιά και που κάποιοι έφεραν το πατρών, το αντέγραψαν και το προσαρμοσαν στις ανάγκες του τόπου.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 26/05/2018

Αποτελείται εσωτερικά από το «μεσοφόρι» και εξωτερικά από τη φούστα με μήκος έως λίγο πιο κάτω από το γόνατο και από το πουκάμισο με μακριά μανίκια. Τόσο η φούστα όσο και το πουκάμισο είναι διακοσμημένα με διάφορα πολύχρωμα σχέδια σε λευκό φόντο. Το κεφάλι το συναντάμε πάντα καλυμμένο με απλό λευκό, χωρίς σχέδια μαντήλι εξωτερικά και κάποιες φορές και με εσωτερικό μαντήλι. Το γιλέκο πάνω από το πουκάμισο για τις κρύες ημέρες και φυσικά τα «ττουμάρια» ή «πόματα» λέξεις προερχόμενες αντίστοιχα από τις λέξεις τομάρι και υπόδημα. Τα στιβάνια είναι ιδιαίτερες κατασκευές, πολύ ανθεκτικές, ψηλές έως το γόνατο από δέρμα αγελάδας, κατασκευασμένες από ντόπιους τεχνίτες.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 26/05/2018

Τα στιβάνια σαν μέρος της γυναικείας παραδοσιακής φορεσιάς τα συναντάμε και σε άλλες περιοχές της Δωδεκανήσου όπως, στην Όλυμπο Καρπάθου, στον Έμπωνα,

στην Κάστελλο, στο Μαντρικό, στο Ασκληπειό και στην Τήλο στην καθημερινή φορεσιά, με τις ανάλογες τοπικές ονομασίες.

Με το πέρασμα των χρόνων η καθημερινή φορεσιά γίνεται ακόμη πιο απλή, αφαιρώντας τα «πόματα» και χρησιμοποιώντας πιο σύγχρονα και ίσως πιο άνετα υποδήματα (Τσακίρης, 2007 & Παπαχριστοδούλου, 1970).

Σχετικά με τις διαφοροποιήσεις της παραδοσιακής φορεσιάς του Αρχαγγέλου ανάλογα με την ηλικία, το φύλο και το κοινωνικό -οικονομικό υπόβαθρο τα στοιχεία που συλλέχθηκαν οδηγούν στα παρακάτω συμπεράσματα.

Αναφορικά με την ηλικία, όπως αναφέρει Τσακίρης σε άρθρο του στο περιοδικό του πολιτιστικού συλλόγου, εντοπίζονται διαφορές κυρίως στη γυναικεία φορεσιά. Η φορεσιά κατά κύριο λόγο ήταν η ίδια, αλλά αυτό που την ξεχώριζε μπορεί να ήταν το στόλισμα, ο κεφαλόδεσμος, το φουστάνι, τα υποδήματα. Οι νέες κοπέλες διάλεγαν φορεσιές με πολλά κεντήματα, οι παντρεμένες φορούσαν το μεσοφούστανο με κεντήματα και το φουστάνι με στολίδια και χρωματιστό με λουλούδια μαντήλι στο κεφάλι. Οι μεγάλες γυναίκες και οι χήρες φορούσαν σκούρο φουστάνι, μεσοφούστανο χωρίς κέντημα και μαύρο μαντήλι χωρίς λουλούδια.

Σχετικά με το φύλο, η ανδρική φορεσιά ήταν πιο απλή και περιελάμβανε μόνο τ' απαραίτητα, όπως έχουν περιγραφεί παραπάνω. Αντίθετα, η γυναικεία είχε περισσότερα στοιχεία, ήταν πιο σύνθετη σε σημείο εντυπωσιασμού και καλαισθησίας. Η αντρική φορεσιά ήταν απλή χωρίς περιττά στολίδια, αντίθετα τα νεαρά κορίτσια στις γιορτές κεντούσαν χειροποίητες φορεσιές με πλούσια κεντίδια και με τη φαντασία τους δημιουργούσαν περίτεχνα σχέδια (Τσακίρης, 2007).

Όσον αφορά τις διαφοροποιήσεις ανάλογα με το οικονομικό – κοινωνικό υπόβαθρο, αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι η πιθανή οικονομική ευμάρεια μιας οικογένειας δε διαφοροποιούσε τα στοιχεία-χαρακτηριστικά της φορεσιάς. Αυτό που την έκανε να διαφέρει ήταν κυρίως τα «μαλάματα». Μια ευκατάστατη κόρη ξεχώριζε από τα πλούσια κοσμήματα που φορούσε στο στήθος της σε «αρματιές», ανά δώδεκα κάθε αράδα και στο κάτω μέρος της «αρματιάς» έβαζαν το μεγαλύτερο απ' όλα τα φλουριά, το πεντόλιρο. Επίσης, το μαντήλι στο οποίο ήταν κεντημένα τα φλουριά διέφερε από τα υπόλοιπα σε μια ευκατάστατη κοπέλα.

Εξετάζοντας ποια είναι η σημερινή χρήση της παραδοσιακής φορεσιάς του Αρχαγγέλου, διαπιστώνουμε ότι αυτή συναντάται πια μόνο σε εθνικές επετείες, χορευτικά μπαλέτα και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Στην καθημερινότητα δε βλέπει κανείς πια ανθρώπους να φοράνε την παραδοσιακή φορεσιά. Αξιοποιείται μόνο σε εκδηλώσεις του πολιτιστικού συλλόγου όπου χορεύουν τα παιδιά και σε εθνικές γιορτές και παρελάσεις (Τσακίρης, 2007).

Οι παραπάνω πληροφορίες αντλήθηκαν από το αρχείο του πολιτιστικού συλλόγου Αρχαγγέλου « Ο ΑΙΘΩΝΑΣ», μετά από επικοινωνία με τον χοροδιδάσκαλο του συλλόγου Μανώλη Ζερβό.

ΑΡΧΙΠΟΛΗ

Η Αρχίπολη είναι ένα μικρό, ζωντανό, παραδοσιακό χωριό. Οι πρώτοι του κάτοικοι ζούσαν στο βουνό Αξιντές. Σύμφωνα με την παράδοση, η Αρχίπολη πήρε το όνομά της από κάποιο βασιλόπουλο που λεγόταν Αρχέπολης, ο οποίος ήρθε από την Κρήτη και επέλεξε να μείνει στην περιοχή για να αναρρώσει από μια σοβαρή ασθένεια. Την Αρχίπολη περιβάλλουν βουνά με αιωνόβια πεύκα, τα οποία μαζί με τον καθαρό αέρα, δίνουν το άρωμά τους στο χωριό. Πριν από το χωριό, στα τρία χιλιόμετρα, βρίσκεται η θαυμάσια εκκλησία του Αγίου Νεκταρίου στην οποία συντρέχουν όλοι οι πιστοί του χωριού και όχι μόνο για να προσευχηθούν.

Σύμφωνα με στοιχεία που αντλήθηκαν από τα αρχεία του Πολιτιστικού Συλλόγου Αρχίπολης «Άγιος Μηνάς», η παραδοσιακή, αυθεντική, γυναικεία φορεσιά της Αρχίπολης δεν έφθασε έως τις μέρες μας. Σταμάτησε να φοριέται, απ' ό,τι μας πληροφορούν οι σημερινές Αρχιπολενές γύρω στα 1960 με 1965, που θυμούνται τις ηλικιωμένες εκείνης της εποχής να τις φορούν ακόμη. Δυστυχώς όμως, δεν έχουμε κάποιο δείγμα από εκείνες τις αυθεντικές φορεσιές του χωριού. Έχουμε όμως την πλήρη περιγραφή της από τις κυρίες Παπανθύμου Παρασκευή και Τσαγκάρη Παρασκευή και αφορά στην καθημερινή φορεσιά.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Εσωτερικά, κατάσαρκα από τη μέση και κάτω φοριέται η «βράκα» η οποία ήταν φτιαγμένη από αμερικάνικο ύφασμα (έτσι το αποκαλούσαν) με μήκος έως το «ποντίκι». Ήταν διακοσμημένη στις άκρες με δαντέλα, συνήθως σε λευκή απόχρωση. Την συναντάμε όμως σε κάποιες λίγες περιπτώσεις, από τις πιο τολμηρές και σε διάφορα άλλα χρώματα.

Από τη μέση και πάνω φοριέται το πουκάμισο που είναι φτιαγμένο από κάποτο με μακριά μανίκια, με σούρες στις άκρες των μανικιών και μήκος έως τη μέση. Ο γιακάς είναι «παπαδίστικος», μπροστά φέρει πιέτες σε κάθετη διάταξη δύο από την μια πλευρά και δύο από την άλλη που ξεκινούν από το ύψος του λαιμού και φθάνουν έως το τελείωμα της πουκαμισας. Είναι ανοικτή μπροστά σε όλο της το μήκος και κλείνει με κουμπάκια.

Εξωτερικά της «βράκας» από τη μέση και κάτω φοριέται το μεσοφούστανο με σούρες, σε λευκή πάντα απόχρωση με μήκος λίγο πιο κοντό από τη «βράκα».

Εξωτερικά φοριέται ολόσωμο αμάνικο φουστάνι, ανοικτό στο στήθος, ο «ωμίτης», με τιράντες που έχουν πλάτος περίπου πέντε εκατοστά, που ξεκινούν από τον λαιμό και καταλήγουν λίγο πιο κάτω από το στήθος, σε ζωνάρι, το οποίο είναι ραμμένο πάνω στο φουστάνι για να συγκρατεί το στήθος.

Το πλάτος του ραμμένου ζωναριού είναι δέκα εκατοστά και φέρει τρία κουμπάκια για να κουμπώνει και να ξεκουμπώνει. Αμέσως μετά το ζωνάρι ξεκινάει το υπόλοιπο φουστάνι με πυκνή σούρα και μήκος πιο κοντό από το μεσοφούστανο και τη «βράκα».

Στον ποδόγυρό του υπάρχουν πάντα δύο πιέτες σε οριζόντια διάταξη. Το συναντάμε σε διάφορες αποχρώσεις, σε χοντρό ύφασμα για τον χειμώνα και σε λινή κατασκευή «ντουζάκια», για το καλοκαίρι.

Για υποδήματα φορούσαν στιβάνια, από δέρμα διαφόρων ζώων, ψηλά έως να καλύπτονται από τη «βράκα». Τα καλά τους στιβάνια, στο καλάμι είχαν εκρού απόχρωση ενώ για την καθημερινή φορούσαν αυτά με την μαύρη απόχρωση. Τα στιβάνια τα έφτιαχναν στον Αρχάγγελο στους εκεί μαστόρους.

Στο κεφάλι φορούσαν μαντίλι σε λευκή ή καφέ απόχρωση, το οποίο δίπλωναν αρχικά σε τρίγωνο και μετά το δίπλωναν άλλες δύο φορές και το έβαζαν στο μέτωπο. Το τύλιγαν στο κεφάλι δύο φορές δίχως να δένουν τις άκρες του, τις οποίες έβαζαν μέσα στο μαντήλι. Από πάνω φορούσαν το σαρίκι (καλογερίστικο σκουφάκι,) σε χρώμα καφέ. Εκείνα τα χρόνια οι γυναίκες έκοβαν κοντά τα μαλλιά τους, για να μην προεξέχουν από το μαντήλι.

Οι Αρχιπολενές δε χρησιμοποιούσαν σε καμία εμφάνισή τους κοσμήματα. Κατά καιρούς η φορεσιά της Αρχίπολης δεχόταν διάφορες επιρροές από τα γειτονικά χωριά, όπως το σακάκι και το μαντήλι (εικ.1), από τα χωριά Αρχάγγελο και Αφάντου ή από άλλες περιοχές προσαρμοσμένες όμως στις τοπικές ενδυματολογικές συνήθειες (εικ.2) (Μαννάκης, 2018).

Εικ.1

Εικ.2

Φωτογραφίες:Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 28/07/2018

Εκτός όμως από την καθημερινή φορεσιά παρακάτω παρουσιάζεται και η Νυφική, την οποία συναντά κανείς στο λαογραφικό σπίτι της Αρχίπολης, το οποίο αξίζει κανείς να επισκεφτεί.

Η φορεσιά αυτή είναι φτιαγμένη το 1920 και ανήκε στην Παρασκευή Τσακίρη (εικ.3). Είναι ολόσωμη με μακριά μανίκια και μήκος που φτάνει μέχρι πιο κάτω από το γόνατο. Διακοσμημένο σε διάφορα σημεία όπως στα μπράτσα, στο στήθος με διακριτικές πιέτες ή ραμμένα σιρίτια. Φέρει στους ώμους «ναυτικό» γιακαδάκι, διακοσμημένο στα άκρα με δαντέλα. Στη μέση φέρει ραμμένο ζωνάρι, όπως ακριβώς και στην καθημερινή φορεσιά, (ένα άλλο κοινό στοιχείο που έχουν οι διάφορες φορεσιές μεταξύ τους είναι η δαντέλα που διακοσμεί τον λαιμό). Στο κεφάλι πάντα μαντήλι, ενώ στα πόδια χοντρές αδιαφανείς κάλτσες και χαμηλό παπούτσι, συμπληρώνουν τη νυφιάτικη φορεσιά.

Για την κατασκευή τους χρησιμοποιούσαν μεταξωτά κλαδωτά υφάσματα. Μετέπειτα, κατά την περίοδο της ιταλικής κατοχής, όταν έπεφταν αλεξιπτωτιστές, έτρεχαν στα χωράφια και μάζευαν τα αλεξιπτώτα, το ύφασμα των οποίων το χρησιμοποιούσαν για το ράψιμο των νυφικών. Αυτά τα υφάσματα ήταν οι λεγόμενες «παρακατούτες» (Μαννάκης, 2018).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 28/07/2018

Σήμερα ο πολιτιστικός σύλλογος χρησιμοποιεί για τις διάφορες εμφανίσεις του τη φορεσιά της εικόνας 4 η οποία έχει ελάχιστα κοινά στοιχεία με τις παραπάνω περιγραφές. Αποτελείται από μια ολόσωμη πουκαμίσα με μακριά μανίκια και μήκος έως πιο κάτω από το γόνατο, με σούρα στα μανίκια και διακοσμημένη στο ανοικτό στήθος και στο λαιμό με δαντέλα. Εξωτερικά φοριέται το φουστάνι σε διάφορες σύγχρονες αποχρώσεις, κάλτσες και χαμηλό παπούτσι, ενώ στο κεφάλι φορούν δύο μαντήλια ένα εσωτερικό με φλουριά και ένα εξωτερικό (Μαννάκης, 2018).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 28/07/ 2018

Η φορεσιά στο χωριό της Αρχίπολης ήταν κατά κύριο λόγο η ίδια. Αναφορικά με την ηλικία αυτό που μπορεί να ήταν διαφορετικό ήταν το φουστάνι, το μαντήλι στα μαλλιά ή τα υποδήματα. Οι νέες κοπέλες διάλεγαν φορεσιές με πιο έντονα χρώματα, πολλά κεντήματα και λουλούδια. Οι παντρεμένες φορούσαν επίσης χρωματιστά φουστάνια με κεντήματα και στολίδια και το μαντήλι τους ήταν κι αυτό με χρώματα. Οι μεγάλες γυναίκες και οι χήρες φορούσαν σκούρο φουστάνι από το οποίο απουσίαζαν τα κεντήματα και το μαντήλι τους ήταν μαύρο, χωρίς λουλούδια.

Σχετικά με το φύλο, η ανδρική φορεσιά ήταν πιο απλή και περιελάμβανε μόνο τ' απαραίτητα. Αντίθετα, η γυναικεία είχε περισσότερα στοιχεία, ήταν πιο σύνθετη. Η αντρική φορεσιά ήταν απλή χωρίς περιττά στολίδια, αντίθετα τα νεαρά κορίτσια, όπως και στον Αρχάγγελο, κεντούσαν χειροποίητες φορεσιές με πλούσια κεντίδια και με τη φαντασία τους δημιουργούσαν περίτεχνα σχέδια.

Όσον αφορά τις διαφοροποιήσεις ανάλογα με το οικονομικό – κοινωνικό υπόβαθρο, αυτό που διαπιστώνεται είναι ότι η πιθανή οικονομική ευμάρεια μιας οικογένειας δε διαφοροποιούσε τα στοιχεία-χαρακτηριστικά της φορεσιάς. Ίσως μερικές φορές να γινόταν εμφανής από την ποιότητα των υφασμάτων που μπορούσε να προμηθευτεί μια εύπορη οικογένεια και τα οποία αποτελούσαν τις φορεσιές των μελών της. Επειδή στην Αρχίπολη οι γυναίκες δε στολίζονταν με κοσμήματα, τα οποία θα μπορούσαν να αναδείξουν την οικονομική ευμάρεια της οικογένειάς τους, όπως συνέβαινε για παράδειγμα στον Αρχάγγελο, ήταν δύσκολο να υπάρξει διαφοροποίηση στη φορεσιά των κοριτσιών του χωριού. Οι διαφορές ήταν ανεπαίσθητες, αν υπήρχαν.

Εξετάζοντας ποια είναι η σημερινή χρήση της παραδοσιακής μας φορεσιάς της Αρχίπολης, διαπιστώνουμε ότι αυτή συναντάται πια μόνο σε εθνικές επετείες, χορευτικά μπαλέτα και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Στην καθημερινότητα δε βλέπει κανείς πια ανθρώπους να φοράνε την παραδοσιακή φορεσιά. Αξιοποιείται μόνο σε

εκδηλώσεις του πολιτιστικού συλλόγου του χωριού, στις οποίες χορεύουν τα παιδιά αλλά και σε εθνικές γιορτές και παρελάσεις (Μαννάκης, 2018).

Οι πληροφορίες που παρατίθενται παραπάνω αντλήθηκαν ύστερα από επικοινωνία με την κα Τσακίρη Δέσποινα, πρόεδρο του Π.Σ. Αρχίπολης «ΑΓΙΟΣ ΜΗΝΑΣ».

ΑΣΚΛΗΠΕΙΟ

Το χωριό «Ασκληπιείο» είναι ένα από τα γραφικότερα χωριά του νότιου τμήματος του νησιού της Ρόδου. Οι κάτοικοί του ασχολούνταν ανέκαθεν με τις καλλιέργειες στα χωράφια τους και απολάμβαναν την ηρεμία και τις φυσικές ομορφιές του χωριού τους.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Σύμφωνα με τον Φακιόλη, στο χωριό Ασκληπιό η κα. Ειρήνη Καμπανάρη, που γεννήθηκε το 1915, περιγράφει αρχικά το «σακοφούστανο», επίσης θυμάται ότι υπήρχε κάποια άλλη παλαιότερη φορεσιά που έμοιαζε με αυτή που σήμερα λέμε Σιδερίτικη (δηλαδή από τον Άγιο Ισίδωρο).

Η κα Μαριετούλα Παπαστέργου που γεννήθηκε το 1917 αρχικά περιγράφει κι αυτή το σακοφούστανο και στη ερώτηση αν υπήρχε παλαιότερη, απαντά ότι «υπήρχε και πως ήταν με «μια άσπρη πουκαμίσια μακριά πιο κάτω από το γόνατο κι απ' έξω άλλη πιο κοντή, σκούρα και στη μέση η ζώνη ήταν πλεκτή».

Επίσης θυμούνται διάφορες γυναίκες που φορούσαν τη παλιά ροδίτικη «μεταβυζαντινή φορεσιά» όπως τη Χατζημαρία, από την οικογένεια των Θαρρενών, που πήγε και στους Αγίους Τόπους και τη θυμόντουσαν καλύτερα γιατί ήταν καντηλανάφτισσα.

Επίσης από το χωριό Ασκληπιό έχουμε και τα εξής ευρήματα: Δύο υφαντές βαμβακερές πουκαμίσες, η μία με κέντημα στο ποδόγυρο σε σχήμα τετραγωνάκια και η άλλη σε σχήμα ρόμβων. Οι πουκαμίσες αυτές βρέθηκαν κομμένες στη μέση, προφανώς για να χρησιμοποιηθούν και ως φούστες όταν άλλαξε η μόδα. Η μία από αυτές τις πουκαμίσες – αυτή με τα τετραγωνάκια – κατέληξε κουρτίνα σε σπερβέρι αποκρέβατου. Επίσης, βρέθηκε ένα γιλέκο της «μεταβυζαντινής φορεσιάς», με ύφανση σε ψαροκόκαλο. Στο εκκλησιαστικό μουσείο του Ασκληπιού, είναι εκτεθειμένα και δύο ασημένια στολίδια, τριγωνικού σχήματος, που χρησιμοποιούνταν για να στερεώνουν το μαντήλι. Ακόμα βρέθηκε ένα μεταξωτό αμάνικο φουστάνι. Το φουστάνι αυτό, πιθανόν να φορέθηκε πάνω από πουκαμίσια, δίχως όμως αυτό να είναι τεκμηριωμένο. Το ίδιο ισχύει και για το, τσόχινο, χρυσοκέντητο γιλέκο, πράσινου χρώματος, μάλλον μικρασιατικής καταγωγής. Από το χωριό Ασκληπιό έχουμε και άλλα ευρήματα που ανήκουν στο «σακοφούστανο», όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές μόδες του 20ου αιώνα και παρόμοια έχουν βρεθεί και στα γύρω χωριά (Φακιόλης, 2016).

ΑΦΑΝΤΟΥ

Το χωριό Αφάντου είναι ένα από τα παλαιότερα χωριά της Ρόδου. Απέχει 18,5 χιλιόμετρα από την πόλη της Ρόδου. Τα Αφάντου φημίζονταν ιδιαίτερα για τα υφαντά τους. Για το πώς δόθηκε η ονομασία Αφάντου στην περιοχή υπάρχουν τρεις εκδοχές. Με βάση την επικρατέστερη από αυτές, η ονομασία λήφθηκε λόγω της θέσης του χωριού ανάμεσα σε λόφους, η οποία το καθιστά άφαντο. Άλλη εκδοχή φέρει υπεύθυνο για την ονοματοδοσία της περιοχής πλούσιο μεγαλοκτηματία της αρχαιότητας, που ονομαζόταν Εύφαντος. Υπάρχει τέλος και η πιθανότητα τα Αφάντου να έλαβαν την ονομασία αυτή από τα ξακουστά υφαντά της περιοχής. Μετά την ένωση των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα το 1948 άρχισε η ανάπτυξη της περιοχής. Η ταπητουργία ήταν μια παραδοσιακή ενασχόληση των γυναικών του Αφάντου μέχρι τα μέσα του 1960. Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του '50, ελαττώνεται σε σημαντικό βαθμό ο πληθυσμός της περιοχής, λόγω της μετανάστευσης κυρίως προς τη Γερμανία. Η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής ξεκίνησε τη δεκαετία του '80 με την τουριστική αξιοποίηση της. Το 1997 τα Αφάντου, η Αρχίπολη και τα Κολύμπια ενώθηκαν διοικητικά με το σχέδιο Καποδίστριας στο Δήμο Αφάντου, ενώ το 2011 με το πρόγραμμα Καλλικράτης ενώθηκαν στον ενιαίο δήμο Ρόδου (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Σύμφωνα με πληροφορίες που μας έδωσε η κυρία Δέσποινα Δράκου, μέλος του Πολιτιστικού Συλλόγου «Παναγία Καθολική», η παραδοσιακή γυναικεία φορεσιά, στα Αφάντου φοριόταν έως το 1990 με 1995, κάτι που μας λέει με βεβαιότητα, γιατί λόγω του επαγγέλματός της είχε ράβει έως τότε πάρα πολλές φορεσιές, ενώ σήμερα συνεχίζει να ράβει για τις ανάγκες των συλλόγων. Η περιγραφή αφορά στην καλή φορεσιά την οποία φορούσαν σε κάθε επίσημη εμφάνιση (εικ.1).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 04/08/2018

Εσωτερικά φορούσαν τη βράκα με μήκος έως το γόνατο. Από τη μέση και κάτω εξωτερικά της βράκας φορούσαν το μισοφόρι σε λευκή απόχρωση με λάστιχο στη μέση και μήκος που έφθανε έως πιο κάτω από το γόνατο. Η βράκα ήταν διακοσμημένη στον ποδόγυρο της με λευκή δαντέλα.

Από τη μέση και πάνω φορούσαν την πουκαμίσσα σε σκέτη λευκή ή λευκή με μπλε ή γκρι απόχρωση, με μακριά μανίκια και μήκος μέχρι τους γοφούς. Ανοικτή στο στήθος που έκλεινε με κουμπάκια, γιακάς (παπαδίστικος), στητός ένα εκατοστό, με διακόσμηση μπροστά στο στήθος και από τις δύο πλευρές από τρεις κάθετες πιέτες.

Εξωτερικά από τη μέση και κάτω φορούσαν το φόρεμα φαρδύ, με σούρα στη μέση για να δημιουργούνται κάθετες πιέτες και μήκος μέχρι τους αστραγάλους, διακοσμημένη πάντα κάτω από το γόνατο περιμετρικά με οριζόντιες πιέτες σε συνδυασμό δύο και δύο ή τρείς και δύο, με ενδιάμεση χρωματιστή κορδέλα (εικ.2).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 04/08/2018

Κάποιες φορές συναντάμε στη φούστα ενσωματωμένο γιλέκο, από χασέ, με μεγάλο άνοιγμα στο στήθος για να φαίνεται το σχέδιο της πουκαμίσσας. Συνήθως αυτόν το συνδυασμό το φορούσαν στο σπίτι στην καθημερινότητά τους.

Από τη μέση και πάνω φορούσαν τον σάκο, με μακριά μανίκια, διακοσμημένα αρχίζοντας από τα άκρα μέχρι τον αγκώνα με δαντέλα, αμέσως μετά λεπτές πιέτες, χρωματιστή κορδέλα, δαντέλα, πιέτες και κορδέλα.

Ο υπόλοιπος σάκος αποτελείται από δύο κομμάτια, ενωμένα στη μέση και διακοσμημένα με έγχρωμη κορδέλα. Το κάτω μέρος είναι όλο γύρω-γύρω με φαρδιές πιέτες, ενώ στο πάνω μέρος μπροστά από το στήθος υπάρχουν δεξιά και αριστερά δύο μεγάλες πιέτες. Η λαιμόκοψη είναι διακοσμημένη με κορδελίτσα.

Το στέρνο είναι διακοσμημένο με τρεις κάθετες έγχρωμες κορδέλες που διαχωρίζονται από τέσσερις τριάδες διακοσμητικών πιετών (εικ.3).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 04/08/2018

Η πίσω πλευρά του σάκου διακοσμείται από δύο τριάδες πιετών από το ύψος της μέσης έως πάνω το σβέρκο σχηματίζοντας ένα V. Ο σάκος έχει άνοιγμα πάντα στην αριστερή πλευρά που κλείνει με σουστές ή γάντζους.

Τα υφάσματα που χρησιμοποιούσαν για το σάκο και τη φούστα ήταν μεταξωτά κλαδωτά σε διάφορες αποχρώσεις, ανάλογα με τις προτιμήσεις της κάθε νοικοκυράς. Σε αρκετές περιπτώσεις τα χρώματα διαφοροποιούνταν για τον σάκο και τη φούστα. Για να διατηρήσουν τις πιέτες της φορεσιάς, τόσο στον σάκο όσο και στη φούστα, τις δίπλωναν περίτεχνα και τις τοποθετούσαν κάτω από τα στρώματα.

Υποδήματα, φορούσαν παπούτσι με χαμηλό τακούνι σε μαύρη απόχρωση με μπεζ κάλτσες. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στο μαντήλι, το οποίο έφερε περίτεχνα σχέδια, όπως στο κέντρο του, στεφάνι με λουλούδια (εικ.4), γύρω-γύρω λουλούδια και στις τέσσερις γωνίες κλαδιά με πουλάκια, ενώ περιμετρικά διακοσμείται με στρουφιγμένη έγχρωμη κλωστή.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 04/08/2018

Η διακόσμηση αυτή αρχικά ήταν χειροποίητη ζωγραφιστή, (εικ.5) ενώ αργότερα τα σχέδια αυτά γίνονταν σταμπωτά απ' όπου πήραν και το όνομά τους τα σταμπωτά μαντήλια.

Εικ.5

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 04/08/2018

Το δέσιμο γινόταν με δίπλωμα στη μέση σε σχήμα τριγώνου, το φορούσαν στο κεφάλι, περνούσαν τις άκρες του πίσω από το σβέρκο, τις ξαναέφερναν μπροστά και ή το έδεναν στα πλάγια ή πέρναγαν την μία άκρη μέσα στην άλλη.

Για νυφικό φορούσαν την ίδια φορεσιά με το λευκό χρώμα συνήθως να κυριαρχεί σε αυτήν. Κοσμήματα φορούσαν, πεντόλιρα, φλουριά, σκουλαρίκια από λίρες (εικ.6).

Εικ.6

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 04/08/2018

Στην καθημερινότητά τους φορούσαν τις ίδιες φορεσιές από τις οποίες όμως απουσίαζαν οι δαντέλες και τα πολύχρωμα κορδόνια, ενώ τα μαντήλια ήταν σκέτα λευκά και για τις εξωτερικές εργασίες για υποδήματα φορούσαν στιβάνια.

Στις εικόνες 7 και 8 βλέπουμε τη φορεσιά όπως αποτυπώνεται στο βιβλίο της Αθηνάς Ταρσούλη, «Δωδεκάνησα 1947-1950» και στο βιβλίο του Συμεών Δοντά αντίστοιχα.

Φωτογραφία: Αθηνά Ταρσούλη, «Δωδεκάνησα 1947-1950», 1958

Φωτογραφία: Συμεών Μ. Δοντάς, «Εκατό χρόνια φωτογραφίας 1850-1950», 2012

Η φορεσιά στο χωριό Αφάντου δεν είχε μεγάλες διαφοροποιήσεις από γυναίκα σε γυναίκα. Η διαφορά την οποία βρίσκουμε μελετώντας τα αρχεία του συλλόγου «Παναγία Καθολική» έγκειται στο γεγονός ότι το χρώμα του μαντηλιού ήταν για τις νέες λευκό ή εκρού, ενώ για τις ηλικιωμένες λαδί. Οι χήρες γυναίκες φορούσαν σκουρόχρωμο φουστάνι και μαύρο μαντήλι.

Σχετικά με το φύλο, η ανδρική φορεσιά, όπως σε κάθε χωριό ήταν πιο απλή και περιελάμβανε μόνο τ' απαραίτητα. Η αντρική φορεσιά ήταν απλή χωρίς περιττά στολίδια, ενώ η γυναικεία ήταν πλουσιότερη λόγω του χρώματος που είχε το σταμπωτό μαντήλι στο κεφάλι, αλλά και λόγω των κεντημάτων και των χρωμάτων που υπήρχαν στη φούστα και την πουκαμίσια.

Όσον αφορά τις διαφοροποιήσεις ανάλογα με το οικονομικό – κοινωνικό υπόβαθρο, η μόνη διαφορά που μπορεί να εντοπιστεί είναι στην ποιότητα του υφάσματος. Οι πιο εύπορες οικογένειες μπορούσαν να προμηθευτούν πιο ανθεκτικά και πιο πλούσια σε κεντίδια και χρώματα υφάσματα κι έτσι οι φορεσιές των γυναικών της οικογένειας φαίνονταν να είναι πιο πλούσιες, αν και στη μορφή και τη δομή τους ήταν ακριβώς ίδιες.

Σήμερα η παραδοσιακή φορεσιά στα Αφάντου φοριέται μόνο για σκοπούς που εξυπηρετούν πολιτιστικές εκδηλώσεις στις οποίες λαμβάνουν μέρος τα χορευτικά τμήματα του πολιτιστικού συλλόγου, όπως και σε εθνικές επετείους και παρελάσεις. Στην καθημερινότητα δε βλέπει κανείς πια ανθρώπους να φοράνε την παραδοσιακή φορεσιά.

Το υλικό που αξιοποιήθηκε για να παρατεθούν τα παραπάνω στοιχεία προέρχεται από το αρχείο του πολιτιστικού συλλόγου Αφάντου «ΠΑΝΑΓΙΑ ΚΑΘΟΛΙΚΗ».

BATI

Το Βάτι είναι ένα από τα μικρά παραδοσιακά μεσόγεια χωριά της Ρόδου. Βρίσκεται στο νότιο τμήμα του νησιού. Το χωριό έχει δύο εκκλησίες, την παλαιότερη του Αγίου Ιωάννη και τη νεότερη του Αγίου Σάββα. Στην περιοχή έχουν ανακαλυφθεί μυκηναϊκοί τάφοι και 2 γεωμετρικοί τάφοι με αγγεία και χρυσά κοσμήματα (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Για τους ίδιους λόγους που προαναφέρθηκαν για την απουσία στοιχείων σχετικά με τις παραδοσιακές φορεσιές των χωριών Αρνίθα και Απολλακιά, απουσιάζουν και τα στοιχεία για τη φορεσιά του χωριού Βάτι. Τα μόνα στοιχεία που μπορούμε να αντλήσουμε είναι αυτά της έρευνας του Φακιάλη, στοιχεία που παρατίθενται παρακάτω.

Η τελευταία γυναίκα που θυμούνται να φορούσε τη ροδίτικη «μεταβυζαντινή φορεσιά» στο χωριό Βάτι, πριν φορεθεί η μόδα με τους σάκους και τα μισοφούστανα, ήταν η Στεργούλα Παπαγεωργίου ή «Κουλιά», που γεννήθηκε το 1835 και πέθανε το 1940 σε ηλικία 105 ετών και έτσι την θυμούνται όλοι οι κάτοικοι του χωριού που έχουν γεννηθεί το 1930. Όπως περιγράφεται η φορεσιά της από την διεγγονή της κα Μαρουσία Καμπούρη, είναι με το αμάνικο εξωτερικό φουστάνι στην απόχρωση του μπλε και δίχως σιρίτια. Θυμάται επίσης ότι, όταν δούλευε στο χωράφι συνήθιζε να ανεβάζει το εξωτερικό φουστάνι μέχρι τη μέση, άλλες φορές πάλι – ιδίως όταν έκανε ζέστη – το έβγαζε και έμενε με την πουκαμίσα και το έβαζε ξανά όταν τελείωνε τη δουλειά. Το ύφασμα του φουστάνιού ήταν σκληρό σαν «τζιν». Τη ζώνη της την έδενε τότε στη περιφέρεια και τότε στη μέση δίχως κάποιο ιδιαίτερο κανόνα, αλλά όπως την βόλευε.

Άλλη που περιέγραψε τη ροδίτικη φορεσιά όπως τη θυμόταν από τη Στεργούλα Παπαγεωργίου (που ήταν μητέρα της πεθερά της) και από διηγήσεις των μεγαλύτερων της, είναι η κα Άρτεμη Διακοσάββα. Από τις περιγραφές της η φορεσιά αποτελείτο από την πουκαμίσα που ερχόταν μακριά, πιο κάτω απ' το γόνατο, περίπου μέχρι τη μισή γάμπα και το εξωτερικό πτυχωτό αμάνικο φουστάνι, που σούρωνε κάτω απ' το στήθος και ερχόταν 4-5 πόντους πιο κοντό από τη πουκαμίσα. Τον χειμώνα φορούσαν και την «καμουζέτα» που ήταν μακρομάνικο γιλέκο, συνήθως μάλλινο. Η επίσημη φορεσιά της λεύτερης και της νύφης ήταν λευκή. Όπως το ύφαιναν το βαμβάκι το αφήνανε λευκό (στο χρώμα του). Όταν πάλιωνε και κιτρίνιζε, βάφανε το εξωτερικό φουστάνι μπλε με λουλάκι και αν ξεθώριαζε το ξαναβάφανε. Το μπλε το συνήθιζαν περισσότερο οι παντρεμένες, που δεν έραβαν πια καινούρια ρούχα για τον εαυτό τους, αλλά έβαφαν τα παλιά. Όταν χήρευε ή γυναίκα τότε το έβαφε μαύρο. Μαύρα επίσης ήταν και τα καθημερινά, τα πρόχειρα ρούχα, που φορούσαν στη δουλειά και τελικά ως χρώμα επικράτησε, ίσως λόγω του ότι όταν σταμάτησαν πια να υφαίνουν και αγόραζαν έτοιμα υφάσματα, τα αγόραζαν στο μπλε ή στο μαύρο, που ήταν χρώματα πιο ανθεκτικά. Το ίδιο συνέβαινε και με την αντρική φορεσιά. Αρχικά η βράκα ήταν λευκή, στο χρώμα

του βαμβακιού και όταν κιτρίνιζε τη βάφανε μπλε, ή μαύρη για πιο πρόχειρη, που τελικά επικράτησε (Φακιόλης,2016).

Η Άρτεμη Διακοσάββα τον ενημέρωσε και για κάποιες ιδιαιτερότητες ορισμένων χωριών, όπως για παράδειγμα, τα σιρίτια στη στολή του Έμπωνα, ή για τις μακριές βράκες που φορούσαν σε ορισμένα χωριά όπως για παράδειγμα στον Αρχάγγελο, προκειμένου να φορέσουν Ευρωπαϊκά παπούτσια. Στην ερώτηση αν υπήρχε κάποια ιδιαιτερότητα στα χωριά της Νότιας Ρόδου απάντησε πως δε πιστεύει και πώς από τα Λάερμα και πέρα η παρουσία των γυναικών ήταν περισσότερο αγροτική, δίχως μακριές βράκες μέχρι τον αστράγαλο και ευρωπαϊκά παπούτσια ή αν φορούσαν μακριές βράκες τις φορούσαν μέσα από τις μπότες. Η φορεσιά διευκρινίζει ότι ήταν σαν τη Σιδερίτικη (Αγίου Ισιδώρου), όπου και διατηρήθηκε περισσότερο και ήταν γνωστή στο Βάτι και σε άλλα χωριά της Νότιας Ρόδου από τις Σιδερίτισσες που έρχονταν για να εργαστούν μεροκάματο σαν θερίστριες (Φακιόλης, 2016).

ΓΕΝΝΑΔΙ

Το Γεννάδι είναι το μεγαλύτερο από τα χωριά της νότιας Ρόδου. Βρίσκεται στις νοτιοανατολικές ακτές του νησιού της Ρόδου, επάνω στην επαρχιακή οδό Πυλώνα - Κατταβιάς. Απέχει 61 χλμ. από τη πόλη της Ρόδου και 27 χλμ. από την αρχαία πόλη της Λίνδου (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Σε επικοινωνία με ανθρώπους που ασχολούνται με τον πολιτισμικό πλούτο του τόπου μας, ήρθα σε επαφή με την κ. Πίκου Μιχαλία, με καταγωγή από το Γεννάδι, η οποία με πληροφόρησε ότι δεν έχει διασωθεί κάποια από τις παραδοσιακές φορεσιές του χωριού, ούτε και υπάρχει κάποια φορεσιά φτιαγμένη μεταγενέστερα.

Ερευνώντας πηγές για στοιχεία όσον αφορά τη φορεσιά του Γενναδίου, η μόνη πηγή που θα μπορούσε να δώσει κάποιες πληροφορίες σχετικά με το τι φορούσαν οι Γενναδενές, είναι η έρευνα του Φακιόλη. Παρακάτω παρατίθενται τα στοιχεία που αντλήθηκαν από την έρευνα αυτή για τις ανάγκες του παρόντος εγχειρήματος.

Ο Φακιόλης αναφέρει ότι το σακοφούστανο το θυμάται η κα Μαθιουδάκη Αικατερίνη απ' το χωριό Γεννάδι που γεννήθηκε το 1912. Ο κ. Κώνστας Κωνσταντίνος Μαστρογιάννης, που γεννήθηκε το 1911 είπε ότι θυμάται τη μητέρα του με τα «μισοφούστανα». Το ίδιο και η σύζυγος του κα Δέσποινα θυμάται τα μισοφούστανα που φορούσε η γιαγιά της που ήταν γεννηθείσα περίπου το 1875 – 1880. Οι άλλοι κάτοικοι του χωριού είναι κατά πολύ νεότεροι. Στο Γεννάδι που ήταν από τα κεντρικά χωριά της Νότιας Ρόδου, οι εξελίξεις ίσως να έφθαναν λίγο νωρίτερα από τα υπόλοιπα και γι' αυτό επηρεασμένοι από τα δυτικά πρότυπα άφησαν να χαθούν τα στοιχεία της γυναικείας και ανδρικής παραδοσιακής φορεσιάς του συγκεκριμένου χωριού (Φακιόλης, 2016).

ΔΙΜΥΛΙΑ-ΕΛΕΟΥΣΑ

Η Διμυλιά είναι ένα μικρό χωριό στην ενδοχώρα της Ρόδου, σε απόσταση περίπου 34 χλμ. από την πόλη του νησιού. Είναι χτισμένη σε μια κατάφυτη κοιλάδα, πλάι στα άφθονα νερά της πηγής Κοσκιμιστή. Ιδιαίτερα γραφικός είναι ο οικισμός της Ελεούσας με την ομώνυμη εκκλησία της Παναγιάς, όπου ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κτίσματα (σπίτια, γραφεία, καταστήματα) που χρησιμοποιούσαν οι Ιταλοί που εποίκησαν την περιοχή και ήταν κυρίως υλοτόμοι και εκμεταλλεύονταν τα κοντινά, πλούσια σε βλάστηση δάση. Στις πλαγιές του βουνού Προφήτης Ηλίας, στη θέση Φουντουκλί βρίσκεται σημαντική τετράκογχη βυζαντινή εκκλησία του 13ου αιώνα, αφιερωμένη στον Άγιο Νικόλαο, με βυζαντινές τοιχογραφίες του 14ου ή 15ου αιώνα. Ένα μέρος της ύδρευσης της πόλης της Ρόδου, γίνεται ακόμα και σήμερα από τη Διμυλιά. Λόγω της αφθονίας νερού στη Διμυλιά και στη γύρω περιοχή κατασκευάστηκαν πολλοί νερόμυλοι. Από τους δύο κεντρικούς μύλους του χωριού (Διμύλι<Διμυλιά), κατά την παράδοση, πήρε το όνομά του και το ίδιο το χωριό (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η επίσημη φορεσιά της Διμυλιάς – Ελεούσας (εικ.1) αποτελείται από το μεσοφόρι (ολόσωμο,) ανοικτό στο στήθος, με κέντημα που δένει με κορδονάκι, μακρύ μέχρι τον αστράγαλο, διακοσμημένο με κέντημα με μανίκια μακριά. Εσωτερικά από το μεσοφόρι φοριέται η «βράκα» που καλύπτει το γόνατο και καταλήγει σε σούρα με δαντέλα. Πανωφόρι με τιράντα σφίγγει στο στήθος με σούρα και πιέτες, φθάνει έως λίγο πιο κάτω από το γόνατο και φοριέται σε διάφορες αποχρώσεις. Ζακετάκι εξωτερικά μέχρι το στήθος με μακριά μανίκια, κουμπώνει με σούστα σε ένα σημείο. Σιρίτι στα μανίκια και στο τέλος του υφάσματος κάποιες φορές το συναντάμε σκέτο και κάποιες άλλες με σχεδιάκια. Το ύφασμά του είναι λίγο πιο χοντρό για το κρύο, ενώ το ζωνάρι στολίζει τη μέση. Οι κάλτσες στα πόδια είναι λευκές, πλεκτές και μάλλινες και για παπούτσι φορούν χαμηλά μαύρα. Στο κεφάλι μπαίνει εσωτερικά λευκό μαντήλι, το οποίο καλύπτει τα μαλλιά και το μέτωπο και καταλήγει σε χάντρες ή φλουριά.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 19/05/2018

Εξωτερικά, το κεφάλι καλύπτεται με άλλο μαντήλι, άλλοτε κεντητό και άλλοτε σταμπωτό με ζωγραφιά στο κέντρο. Φωλιά για τις παντρεμένες (εικ.2) και αετός για τις ανύπαντρες (εικ.3). Το εξωτερικό μαντήλι δε δένεται. Ως κοσμήματα χρησιμοποιούσαν σκουλαρίκια και στο στήθος φλουριά ή λίρες αναλόγως την οικονομική τους κατάσταση.

*Τα εσωτερικά μέρη
(βράκα και μεσοφούστανο)*

Ο σάκος της επίσημης φορεσιάς.

Το φουστάνι της επίσημης φορεσιάς.

Φωτογραφίες: Καλιβούρη Γιώτα, Πρόεδρος Π.Σ. «ΤΟ ΦΟΥΝΤΟΥΚΛΙ».

Η καθημερινή φορεσιά αποτελείται από τη φούστα με σούρα στη μέση, φαρδιά με σούρα έως τον αστράγαλο. Πανωφόρι –πουκάμισο με μακριά μανίκια με φαρδύ τελείωμα και πιέτες με κούμπωμα μπροστά. Οι αποχρώσεις ποικίλλουν ανάλογα με τις προσωπικές προτιμήσεις. Κάλτσες χοντρές με χαμηλό παπούτσι. Μπροστά και πίσω φέρει πιέτες.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 19/05/2018

Η φορεσιά στο χωριό της Διμυλιάς δεν είχε μεγάλες διαφοροποιήσεις από γυναίκα σε γυναίκα. Η διαφορά την οποία παρατηρούμε μελετώντας τα αρχεία του συλλόγου «Το Φουντουκλί» συναντάται σ' αυτό που απεικόνιζε το μαντήλι που φορούσαν στο κεφάλι. Όπως φαίνεται στις παραπάνω εικόνες στο μαντήλι που φορούσαν οι ελεύθερες κοπέλες ήταν σχηματισμένος ένας αετός, ενώ ,στο μαντήλι των παντρεμένων γυναικών υπήρχε μια φωλιά σχηματισμένη. Οι χήρες γυναίκες φορούσαν σκουρόχρωμο φουστάνι και μαύρο μαντήλι.

Σχετικά με το φύλο, η ανδρική φορεσιά, όπως σε κάθε χωριό, ήταν πιο απλή και περιελάμβανε μόνο τ' απαραίτητα. Η αντρική φορεσιά ήταν απλή, ενώ η γυναικεία ήταν πλουσιότερη λόγω των χρωμάτων που είχε, αλλά και των κοσμημάτων που φορούσαν οι γυναίκες.

Όσον αφορά τις διαφοροποιήσεις ανάλογα με το οικονομικό – κοινωνικό υπόβαθρο, η μόνη διαφορά που μπορεί να εντοπιστεί είναι στην ποιότητα του υφάσματος, αλλά και στα κοσμήματα των γυναικών (μαλάματα). Οι πιο εύπορες οικογένειες μπορούσαν να προμηθευτούν πιο ανθεκτικά και πιο πλούσια, σε κεντίδια και χρώματα, υφάσματα κι έτσι οι φορεσιές των γυναικών της οικογένειας φαινόταν να είναι πιο πλούσιες, αν και στη μορφή και τη δομή τους ήταν ακριβώς ίδιες.

Σήμερα, η παραδοσιακή φορεσιά στη Διμυλιά φοριέται μόνο για σκοπούς που εξυπηρετούν πολιτιστικές εκδηλώσεις του Πολιτιστικού Συλλόγου του χωριού, όπου

λαμβάνουν μέρος τα χορευτικά του τμήματα. Στην καθημερινότητα δε βλέπει κανείς πια ανθρώπους να φοράνε την παραδοσιακή φορεσιά.

Όλες οι παραπάνω πληροφορίες αντλήθηκαν από το αρχείο του εξωραϊστικού, επιμορφωτικού, καλλιτεχνικού συλλόγου Διμυλιάς – Ελεούσας «ΤΟ ΦΟΥΝΤΟΥΚΛΙ», ύστερα από επικοινωνία με την πρόεδρο του συλλόγου κυρία Καλιβούρη Γιώτα.

Ο Έμπωνας είναι ημιορεινό χωριό της νήσου Ρόδου των Δωδεκανήσων σε υψόμετρο 430 μέτρων. Σύμφωνα με ορισμένους η ονομασία του χωριού προέρχεται από τη λέξη άμβωνας λόγω της λατρείας του Δία. Άλλοι υποστηρίζουν ότι σχετίζεται με το ρήμα "εμβαίνω" (=μπαίνω), αφού το χωριό γίνεται ορατό μόνο αφού κάποιος μπει σε αυτό.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

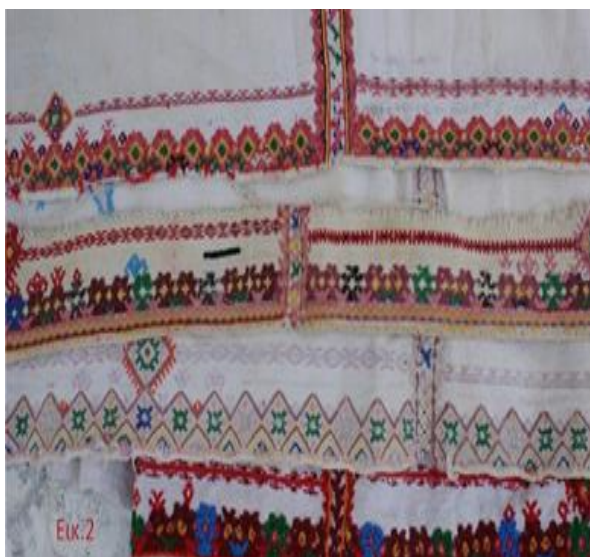
Η παραδοσιακή γιορτινή φορεσιά του Έμπωνα είναι λιτή αλλά εντυπωσιακή. Αποτελείται από το άσπρο πουκάμισο, κεντημένο στην τραχηλιά, τα μανίκια και τον ποδόγυρο. Το μαύρο, βαμβακερό, αμάνικο φουστάνι, πολύπτυχο με λεπτά χρωματιστά σειρίτια στον ποδόγυρο και την τραχηλιά. Το μάλλινο κόκκινο ζωνάρι είναι πάντα δεμένο χαμηλά στην περιφέρεια. Το πολύχρωμο σταμπωτό μαντήλι στολίζει το κεφάλι της γυναίκας ου το φορά, ενώ για υποδήματα υπάρχουν δερμάτινες μπότες. Η φορεσιά την οποία θα παρουσιάσουμε αναλυτικά παρακάτω φοριέται κυρίως στην ευρύτερη περιοχή του Ατταβύρου και πιο συγκεκριμένα στα χωριά Έμπωνα, Κάστελλος (Κρητηνία) και Μανδρικό. Προέρχεται από την Κάστελλο μια και το χωριό αυτό προϋπήρχε των άλλων δύο. Είναι η πιο γνωστή φορεσιά της Ρόδου και ίσως η μοναδική που άντεξε στον χρόνο διατηρώντας την αρχική της μορφή. Αποτελεί, έστω και ανεπίσημα την αντιπροσωπευτική φορεσιά της Ρόδου. Είναι φορεσιά που χρησιμοποιείται και από άλλους συλλόγους, τόσο του νησιού (παρόλο που έχουν δική τους και δεν τη φοράνε) όσο και της υπόλοιπης Ελλάδας και του εξωτερικού, προκειμένου να παρουσιάσουν τους χορούς, τα ήθη και έθιμα του νησιού μας. Καλό είναι βέβαια σ' αυτές της περιπτώσεις να μην αλλοιώνεται η αυθεντική εικόνα της φορεσιάς, όπως τονίζουν οι Μπωνιάτες.

Πιο συγκεκριμένα, η Μπωνιάτικη φορεσιά που μέχρι σήμερα φτιάχεται στον αργαλειό και τα κεντήματα στο χέρι, αποτελείται από την πουκαμίσα, το φουστάνι, το μαντήλι, την ζώνη, τα ποδήματα και τα κοσμήματα.

Αναλυτικότερα, εσωτερικά φοριέται η πουκαμίσα στη διακόσμηση της οποίας οι Μπωνιάτισσες έδιναν ιδιαίτερη έμφαση. Είναι φτιαγμένη από υφαντό ύφασμα, πολύ ανθεκτικό και αδρό. Για την κατασκευή του ακολουθούσαν όλη την διαδικασία, από τη σπορά του βαμβακιού, την περισυλλογή και την επεξεργασία του, μέχρι να πάρει την τελική μορφή της κλωστής και την ύφανσή της στον αργαλειό. Φέρει μακριά μανίκια και το μήκος της φθάνει κάτω από το γόνατο, ώστε να καλύπτει μέρος από τα στιβάνια. Την συναντάμε άλλοτε με σούρα στη μέση και λέγεται «μαλώλα» και άλλοτε χωρίς σούρα και λέγεται «γρίσπα». Κοσμείται με πλούσια, πολύχρωμα κεντήματα στο στήθος, στα μανίκια, μερικές φορές και στην πλάτη, στον ποδόγυρο, κεντημένα με βαμβακερές και μεταξωτές κλωστές. Στα παλαιότερα χρόνια, σε κάθε σπίτι οι νοικοκυραίοι φρόντιζαν να έχουν τις πρώτες ύλες για τις φορεσιές τους και για τον λόγο αυτό καλλιεργούσαν βαμβάκι και εξέτρεφαν μεταξοσκώληκες και πρόβατα. Χρησιμοποιούσαν ποικίλες βελονιές στα κεντήματά τους (Μαννάκης, 2018).

Ξεκινώντας από τον ποδόγυρο της πουκαμίσας, στις τέσσερις πρώτες σειρές το μοτίβο και τα χρώματα ήταν πανομοιότυπα για όλες τις πουκαμίσες. Η πρώτη σειρά ήταν πάντα σε μαύρο χρώμα το λεγόμενο «στρουφιγγί», ακολουθούν σε άλλα χρώματα η «βαγιά», το «στρουφιγγάκι» και ξανά άλλο ένα «στρουφιγγάκι» κανόνας. Από εκεί και πάνω η κάθε νοικοκυρά ανέπτυσε τα δικά της πλούσια, ανάλογα με τη δεξιοτεχνία της και τις προσωπικές της προτιμήσεις. Οι πολύχρωμες αυτές βελονιές

(πλουμιά) είχαν και τις ανάλογες ονομασίες, ανάλογα με το τι εικονίζουν, όπως «αστρουάκια», «σουράϊ», «πινακοκάντουνο ανοιχτό», «πινακοκάντουνο κλειστό», «μηλίτσες», «βολαράκια», «στράτα». Όλες αυτές οι ονομασίες αναφέρονται στις βελονιές που έχουν οριζόντια διάταξη, ενώ οι κάθετες ονομάζονται «γρίπος» (εικ.1 και εικ.2). Ο τράχηλος είναι διακοσμημένος με κεντιές «στρουφίγγι» που καταλήγει σε «τσουλιά» με χάντρες για να «μπρέπουν» (δηλαδή να είναι όμορφα).

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/2018

Το μπούστο είναι ανοικτό που κλείνει με κουμπί, πλουμισμένο και από τις δύο πλευρές (εικ.3). Το φουστάνι είναι αμάνικο, λίγο πιο κοντό από την πουκαμίσια σε μήκος. Αποτελείται στο πάνω μέρος, από το μπούστο που κρατάει ψηλά το στήθος και είναι ραμμένο με το κάτω μέρος, στην φούστα. Λέγεται «μπουκάσι» ή πιο συχνά «ξωφόρι» πολύ φαρδύ σαν φουστανέλα, από μαύρο ή λευκό σατέν για τις Κυριακές και για τις γιορτές, (τη λευκή την έβαζαν συνήθως τη Δευτέρα του γάμου, τη Λαμπρή Δευτέρα και το καλοκαίρι για όσες την είχαν) και από μπλε υφαντό για την καθημερινή ενασχόληση.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/2018

Η διακόσμηση της φούστας (εικ.4) από τον ποδόγυρο προς τα πάνω ξεκινάει πάντα σε

όλες τις φορεσιές με «στρουφίγγι», πάντα σε πράσινη απόχρωση (κανόνας). Ακολουθούν τα «βατάνια» ή «κοπαμάκια», δηλαδή σιρίτια περιμετρικά της φούστας σε ισόποση απόσταση μεταξύ τους, πάντα πέντε σε αριθμό και κυρίως σε αποχρώσεις μπλε, κίτρινο, πράσινο και κόκκινο. Η φούστα σχηματίζει «δάνκλες» γύρω-γύρω (πιέτες) με «μάεψι» στην μέση, σουρές, για να μαζεύει το ύφασμα εκτός από το μπροστινό μέρος. Στόλισμα του φουστανιού υπάρχει επίσης στο πάνω μέρος (μπούστο), αναλόγως τις προτιμήσεις κάθε νοικοκυράς, βασισμένα όμως σε μία λογική. Τα στολίσματα αυτά «τρέμουσες» και «χαντράκια» είναι φτιαγμένα στη μηχανή και ραμμένα στο φουστάνι. Γύρω από τις μασχάλες υπάρχει ραμμένο σιρίτι πάντα σε κόκκινη απόχρωση και λέγεται «μαργέλι».

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/2018

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ζώνη (εικ.5). Φοριέται στο ύψος των γοφών, είναι μάλλινη ή μεταξωτή σε χρώμα κόκκινο σκούρο ή βυσσινί, δένεται με ένα δύσκολο τρόπο αγκαλιάζοντας δύο φορές τους γοφούς και στερεώνεται στο πλάι, μαζεύοντας συγχρόνως και το φουστάνι. Για λόγους αισθητικούς υπήρχε και ένα μικρό μαχαιράκι που το έλεγαν «καζίκα» με μικρή αλυσίδα και μια μικρή τσέπη για να το βάζουν μέσα. Οι νοικοκυρές τη ζώνη την έπλεκαν με έναν ιδιαίτερο τρόπο, ο οποίος απαιτούσε δεξιοτεχνία και εμπειρία.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/2018

Στο κεφάλι, εσωτερικά φοριέται ένα λευκό μαντήλι γνωστό ως «περέτα», διακοσμημένο μπροστά στο μέτωπο με φλουριά. Εξωτερικά, φοριέται ένα μεγάλο σε μέγεθος σταμπωτό μαντήλι, σε διάφορα χρώματα, διακοσμημένο πάντα με λουλούδια, που φορεμένο φθάνει από πίσω, πιο κάτω από την μέση και καταλήγει σε πλεκτά τσουλιά (εικ.6). Φροντίζουν πάντα πάνω από το μέτωπο να φαίνονται τα σταμπωτά λουλούδια. Ονομάζεται «τσουλλάτο» ή «ακριβομάντηλο».

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/2018

Η Μπωνιάτικη φορεσιά φοριέται πάντα με στιβάνια. Είναι φτιαγμένα από δέρμα τράγου ή κατσικιού, άλλοτε ολόκληρα σε εκρού χρώμα και άλλοτε σε συνδυασμό εκρού και μαύρο. Είναι ψηλά, φθάνουν σε ύψος έως το γόνατο και καλύπτονται στο επάνω μέρος τους από την πουκαμίσα. Δεν έχουν τακούνι, από κάτω υπάρχει πετσί, το μπροστινό μέρος ονομάζεται «μουζάκι» και το πίσω «φτέρνα», όλο αυτό πάντα σε χρώμα εκρού. Το υπόλοιπο όρθιο μέρος του στιβανιού ονομάζεται «καλάμι» και αναλόγως το χρώμα του, αποκαλείται ασπροκάλαμο ή μαυροκάλαμο. Το αξιοσημείωτο είναι ότι δεν έχουν ούτε δεξί, ούτε αριστερό. Για την κατασκευή τους χρειάζεται αρκετό μήκος δέρματος, όπως βλέπουμε στην εικ.8 (είναι το ίδιο στιβάνι) στα αριστερά το βλέπουμε ξεδιπλωμένο και στα δεξιά, στην κανονική του μορφή. Παλαιότερα όταν κάποιος δεν είχε την οικονομική άνεση για να αγοράσει όλο το δέρμα που χρειαζόταν, αγόραζε το μισό ή και λιγότερο και το φορούσε δίχως να το διπλώνει. Σ' αυτή την περίπτωση έλεγαν περιπαικτικά φόρεσε «τον καρούλι».

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/ 2018

Για νυφική φορεσιά οι Μπωνιάτισσες χρησιμοποιούσαν, είτε αυτήν με την μαύρη φούστα είτε με την άσπρη (εικ.9 και εικ.10), φορώντας πάνω στο κεφάλι μακρύ ανοιχτόχρωμο εκρού πέπλο, γνωστό ως «ταλιάνα» στολισμένο με τρεις καρφοβελόνες (εικ.11), μια πάνω από το μέτωπο που ήταν η πιο μεγάλη και δύο μικρότερες μια στα δεξιά και μια στ' αριστερά. Επίσης, φορούσαν τα «τσουλοράματα» (εικ.12), λουριά από ύφασμα στα οποία ράβανε διάφορα νομίσματα, σαν κολιέ και τα κρεμούσαν έξω από τα είδη φορεμένα φλουριά στο στήθος (εικ.13). Σκουλαρίκια από λίρες ή τρίκουμπα χρυσά με ματάκια μπλε στην μέση (φουσκιά). Για το κρύο και τη βροχή φορούσαν ένα κοντό μέχρι τη μέση, μάλλινο γιλέκο με μακριά μανίκια, σε μαύρο χρώμα, γνωστό ως «περίκος» ή «ζιπούνι», ενώ για το πάρα πολύ κρύο χρησιμοποιούσαν το «κοντοράσσο» πάνω στις πλάτες.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/2018

Για τις μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες οι ενδυματολογικές συνήθειες άλλαζαν, με την πάροδο του χρόνου γινόταν πιο απλές και λιτές. Φορούσαν πάντα τα ποδήματα, η πουκαμίσα ήταν λευκή δίχως κανένα κέντημα ή χρώμα, το ίδιο και το φουστάνι μόνο σε μαύρο χρώμα, όπως επίσης το ζωνάρι από κόκκινο γινόταν μαύρο και αντίστοιχα το ίδιο γινόταν και με το μαντήλι. Το μόνο που δεν άλλαζε ήταν το κέφι και η όρεξη για ζωή, όπως διαπιστώνουμε με τις τρεις Μπωνιάτισες της εικ.14.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/2018

Στην εικόνα 15 βλέπουμε πώς η Αθηνά Ταρσούλη αποτυπώνει τη Μπωνιάτικη φορεσιά στο έργο της Δωδεκάνησα 1947-1950, ενώ στις εικόνες 16-17 βλέπουμε ολοκληρωμένες τις φορεσιές, όπως είναι σήμερα.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 07/07/2018

Σχετικά με τις διαφοροποιήσεις της φορεσιάς στον Έμπωνα από γυναίκα σε γυναίκα ανάλογα με την ηλικία, η μόνη διαφορά εντοπίζεται, όπως προαναφέρθηκε στην πιο απλή μορφή της φορεσιάς, την οποία φορούσαν οι μεγαλύτερες γυναίκες. Επιπροσθέτως, οι χήρες γυναίκες φορούσαν σκουρόχρωμο φουστάνι και μαύρο μαντήλι.

Σχετικά με το φύλο, η ανδρική φορεσιά, όπως σε κάθε χωριό ήταν απλούστερη από την γυναικεία. Τη διαφορά πάντα έκαναν τα χρώματα, τα στολίδια και τα κεντήματα σε κάθε μέρος της γυναικείας φορεσιάς, στοιχεία που απουσίαζαν από αυτήν των αντρών.

Όσον αφορά τις διαφοροποιήσεις ανάλογα με το οικονομικό – κοινωνικό υπόβαθρο, η μόνη διαφορά που μπορεί να εντοπιστεί είναι στα στιβάνια- ποδήματα που, όπως προαναφέρθηκε, όταν κάποιος δεν είχε την οικονομική άνεση για να αγοράσει όλο το δέρμα που χρειαζόταν, αγόραζε το μισό ή και λιγότερο και το φορούσε δίχως να το διπλώνει. Σ' αυτή την περίπτωση έλεγαν περιπαικτικά φόρεσε «τον καρούλι». Άλλη μια διαφορά σχετικά με το οικονομικό – κοινωνικό υπόβαθρο εντοπίζεται στα κοσμήματα των γυναικών.

Σύμφωνα με τις ιδιόχειρες σημειώσεις της Ευαγγελίας Θεουλάκη, από τον πολιτιστικό σύλλογο Έμπωνα «Ο ΑΤΤΑΒΥΡΟΣ», από τις οποίες αντλήθηκαν όλες οι πληροφορίες που παρουσιάζονται παραπάνω, σήμερα η παραδοσιακή φορεσιά στον Έμπωνα φοριέται μόνο για σκοπούς που εξυπηρετούν πολιτιστικές εκδηλώσεις του πολιτιστικού συλλόγου του χωριού όπου λαμβάνουν μέρος τα χορευτικά του τμήματα. Αποτελεί, έστω και ανεπίσημα την αντιπροσωπευτική φορεσιά της Ρόδου. Είναι φορεσιά που χρησιμοποιείται και από άλλους συλλόγους, τόσο του νησιού (παρόλο που έχουν δική τους και δεν τη φοράνε) όσο και της υπόλοιπης Ελλάδας και του εξωτερικού προκειμένου να παρουσιάσουν τους χορούς, τα ήθη και έθιμα του νησιού μας. Καλό είναι βέβαια σ' αυτές της περιπτώσεις να μην αλλοιώνεται η αυθεντική εικόνα της φορεσιάς, όπως τονίζουν οι Μπωνιάτες. Στην καθημερινότητα δε βλέπει κανείς πια ανθρώπους να φοράνε την παραδοσιακή φορεσιά.

ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Η ιστορία της περιοχής στην οποία βρίσκεται το χωριό «Θεολόγος» χάνεται στους προϊστορικούς χρόνους και συγκεκριμένα στην εποχή του χαλκού. «Δήμος Ιστανίων» ήταν η αρχαιοελληνική ονομασία της και θεός της ο Ήλιος, ο Ερεθίμιος Απόλλωνας που το Ιερό του γνώρισε τη μεγάλη ακμή του στην ελληνιστική περίοδο. Στη χριστιανική περίοδο, τον Απόλλωνα διαδέχεται ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος και η περιοχή ξαναβαφτίζεται. Οι ανασκαφές αποκαλύπτουν τον μυκηναϊκό πολιτισμό, κάτω από τα βυζαντινά ερείπια. Ακολουθεί η Τουρκοκρατία, η ιταλική κατοχή και μόνο το 1947, με την απελευθέρωση, η Κοινότητα επιστρέφεται οριστικά στους κατοίκους της. Στα τέλη της δεκαετίας του '60 ξεκινά η ανάπτυξη και η εξέλιξη της περιοχής προς τη σύγχρονη όψη της. Στη δεκαετία του 1920, όλοι σχεδόν οι Θολοενοί, ώριμης ηλικίας, άντρες και γυναίκες, εξακολουθούσαν να φοράνε τις παλιές παραδοσιακές φορεσιές τους, εκτός από τους νέους και νέες, που είχαν αρχίσει να προσαρμόζονται στον ευρωπαϊκό τρόπο ντυσίματος (Μπογιάννος, 2017 & Wikipedia).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η γυναικεία Θολοενή φορεσιά δεν είχε χειροποίητα κεντήματα και ήταν γενικά απλή. Τα μέρη που την αποτελούσαν ήταν, αρχικά η βράκα που ήταν άσπρη, φαρδιά με πλούσια σούρα που έδενε στη μέση με λεπτό κορδόνι και κατέληγε πάνω από τους δύο αστραγάλους με μπόλικη σούρα στους δυο «αποδιόνους».

Από τη μέση κα πάνω κατάσαρκα φορούσαν ένα κοντό, άσπρο, χασεδένιο μπούστο, το «μπουστί», που εκτελούσε χρέη στηθόδεσμου. Μπροστά, ακριβώς στο κέντρο, είχε άνοιγμα, που έκλεινε με κουμπιά και άνοιγε εύκολα σ' εκείνο το σημείο για να θηλάζουν τα μωρά τους οι γυναίκες – μητέρες.

Πάνω από τη βράκα ήταν το «μεσοφόρι» ή «μισοφόρι» ή «μισοφούστανο» και «μεσοφούστανο», με μπόλικη σούρα και αυτό, άσπρο, απλό, χασεδένιο για τις καθημερινές και άσπρο μεταξωτό με δαντέλα στο τελείωμα για τις γιορτές. Έφτανε μέχρι κάτω και σκέπαζε τους «αποδιόνους» της βράκας. Καμιά φορά οι ηλικιωμένες γυναίκες αντικαθιστούσαν το εσώρουχο με μια ολόσωμη πουκαμίσα, η οποία ήταν εξίσου φαρδιά, για να έχουν άνεση και αέρα στις κινήσεις τους.

Έξω από το «μεσοφόρι» φορούσαν την κυρίως φούστα, που ήταν ανοιχτόχρωμη για τις νέες γυναίκες, με πλούσια σούρα κι αυτή, που πολλές φορές ήταν ραμμένη πάνω σ' ένα αμάνικο μπούστο και που στο κάτω μέρος, ιδίως η γιορτινή, στολιζόταν με δυο-τρεις σειρές τρέσες σε διαφορετικά χρώματα και σταματούσε λίγο πιο πάνω από τις δαντέλες του «μεσοφοριού», οι οποίες έπρεπε να φαίνονται κάτω από τη φούστα.

Στο πάνω μέρος φορούσαν ένα κοντό ζακετάκι, το «μπολκάκι» ή «μπολκί». Ήταν μονόχρωμο, απλό, χωρίς κεντήματα, με πολλές λεπτές πιέτες από τους ώμους μέχρι τη μέση ή με οριζόντιες πλατιές από το ένα στήθος μέχρι το άλλο. Ήταν πάντα ανοικτό και κούμπωνε ή σταυρωτά στον έναν ώμο με κρυφό κούμπωμα κάτω από τις πιέτες ή ακριβώς στο κέντρο, πάλι με κρυφό κούμπωμα. Κατέληγε σε λαιμόκοψη ψηλά στον λαιμό. Το καλοκαιρινό ήταν από λεπτό ύφασμα και το χειμωνιάτικο πιο χοντρό. Το καθημερινό δεν είχε άλλα στολίσματα εκτός από τις πιέτες. Το γιορτινό στολιζόταν με δαντέλες στο μπούστο, οριζόντιες ή κάθετες. Τις ίδιες δαντέλες είχαν και τα μανίκια για τελείωμα.

Μέρος της θολοενης γυναικείας στολής, το «πολκάκι» ή «μπολκί». Το «πολκάκι» της Πολιτούς (Σταματούλας Πολίτη – Σταστή και μετέπειτα Πότσου). Το έχει διαφυλάξει η ανιψιά της Σταματία Βασιλείου – Σταυριά.

Φωτογραφία: Μαρία Καραγιάννη-Μαρμαροκόπου, «ΘΟΛΟΣ 1920-1970», 1996

Στα πόδια τον χειμώνα φορούσαν κλειστά παπούτσια (πασουμάκια εικ.1), πάντα με κάλτσες, ενώ το καλοκαίρι φορούσαν παντόφλες.

Εικ.1

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 14/07/2018

Απαραίτητο συμπλήρωμα της γυναικείας φορεσιάς ήταν το μαντήλι, που ήταν άσπρο ή μεζ ή ανοικτό κίτρινο χρώμα και το φορούσαν πάνω από το σκουφομάντηλο που κρατούσε από κάτω δεμένα κα μαζεμένα τα μαλλιά.

Κάθε νοικοκυρά, όταν η γιορτινή της φορεσιά πάλιωνε την χρησιμοποιούσε σαν καθημερινή και έφτιαχνε καινούρια.

Σχετικά με τις διαφοροποιήσεις, λοιπόν, ανάμεσα στην αντρική και τη γυναικεία φορεσιά στον Θεολόγο, είναι εμφανές ότι ισχύει ακριβώς το ίδιο που ίσχυε σε όλες τις φορεσιές των χωριών που αναφέρθηκαν παραπάνω. Οι άντρες φορούσαν πολύ απλούστερη φορεσιά, χωρίς περιττά στολίδια, που περιλάμβανε μόνο τα βασικά και απαραίτητα. Οι γυναίκες όσο απλή φορεσιά κι αν φορούσαν, έβρισκαν τον τρόπο να την στολίσουν, με όσα μέσα μπορούσαν να διαθέτουν (κεντήματα, δαντέλες κ.α.).

Τα ίδια ακριβώς κομμάτια της φορεσιάς που αναφέρθηκαν παραπάνω, φορούσαν και οι χήρες γυναίκες, αλλά εκτός από τη βράκα που παρέμενε σε άσπρο χρώμα, όλα τα

άλλα ήταν μαύρα από τη στιγμή που μια γυναίκα έχανε τον άντρα της και μετά, ακόμα κι αν ήταν πάρα πολύ νέα.

Ανάλογα της οικονομικής επιφάνειας της κάθε νοικοκυράς ήταν και τα κοσμήματα τα οποία φορούσε όπως κουτελίτες, φουσκιά (σκουλαρίκια), πεντόλιρα, αρμαθιές φλουριά και βραχιόλια. Η παραπάνω περιγραφή, αφορά στην αυθεντική φορεσιά του Θεολόγου για την οποία όμως δεν έχουμε ακριβή εικόνα.

Η φορεσιά που χρησιμοποιεί σήμερα ο σύλλογος του χωριού σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και εθνικές γιορτές και παρελάσεις, είναι αυτή που βλέπουμε στην εικόνα 2, η οποία απέχει αρκετά από την παραπάνω περιγραφή της αυθεντικής.

Φωτογραφία(εικ2): Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 14/07/2018

**Φωτογραφία (δεξιά): Μαρία Καραγιάννη- Μαρμαροκόπου
«ΘΟΛΟΣ1920-1970», 1996**

Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά πριν υποστεί αλλαγές με το πέρασμα των χρόνων. Μαρία Καραγιάννη- Μαρμαροκόπου

«ΘΟΛΟΣ1920-1970», 1996

Το σύνολο των πληροφοριών που παρατίθενται παραπάνω σχετικά με την παραδοσιακή φορεσιά του Θεολόγου, προέρχονται από το αρχείο του πολιτιστικού συλλόγου του χωριού «Ο ΜΟΔΕΣΤΟΣ» και συγκεκριμένα μετά από επικοινωνία μας με την κα Στρατή Άννα.

ΙΣΤΡΙΟΣ

Η Ίστριος είναι παραδοσιακό γραφικό χωριό της νότιας Ρόδου χτισμένο σε οροπέδιο με υψόμετρο 264 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας.

Πιθανότατα πήρε το όνομα της από την αρχαία Ίστρο, που οι αρχαιολόγοι τοποθετούν στην περιοχή. Ο Άγιος Μερκούριος είναι ο προστάτης άγιος του χωριού, γι' αυτό και η κεντρική εκκλησία είναι αφιερωμένη στον ίδιο.

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Ιστρίου «Άγιος Μερκούριος» ιδρύθηκε το 1983 με σκοπό την ανάδειξη του πολιτισμικού πλούτου της Ιστρίου, τις αξίες, τα ήθη, τα έθιμα και τις παραδόσεις του χωριού και από τα μέλη του έχουν αντληθεί οι πληροφορίες σχετικά με την παραδοσιακή φορεσιά του συγκεκριμένου τόπου.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Αναφορικά με τη γυναικεία, παραδοσιακή φορεσιά στην Ίστριο δεν υπάρχουν εκτενείς ή λεπτομερείς καταγραφές. Στην προσπάθεια να επικοινωνήσουμε με τα μέλη του Πολιτιστικού Συλλόγου του χωριού κατέστη δυνατό να αντληθεί μόνο μια προφορική περιγραφή της παραδοσιακής φορεσιάς από τον πρόεδρο του συλλόγου Μανουσάκη Ιωάννη, ο οποίος αναφέρει ότι ελλείψει καταγεγραμμένων στοιχείων μπορεί να αναφέρει μόνο το γεγονός ότι η φορεσιά αποτελούνταν από τη μακριά βράκα, το φουστάνι και το γιλέκο, το οποίο το φορούσαν οι γυναίκες στο πάνω μέρος της.

Ψάχνοντας για τυχόν καταγραφές σχετικά με την συγκεκριμένη φορεσιά βρίσκει κανείς αναφορά σε αυτήν, στην έρευνα του Φακιόλη, στην οποία η κα Πόλου Χρυσή, από το χωριό Ίστριος, περιγράφει το σακοφούστανο και συμπληρώνει ότι χρησιμοποιούσαν υφάσματα κλαδωτά, μεταξωτά ή χασεδένια, ανάλογα με την οικονομική άνεση της κάθε οικογένειας ή υφάσματα από κάποτο για πιο πρόχειρα. Επίσης, από κάποια εποχή και μετά άρχισαν να χρησιμοποιούνται και ευρωπαϊκά παπούτσια, δίχως όμως τις μακριές βράκες όπως στη φορεσιά τού Αρχαγγέλου αλλά με μακριές κάλτσες μέχρι το γόνατο (Φακιόλης, 2016).

ΚΑΛΑΘΟΣ

Η Κάλαθος βρίσκεται 44 χλμ. από την πόλη της Ρόδου και 5χλμ από τη Λίνδο. Το όνομα του χωριού συνδέεται με την υπέροχη, ήσυχη αμμώδη παραλία του. Ουσιαστικά η παραλία θεωρείται μία από τις μεγαλύτερες του νησιού και είναι πλήρως οργανωμένη. Το ψιλό βότσαλο και ή άμμος, σε συνδυασμό με τα ρηγά και κρυστάλλινα νερά προσελκύουν πολλούς επισκέπτες, που αναζητούν ηρεμία και γαλήνη. Να σημειωθεί ότι το χωριό είναι αρκετά μικρό και διατηρεί την παράδοση, παρ' όλο που οι κάτοικοι μετακινούνται στα γειτονικά χωριά για εργασία. Η περιοχή κατά το μεσαίωνα χρησίμευε ως αγρότοπος και βοσκότοπος της Λίνδου (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Στην περιοχή της Καλάθου, αν και δραστηριοποιείται Πολιτιστικός Σύλλογος, σε επικοινωνία μας με τον πρόεδρο κύριο Χόρτη Δημήτριο, πληροφορηθήκαμε ότι δεν έχει διασωθεί κάποια από τις παραδοσιακές φορεσιές της περιοχής.

Ωστόσο, από προσωπικές του πληροφορίες αναφέρει ότι η φορεσιά της Καλάθου αποτελούνταν από τη βράκα, το «μεσοφούστανο» ή «μισοφούστανο», το κυρίως φουστάνι και ένα εξωτερικό μακρύ σακάκι που έμοιαζε με παλτό και είχε το ίδιο μήκος με το φουστάνι. Η ιδιαιτερότητα της φορεσιάς ήταν ότι στο μπροστινό, κάτω μέρος του φουστάνιού υπήρχαν ιδιαίτερα σχέδια, όπως αυτά απεικονίζονται στη μοναδική φωτογραφία που διασώζεται και μας παραχώρησε ο κ. Χόρτης. Η φορεσιά συμπληρώνεται από το μαντήλι στο κεφάλι το οποίο κάλυπτε πολύ χαλαρά τα μαλλιά, τα οποία ενίοτε έμεναν και ακάλυπτα. Στη μέση φορούσαν μία ζώνη που στήριζε τη φούστα. Τον χειμώνα φορούσαν μάλλινη ζακέτα, όπως φαίνεται στην παρακάτω εικόνα, ενώ για παπούτσια φορούσαν μαύρες μπότες ή μαύρο ανοικτό παπούτσι για το καλοκαίρι.

Φωτογραφία: Αρχείο Π.Σ. Καλάθου, Χόρτης Δημήτριος

ΚΑΛΥΘΙΕΣ

Οι Καλυθιές βρίσκονται στο βορειοδυτικό τμήμα του νησιού σε απόσταση 15 χλμ. από την πόλη της Ρόδου και ο πληθυσμός τους είναι 2.836 σύμφωνα με την απογραφή του 2011. Η παλιότερη γραπτή αναφορά για το χωριό είναι το 1474 και αναφέρεται με το όνομα Calathies ή Calaties, κατά μια εκδοχή από το φυτό κόλυθος ή κολυτέα που ευδοκιμεί στην περιοχή (Μπογιάννος, 2017).

Σύμφωνα με την κα Γιορδαμνή Μαρία, μέλος και δασκάλα παραδοσιακών χορών στον λαογραφικό σύλλογο Καλυθιών « Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ», όλες οι γυναίκες στις Καλυθιές, στα όμορφα, αν και φτωχικά χρόνια του παρελθόντος, είχαν εκτός από την καθημερινή τους φορεσιά κα από μια καλή, για γάμους και πανηγύρια. Από τότε έχουν σωθεί μόνο τρεις αυθεντικές φορεσιές, που φυλάσσονται στα σπίτια των κατόχων τους.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η αρχική μορφή της Καλυθηνής φορεσιάς συναντάται και σε άλλα μέρη του νησιού, κυρίως σε σπίτια που οι ρίζες τους, δηλαδή οι πρόγονοί τους, ήταν κοντά στην πόλη. Πρόκειται για μια φορεσιά που ξεκινάει να φοριέται από τον Μεσαίωνα, τη Βυζαντινή εποχή ή, αλλιώς Ιπποτική περίοδο (1306-1522), έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Μαρτυρίες γι' αυτή τη φορεσιά προέρχονται από τοιχογραφίες της μεσαιωνικής Ρόδου. Είναι μια φορεσιά που φοριέται κατάσαρκα, σαν ένα πουκάμισο (κομισιόν,) συνοδευόμενη από σκουρόχρωμο γιλέκο και στο μπροστινό μέρος έχει κεντημένη την μπροστοποδιά. Έπειτα από ερευνά του συλλόγου στις Καλυθιές έχουν διασωθεί δυο (2), από τις οποίες, η μια χρονολογείται στα 350 χρόνια και η άλλη στα 220.

Η παραδοσιακή φορεσιά με την μπροστοποδιά, αρχείο Λ.Σ. «*Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ*»

Η μορφή αυτή της φορεσιάς χάθηκε μετά την κατάληψη του νησιού από τους Τούρκους, γύρω στο 1550 και ξαναεμφανίστηκε στην περίοδο της κατοχής, ενώ με το πέρασμα των χρόνων στολίστηκε με χειροποίητα πλουμιά, πούλιες και κεντήματα πάνω στο βελούδινο γιλέκο.

**Η παραδοσιακή φορεσιά με πλουριά και τα κεντήματα που την στόλιζαν,
αρχείο Λ.Σ. « Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ»**

Μετεξέλιξη αυτής της πρώτης παραδοσιακής φορεσιάς είναι ο Σάκος (το σακοφούστανο), ραμμένος σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα και επηρεασμένος από την Μικρά Ασία.

Στις Καλυθιές συναντάμε έντονα τον σάκο, λόγω της κοντινής απόστασης του χωριού από την πόλη της Ρόδου. Ο καλυθενοί Σάκοι έχουν έντονη την ευρωπαϊκή επιρροή.

Επάνω στην φορεσιά είναι αποτυπωμένες οι διάφορες οικονομικές περιόδους από τα παράλια της μεσόγειου, έως και τη Μικρά Ασία. Τα χρώματά της είναι λαμπερά (κοκκινωπά, γαλάζια, λευκά, απαλές αποχρώσεις του χρυσού, πράσινα και χακί).

Ο Σάκος ήταν στολισμένος με τον χαρμπαλά (φαρμπαλά) και η φούστα ήταν πλουμιστή με μπλέτες (πιέτες).

Από μέσα φορούσαν λευκό πουκάμισο ή μια μακριά πουκάμισα από χασέ.

Το Σακοφούστανο, αρχείο Λ.Σ. « Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ»

Το μαντήλι που στόλιζε τη φορεσιά ήταν λευκό ή μπεζ. Το φορούσαν με τέτοιο τρόπο, ώστε άλλοτε να πέφτει τριγωνικά (μια άκρη από πίσω και οι άλλες δυο σε κάθε ώμο) και άλλοτε να γυρίζει πίσω από το κεφάλι και να δένεται με έναν μικρό κόμπο στο πάνω πλάι της κεφαλής. Από τη μέσα πλευρά του μαντηλιού φορούσαν ένα ακόμα μικρότερο μαντηλάκι ή το σκουφάκι, το ονομαζόμενο εσωτερικό σκούφωμα.

Το μαντήλι δεμένο στο πλάι του κεφαλιού, αρχείο Λ.Σ. « Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ»

Οι γυναίκες φορούσαν τα ποδήματα (ποδήματα) χρώματος βυσσινί ή καφέ, από δέρμα ζώου, ενώ τα ανδρικά ήταν μαύρα.

Τα σχολιανά ήταν και τα καλά τους, όλα φτιαγμένα στους πετσοτάδες (τσαγκάρηδες) του χωριού. Τα δέρματα, οι ξυλόπροκες, τα καρφιά, οι σπάγκοι (κλωστές), τα κεριά

γυαλίσματος, τα καλαπόδια και όλα τα εργαλεία που χρησιμοποιούσε ένας τσαγκάρης, μαζί με ένα γυναικείο ζευγάρι ποδήματα, έχουν διασωθεί και εκτίθενται στο βεστιάριο του συλλόγου.

Τα γυναικεία ποδήματα, αρχείο Λ.Σ. «Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ»

Στους γάμους οι γυναίκες φορούσαν τα προικισμένα τους φλουριά, η αλλιώς τα δώρα της πεθεράς, φλουριά ραμμένα σε μακρόστενο ύφασμα και στο κέντρο ξεχώριζε η μεγάλη βενετσιάνικη τούμπλα.

Τα φλουριά που στόλιζαν τον λαιμό των γυναικών, αρχείο Λ.Σ. «Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ»

Ανάλογα με την ηλικία τους, οι γυναίκες στις Καλυθιές επέλεγαν και το χρώμα στο φουστάνι τους. Οι νεότερες επέλεγαν συνήθως τα πιο ανοιχτόχρωμα και με έντονα κεντήματα και χρώματα ρούχα. Οι μεγαλύτερες γυναίκες φορούσαν άλλες πιο έντονα και άλλες (οι περισσότερες) πιο ήπια χρώματα. Όταν δε μια γυναίκα τύχαινε να χάσει τον άντρα της φορούσε πάντα μαύρο μαντήλι στο κεφάλι και σκουρόχρωμο φουστάνι. Ο πλούτος κάθε οικογένειας, αν υπήρχε τα δύσκολα εκείνα χρόνια, μπορούσε να γίνει εμφανής, μόνο μέσω των κοσμημάτων που μπορούσε να φοράει η κόρη της οικογένειας σε έναν γάμο ή μια γιορτή. Ως προς τη φορεσιά δεν υπήρχε καμία διαφορά.

Οι άντρες φορούσαν τη βράκα, η οποία ήταν πολύ πιο απλή από τη γυναικεία φορεσιά, όπως και στα υπόλοιπα χωριά.

Σήμερα ο λαογραφικός σύλλογος Καλυθιών «Η ΤΡΨΙΧΟΡΗ», αξιοποιεί την παραδοσιακή φορεσιά του χωριού, κυρίως σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, στις οποίες συμμετέχουν τα χορευτικά τμήματα του συλλόγου.

**Χορευτικό τμήμα του Λ.Σ. «ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ» σε πολιτιστική εκδήλωση,
αρχείο Λ.Σ. «Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ»**

Όλες οι παραπάνω πληροφορίες αντλήθηκαν, από τις ιδιόχειρες σημειώσεις της Γιορδαμνή Μαρίας, δασκάλας χορού του λαογραφικού συλλόγου Καλυθιών « Η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ», ύστερα από επικοινωνία με την ίδια και τον πρόεδρο του συλλόγου κύριο Μελετίου Αντώνιο.

ΚΑΤΤΑΒΙΑ

Η Κατταβιά (αρχαία Κάτταβος) είναι το νοτιότερο από τα χωριά της Ρόδου. Στην εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου υπάρχουν τοιχογραφίες του 17ου αιώνα. Στην περιοχή του χωριού έχουν ανασκαφεί μυκηναϊκοί και ελληνοιστικοί τάφοι. Η επίσημη ονομασία είναι «η Κατταβιά». Οι λίγες εξοχικές κατοικίες, διασκορπισμένες γύρω από το χωριό, το παλιό αεροδρόμιο και ο εντυπωσιακός δρόμος με τα διάσπαρτα κυπαρίσσια, απέναντι από μια εγκαταλελειμμένη καθολική εκκλησία, αλλά και ο πύργος του ρολογιού στον κεντρικό δρόμο μεταξύ Γενναδίου και Κατταβιάς, όλα καταδεικνύουν το γεγονός ότι η περιοχή αναπτύχθηκε αρχικά υπό ιταλικό καθεστώς (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η προσπάθεια για εύρεση στοιχείων σχετικά με την παραδοσιακή φορεσιά της Κατταβιάς, δυστυχώς δεν απέδωσε καρπούς όσον αφορά το φωτογραφικό υλικό ή την εκτενή περιγραφή της. Ο κύριος Σισκαμάνης, μέλος και πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου Κατταβιάς, μας ανέφερε ότι δεν έχουν διασωθεί παλιές φορεσιές, ούτε έχουν δημιουργηθεί νέες στα πρότυπα των παλιών. Η μόνη πηγή από την οποία μπορέσαμε να αντλήσουμε σχετικές πληροφορίες ήταν η έρευνα του Φακιόλη, στην οποία ο ίδιος αναφέρει τα παρακάτω.

Στο χωριό Κατταβιά η κα Ειρήνη – Κατίνα Παύλου Βλάμη, σύζυγος Κυριάκου Καρπαθίου, που γεννήθηκε το έτος 1912, μας περιγράφει τη φορεσιά της γιαγιάς της Ειρήνης, συζύγου Ιωάννου Παπαγεωργίου. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της εγγονής της Ειρήνης-Κατίνας πρέπει να γεννήθηκε από το 1855 έως το 1860. Σύμφωνα με την περιγραφή της γιαγιάς της, αυτή όπως και οι άλλες γυναίκες της Κατταβιάς εκείνη την εποχή, φορούσαν μόνο τη πουκαμίσα «ζούρκα» δίχως εξωτερικό φουστάνι. Το εξωτερικό φουστάνι το φορούσαν σαν στολίδι στις επίσημες εκδηλώσεις τους, στις γιορτές και στα πανηγύρια. Τον χειμώνα έβαζαν εσωτερικά και άλλα ρούχα για να προστατεύονται απ' το κρύο. Τη φορεσιά αυτή την φορούσε η γιαγιά της όσο ήταν λεύτερη. Όταν παντρεύτηκε περίπου το έτος 1875 της την έβγαλε ο άντρας της γιατί της έφερε ρούχα «από την Ανατολή», απ' όπου έφερε και μεγάλη περιουσία (300 χρυσές λίρες).

Η φορεσιά αποτελείτο από μια υφαντή λευκή βαμβακερή πουκαμίσα που έφθανε μέχρι τη μισή γάμπα και είχε ένα ελαφρύ κέντημα στον ποδόγυρο, στις άκριες των μανικιών και στον λαιμό. Στη μέση έδεναν ένα υφαντό ζωνάρι που είχε συνήθως χρώμα μπλε. Τα μαντήλια τ' αγόραζαν έτοιμα και ήταν λευκά, χρωματιστά ή πολύχρωμα. Για υποδήματα φορούσαν τα «πο(δ)ήματα» που ήταν τα ίδια με τις «μπωνιάτικες μπότες». Πο(δ)ήματα φορούσε ακόμα κι αυτή όταν ήταν μικρή περίπου μέχρι 12 – 13 χρονών (Φακιόλης, 2016).

ΚΟΣΚΙΝΟΥ

Το πανέμορφο μεσαιωνικό χωριό Κοσκινού, γνωστό ήδη από τον 5ο αιώνα είναι ένα από τα χωριά που τα σπίτια του διατηρούν σημαντικά δείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, με πολύχρωμες προσόψεις, υπέροχα δείγματα λαϊκού νεοκλασικισμού και θαυμάσια εσωτερική διακόσμηση. Στα νοτιοδυτικά του χωριού βρίσκονται τα ερείπια του μικρού κάστρου. Από τα πιο όμορφα μέρη του νησιού είναι η Καλλιθέα χτισμένη σε ένα γραφικό πευκόφυτο όρμο με τις περίφημες ιαματικές πηγές που θεραπεύουν νεφρικά και ηπατικά νοσήματα και που ήταν γνωστές από τον 7ο αιώνα π.Χ. Το κτιριακό συγκρότημα της Καλλιθέας που σχεδιάστηκε το 1930 αποτελεί ίσως το ομορφότερο δείγμα της νεότερης αρχιτεκτονικής δημιουργίας στο νησί της Ρόδου. Σε όλα τα χρόνια της σκλαβιάς (1522-1920) οι Κοσκινιάτες ντύνονταν, μιλούσαν και σκέφτονταν πάντα ελληνικά. Τα πάντα καταδεικνύουν ένα χωριό και έναν λαό νοικοκυρεμένο και ελληνικό μέσα στους αιώνες, έτσι όπως παρουσιάζεται μέσα από περιηγητές και μαρτυρίες (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Από τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα οι Κοσκινιάτισσες θεωρούνταν από τις πιο καλοντυμένες γυναίκες της Ρόδου.

Οι γυναίκες στα Κοσκινού φορούσαν τα μπουρκιά, μια φορεσιά που σκέπαζε τον αστράγαλο και τα μανίκια της έφταναν ως τα δάχτυλα. Ήταν η καλή τους φορεσιά και την έραβαν οι καλύτερες ράφτρες με υπομονή.

Το μπουρκάκι είχε λεπτές κοκίτσες και ο γύρος της φούστας φαρμπαλά. Κατάσαρκα (πάνω στη σάρκα τους) φορούσαν μια φανέλλα που είχε κορδόνια, η οποία με κατάλληλο δέσιμο συγκρατούσε τα στήθη, όπως το σουτιέν και ονομαζόταν μπουστί. Αμέσως, από τη μέση και κάτω φορούσαν το μεσοφούστανο από ύφασμα κουκούλενο που το ύφαιναν οι ίδιες ή από καλής ποιότητας χασέ, με φαρμπαλά, που το έδεναν με κορδόνη στη μέση. Ήταν ασπροκεντημένο με πολύ λεπτή δουλειά και με κεντήματα που έμοιαζαν με κλωνάρια αμυγδαλιάς ή ανθούς γιασεμιού. Το κέντημα έπιανε συνήθως γύρω στο λαιμό, μπροστά στο στήθος και στον γύρο του μεσοφούστανου.

Πάνω από το μπουστί έβαζαν το μπουρκί που έφτανε μέχρι τη μέση, ενώ τα μανίκια του μετά τους καρπούς των χεριών φάρδαιναν σαν καμπάνα και έφθαναν μέχρι τα νύχια. Κάτω από το μπουρκί (από τη μέση και κάτω) φορούσαν τη φούστα με σούρα στη μέση, που έφθανε μέχρι τους αστραγάλους. Το βρακί έφθανε μέχρι τα γόνατα με κορδόνια και σούρα.

Στο κεφάλι φορούσαν το σκουφομάντηλο που πάνω από το μέτωπο είχε χάντρες και από πάνω έμπαινε το πανωμάντηλο, το οποίο είχε πολύχρωμα σχέδια και συνήθως φτιαχτόταν στο χωριό Αφάντου.

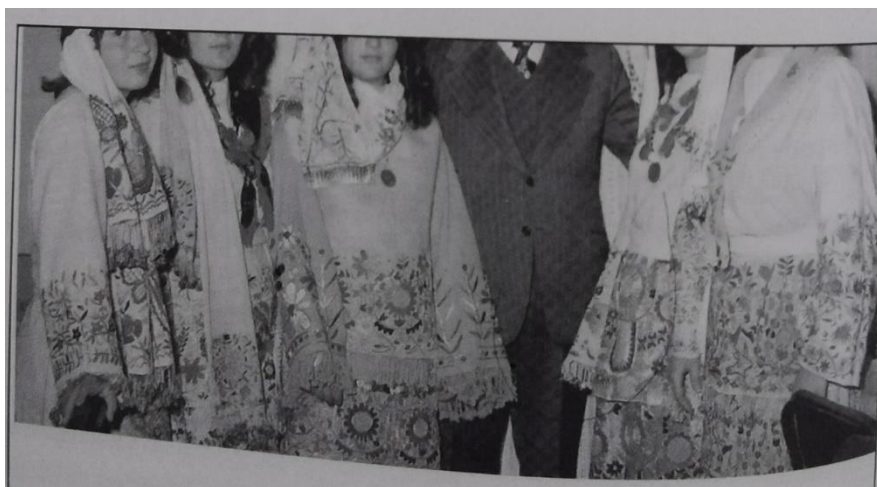
Οι ηλικιωμένες γυναίκες στις τσούντες (στις άκρες) του πανωμάντηλου έδεναν τα κέρματα για τις ψιλοσυναλλαγές τους. Οι τσούντες αφήνονταν να κρέμονται και ιδίως τον χειμώνα οι γυναίκες κάλυπταν με τη δεξιά το σαγόνι φτάνοντάς την μέχρι το αριστερό αυτί και με την αριστερή κάλυπταν το στόμα και τη μύτη, φτάνοντάς την ως το δεξί αυτί.

Κάλτσες φορούσαν πλεκτές και τα παπούτσια τους ήταν συνήθως μαύρα. Εκτός από τα παπούτσια στο σπίτι οι γυναίκες φορούσαν πασουμάκια που τα φόντια (το πάνω από

τις σόλες τμήμα) ήταν από τσόχα μαύρη ή βυσσινιά, κεντημένα με μετάξι και χρυσή κλωστή. Αυτά πηγαίνουντάς τα στον τσαγκάρη αποτελούσαν τις παντόφλες τους.

Μάλιστα όταν πήγαιναν σε χορό έπρεπε να κρατάνε, στερεωμένο στη ζώνη του μπουρκιού, κεντητό μαντηλάκι το οποίο όταν χόρευαν το κρατούσαν από τη μια άκρη κι έδιναν την άλλη άκρη σ' εκείνον που ήταν ο διπλανός τους στον χορό, καθώς άντρας δεν επιτρεπόταν να αγγίξει ούτε το χέρι τους.

Απαραίτητο στολίδι στο λαιμό ήταν ο αρμαθιές, τα φλουριά, μεγάλα ή μικρά, ακόμα και στο κούτελο, γνωστά ως κουτελλίτες. Στ' αυτιά φορούσαν σκουλαρίκια, στα χέρια βραχιόλια, ενώ στα δάκτυλα στις γιορτινές μέρες εκτός από τις βέρες, φορούσαν δακτυλίδια. Ακόμα φορούσαν και καπέλα ονομαστά, τους λεγόμενους πίλους (Παπαινατίου, 2002).

**Φωτογραφία: «Κοινωνία του χθες και σήμερα
Παράδοση – Πολιτισμός του τοπικού διαμερίσματος του Δήμου Καλλιθέας»**

Φωτογραφία: Αρχείο Σέβας Καταβενάκη

Μελετώντας κανείς τις παραπάνω περιγραφές της αντρικής και γυναικείας φορεσιάς των Κοσκινιατών εξάγει το συμπέρασμα, αρχικά ότι οι γυναίκες φορούσαν ως επί το πλείστον την ίδια φορεσιά, όπως αυτή παρουσιάστηκε προηγουμένως και οι διαφοροποιήσεις που υπήρχαν ανάλογα με την ηλικία της εκάστοτε γυναίκας ήταν μικρές.

Πιο συγκεκριμένα, οι νεαρές αλλά και οι παντρεμένες γυναίκες φορούσαν τη φορεσιά με τη μορφή που την γνωρίσαμε παραπάνω. Οι γυναίκες που έχαναν τον άντρα τους και έμεναν χήρες φορούσαν σκουρόχρωμα ρούχα ίδιας δομής με τις υπόλοιπες. Οι γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας έριχναν στον ώμο τους το σαλάκι, για να ζεσταίνονται ή χρησιμοποιούσαν το κάποτο, τον χειμώνα, από χοντρό ύφασμα ή υφαντό πλεκτό, σαν φανέλλα και ζακέτα για να αντιμετωπίσουν το πολύ κρύο.

Αναφορικά με τις διαφορές ανάμεσα στην αντρική και τη γυναικεία φορεσιά διακρίνουμε εύκολα ότι η αντρική ήταν κατά πολύ απλούστερη με τα απολύτως απαραίτητα για τους άνδρες. Ο μόνος στολισμός που αναφέρεται είναι το μαχαίρι που στόλιζε τη φορεσιά, ειδικά στις επίσημες εμφανίσεις. Η φορεσιά των γυναικών ήταν πολύ πλουσιότερη στην όψη και στα υφάσματα, όπως και στα στολίδια.

Η οικονομική επιφάνεια μιας οικογένειας, φυσικά και γινόταν εμφανής με μέσου της φορεσιάς των γυναικών της στα Κοσκινού. Οι πιο επιφανείς είχαν ακριβές μεταξωτές δαντέλες στα ρούχα τους και όχι από απλό ύφασμα. Επίσης, τα πολλά κοσμήματα ήταν ένδειξη οικονομικής ευμάρειας.

Αναφορικά με το ποια είναι η χρήση της παραδοσιακής φορεσιάς στα Κοσκινού σήμερα, η απάντηση είναι σχεδόν ταυτόσημη με των υπόλοιπων χωριών οι φορεσιές των οποίων έχουν παρουσιαστεί παραπάνω. Σήμερα, λοιπόν, οι Κοσκινιατές και οι Κοσκινιατίσσες, φορούν τα παραδοσιακά τους μόνο για τις ανάγκες μιας πολιτιστικής εκδήλωσης, μιας εθνικής γιορτής ή για τουριστικούς λόγους.

Όλες οι παραπάνω πληροφορίες προέρχονται από το αρχείο του συλλόγου γυναικών Κοσκινού και την κυρία Καταβενάκη Σέβα, στην οποία μας παρέπεμψε ο πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου Κοσκινού κύριος Μπάρδος Φώτης.

ΚΡΕΜΑΣΤΗ

Η Κρεμαστή είναι κωμόπολη της Ρόδου και ένας από τους μεγαλύτερους οικισμούς του νησιού. Βρίσκεται 12 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά από την πρωτεύουσα, στη βορειοδυτική ακτή του νησιού. Το κέντρο της κοσμεί ο Ιερός Ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, ο οποίος είναι γνωστός και ως «Ιερός Ναός Παναγίας της Καθολικής», όπου φυλάσσεται η εικόνα της Παναγίας που γιορτάζει το Δεκαπενταύγουστο, ενώ παράλληλα πλαισιώνεται από πολιτιστικές εκδηλώσεις και την Πανελλήνια Έκθεση Χειροτεχνίας Κρεμαστής. Σημαντικά αξιοθέατα αποτελούν το Ιπποτικό Φρούριο του Μεγάλου Μαγίστρου Καρέττι, με οικισμό που ιδρύθηκε από τους ιππότες στα μέσα του 15ου αιώνα, καθώς και η Βιβλιοθήκη στην πλατεία της (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά της Κρεμαστής σύμφωνα με τις μαρτυρίες των μελών του πολιτιστικού συλλόγου σταμάτησε να φοριέται εδώ και πάρα πολλά χρόνια σε σημείο που κανείς ποια να μην την θυμάται και εκτός αυτού δε διασώζεται καμία αυθεντική φορεσιά για να μπορέσουμε να δούμε πως πραγματικά ήταν.

Παρόλα αυτά όμως, ο Γεώργιος Π. Παπόρης, δάσκαλος από την Κρεμαστή στο βιβλίο του «Η Κρεμαστή του Πέρσι και Πρόπερσι» κάνει μια αναφορά στη φορεσιά στηριζόμενος σε αφηγήσεις των συγχρόνων του την οποία και παραθέτουμε παρακάτω. Παραθέτουμε επίσης και δύο φωτογραφίες εικόνες από το ίδιο βιβλίο τραβηγμένες το 1920 και 1918 αντίστοιχα με φορεσιές εκείνης της εποχής (εικ.1 και εικ.2). Η γυναικεία κρεμαστένη φορεσιά στο σύνολό της είναι απλή, πρακτική, χωρίς κεντήματα και αποτελείται από τα εξής κομμάτια.

Εικ. 1

Εικ. 2

Φωτογραφίες: Παπόρης Γ. «Η Κρεμαστή του Πέρσι και Πρόπερσι», Ρόδος, 2001

Αρχικά φορούσαν τη βράκα η οποία ήταν φαρδύ εσώρουχο, άσπρο, με κορδόνι ή με λάστιχο στη μέση, φτάνει μέχρι το στελί, στη μέση της κνήμης και κλείνει με λαστιχάκι στους ποδιόνους, την άκρη των οποίων στολίζει στενή δαντέλα. Στο πάνω μέρος φορούν κατάσαρκα το ‘μεσοφούστανο’ ή ‘μισοφόρι’ με λαιμόκοψη και ανοιχτό στο μούστο, με χρωματιστά σειριπτάκια στον λαιμό και τα μανίκια. Το μισοφόρι είναι κοντό και φτάνει μέχρι τα γόνατα.

Η καθημερινή βράκα και το μεσοφούστανο είναι καμωμένα από άσπρο λεπτό κάπποτο ή χασέ. Τις καλές όμως ημέρες, τα εσώρουχα αυτά είναι μεταξωτά. Στις γιορτές το μεσοφούστανο σκεπάζει φαρδιά πουκαμίσια από κατσουρό, μεταξωτό ύφασμα, με σουρωτές δαντέλες στον λαιμό, στο στήθος και τα μανίκια.

Εξωτερικά, στο κάτω μέρος φορούν κλαδωτή φούστα με σούρες, που καταλήγει κάτω από τη βράκα, με βολάδες ή δαντέλες στην άκρη του ποδόγυρου.

Ίδιο κλαδωτό ύφασμα χρησιμοποιούν για να φτιάξουν και το ‘μπορκί’. Πρόκειται για ζακετάκι ανοικτό μπροστά, χωρίς κουμπιά, ή με κρυφό κούμπωμα, που φτάνει λίγο κάτω από τη μέση, χωρίς να σκεπάζει τη λεκάνη. Τα μανίκια στο μπορκί, αφήνουν να φαίνεται η δαντέλα της πουκαμίσιας.

Το χειμωνιάτικο μπορκί συνήθως φτιάχνεται από ύφασμα βελούδο, για να μπαίνει με πολλές φούστες διαφόρων χρωμάτων. Το βελουδένιο μπορκί φοριέται στις ‘μεγάλες μέρες’. Τη φορεσιά συμπληρώνει το μαντήλι, σε ανοιχτό καφέ, κρομμυδί ή κολοκυττί χρώμα για να φωτίζει το πρόσωπο, και με λεπτά κλαδιά στον γύρο του.

Φοριέται πάνω από το λεπτό σκούφωμα, που συγκρατεί από μέσα τα χτενισμένα σε τσουλιά μαλλιά, με τέτοιο τρόπο, ώστε η μια του τσουντα να κρέμεται μπροστά στο στήθος και η άλλη να έρχεται κάτω από το λαιμό στον απέναντι ώμο και να πέφτει ελεύθερα πίσω στην πλάτη.

Τα παπούτσια κλειστά χαμηλοτάκουνα, με λουράκι που κουμπώνει στα πλάγια φοριούνται στις γιορτές με λεπτή κάλτσα. Τον χειμώνα φοριούνται παντόφλες με χοντρές κάλτσες μέσα στο σπίτι, ενώ όλες τις εποχές συνηθίζονται τα ξύλινα (τσόκαρα). Απαραίτητα στολίδια του καλού ντυσίματος είναι τα ‘χρυσαιφικά’.

Βραχιόλια και δακτυλίδια στα χέρια, τούμπλες και λίρες στο λαιμό και λοϊζια (λουδοβίκια) στα τρυπημένα αυτιά, δηλώνουν τον πλούτο της οικογένειας και στολίζουν τη γυναικεία αρχοντιά και ομορφιά.

Σε αυτήν την περιγραφή βασίστηκε και ο πολιτιστικός σύλλογος και δημιούργησε τις φορεσιές του σήμερα, με τις οποίες παρουσιάζεται στις διάφορες εκδηλώσεις.

Στην εικόνα 3 βλέπουμε την επίσημη ‘νυφιάτικη’ φορεσιά, και λεπτομέρειες από τις πλούσιες δαντέλες στο στήθος και στα μανίκια καθώς και τον περίτεχνο τρόπο με τον οποίο φοριέται το μαντήλι.

Στην εικόνα 5 απεικονίζεται η καθημερινή φορεσιά απαλλαγμένη από τις δαντέλες στο στήθος και τα μανίκια, κλειστή μπροστά στο στήθος μέχρι το λαιμό με εσωτερικό κούμπωμα. Η φούστα είναι διακοσμημένη όπως και η νυφιάτικη στον ποδόγυρό της με πίεςτες και σιρίτια. Επίσης, βλέπουμε ένα διαφορετικό τρόπο δεσίματος του μαντηλιού.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 15/09/2018

Το μαντήλι και στις δύο περιπτώσεις είναι τύπου 'Καλύμνικο'(εικ.4).

Στην Κρεμαστή η φορεσιά των ανδρών σε σχέση με τη γυναικεία ήταν πολύ απλή, όπως και στα υπόλοιπα χωριά. Οι γυναίκες πάντα επιδίωκαν τα στολίδια και τα κεντήματα στα φορεσιές τους, στοιχεία που τις έκαναν να νιώθουν ομορφότερες. Οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες φορούσαν κυρίως την καθημερινή φορεσιά, πολλές φορές ακόμα και στις γιορτινές μέρες. Οι νεότερες ήταν εκείνες που φορούσαν περισσότερο κεντημένα υφάσματα με πολλά σχέδια και χρώματα. Οι χήρες και οι γυναίκες που είχαν κάποιο κοντινό τους πρόσωπο φορούσαν μαύρη και σκουρόχρωμη (σκούρο μπλε ή καφέ ή γκρι) φορεσιά αντίστοιχα. Ο πλούτος μιας οικογένειας γινόταν εμφανής μέσα από τα μαλάματα (κοσμήματα) και τα υφάσματα που αποτελούσαν τη φορεσιά των γυναικών της. Οι φτωχότερες οικογένειες φορούσαν φορεσιές που αποτελούνταν από τα απολύτως απαραίτητα, χωρίς περιττές προσθήκες. Σήμερα, η χρήση της κρεμαστενής φορεσιάς δε διαφέρει από τη χρήση των φορεσιών στα υπόλοιπα χωριά της Ρόδου. Ο πολιτιστικός σύλλογος την αξιοποιεί σε εθνικές γιορτές, σε τουριστικές, αλλά και σε διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις (Πάπορης, 2001).

Όλες οι παραπάνω πληροφορίες κατέστη δυνατό να αντληθούν για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, ύστερα από επικοινωνία με τον πρόεδρο του αναπτυξιακού και πολιτιστικού συλλόγου Κρεμαστής «Η ΠΡΟΟΔΟΣ», κύριο Μπάτη Νικόλαο.

ΚΡΗΤΗΝΙΑ – ΚΑΣΤΕΛΛΟΣ

Η Κρητηνία είναι χωριό της Ρόδου που ανήκει διοικητικά από το 2010 στην Δημοτική Ενότητα Ατταβύρου. Κατά την ελληνική μυθολογία, ο Αλθαιμένης ήταν πρωτότοκος γιος του Κατρέα, γιου του Μίνωα του βασιλιά της Κρήτης. Ο Κατρέας είχε λάβει χρησμό που τον πληροφορούσε ότι θα τον σκότωνε κάποιο παιδί του, χρησμό που έτυχε να μάθει και ο Αλθαιμένης. Γι' αυτό τον λόγο, ο Αλθαιμένης έφυγε από την Κρήτη και έπλευσε προς τη Ρόδο, όπου ίδρυσε την Κρητηνία (*Νέα Κρήτη*) και έχτισε στο βουνό Αττάβυρο, το ναό του Ατταβύριου Διός, ερείπια του οποίου σώζονται μέχρι σήμερα. Αρχικά, ο οικισμός ήταν παραθαλάσσιος, στην τωρινή θέση του οικισμού της Καμίρου Σκάλας, αλλά κατά τα μεταβυζαντινά χρόνια μεταφέρθηκε πιο ορεινά, για περισσότερη ασφάλεια από τους πειρατές.

Οι κάτοικοι των Παραταβύριων χωριών (Κάστελλος από το 1948 Κρητηνία, Έμπωνα, Αγ. Ισίδωρος, κ.α.) όλους τους αιώνες της υπόδουλης ζωής τους, έφτιαχναν τα ενδύματά τους από δικές τους πρώτες ύλες, όπως μαλλί και δέρμα που έπαιρναν από τα ζώα τους, νήματα που έφτιαχναν από το βαμβάκι που καλλιεργούσαν ή το μαλλί των ζώων τους και αργότερα από μετάξι το οποίο έπαιρναν από τους μεταξοσκώληκες που εξέτρεφαν. Οι γυναίκες αγρότισσες έπλυναν, μαγγάνιζαν το μαλλί ή το βαμβάκι, το λανάριζαν, το αδράχιζαν με τη βοήθεια της ανέμης, το έκλωθαν με τη ρόκα και στη συνέχεια το στημόνι το ύφαιναν στην βουά (αργαλειό). Αφού ύφαιναν το μαλλί και το βαμβάκι, φτιάχνοντας το «ράσενο» (μάλλινο) ύφασμα και το βαμβακερό, αντίστοιχα, έκοβαν και με τη βοήθεια της «σακοράφας» έραβαν τα ρούχα τους χρησιμοποιώντας ανάλογα με την εποχή το κατάλληλο ύφασμα, «ράσενο» για τον χειμώνα και βαμβακερό για το καλοκαίρι. Στις αρχές του 20ου αιώνα αναπτύχθηκε στην Κάστελλο το εμπόριο, με αφετηρία το λιμάνι της «Κοπριάς», οι έμποροι από τη Σύμη, τη Χάλκη, την Αλεξάνδρεια, την Αίγυπτο, την Ανατολή άρχισαν να φέρνουν υφάσματα, βελούδα, κλωστές, σιρίτια, μαντήλια. Ήρθαν οι βαφτάδες και τα λευκά υφαντά άρχισαν να βάφονται μαύρα ή μπλε.

Η παραδοσιακή φορεσιά, που από το 1900 μέχρι σήμερα φορούσαν οι γυναίκες των ορεινών παραταβύριων χωριών Καστέλλου (τόρα Κρητηνία) και Έμπωνα, σήμερα είναι ευρύτερα γνωστή ως «Ροδίτικη φορεσιά», επικρατώντας των υπόλοιπων παραδοσιακών ενδυμασιών του νησιού, λόγω των πολύχρωμων κεντημάτων της «πουκαμίσας», σε χειροποίητο υφαντό ύφασμα, των πολύχρωμων σιριτιών και κορδελών, ραμμένων συμμετρικά στο «εξωφούστανο», του όμορφου πολύχρωμου κεφαλομάντηλου που στολίζει περίτεχνα το κεφάλι της γυναίκας, με το ιδιαίτερο δέσιμό του, και των εντυπωσιακών χειροποίητων στιβανιών από τραγίσιο δέρμα που την συμπληρώνουν (Ιδιόχειρες Σημειώσεις Μαυρουδάκη Αικατερίνη).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Την «καλή» παραδοσιακή στολή των γυναικών της Καστέλλου, την οποία, με κάποιες ίσως μικρές παραλλαγές, στα υλικά ή στο κέντημα, φορούσαν και οι χωρικές του Έμπωνα και των άλλων Παραταβύριων χωριών, οι κοπέλες της Κρητηνίας την φορούσαν από την παιδική τους ηλικία. Είχαν μάλιστα καθιερώσει να «γκινιάζουν» (να φορούν για πρώτη φορά) καινούρια φορεσιά στις μεγάλες Χριστιανικές εορτές όπως Χριστούγεννα, Μεγάλος Λόγος (Ανάσταση), καθώς και σε γιορτινές εκδηλώσεις (αρραβώνες, πανηγύρια). Ενδυματολογικά, μπορούμε να την κατατάξουμε στην κατηγορία της φορεσιάς με φουστάνι, αφού αποτελείται από το πουκάμισο, με πλούσια

κεντήματα στον ποδόγυρο, στα μανίκια και στην τραχηλιά, το φουστάνι που φοριέται πάνω από το πουκάμισο, το ζωνάρι, τον κεφαλόδεσμο και τα υποδήματα.

Οι γυναίκες τις Καστέλλου έβαζαν όλη τους την τέχνη και το μεράκι για να την «πλουμίσουν», άλλοτε με πλουμιά παραδοσιακά που είχαν μάθει από τις «παλιές» της οικογένειας και άλλοτε με νέα που αυτοσχεδίαζαν μαζεμένες ή γύρω από τη λάμπα τα βράδια ή σε παρέες στις γειτονιές, προσπαθώντας να πρωτοτυπήσουν και να κάνουν η καθεμιά πιο όμορφα σχέδια, τα οποία κεντούσαν με κλωστές που είχαν εντυπωσιακά έντονα χρώματα. Το καθένα απ' αυτά τα πλουμάκια είχε και τη δική του ονομασία όπως: τυλιάδια, τσαττισμένα, πινακοτήγλια, φτερά τα οποία κεντιούνται από την ανάποδη, μηλλιές, μισομηλιές, αστρούακια (αστεράκια), πινάκια, καραφύλλια, χαρκιτάκια, άγκωνα, βωλαράκια, κατσουνάκια, τα οποία κεντιούνται από την ανάποδη, ματάκια, ενώ το κέντημα που γίνεται κάθετα στις ραφές του γύρου της πουκαμίσας και μοιάζει με μικρό σκίσιμο, λέγεται γρίππος.

Ένα από τα βασικά κομμάτια της, το πουκάμισο, η λεγόμενη και πουκαμίσα (αλλού συναντάται και ως μαλιόλα ή γρίσπα) αποτελεί εξέλιξη του βυζαντινού χιτώνα, είναι λευκό με σούρα στη μέση και άνοιγμα στο στήθος, το οποίο κλείνει με δύο κορδονάκια «τα θηλίκια», είναι από βαμβακερό ύφασμα, το οποίο ύφαιναν στην «βουά» (αργαλειός) οι ίδιες οι γυναίκες (εικ.3 και 4). Για να φτιαχτεί χρειαζόταν 4-5 μέτρα ύφασμα, το οποίο χωρίζεται σε τέσσερα «πετσιά» (κομμάτια) που στη συνέχεια ενώνονταν μεταξύ τους με τις «βούγιες» (ραφές). Ιδιαίτερη τέχνη και μεγάλη δεξιότητα απαιτείτο για να γίνουν τα «πλουμάκια», ψιλοδουλεμένα κεντήματα που στόλιζαν το στήθος, την άκρη των μανικιών και τον γύρο της πουκαμίσας, τα οποία προσδιόριζαν το γούστο και την επιδεξιότητα της γυναίκας που τα κεντούσε και έκαναν την κάθε στολή ένα ξεχωριστό κομμάτι. Το καθένα απ' αυτά τα πλουμάκια είχε και τη δική του ονομασία όπως προαναφέρθηκε. Στον γρίππο κεντούσαν ματάκια και μισοβώλαρα ή κατσουνάκια. Πάνω από το πουκάμισο φορούσαν το φουστάνι ή αλλιώς ξεφόρι, το οποίο αρχικά έφτιαχναν από υφαντό πανί και το έλεγαν «κουφτιάνο», στη συνέχεια όμως αγόραζαν έτοιμο πανί από το εμπόριο. Πρόκειται για ένα είδος φουστανέλας, χωρίς μανίκια και με πολλές «βάγκλες» (πτυχές) της οποίας το κάτω μέρος είναι στολισμένο με πολύχρωμες κορδέλες τα «βατάνια» (γαϊτάνια), με ζιρίττια και με κοπανάκια. Με τον ίδιο τρόπο εκοσμείτο, ο σφιχτός και ανοιχτός από μπροστά, με τρόπο που να αναδεικνύονται τα κεντήματα της πουκαμίσας, μπούστος, ο οποίος ανασηκώνει ψηλά το στήθος θυμίζοντας αναπαραστάσεις γυναικών στις αρχαίες μινωικές τοιχογραφίες. Στον μπούστο της πουκαμίσας άλλες γυναίκες κεντούσαν τυλιάδια πανωτά, τα οποία κεντούσαν οριζόντια καθώς και φτερά, ενώ άλλες δεξιά και αριστερά του ανοίγματος του μπούστου κεντούσαν μηλιές στο κέντρο, μισομηλιές δεξιά και αριστερά από τις μηλιές και στόλιζαν τις άκρες με άγκωνα και βωλαράκια. Γύρω από τη λαιμόκοψη κεντούσαν φεστόνι με βαγιά. Στο κάτω μέρος του γύρου άλλες γυναίκες κεντούσαν καραφύλλια με το μάτι και στο πάνω μέρος του γύρου κεντούσαν τη στράτα, ενώ τον γρίππο τον στόλιζαν με τυλιάδια, άλλες γυναίκες πάλι στο κάτω μέρος κεντούσαν τη στράτα ανάποδα, πλουμισμένη, με τρία χαλιά, άγκωνα και φτερά, ενώ το γρίππο τον στόλιζαν με μισομηλιές, μισοβώλαρα και τυλιάδια. Στο τελείωμα των μανικιών άλλες γυναίκες κεντούσαν τυλιάδια, βωλαράκια και άγκωνα ενώ άλλες κεντούσαν χρωματιστά τυλιάδια με φτερά (παρατίθενται σχετικές φωτογραφίες).

Εικ.3

Εικ.4

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 08/09/2018

Το φουστάνι ήταν συνήθως μαύρο και έπαιρνε την ονομασία γυαλιστό ή φασινέ ανάλογα από την ποιότητα του υφάσματος από το οποίο ήταν φτιαγμένο. Στη μέση φορούσαν το ζωνάρι το οποίο ήταν «ράσενο», δηλαδή υφασμένο με μαλλί.

Το πλέξιμο του ζωναριού απαιτούσε μεγάλη δεξιοτεχνία. Έδεναν το «όργιο» (βαμβακερό νήμα για ύφανση) στο ταβάνι και το έπλεκαν, κάνοντας μάλιστα και διάφορα σχέδια, με τα χέρια με τη βοήθεια καλαμιών, χωρίς να χρησιμοποιούν καθόλου βελόνες.

Τον μπούστο της φορεσιάς κοσμούσαν τα φλουριά, πάντα ανάλογα με την οικονομική ευχέρεια της κάθε οικογένειας, τα οποία ράβονταν κατά αρματτιές (ανά δώδεκα) κάθε αράδα και στο κάτω μέρος της αρματτιάς έβαζαν το μεγαλύτερο απ' όλα τα φλουριά το πεντόλιρο. Τα μαλλιά τους τα έφτιαχναν πλεξούδες και στα αυτιά τους φορούσαν χρυσά χειροποίητα σκουλαρίκια σε διάφορα σχέδια όπως τρίκουμπα, δυόκουμπα, καμπάνες και φλουριά.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 08/09/2018

Απαραίτητο συμπλήρωμα της αρχοντικής αυτής φορεσιάς ήταν ο κεφαλόδεσμος ο οποίος αποτελούνταν από τη σκούφια και το μαντήλι. Η σκούφια ήταν ένα λευκό σκουφάκι, το οποίο φορούσαν κάτω από το μαντήλι για να μη γλιστράει και στο σημείο που εφάρμοζε στο μέτωπο είχε μια κορδέλα (γαϊτανάκι) στολισμένη με μια σειρά από φλουράκια. Το μαντήλι που ονομαζόταν «Συμιακό», ήταν κλαδάτο, με μεγάλα τριαντάφυλλα σε έντονα χρώματα και κρόσσια, το «βαζανί» ήταν μελιτζανί με χρωματιστά τριαντάφυλλα, ενώ το μαύρο μαντήλι με τα κόκκινα τριαντάφυλλα λεγόταν «κλεφτιράτο». Το δέσιμο του μαντηλιού στο κεφάλι γινόταν με ιδιαίτερο τρόπο, έτσι ώστε να προσδίδει μεγαλοπρέπεια και να φανερώνει την περηφάνια των γυναικών του χωριού. Για να δέσουν και να σταθεροποιήσουν το κεφαλόδεσμα χρησιμοποιούσαν καρφίτσες με κεφάλι από πορσελάνη, σε διάφορα σχήματα, κοκοράκια, πετειναράκια, κουμπάκια κ.ά. Πολλές φορές όταν πήγαιναν στην εκκλησία έριχναν πάνω τους ένα λευκό μαντήλι, το οποίο ξεκινούσε από το κεφάλι πάνω από το κεφαλόδεσμα, κεντημένο με μιμπίλες (δαντέλες φτιαγμένες με τη βελόνα) με τρέμουσες.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 08/09/2018

Στα πόδια τους φορούσαν κάλτσες και τα ποδήματά τους (υποδήματα) λέγονταν στιβάνια και φτιάχνονταν από ειδικούς τεχνίτες. Ήταν μακριές μπότες φτιαγμένες από τραγίσιο δέρμα, στερεωμένες σε πολύ χαμηλό τακούνι και στο πάνω μέρος είχαν μαύρο ή άσπρο (τα γιορτινά) δίπλωμα, το οποίο στολιζόταν με σειρές από σιδερένιες κάψουλες.

Η παραδοσιακή φορεσιά της Κρητηνίας γνώρισε μεγάλη ακμή κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας στη Ρόδο και φορέθηκε μέχρι και τον 19^ο αιώνα και οι γυναίκες της Καστέλλου όπως και του Έμπωνα ήταν από τις τελευταίες που ακολούθησαν την ευρωπαϊκή μόδα, αφού η τοπική αυτή φορεσιά άρχισε σταδιακά να χάνει την αίγλη της και μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αντικαταστάθηκε από τα νέα ενδυματολογικά πρότυπα. Σύμφωνα με την αφήγηση της κας Ειρήνης Μπάκη-Καραγιάννη γύρω στα 1935, στο γάμο του τότε βασιλιά της Ιταλίας έγινε επιλογή εμφανίσιμων νέων του χωριού της Καστέλλου, οι οποίοι φόρεσαν την παραδοσιακή φορεσιά και τους πήραν στην Ιταλία όπου χόρεψαν προς τιμήν του βασιλιά.

Εκτός από την επίσημη φορεσιά οι γυναίκες στην Κρητηνία τις καθημερινές μέρες, αλλά και τις Κυριακές φορούσαν την απλή ασπρόμαυρη φορεσιά της Καστέλλου. Η φορεσιά αποτελείτο και αυτή από το άσπρο πουκάμισο και το μαύρο φουστάνι.

Το πουκάμισο το έφτιαχναν με άσπρο ύφασμα, από υφαντό στεμόνι και υφάδι χερόκλωστα, κλωσμένα δηλ. στο χέρι για να είναι πιο κατάλληλο το ύφασμα για το κέντημα. Το κέντημα σ' αυτή τη φορεσιά ήταν απλό και το έκαναν με το χέρι χωρίς να το σταμπώσουν πρώτα, όπως έκαναν στο κέντημα της καλής φορεσιάς. Στον γύρο της πουκαμίσας κεντούσαν καϊκάκια, καραφύλια και στράτα, ενώ στον μπούστο κεντούσαν μόνο καραφυλάκια και στράτα. Κάτω από την πουκαμίσα φορούσαν, όπως και στην καλή φορεσιά, την άσπρη μακριά βράκα που έφτανε κάτω από τα γόνατα και μέχρι το ύψος των υποδημάτων, ώστε να μην μένει κανένα σημείο του σώματος ακάλυπτο. Η βράκα στερεωνόταν στη μέση με τη βρακοζώνη, ενώ στα πόδια με δύο κορδονάκια τα «θυλήκια» και σκεπαζόταν τελείως από τη πουκαμίσα.

Το φουστάνι ήταν από «κάποττο», μαύρο βαμμένο ή τα πιο πρόχειρα από «φασονέ». Στον ποδόγυρο του φουστανιού έβαζαν τέσσερις σειρές «βατάνια», σε αντίθεση με την καλή φορεσιά που έβαζαν πέντε. Η ζώνη ήταν από μαύρο, ράσενο (μάλλινο) νήμα, πλεγμένη στο χέρι.

Στο κεφάλι φορούσαν μαύρο ψιλό μαντήλι σκουφωμένο με τέχνη, ούτως ώστε να κρατάει τα μαλλιά τους, πλεγμένα συνήθως σε πλεξούδες, ενώ πάνω από αυτό φορούσαν γύρω-γύρω άσπρο, φαντό στενόμακρο μαντήλι, το τσεμπέρι.

Τον χειμώνα για να προφυλαχτούν από το κρύο φορούσαν πάνω από το φουστάνι την «καμουζέττα», ένα είδος κοντού γιλέκου με μανίκια.

Τα υποδήματά τους ήταν μακριές μπότες φτιαγμένες από δέρμα, στερεωμένες σε πολύ χαμηλό τακούνι, έφταναν μέχρι κάτω από το γόνατο και ήταν ανοιχτόχρωμα στο κάτω μέρος τους, ενώ από τον αστράγαλο και πάνω ήταν πιο σκούρα.

Στη φωτογραφία οι συμπεθέρες Αικατερίνη συζ. Σταύρου Κοντουδάκη και Μαρία συζ. Νικολάου Μαυρουδάκη με την καθημερινή φορεσιά της Κρητηνίας (Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης).

Για το καλοκαίρι και τις γιορτές είχαν το «μπουκασί». Το «μπουκασί» ήταν άσπρο φουστάνι, στολισμένο μόνο με βατάνια. Στον γύρο του φουστανιού έβαζαν πέντε σειρές βατάνια, όπως και στην καλή φορεσιά, ενώ στον μπούστο έβαζαν βατάνια και τρέμουσες. Στον μπούστο της πουκαμίσας όπως και στο τελειώμά της έκαναν χρωματιστά κεντήματα. Η ζώνη που έδεσαν στη μέση τους μ' αυτή τη στολή ήταν κόκκινη ή βυσινί, ενώ τα στιβάνια (υποδήματα) που φορούσαν ήταν οπωσδήποτε άσπρα. Την Κυριακή του Θωμά όλες οι κοπέλες του χωριού φορούσαν τα άσπρα «μπουκασιά» τους και χόρευαν τον «γεστό» στο «πλατί» της εκκλησίας του Αη. Γιώργη όπου γινόταν γλέντι.

Το «μπουκασί» ήταν και φορεσιά του γάμου με απαραίτητο συμπλήρωμα την «ταλιάνα» την οποία έβαζαν μόνο οι νύφες. Η «ταλιάνα» ήταν ένα κίτρινο, μεταξωτό, υφαντό μαντήλι σαν πέπλο, το οποίο, την ημέρα του γάμου, το στερέωναν πάνω από το μαντήλι, με καρφίτσες στολισμένες με φλουριά. Επιπλέον, η νυφική φορεσιά στολιζόταν με τα «τσολλοράμματα». Τα «τσολλοράμματα» ήταν δύο κορδέλες, στερεωμένες η μια δεξιά και η άλλη αριστερά της τραχηλιάς (γύρω από το λαιμό), πάνω στις οποίες έραβαν φλουριά ή ως επί το πλείστον μεγάλα, ασημένια νομίσματα (πριότινα) τρυπημένα, πιασμένα μεταξύ τους με μαλλί, με τέτοιο τρόπο, ώστε η άκρη του ενός να είναι πάνω στο άλλο και στο τελειώμα των οποίων έφτιαχναν πολύχρωμους «φλόσκους» (φούντες). Στον δρόμο προς την εκκλησία το κουδούνισμα των «τσολλοραμμάτων» προειδοποιούσε τους καλεσμένους για τον ερχομό της νύφης.

Στον αντίγαμο φορούσαν το «κουφτιάνο», άσπρο, φαντό φουστάνι από ψιλό στεμόνι με υφάδι «χίντικο», το οποίο πλούμιζαν στον αργαλειό.

Φωτογραφίες από το γάμο του Σταύρου και της Κατερίνας Κοντουδάκη με κουμπάρα την Ευσταθία συζ. Γεωργίου Νικολουδάκη το έτος 1930, όλοι με παραδοσιακές φορεσιές της εποχής (Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης).

Το 1960 πρωτοδιοργανώθηκαν στο χωριό Κρητηνία τα πρώτα χορευτικά μπαλέτα όπου κοπέλες και παλληκάρια ντυμένοι με τις παραδοσιακές φορεσιές χόρευαν τοπικούς χορούς, ψυχαγωγώντας του ξένους επισκέπτες μέχρι το έτος 1968.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», Ρόδος, 08/09/2018

Παρουσιάζοντας την αντρική και γυναικεία φορεσιά της Κρητηνίας, παρατηρήσαμε ότι σε αντίθεση με άλλα χωριά της Ρόδου, υπήρχαν παραλλαγές σ' αυτά που φορούσαν ακόμα και οι άντρες, ανάλογα με την περίπτωση. Οι γυναίκες, όπως προαναφέρθηκε είχαν μια στολή καθ' όλα πλούσια και στολισμένη. Ακόμα και η καθημερινή τους φορεσιά είχε ιδιαίτερα κεντήματα.

Οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες και ιδιαίτερα οι χήρες φορούσαν τη φορεσιά χωρίς πολλά στολίδια και με σκουρόχρωμο κυρίως μαντήλι στο κεφάλι. Τα νεαρά κορίτσια φορούσαν κόκκινο ζωνάρι στη μέση, ενώ οι μεγαλύτερες γυναίκες, συνήθως μαύρο.

Ένδειξη πλούτου και γενικά οικονομικής ευχέρειας ήταν τα φλουριά που κοσμούσαν τον μπούστο της φορεσιάς, αλλά και τα κοσμήματα που φορούσε η κάθε κοπέλα (σκουλαρίκια, βραχιόλια κ.λπ.).

Σήμερα η Κρητηνία αποτελεί έναν από τους ισχυρότερους πυλώνες διατήρησης της ροδίτικης παράδοσης και γι' αυτό η καστελλένη φορεσιά δεσπόζει σε κάθε πολιτιστική εκδήλωση της Ρόδου, αφού έχει επικρατήσει ως «η ροδίτικη φορεσιά» και γι' αυτό χρησιμοποιείται σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, όχι μόνο στο νησί μας, αλλά και στο εξωτερικό, αναδεικνύοντας και διατηρώντας έτσι την παράδοση του τόπου μας.

Το υλικό που παρατίθεται παραπάνω προέρχεται από τον πολιτιστικό σύλλογο Κρητηνίας «Η ΚΑΣΤΕΛΛΟΣ» και ειδικότερα μετά από επικοινωνία που είχαμε με τις κυρίες Μανωλάκη Μαριλένα και Μαυρουδάκη Κατερίνα, που με μεγάλη προθυμία μας έδωσαν τα αρχεία του συλλόγου και όλα τα τεύχη της εφημερίδας που εκδίδεται γι' αυτόν, με τίτλο «ΚΑΣΤΕΛΛΕΝΑ ΜΑΝΤΑΤΑ».

ΛΑΕΡΜΑ

Τα Λάερμα είναι ένα ημιορεινό χωριό της Ρόδου και βρίσκεται σε υψόμετρο 289 μέτρα. Οι εικασίες για την προέλευση του ονόματος είναι ποικίλες. Επικρατέστερη φαίνεται εκείνη που το αποδίδει σε παραφθορά της προελληνικής λέξης «Λάδαρμα», καθώς το χωριό ιστορικά αποτελεί συνέχεια του αρχαίου δήμου της Λινδίας, «Λάδαρμα», που βρισκόταν στην περιοχή κι ανήκε στο κράτος των Λινδίων, ενώ πιθανή είναι και η συσχέτισή του με τη λατρεία του Ερμή (Λάερμα < Λαός του Ερμή).

Τα Λάερμα βρίσκονται στο κέντρο του νησιού μέσα στο καταπράσινο τοπίο των μεγάλων δασών της περιοχής. Σε απόσταση 4 χλμ. από το χωριό βρίσκεται η βυζαντινή βασιλική μονή του Ταξιάρχη Μιχαήλ στο Θάρρι. Οι τοιχογραφίες που κοσμούν τη μονή χρονολογούνται από το 12ο έως το 16ο αιώνα (Τεγόπουλος – Μανιατέας, 1996).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Για τη φορεσιά των Λαέρμων, δυστυχώς δεν κατέστη δυνατό να αντλήσουμε πληροφορίες και στοιχεία που να μας βοηθήσουν να έχουμε εικόνα του πώς ήταν η παραδοσιακή φορεσιά του χωριού.

Τα μόνα στοιχεία που μπορέσαμε να εντοπίσουμε, αντλήθηκαν από την έρευνα του Φακιόλη, όπου αναφέρει ότι η κα Άρτεμη Διακοσάββα, στην ερώτηση αν στα χωριά της Νότιας Ρόδου υπήρχε κάποια ιδιαιτερότητα ως προς τις φορεσιές, απαντά ότι δεν πιστεύει κάτι τέτοιο. Αναφέρει μάλιστα ότι από τα Λάερμα και πέρα η παρουσία των γυναικών ήταν περισσότερο αγροτική, δίχως μακριές βράκες μέχρι τον αστράγαλο και ευρωπαϊκά παπούτσια ή αν φορούσαν μακριές βράκες τις φορούσαν μέσα από τις μπότες. Η φορεσιά διευκρινίζει ότι ήταν σαν τη Σιδερίτικη (Αγίου Ισιδώρου), όπου και διατηρήθηκε περισσότερο και ήταν γνωστή στο Βάτι και σε άλλα χωριά της Νότιας Ρόδου από τις Σιδερίτισσες που έρχονταν για να εργαστούν μεροκάματο σαν θερίστριες (Φακιόλης, 2016).

ΛΑΡΔΟΣ

Η Λάρδος είναι παραδοσιακό χωριό, πολύ κοντά στη Λίνδο, σε απόσταση 52 χλμ. νοτιοανατολικά της πόλεως Ρόδου. Είναι χτισμένη σε υψόμετρο μόλις 18 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας και ανήκει διοικητικά στο Δήμο Ρόδου. Στη δενδρόφυτη πλατεία του χωριού υπάρχει βρύση κατασκευασμένη την περίοδο της Ιταλοκρατίας, η οποία τροφοδοτείται από το τρεχούμενο νερό κοντινής πηγής.

Σε μικρή απόσταση από το χωριό σώζονται τα θεμέλια του τείχους και των πύργων του βυζαντινού κάστρου της Λάρδου. Το 1309 μ.Χ. τόσο το οχυρό, όσο και το ίδιο το χωριό είχαν παραχωρηθεί από τους Ιωαννίτες ιππότες στον Γενουάτη, αριστοκράτη ναύαρχο Vignolo de' Vignoli, ο οποίος διατηρούσε τιμάρια στη Ρόδο, ως αναγνώριση για την βοήθεια που τους παρείχε στην κατάληψη της Ρόδου και των γύρω νησιών.

Εξέχουσας σημασίας για την περιοχή είναι και η γυναικεία μονή της Παναγίας της Ύψενής, η οποία κρυμμένη μέσα στο δάσος διανύει τη δική της ιστορία και διαδρομή. Η χρονολογία κτίσης της τοποθετείται πριν τα 1800 από τον Όσιο Μελέτιο και είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, η μονή είναι γνωστή ως «Μονή του Ύψους», ενώ από τις αρχές του 20ου αιώνα επικράτησε το όνομα «Ύψενή» από το ύψος στο οποίο είναι χτισμένη (Rhodesguide, 2021).

Στην έκταση που καταλαμβάνει το χωριό έχουν εντοπιστεί πολλά και ενδιαφέροντα αρχαιολογικά ευρήματα, όπως για παράδειγμα το αρχαίο υπαίθριο ορυχείο "λάρδιου μαρμάρου" κοντά στο σπήλαιο του Αγ. Γεωργίου, όπου στην αρχαιότητα λατρευόταν η Άρτεμις, το ορυχείο ασβεστολίθου στη θέση "Μάρμαρα" ή "Σφηνιές", και το ορυχείο μαύρου και κόκκινου λίθου στη θέση "Εξοχή".

Η Λάρδος είχε ιστορικά στενές επαφές με το χωριό της Μικράς Ασίας, Λεβίσσι ή Λιβίσσι. Η ιστορία της επαφής τους ξεκίνησε το 1923, όταν αρκετοί από τους κατοίκους του Λεβίσσι ήρθαν να κατοικήσουν στη Λάρδο. Οι κάτοικοι του χωριού από παλιά είχαν ιδιαίτερα καλές σχέσεις με τους κατοίκους από το Λεβίσσι λόγω εμπορικών συναλλαγών, αφού αρκετοί άντρες πήγαιναν στα παράλια της Μικράς Ασίας να δουλέψουν. Μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο 1919- 1922, το Λεβίσσι εγκαταλείφθηκε μετά τη συμφωνία ανταλλαγής πληθυσμών που υπογράφηκε από την ελληνική και τουρκική κυβέρνηση το 1923.

Σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση οι Τούρκοι αρνήθηκαν να εγκατασταθούν εκεί γιατί το χωριό είχε στοιχειωθεί από τα πνεύματα των Ελλήνων που σφαγιάστηκαν. Έτσι, μέχρι και σήμερα παραμένει ερειπωμένο. Κάποιοι από τους κατοίκους του χωριού ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στο χωριό της Λάρδου και λόγω της καλής σχέσης που υπήρχε, όλοι οι κάτοικοι του χωριού αποδέχθηκαν τους νέους πρόσφυγες. Με αυτό τον τρόπο έκαναν τη Λάρδο νέα τους πατρίδα κάνοντας την αρχή για το πάντρεμα των ηθών και των εθίμων (Μαυρουδάκη, 2018).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η τοπική φορεσιά της Λάρδου, όπως προαναφέρθηκε, έχει τις ρίζες της και τον επηρεασμό της από το χωριό - φάντασμα της Μικράς Ασίας, το ιστορικό Λιβίσσι ή Λεβίσσι.

Το ιστορικό πάντρεμα ανάμεσα στα δύο χωριά είχε ως αποτέλεσμα στην τοπική φορεσιά της Λάρδου να προστεθεί η ποδιά, την οποία φορούσαν στο Λεβίσσι, στοιχείο που δεν συναντάται πουθενά αλλού στο νησί.

Η συγκεκριμένη φορεσιά αποτελείται από την πουκαμίσα, σε μπεζ χρώμα, που φοριέται κατάσαρκα και φτάνει ως λίγο πιο πάνω απ' τον αστράγαλο. Στο τελείωμα των μανικιών έχει λάστιχο, στο ύψος του καρπού, ώστε σχηματίζεται σούρα που στολίζει το μανίκι.

Η φούστα, σε κίτρινο χρώμα, χωρίς μανίκια πέφτει ίσια ως τον αστράγαλο, σκεπάζοντας την πουκαμίσα. Στο στήθος κλείνει με κουμπάκια, ενώ στο κάτω μέρος, στον ποδόγυρο έχει σιρίτι για να φαίνεται πιο όμορφη. Στη μέση φορούν την ποδιά (επιρροή απ' το Λεβίτσι ή Λιβίτσι), η οποία έχει μήκος ως λίγο κάτω από το γόνατο, έχει χρώμα σκούρο βυσσινί, σχεδόν καφέ, με τέσσερις οριζόντιες λωρίδες να την στολίζουν.

Στο κεφάλι φορούν το μαντήλι, σε χρώμα μπεζ και στολισμένο στις άκρες με λουλούδια. Το έδεναν με τέτοιο τρόπο, ώστε τα λουλούδια του να στολίζουν το μέτωπο.

Σε κάθε γάμο η νύφη φορά την ίδια φορεσιά με αυτήν που περιγράφεται παραπάνω, αλλά με διαφορετικό μαντήλι στο κεφάλι. Στο εσωτερικό φορά το μαντήλι που στερεώνει τα μαλλιά και απ' έξω φορά ένα άσπρο μαντήλι τύπου «καλύμνικο», το οποίο στολίζει το πρόσωπό της.

Τα υποδήματά τους είναι μαύρα παπούτσια και όχι μπότες, όπως σε άλλα χωριά (Μαυρουδάκη, 2018).

**Αναπαράσταση παραδοσιακού γάμου στη Λάρδο, «Καστελλενά Μαντάτα»,
τεύχος 35, 2018**

Η γυναικεία φορεσιά της Λάρδου σε σχέση με την αντρική ήταν πλουσιότερη στην όψη και σε αυτό συντέλούσε σε μεγάλο βαθμό το χρώμα της. Αναφορικά με τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στη φορεσιά των γυναικών, ανάλογα με την ηλικία τους, δεν υπάρχουν στοιχεία. Το μόνο που είναι σίγουρο είναι ότι σε περίπτωση που μια γυναίκα έχανε τον άντρα της, φορούσε μαύρο φουστάνι και μαντήλι για όλη την υπόλοιπη ζωή της. Οι πιο επιφανείς, οικονομικά, κοπέλες δεν έδειχναν τον πλούτο τους μέσω της

φορεσιάς τους, αλλά μόνο μέσω των κοσμημάτων που φορούσαν στις επίσημες γιορτές και εκδηλώσεις.

Η σημερινή χρήση της παραδοσιακής φορεσιάς στη Λάρδο δεν είναι άλλη παρά η αξιοποίησή της σε πολιτιστικές εκδηλώσεις του Πολιτιστικού Συλλόγου του χωριού «Ο Ταξιάρχης», καθώς και η χρήσης της σε εθνικές γιορτές και παρελάσεις.

Οι παραπάνω πληροφορίες αντλήθηκαν μετά από επικοινωνία μας με τον πρόεδρο του πολιτιστικού συλλόγου Λάρδου «Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ», κύριο Κωβιού Γεώργιο και τον χοροδιδάσκαλο του συλλόγου κύριο Ζερβό Μανώλη. Επίσης, στοιχεία και πληροφορίες αντλήθηκαν από την εφημερίδα του πολιτιστικού συλλόγου Καστέλλου «ΚΑΣΤΕΛΛΕΝΑ ΜΑΝΤΑΤΑ».

ΛΑΧΑΝΙΑ

Η Λαχανιά είναι ένα παραδοσιακό χωριό της νότιας Ρόδου χτισμένο στους πρόποδες του όρους Κοπανά, σε υψόμετρο 71 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας. Πήρε το όνομά του από τις αγροτικές καλλιέργειες που ήταν ανέκαθεν πλούσιες στην περιοχή. Εξαιτίας της γεωγραφικής του θέσης το χωριό έχει πανοραμική θέα. Είναι ένας τόπος γόνιμος πλούσιος σε χλωρίδα και πανίδα (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Για τη γυναικεία φορεσιά της Λαχανιάς δυστυχώς δεν καταφέραμε να αντλήσουμε φωτογραφικό υλικό που να μας δείχνει πώς ακριβώς ήταν η παραδοσιακή φορεσιά του χωριού. Ωστόσο, μέσα από την έρευνα του Φακιάλη μπορεί κανείς να διαβάσει την περιγραφή της συγκεκριμένης φορεσιάς, μέσα από τη μαρτυρία της κας Πρασκευής Σαββάκη.

Η κα Σαββάκη λοιπόν, περιγράφει το μεταβατικό στάδιο ανάμεσα στη «Ροδίτικη παραδοσιακή φορεσιά» και το «σακοφούστανο».

Οι Λαχανιάτσες με τη γιορτινή τους φορεσιά φορούσαν μακριές βράκες μέχρι τον αστράγαλο, εσωτερικά μέσα από τις μπότες και όχι ευρωπαϊκά παπούτσια. Μάλιστα, από τη διακόσμηση στις μπότες επιβεβαιώνεται ότι τις φορούσαν ακόμα και με τα γιορτινά τους.

Στη Λαχανιά, όπως και σε άλλα χωριά και όπως μας δείχνουν και τα ευρήματα από το χωριό Ασκληπιείο, ακολούθησε μια μεταβατική περίοδος κατά την οποία, οι νεαρές κοπέλες φορούσαν ανοιχτόχρωμα ρούχα, συνήθως κανελί με ρίγες. Όταν όμως έχαναν κάποιον συγγενή τότε φορούσαν για πάντα μαύρα.

Στο κεφάλι φορούσαν δύο μαντήλια, το ένα το σκούφωνα από μέσα για να μη φαίνονται τα μαλλιά, ενώ το άλλο το έριχναν από πάνω σε σχήμα τριγώνου και οι δυο του άκρες ήταν ριγμένες μπροστά. Στο μέτωπο, στην άκρη του μαντηλιού ήταν ραμμένο ένα μικρό σιρίτι απ' όπου κρέμονταν μικρά μπρούτζινα τετράγωνα σαν αστεράκια.

Το γιλέκο της φορεσιάς ήταν αμάνικο, έφτανε ως τη μέση, είχε λαιμόκοψη και κούμπωνε με κουμπιά.

Το πουκάμισο ήταν άσπρο, με πολύ μικρό γιακαδάκι ή λαιμόκοψη και τα μανίκια στην άκρη είχαν βολάν. Η φούστα ήταν φαρδιά, έφτανε κάτω από το γόνατο και στη μέση έδενε με λάστιχο. Είχαν και ζωνάρι, το οποίο δεν το έδεναν σφιχτά. Η βράκα έφτανε ως τον αστράγαλο και έδενε κι αυτή με λάστιχο. Στα πόδια φορούσαν δερμάτινες μπότες, κομμένες στην άκρη, πριονωτά (ζιγκ-ζαγκ) και λίγο πιο κάτω από το κόψιμο ήταν ραμμένο ένα κόκκινο σιρίτι, με χρυσό κέντημα (Φακιάλης, 2016).

ΛΙΝΔΟΣ

Η Λίνδος είναι ένας παραδοσιακός οικισμός στο νησί της Ρόδου. Έχει πλούσια ιστορία, καθώς ήταν μια από τις τρεις αρχαίες πόλεις του νησιού και αυτή με την πιο πλούσια ναυτική παράδοση. Είναι η γενέτειρα του Κλεόβουλου, ενός από τους επτά σοφούς της αρχαιότητας, του Χάρη, του γλύπτη του περίφημου Κολοσσού και του Παναίτιου, του φιλοσόφου που εισήγαγε τη στωική φιλοσοφία στη Ρώμη.

Ο παράκτιος αυτός οικισμός βρέχεται από το νότιο Αιγαίο και απέχει περίπου 55 χλμ. από την πόλη της Ρόδου, ευρισκόμενος στο ακρωτήριο Κράνα των ανατολικών ακτών του νησιού.

Οι αρχαιολογικές έρευνες στην ευρύτερη περιοχή της Λίνδου έχουν αποκαλύψει ευρήματα της νεολιθικής περιόδου, της εποχής του Χαλκού και των μυκηναϊκών χρόνων. Όπως εκτιμούν οι ειδικοί, η Λίνδος χτίστηκε μετά τον 11ο αι. π.Χ., όταν το νησί αποικίστηκε από τους Δωριείς. Κατά την αρχαϊκή εποχή, η Λίνδος με τις άλλες δυο πόλεις της Ρόδου, την Κάμυρο και την Ιαλυσό, αλλά και την πόλη της Κω και τις πόλεις της Κνίδου και της Αλικαρνασσού σχημάτισαν τη λεγόμενη *Δωρική Εξάπολη*, που είχε ως θρησκευτικό κέντρο τον ναό του *Τριόπιου Απόλλωνος* στη χερσόνησο της Κνίδου.

Η θέση της Λίνδου είναι τέτοια που έχει στρατηγική σημασία για τον έλεγχο της υπαίθρου του νησιού. Γι' αυτό τον λόγο και μετά την κατάληψη της Ρόδου από τους Ιωαννίτες Ιππότες, το κάστρο της Λίνδου έλαβε ιδιαίτερη προσοχή, με συντήρηση και επέκταση των προγενέστερων βυζαντινών οχυρώσεων. Μάλιστα, το κάστρο της Λίνδου ήταν το ισχυρότερο μετά από αυτό της πόλης της Ρόδου (Παπαχριστοδούλου, 1994 & Ιστ. Βιβλιοθήκη Βιβλίο Ε').

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Στην τηλεφωνική επαφή με τον πρόεδρο και τα μέλη του Πολιτιστικού Συλλόγου της Λίνδου πληροφορηθήκαμε ότι δεν υπάρχουν καταγραφές σχετικά με την παραδοσιακή φορεσιά του χωριού. Σε επικοινωνία με τον κ. Τζέλο, στον οποίο μας παρέπεμψε ο πρόεδρος του συλλόγου, μάθαμε ότι δεν υπάρχουν καταγραφές, οι οποίες να πιστοποιούν τα λεγόμενα των παλιότερων κατοίκων σχετικά με την παραδοσιακή φορεσιά. Παρά ταύτα, μπόρεσε ο ίδιος να μας δώσει ορισμένες πληροφορίες, τις οποίες γνωρίζει μέσα από συζητήσεις και μαρτυρίες κατοίκων της Λίνδου. Ο ίδιος λοιπόν, αναφέρει ότι πρόκειται για αστικό ένδυμα, ο τύπος του οποίου φορέθηκε σε όλο σχεδόν το νησί της Ρόδου. Μάλιστα τονίζει ότι οι άνδρες που ταξίδευαν σε διάφορα μέρη, έφερναν μαζί τους στη Ρόδο βιβλία μόδας, στα οποία απεικονίζονταν διάφορα αστικά ενδύματα. Επίσης, στο νησί έφερναν και διάφορα υφάσματα. Σύμφωνα λοιπόν, με τα πρότυπα των ενδυμάτων που έβλεπαν στα βιβλία μόδας, έφτιαζαν και τη φορεσιά που φοριέται στη Λίνδο, όπως και σε πολλές άλλες περιοχές του νησιού της Ρόδου.

Στην παρακάτω εικόνα φαίνεται το σκίτσο της Emma Calderini (1926) που απεικονίζει τη λινδιακή παραδοσιακή φορεσιά. Όπως διαφαίνεται από το σκίτσο πρόκειται για φορεσιά σχεδόν ίδια με την παραδοσιακή φορεσιά της Κρεμαστής που παρουσιάστηκε παραπάνω, με κάποιες μικρές διαφοροποιήσεις στα κεντήματα που υπάρχουν στο μπορκό, που φοριέται πάνω από το πουκάμισο της φορεσιάς.

**Παραδοσιακή φορεσιά της Λίνδου, Σκίτσο της Emma Calderini, 1926,
Αρχείο Π.Σ. «ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ»**

Σύμφωνα με το παραπάνω σκίτσο ο πολιτιστικός σύλλογος της Λίνδου δημιούργησε την παραδοσιακή φορεσιά που απεικονίζεται παρακάτω.

Αρχείο Π.Σ. Λίνδου «ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ»

Όπως βλέπουμε, η φορεσιά αποτελείται από το μεσοφούστανο, μακρύ μέχρι τους αστραγάλους κι απ' έξω φοριέται το φουστάνι με δαντέλα στο κάτω μέρος (όχι στο τελείωμα).

Στο πάνω μέρος, εξωτερικά φορούσαν το μπορτί, με κεντήματα στο τελείωμα των μανικιών και στο τελείωμα γύρω από το ύφασμα που το αποτελούσε.

Αναφορικά με το τι φορούσαν οι μεγαλύτερες και οι νεότερες γυναίκες και αν υπήρχαν διαφοροποιήσεις στον τρόπο ένδυσής τους, δεν υπάρχουν στοιχεία που να μας δίνουν πληροφορίες.

Επίσης, η οικονομική κατάσταση κάθε οικογένειας του χωριού δε γνωρίζουμε αν επηρέαζε τον τρόπο ντυσίματος των γυναικών της.

Η σημερινή χρήση της παραδοσιακής φορεσιάς της Λίνδου είναι ίδια με των υπόλοιπων χωριών. Ο πολιτιστικός σύλλογος την αξιοποιεί σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, σε παρελάσεις καθώς και για τουριστικούς σκοπούς.

ΜΑΡΙΤΣΑ

Το χωριό Μαρितσά, χωριό ηρώων και αντιστασιακών, πήρε το όνομά του από τον τίτλο ΜΑΡΣΑΛ, τον κτηματία της περιοχής. Η άλλη εκδοχή για την ονοματοδοσία του χωριού είναι πως πάρθηκε προς τιμήν του Ιταλού αξιωματούχου Μαρίτσα (Maritza), υπεύθυνου της τότε Ιταλοκρατούμενης περιοχής, ο οποίος - κατά τις μαρτυρίες των παλαιότερων κατοίκων - αποτελούσε πρόσωπο σεβαστό από τους ντόπιους, καθώς δεν είχε απέναντί τους συμπεριφορά κατακτητή αλλά σχεδόν ως τοπικού προέδρου της μικρής αυτής κοινότητας. Μάλιστα λέγεται ότι ήταν αυτός που πρωτοστάτησε στην δημιουργία του δικτύου ύδρευσης και αποχέτευσης της περιοχής, καθώς και άλλων κτιρίων που σώζονται έως σήμερα (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η Μαρितσινή, γυναικεία, παραδοσιακή φορεσιά, ακολουθώντας και αυτή την τύχη σχεδόν όλων των παραδοσιακών φορεσιών, δε φοριέται πια σήμερα, αφού σύμφωνα με πληροφορίες από τα μέλη του πολιτιστικού συλλόγου οι τελευταίες γυναίκες με παραδοσιακές ενδυμασίες εμφανίζονται γύρω στο 2000. Το γεγονός αυτό βοήθησε στη συγκέντρωση ασφαλών πληροφοριών για το πώς ήταν η φορεσιά, βάσει των οποίων δημιουργήθηκε η σημερινή φορεσιά που χρησιμοποιεί ο σύλλογος (εικ.1).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 29/09/2018

Πληροφορίες όμως έχουμε και από το βιβλίο του Σ. Φύλλης, όπου κάνει μια μικρή αλλά ουσιαστική περιγραφή της φορεσιάς, με στοιχεία όμως που προέρχονται από πολύ παλιά χρόνια, γι' αυτό και υπάρχουν κάποιες λίγες διαφορές μεταξύ των περιγραφών.

Αναφέρει λοιπόν ο Φύλλης ότι οι γυναίκες του χωριού φορούσαν από μέσα μια άσπρη βράκα με σκελίδες, οι οποίες έφθαναν μέχρι κάτω τα πόδια και κατέληγαν σε ένα κόκκινο «πόδκιονα», δεμένο κάτω από τον αστράγαλο του ποδιού. Τις γιορτές φορούσαν κάλτσες και παντόφλες κεντητές με χρωματιστές κλωστές, με διάφορα σχέδια, ενώ τις καθημερινές ξύλινα τσόκαρα (Φύλλης, 1998).

Τα παραπάνω στοιχεία είναι στοιχεία τα οποία δεν υπάρχουν στη σημερινή φορεσιά, ενώ η υπόλοιπη περιγραφή δεν έχει καμία διαφορά.

Σύμφωνα με στοιχεία που αντλήθηκαν από το αρχείο του πολιτιστικού συλλόγου Μαριτσών «Ο ΚΕΡΩΝΙΑΤΗΣ», η φορεσιά περιλαμβάνει εσωτερικά πάντα λευκή πουκαμίσα, μακριά έως τον αστράγαλο, ανοικτή μπροστά στο στήθος που κλείνει με κουμπάκια. Την συναντάμε άλλοτε με μακριά μανίκια για την καλοκαιρινή έκδοση (εικ.2) και άλλοτε δίχως μανίκια για τη χειμερινή. Είναι διακοσμημένη και στις δύο περιπτώσεις με λευκή δαντέλα στον ποδόγυρο και στις άκρες των μανικιών, για την καλοκαιρινή έκδοση, αλλά και στον λαιμό που κλείνει με στητό δαντελένιο γιακά. Πάνω από την πουκαμίσα φοριέται η φούστα, το «μπουστί» κατά τον Φύλλη, με άνοιγμα στην μπροστινή πλευρά για να κρατάει τα στήθη τους, η λεγόμενη «τρασιλικιά» κατά τον Φύλλη. Το ύφασμά της ήταν από μετάξι κλαδωτό σε αποχρώσεις του μπλε, μπορντό, γκρι, κροκί, αμάνικη και με μήκος που φθάνει είκοσι εκατοστά πάνω από την πουκαμίσα για να φαίνεται η δαντέλα. Μπροστά και κάτω από το στήθος είναι ανοικτή γύρω στα 15 εκατοστά και κλείνει με κορδόνι (εικ.3).

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 29/09/2018

Στη μέση φέρει σούρες που σχηματίζουν κάθετες πιέτες. Απ' έξω φορούσαν σακάκι από βελούδο σε αποχρώσεις μπορντό ή μπλε, (εικόνες 1 και 4), με μακριά μανίκια και με μήκος που φθάνει έως τους γοφούς. Φέρει άνοιγμα πάντα στην αριστερή πλευρά που κουμπώνει με εσωτερικά κουμπιά για να μην φαίνονται. Είναι στενή στην μέση για να την τονίζει Στο μπροστινό μέρος φέρει δεξιά και αριστερά 3 κάθετες πιέτες, ενώ στην πίσω πλευρά φέρει 2 σε πολύ κοντινή απόσταση μεταξύ τους σε όλο το μήκος της πλάτης.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 29/09/2018

Η λαιμόκοψη επιτρέπει να φαίνεται ο δαντελένιος γιακάς της πουκαμίσας. Οι άκριες των μανικιών είναι διακοσμημένες κατά μια έκδοση με, όταν η εσωτερική πουκαμίσα είναι αμάνικη και σε άλλες περιπτώσεις δίχως δαντέλα, με μικρότερο όμως μήκος για να φαίνεται η δαντέλα από τα μανίκια της πουκαμίσας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της φορεσιάς είναι η καμπυλωτή δαντέλα που διακοσμεί τόσο το εμπρός όσο και το πίσω μέρος που ενώνεται στους ώμους (εικ.5).

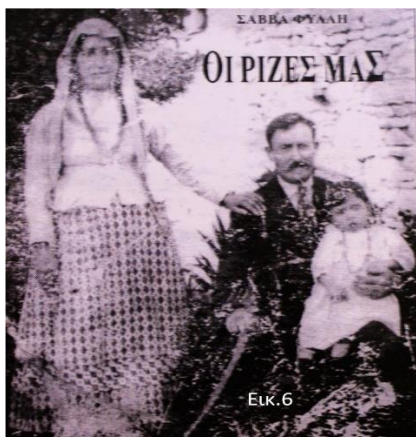
Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 29/09/2018

Στο κεφάλι εσωτερικά φορούσαν το σκουφομάντηλο, πάντα λευκό τυλιγμένο στο κεφάλι, ενώ εξωτερικά το μαντήλι, διπλωμένο τριγωνικά με τη μία γωνία να πέφτει πίσω και τις δύο γωνίες στα πλάγια ή περασμένες κάτω από το πιγούνι.

Παλαιότερες αναφορές μιλούν για στιβάνια ως υποδήματα, ενώ σήμερα η φορεσιά παρουσιάζεται με χαμηλό μαύρο παπούτσι.

Κατά τον Φύλλη, στον λαιμό κρεμούσαν τα φλουριά που ο αριθμός τους ήτανε ανάλογος με την οικονομική δυνατότητα του κάθε οικογενειάρχη. Τα φλουριά αυτά εθεωρούντο οικογενειακά κειμήλια και μεταβιβάζονταν διαδοχικά στους απογόνους. Στα αυτιά τους κρεμούσαν φουσκιά (σκουλαρίκια) από χρυσάφι και τα περνούσαν από τις τρύπες που άνοιγαν στο κάτω μέρος. Τα μικρά παιδιά αγόρια και κορίτσια μέχρι 10-12 χρονών φορούσαν μια πουκαμίσα μακριά και περπατούσαν ξυπόλητα χειμώνα καλοκαίρι (Φύλλης, 1998).

Στην εικόνα 6 (φωτογραφία του 1920) φαίνεται το μικρό παιδί με την πουκαμίσα που δεν είναι άλλος από τον συγγραφέα του βιβλίου Σάββα Φύλλη, μαζί με τον πατέρα του και τη μητέρα του, ντυμένη με την παραδοσιακή φορεσιά, ενώ στην εικόνα 7 απεικονίζεται μία ηλικιωμένη κυρία με την καλοκαιρινή της φορεσιά δίπλα στο βρακοφόρο σύντροφό της.

Φωτογραφία: Σάββας Φύλλης, «Οι ρίζες μας», 1998

Στην έδρα του πολιτιστικού συλλόγου Μαριτσών παρουσιάζεται και μία παιδική παραδοσιακή φορεσιά δωρεά της κ. Ελένης Φύλλη (εικ.8).

Φωτογραφία: Π.Σ. Μαριτσών «Ο ΚΕΡΩΝΙΑΤΗΣ»

ΜΑΣΣΑΡΙ

Το χωριό Μάσσαρι βρίσκεται 40χλμ μακριά από το κέντρο της Ρόδου και κοντά στον οικισμό Χαράκι. Το όνομά του σημαίνει χωριό μέσα στα όρη. Το χωριό φημίζεται για τους καταπράσινους πορτοκαλεώνες και εκεί βγαίνουν τα καλύτερα πορτοκάλια του νησιού. Δεν διαθέτει τουριστικές υποδομές και διατηρεί το έντονο παραδοσιακό στοιχείο (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η γυναικεία παραδοσιακή φορεσιά των Μασσάρων δε φοριέται εδώ και πολλά χρόνια. Οι πληροφορίες που υπάρχουν προέρχονται, από αφηγήσεις ηλικιωμένων κατοίκων του χωριού, από πρώην και νυν μέλη του πολιτιστικού συλλόγου και κυρίως από φωτογραφικό υλικό, όπως βλέπουμε στις εικόνες 1 και 2 που μας δείχνουν αντίστοιχα την επίσημη και καθημερινή φορεσιά.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 13/10/2018

Άλλες πληροφορίες δε μπορούμε προς το παρόν, τουλάχιστον, να αντλήσουμε μια και δεν έχει εντοπιστεί καμία φορεσιά ολοκληρωμένη, εκτός από κάποια τμήματα αυτής, τα οποία είναι όλα αυθεντικά και βρίσκονται στην αίθουσα του πολιτιστικού συλλόγου, τα οποία και παρουσιάζουμε παρακάτω (εικ.3 βελούδινο σακάκι σε μπορντό απόχρωση χρυσοκεντημένο, εικ.4 βελούδινο σακάκι σε μαύρη απόχρωση και τα δύο για τις επίσημες ημέρες, εικ.5 το μπορκόι συνήθως σε πολύχρωμες αποχρώσεις, για τις καθημερινές ημέρες εικ.6 & 7 καθημερινές φορεσιές).

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 13/10/2018

Εσωτερικά στην πάνω πλευρά του σώματος κατάσαρκα φοριέται ένα πουκάμισο τα μπρος πίσω, δηλαδή το κούμπωμα είναι στην πίσω πλευρά για να καλύπτεται μπροστά το στήθος, σε διάφορα χρώματα και μακριά μανίκια. Από κάτω φοριέται η βράκα με μήκος έως το καλάμι, με λάστιχο στην άκρη και διακοσμημένη με δαντέλα στην κάτω πλευρά, από χασέ ή κάποτο σε λευκή πάντα απόχρωση.

Εξωτερικά, από πάνω φοριέται το κυρίως πουκάμισο με μακριά μανίκια και μήκος έως την μέση, ανοιχτό μπροστά στο στήθος και διακοσμημένο με πιέτες, πάντα λευκό για τις καθημερινές και εκρού για τις επίσημες ημέρες γνωστό ως «τραχηλιά».

Από κάτω φοριέται το μεσοφούστανο σε διάφορα χρώματα για τις καθημερινές ημέρες και σε λευκό για τις επίσημες, με μήκος λίγο πιο πάνω από την εξωτερική φούστα. Εξωτερικά φοριέται το φουστάνι «αμοσχαρίτης», με μήκος λίγο πιο κοντό από τη βράκα, για να φαίνεται η διακόσμηση της, αμάνικο με μεγάλο άνοιγμα μπροστά στο στήθος για να φαίνεται η διακόσμηση από το πουκάμισο, με ένα κουμπί στη μία πλευρά του ανοίγματος για να κλείνει με την άλλη πλευρά με ένα κορδονάκι. Φέρει σούρα στη μέση που δημιουργεί κάθετες πιέτες. Ύφασμα καρό ή πουά σε σκούρες αποχρώσεις για τις καθημερινές και γυαλιστερό για τις επίσημες «κρεψατέ».

Στο κεφάλι εσωτερικά φοριέται το σκουφομάντηλο για να καλύπτει τα μαλλιά, αμέσως μετά για τις γιορτές το «τσεμπερί» κλαδωτό σε διάφορα χρώματα ενώ για τις καθημερινές σε καφέ απόχρωση και εξωτερικά το μαντήλι απλό, λευκό για τις καθημερινές και το Καλύμνικου τύπου για τις γιορτές.

Για υποδήματα φορούσαν τα γνωστά «ποήματα», τα γνωστά στιβάνια από το γειτονικό χωριό Αρχάγγελος, σε εκρού απόχρωση για τις γιορτές και σε μαύρο για τις καθημερινές, ενώ για τις δουλειές του σπιτιού χαμηλά παπούτσια ή και παντόφλες.

Κοσμήματα χρησιμοποιούσαν στις γιορτές όσες είχαν. Επίσης, τα κοσμήματα ήταν απαραίτητα και στο στόλισμα της νύφης, με τον κουτελίτη στο μέτωπο και τις γνωστές αρμαθιές από φλουριά στο στήθος.

Να σημειώσουμε ότι οι φορεσιές ράβονταν αρχικά στο χέρι με αγοραστά υφάσματα και αργότερα στην μηχανή.

Ο πολιτιστικός σύλλογος Μασσάρων «Το Καμυρί» στο παρελθόν χρησιμοποιούσε τις φορεσιές της εικ.8, ενώ σήμερα χρησιμοποιεί τις φορεσιές που απεικονίζονται στις εικ.9 & 10. Στην εικ.11 βλέπουμε συνδυασμό αυθεντικής φούστας με σύγχρονο πουκάμισο.

Εικ.8

Εικ.9

Εικ.10

Εικ.11

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 13/10/2018

Σε σχέση με την αντρική φορεσιά, η γυναικεία είχε περισσότερα τμήματα να την απαρτίζουν και πιο πλούσια στολισμένα. Οι πιο εύπορες γυναίκες στις επίσημες εμφανίσεις τους φορούσαν κοσμήματα που ήταν ένδειξη πλούτου και οικονομικής ευμάρειας. Οι νεότερες κοπέλες φορούσαν έντονα χρώματα στο φουστάνι και το μαντήλι τους, ενώ οι γυναίκες που έχαναν κάποιο άτομο της οικογένειάς τους, φορούσαν σκούρα ρούχα, κυρίως μαύρα, αλλά και γκρι, μπλε σκούρο ή καφέ.

Σήμερα, ο Πολιτιστικός Σύλλογος Μασσάρων «Το Καμμυρί» αξιοποιεί την παραδοσιακή φορεσιά του τόπου του, με εμφανίσεις των χορευτικών του τμημάτων με αυτήν σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, αλλά και σε παρελάσεις, σε εθνικές γιορτές και σχολικές εκδηλώσεις.

Οι παραπάνω πληροφορίες προέρχονται από το αρχείο του πολιτιστικού και εξωραϊστικού συλλόγου Μασσάρων «ΤΟ ΚΑΜΜΥΡΙ» κι έπειτα από επικοινωνία με την πρόεδρο του συλλόγου Πετρίδη Νεκταρία και την αντιπρόεδρο Πετρίδη Κατερίνα.

ΜΕΣΑΝΑΓΡΟΣ

Το ή η Μεσαναγρός βρίσκεται σε απόσταση 83χλμ από την πόλη της Ρόδου. Σημαίνει καλλιεργημένο, περιφραγμένο βυζαντινό μεγάλο αγρόκτημα. Η ιστορία του χωριού χάνεται στα βάθη των αιώνων, όπως μαρτυρούν ιστορικοί και περιηγητές. Έχει πολλά και παλιά μοναστήρια, όπως αυτό της Παναγίας Σκιαδενης που γιορτάζει στις 8 Σεπτεμβρίου. Το χωριό Μεσαναγρός, είναι ένα χωριό κρυμμένο ανάμεσα στα βουνά και χτίστηκε αρχικά ψηλά στα βουνά, για να αποφύγει τις πειρατικές επιδρομές.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Σε επικοινωνία με τον πρόεδρο το Π.Σ. στον Μεσαναγρό, Γεωργιάδη Τριαντάφυλλο, πληροφορηθήκαμε ότι δεν έχει διασωθεί κάποιο στοιχείο που να, μας δίνει κάποια εικόνα για το πώς ήταν η παραδοσιακή φορεσιά του χωριού. Πιο συγκεκριμένα, μας ενημέρωσε ότι σήμερα για τις ανάγκες διάφορων εκδηλώσεων φοριέται η φορεσιά που φορούσαν στα χωριά της Νότιας Ρόδου (Ασκληπιείο, Βάτι, Γεννάδι κ.α.).

Μελετώντας την έρευνα του Φακιόλη εντοπίζουμε κάποιες πληροφορίες σχετικά με τη φορεσιά στον Μεσαναγρό.

Στο χωριό Μεσαναγρός η κα Ειρήνη Βαλασάκη που γεννήθηκε το έτος 1909, θυμάται τη θεία της Ναστασούλα, μια από τις τελευταίες γυναίκες του χωριού που φορούσε τη ροδίτικη «μεταβυζαντινή φορεσιά». Η φορεσιά αυτή αποτελείτο από μια μακρομάνικη πουκαμίσα, που ερχόταν μακριά κάτω απ' το γόνατο, περίπου μέχρι τη μισή γάμπα και εξωτερικά έμπαινε το φουστάνι που ήταν πιο κοντό απ' την πουκαμίσα. Το ύφασμα της φούστας ήταν σκληρό. Το περιγράφει «σαν αυτό που φορούν σήμερα τα παιδιά» εννοώντας το τζιν. Εξωτερικά φορούσε και ένα σάκο (εννοεί την καμουζέτα) που έδενε κάτω απ' το στήθος. Η φορεσιά της ήταν σαν αυτή που συνέχισαν να φορούν οι Σιδερίτισσες. Ήταν κι άλλες γυναίκες στην ηλικία της που φορούσαν τα ίδια αλλά δεν θυμάται ποιες ήταν. Θυμάται όμως τη θεία της τη Ναστασούλα, γιατί την άφηναν σ' αυτήν οι γονείς της να την προσέχει όταν έφευγαν στα χωράφια. Όταν η θεία Ναστασούλα απεβίωσε η κα Ειρήνη Βαλασάκη ήταν περίπου επτά χρονών, δηλαδή περίπου το 1915 και αν υποθέσουμε ότι απεβίωσε ογδόντα ετών, πρέπει να γεννήθηκε περίπου το 1836.

Η κατά εννέα χρόνια νεότερη από την κα Ειρήνη, η κα Θεανώ Αυγουστάκη, που γεννήθηκε το έτος 1918, δε θυμάται πια καμιά γυναίκα στον Μεσαναγρό με τη ροδίτικη φορεσιά. Θυμάται την ηλικία της γιαγιάς της και της μητέρας της με το σακοφούστανο. Η μητέρα της είχε ένα μπαούλο με ρούχα της εποχής εκείνης, που τα έκαψαν, σύμφωνα με τη συνήθεια να καίνε τα ρούχα των νεκρών. Η γενιά η δική της φόρεσε την επόμενη μόδα που ήταν οι ρόμπες. Οι γυναίκες αλλάζουν μόδα πιο εύκολα απ' τους άντρες είτε, και αφηγήθηκε και την ιστορία κάποιου «βρακά» (βρακοφόρου) του Γιώργη, όταν αυτή ήταν περίπου δέκα χρονών, δηλαδή περίπου το 1928. Ο Γιώργης στο γάμο του έβαλε κουστούμι, αλλά για να μην τον κοροϊδεύουν, τη Δευτέρα του γάμου του, ξανάβαλε «βράκα» (Φακιόλης, 2016).

ΠΑΣΤΙΔΑ

Η Παστίδα είναι πεδινή κωμόπολη της Ρόδου και βρίσκεται σε υψόμετρο 45 μέτρα. Είναι το πλησιέστερο, προς την πόλη της Ρόδου χωριό, κτισμένο στους νότιους πρόποδες του όρους Φιλήρημος και συνορεύει με την Ιαλυσσό, την Κρεμαστή και τα Μαριτσά. Η Παστίδα, σύμφωνα με μια άποψη, πήρε πιθανόν το όνομά της επί Τουρκοκρατίας, από τη λέξη "ada" που στα Τούρκικα σημαίνει "εις τον" και το όνομα κάποιου Τούρκου αξιωματούχου κτηματία Pasti Alis. (Pasti-ada = πηγαίνω εις τον Παστή). Άλλη άποψη αναφέρει ότι επειδή ήταν φρούριο για χρόνια, προήλθε από την λατινική λέξη "Bastida" που σημαίνει φρούριο.

Η ίδρυση της Παστίδας πιθανολογείται γύρω στα 1204, κατά την διάρκεια της Τέταρτης Σταυροφορίας, όταν οι Σταυροφόροι πηγαίνοντας στους Άγιους Τόπους κατέκτησαν την Ρόδο. Η πρώτη ιστορική αναφορά για το χωριό και τους κατοίκους του γίνεται το 1479, με ένα διάταγμα του Μάγιστρου Ντωμπισόν, στο οποίο αναγράφονται: «*Σε περίπτωση εχθρική επιδρομής τα χωριά Τριάντα και Κρεμαστή να μείνουν στα φρούρια τους για να φυλάζουν το ναυτικό. Τα χωριά Παστίδα και Μαριτσά να προστρέξουν στο φρούριο της Ρόδου...*» (Τεγόπουλος – Μανιατέας, 1996, Τόμος 7, σελ.156).

Αναφορά για την Παστίδα κάνει και ο Γάλλος περιηγητής Βίκτωρ Γκέρεν, ο οποίος γράφει: «*είκοσι πέντε λεπτά πιο πέρα, προς Βορρά, βρίσκεται το μικρό χωριό Παστίδα, που αποτελείται από είκοσι περίπου σπίτια. Είναι στη μέση μιας πεδιάδας και η πεδιάδα αυτή ονομάζεται Καμάρι...*» (Τεγόπουλος – Μανιατέας, 1996, Τόμος 7, σελ.156).

Στο χωριό έχουν ανασκαφεί κεραμοσκεπείς τάφοι, όπου φαίνεται να ήταν θαμμένοι οι μη ελεύθεροι κάτοικοι της παρακείμενης Ιαλυσίας.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Αξιόλογα τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαγαν, τόσο ο πρόεδρος όσο και τα μέλη του συλλόγου, που αφορά τις ενδυματολογικές συνήθειες της Παστίδας στο πέρασμα των χρόνων, έρευνα που εκτός από τις πληροφορίες που συγκέντρωναν από τους κατοίκους, τους οδηγούσε αρκετές φορές στην αναζήτηση υλικού μέσα σε πάγκους, σεντούκια εγκαταλελειμμένα ή μισογκρεμισμένα παλιά σπίτια.

Την προσπάθεια αυτή στήριξαν συγχωριανοί, αρκετοί από τους οποίους δώρισαν στο σύλλογο τμήματα από τις φορεσιές, κάποια εκ των οποίων είναι πάνω από διακοσίων ετών, τα οποία φιλοξενούνται στο λαογραφικό μουσείο. Ενδεικτικά αναφέρονται οι δωρεές των Αυγενικού Ιωάννη, Γρηγορά Κώστα, Γιορδαμνή Παρασκευής, Πάττα Σταματίας, αναφορά θα γίνει και στην Πάττα Αναστασία μοδίστρα στο επάγγελμα η οποία βοήθησε στο ράψιμο νέων φορεσιών στηριζόμενη σε αυτά τα δείγματα. Οι περιγραφές που ακολουθούν αφορούν τέσσερις τύπους φορεσιών.

Η παλαιότερη όλων των φορεσιών απεικονίζεται στην εικ.1, στη σημερινή έκδοσή της. Στην εικ.2 βλέπουμε ό, τι έχει διασωθεί από την αυθεντική της έκδοση. Η κατασκευή της ακολουθεί τη γνωστή διαδικασία από την επεξεργασία της πρώτης ύλης μέχρι την ολοκλήρωση της φορεσιάς γεγονός το οποίο απαιτεί χρόνο και κόπο γιατί όλα γίνονταν στο χέρι.

Εικ. 1

Εικ. 2

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 17/11/2018

Αποτελείται εσωτερικά από τη βράκα, με μήκος έως τους αστραγάλους διακοσμημένη στο κάτω μέρος με δαντέλα και δεμένη σφιχτά με κορδονάκι, ακολουθεί υφαντή πουκαμίσα, άλλοτε ολόσωμη και άλλοτε σε δύο τμήματα το πάνω και το κάτω σε λευκή πάντα απόχρωση ,ανοιχτή μπροστά στο στήθος, με μήκος που φθάνει λίγο πιο πάνω από τους αστραγάλους για να φαίνονται οι δαντέλες από την βράκα, διακοσμημένη, τόσο στον ποδόγυρο όσο και μπροστά στο άνοιγμα του στήθους και από τις δυο πλευρές.

Εξωτερικά από τη μέση και κάτω φοριέται η φούστα λευκή ή σε διάφορες άλλες αποχρώσεις, αναλόγως την ηλικία ή και την επιθυμία, δίχως διακόσμηση με μήκος κοντύτερο της πουκαμίσας. Στην μπροστινή πλευρά είναι ίσια και στο υπόλοιπο γύρω-γύρω φέρει σούρα που δημιουργεί κάθετες πιέτες. Από τη μέση και πάνω, εξωτερικά, φοριέται το γιλέκο με μακριά μανίκια, ανοιχτό μπροστά για να φαίνεται το σχέδιο από την πουκαμίσα, που φθάνει έως τη μέση σε ποικίλες αποχρώσεις. Ζωνάρι στη μέση συμπληρώνει τη φορεσιά. Στο κεφάλι φοριέται εσωτερικά λευκό μαντήλι διακοσμημένο με τρέσες και εξωτερικά σταμπωτό μαντήλι, με τα γνωστά μας σχέδια, αετός για τις ελεύθερες και φωλιά για τις παντρεμένες, σε αποχρώσεις ανοιχτό ή σκούρο καφέ ,κανελί ή μελί. Για τα υποδήματα δεν έχει εξακριβωθεί αν φορούσαν στιβάνια, ωστόσο η φορεσιά παρουσιάζεται με χαμηλό μαύρο παπούτσι.

Όπως έχουμε δει και σε άλλες περιπτώσεις ο συγκεκριμένος τύπος φορεσιάς σιγά – σιγά εγκαταλείπεται και την θέση της καταλαμβάνουν νέες ενδυματολογικές τάσεις με νέα υφάσματα. Οι επόμενες φορεσιές που ακολουθούν είναι πιστά αντίγραφα αυτής της κατηγορίας.

Στην εκ.3 έχουμε την αυθεντική, ενώ στην εκ.4 είναι η σύγχρονη φορεσιά. Θεωρείται μία από τις φορεσιές που φορούσαν τις Κυριακές και τις επίσημες γιορτές.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 17/11/2018

Αποτελείται εσωτερικά από την βράκα με μήκος έως το γόνατο. Εξωτερικά από την μέση και κάτω φοριέται φούστα με πιέτες μακριά μέχρι τον αστράγαλο. Από τη μέση και πάνω φοριέται το πουκάμισο, με μακριά μανίκια και μήκος έως τους γοφούς. Εσωτερικά του πουκαμίσου είναι ραμμένο ένα λεπτό ύφασμα σαν εσωτερική επένδυση, είναι ανοιχτή μπροστά και κλείνει με εσωτερικά κουμπιά για να μη φαίνονται. Στη μέση φέρει κορδόνι που δένει σφιχτά μπροστά για να την τονίζει. Στην πίσω πλευρά φέρει τρεις κάθετες πιέτες (εικ.5). Είναι διακοσμημένη με δαντέλες στις άκρες των μανικιών, μπροστά στο στήθος σε οριζόντια διάταξη και γύρω-γύρω στο κάτω τελειώμα της.

Φωτογραφία: Μαννάκης, Εφημ. «Ροδιακή», 17/11/2018

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα μανίκια (εικ.6), τα οποία από τους ώμους έως τους αγκώνες είναι πολύ φαρδιά και από εκεί έως τους καρπούς πολύ στενά, γνωστά ως «μανσέτα». Το ύφασμα είναι από μετάξι ,κλαδωτό σε διάφορες αποχρώσεις. Φλουριά διακοσμούν το στήθος.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 17/11/2018

Ένας άλλος τύπος απεικονίζεται στην εικ.7 παρόμοιος με τον προηγούμενο, θεωρείται και αυτός επίσημη φορεσιά ,δεν έχει όμως την ιδιαιτερότητα των μανικιών, με υφάσματα σε διάφορες κλαδωτές αποχρώσεις, την χρησιμοποιούσαν ως νυφική σε ζαχαρί και ροζέ απόχρωση.

Φωτογραφία: Μαννάκης, Εφημ. «Ροδιακή», 17/11/2018

Στην εικ.8 απεικονίζεται άλλος ένας τύπος νυφικής φορεσιάς όπως είναι σήμερα, ενώ στην εικ.9 βλέπουμε την αυθεντική. Αποτελείται από μακριά φούστα και βελούδινο σακάκι σε διάφορες αποχρώσεις, ανοιχτό μπροστά στο στήθος που κλείνει με εσωτερικά κουμπιά. Φέρει ως διακόσμηση στο ξεκίνημα και των δύο μανικιών στους ώμους εκατέρωθεν, από δυο πιέτες και στην κάτω δεξιά πλευρά του μια τσέπη διακοσμημένη με δαντέλα. Τα υποδήματα και το κάλυμμα στο κεφάλι είναι το ίδιο με την αρχική περιγραφή. Στις εκδηλώσεις του ο σύλλογος σήμερα χρησιμοποιεί και τους τέσσερις τύπους φορεσιών.

Εικ. 8

Εικ. 9

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 17/11/2018

Οι παραπάνω πληροφορίες προέρχονται από το αρχείο του πολιτιστικού συλλόγου Παστίδας «ΚΑΜΑΡΙ», ύστερα από επικοινωνία με την πρόεδρο του συλλόγου Μοσχή Αικατερίνη και την αντιπρόεδρο Αναστασιάδη Πλουδίτσα.

ΠΡΟΦΥΛΙΑ

Η Προφύλια είναι ένα παραδοσιακό χωριό της νότιας Ρόδου, χτισμένο στην πλαγιά του όρους Γέρακα, σε υψόμετρο 382 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας. Το όνομά του προέρχεται από την λέξη προπύλαια. Οι κάτοικοι του χωριού παραμένουν πιστοί στη θρησκεία ανά τους αιώνες. Αυτό το διαπιστώνει κανείς από τα πολλά μνημεία πίστης, όπως το μοναστήρι του Αρχαγγέλου Μιχαήλ - Αγίου Γεωργίου που χρονολογείται στον 16ο αιώνα, τη μονή Αγία Παρασκευής και του Αγίου Ιωάννη του Πρόδρομου «Μύρανου» (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Στην Προφύλια δεν υπάρχουν καταγεγραμμένα στοιχεία για το πώς ακριβώς ήταν η παραδοσιακή φορεσιά των γυναικών, απ' ό,τι μας πληροφορεί ο κος Παπασάββας Παύλος, πρόεδρος του Π.Σ. Προφύλιας «Ο ΓΕΡΑΚΑΣ». Μας παραπέμπει στην έρευνα του Φακιάλη, ο οποίος κάνει μια, όχι εκτενή, αναφορά στην ενδυμασία των γυναικών του χωριού.

Στο χωριό Προφύλια η κα Συγαμβρή Κωνσταντίνα που γεννήθηκε το 1913 περιγράφει το σακοφούστανο. Θυμάται κάποια γριά που λεγόταν Κάραλη Μαρία και φορούσε ρούχα μονοκόμματα – ριχτά, με ένα ζωνάρι στη μέση, αλλά ήταν πολύ φτωχή και τα ρούχα της φθαρμένα. Γι' αυτό δε νομίζω ότι μπορούμε να το καταγράψουμε ως ενδυματολογική συνήθεια.

Αξίζει όμως να αναφέρουμε την ιστορία που περιγράφει η κα Κωνσταντίνα για το πώς καταργήθηκε στην Προφύλια η μόδα του «σακοφούστανου» και πώς οι κοπέλες του χωριού προχώρησαν στη επόμενη μόδα που ήταν η «ρόμπα». Η αλλαγή δεν έγινε σταδιακά, αλλά απότομα, κατόπιν συνεννόησης των κοριτσιών του χωριού, ώστε να εμφανιστούν με τη νέα μόδα στον γάμο του Μαυρουδή Σπανακαρά και της Δημητρούλας, όταν η κ. Κωνσταντίνα ήταν 19-20 χρονών, δηλαδή περίπου το 1922 – 1923. Στο γλέντι ο οργανοπαίκτης που έπαιζε λίρα τους τραγούδησε και το ακόλουθο τετράστιχο:

*«Στ' ανάθεμαν το ψιαλί μη πω και τη μοδίστρα,
που βάλλουν τώρα τα κοντά με τη στραοχωρίστρα.
Εβάλλαν τα φορέματα οι λεύτερες κι ελάμπαν,
Και τώρα βάλλουν τα κοντά να φαίνεται η γάμπα».*

(Φακιάλης, 2016).

ΠΥΛΩΝΑ

Το χωριό Πυλώνα απέχει πέντε χιλιόμετρα από το χωριό του Κάλαθου και 46 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της πόλης της Ρόδου. Το όνομα Πυλώνα προέρχεται απ' την «πύλη», καθώς επρόκειτο παλιότερα για τη νότια είσοδο της Ρόδου. Η Πυλώνα είναι ένα μικρό γραφικό χωριό, συνολικά 504 κατοίκων, οι οποίοι ασχολούνται κυρίως με τη γεωργία. Η ηρεμία που αποπνέει το χωριό και ο ελαιώνας που το περιβάλλει, καθιστούν το χωριό ως ένα από τα πιο παρθένα χωριά του νησιού. Σε χαμηλό λόφο, στην είσοδο του χωριού στέκει η παλιά εκκλησία του Ευαγγελισμού. Κοντά στο χωριό η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως δύο γεωμετρικούς τάφους με χρυσά νομίσματα. Οι εκκλησίες του χωριού, όπως επίσης και πολλά τοπικά μνημεία, καταστράφηκαν από το σεισμό του 1926 (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Στην Πυλώνα, όπως μας πληροφορεί η πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου «Η ΔΡΥΙΣ», Ivelina – Eva Kostova, δεν υπάρχουν καταγραφές για τοπική φορεσιά του χωριού. Η φορεσιά με την οποία εμφανίζεται το χορευτικό συγκρότημα του συλλόγου είναι ίδια με τη φορεσιά που φοριέται στην Κάστελλο και τον Έμπωνα, όπως αυτή έχει παρουσιαστεί παραπάνω.

ΣΑΛΑΚΟΣ

Χτισμένο στους πρόποδες του Προφήτη Ηλία, ανάμεσα σε πλούσια βλάστηση, βρίσκεται το χωριό Σάλακος, 38χλμ μακριά από την πόλη της Ρόδου. Η περίφημη πηγή «Νύμφη», που βρίσκεται στην περιοχή υδρεύει την πόλη της Ρόδου. Η κοιλάδα κοντά στην πηγή αποτελεί σημαντικό βιότοπο των πεταλούδων, της ποικιλίας καλλιμόρφα, που συναντάμε σε μεγαλύτερους πληθυσμούς, στην κοιλάδα των πεταλούδων του χωριού Θεολόγος. Στην πλατεία του χωριού σώζεται τμήμα τείχους του ιπποτικού κάστρου. Στα διοικητικά όρια της κοινότητας σε αμφιθεατρικό χώρο που σχηματίζουν δύο συγκλίνουσες πλαγιές βρίσκονται τα ερείπια της αρχαίας Καμίρου, μιας από τις 3 αρχαίες πόλεις του νησιού (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Την αυθεντική φορεσιά, έτσι όπως αυτή φοριόταν μέχρι το 1960-1965 μας περιγράφουν οι Γιάννης Κεφάλας, Ασπασία Καράσαββα και Τριανταφύλλου Αικατερίνη, οι οποίοι φρόντισαν ως μέλη για πολλά χρόνια του πολιτιστικού συλλόγου της Σαλάκου «ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ» να αναζητήσουν αυθεντικές φορεσιές προκειμένου να δημιουργήσουν πιστά αντίγραφα αυτών για τις ανάγκες του πολιτιστικού συλλόγου, διασφαλίζοντας έτσι τη διάσωση και τη συνέχεια της φορεσιάς. Επιβεβαιώνεται από τους ίδιους ότι υπάρχουν τουλάχιστον δύο από αυτές της αυθεντικές φορεσιές, οι οποίες βρίσκονται στα χέρια των κατόχων τους.

Πρόκειται για την επίσημη φορεσιά την οποία οι Σαλακενές φορούσαν στις γιορτές, στην εκκλησία και σε κάθε επίσημη κοινωνική εκδήλωση. Είναι από τις φορεσιές που ακολουθούν την κλασική διαδρομή, δηλαδή από την πρώτη ύλη το βαμβάκι, την επεξεργασία του, την ύφανση στον αργαλειό, το ράψιμο και το κέντημα, ώστε η φορεσιά να πάρει την τελική της μορφή (εικ.1).

Εικ.1

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 11/08/2018

Η βράκα είναι από ύφασμα με μήκος έως το γόνατο, υφαντό, λευκό. Πάνω από αυτή φοριέται το μεσοφόρι με φαρδιά μανίκια και με μήκος αρκετά πιο κάτω από το γόνατο. Είναι ανοικτό στο στήθος διακοσμημένο και από τις δύο πλευρές σε κάθετη διάταξη με πολύχρωμα κεντητά σχέδια, όπως και η λαιμόκοψη και κλείνει στη μεριά του λαιμού με πολύχρωμα κορδονάκια. Έχει ραφή στη μέση προκειμένου να δημιουργηθούν πιέτες στην κάτω πλευρά (εικ.2).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 11/08/2018

Κεντητά σχέδια υπάρχουν επίσης στις άκρες των μανικιών και φυσικά στο τελειώμα της στον ποδόγυρο, όπου ξεκινάει μαύρο κεντητό σιρίτι και αμέσως μετά ξεκινάνε τα κεντητά σχέδια σε οριζόντια και ανά διαστήματα σε κάθετη διάταξη (εικ.4).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 11/08/2018

Εξωτερικά φοριέται η φούστα η οποία είναι αμάνικη με μήκος έως λίγο πιο πάνω από το μεσοφόρι. Φέρει ραφή στη μέση διακοσμημένη με πολύχρωμο σιρίτι, με πολλή σούρα, η οποία διπλώνεται σε φαρδιές πιέτες που σχηματίζουν φαρδύ πλισέ. Από τη μέση και πάνω στην πλάτη είναι ολόκληρο το ύφασμα, ενώ στο στήθος μπροστά είναι ανοικτό, για να φαίνεται το κέντημα από το μεσοφόρι, σχηματίζοντας ένα φαρδύ V,

το οποίο κουμπώνει στη μέση και λέγεται «κοπίτσα». Επίσης, πολύχρωμο διακοσμητικό σιρίτι διακοσμεί τον ποδόγυρο της φούστας. Απ' έξω, στο ύψος των γοφών φοριέται το ζωνάρι με φούντες στις δύο άκρες, περασμένο δύο φορές με δέσιμο πάντα στην αριστερή πλευρά.

Εξωτερικά στην πάνω πλευρά φοριέται το γιλέκο, με μακριά μανίκια, μήκος έως λίγο πιο κάτω από το στήθος, ανοικτό μπροστά για να φαίνονται τα σχέδια από το μεσοφόρι, από βελούδο μονόχρωμο πάντα σε σκούρα απόχρωση του μπλε ή του βυσσινί, διακοσμημένο με χρυσή τρέσα στα μανίκια και περιμετρικά σε όλο το γιλέκο.

Το κεφάλι διακοσμούν δύο μαντήλια, το εσωτερικό που είναι πάντα σε σκούρα καφέ ή σοκολατί απόχρωση, διακοσμημένο μπροστά στο μέτωπο με φλουριά (εικ.5).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 11/08/2018

Εξωτερικά φοριέται το γνωστό μας καλύμνικο μαντήλι. Για υποδήματα χρησιμοποιούσαν τα είδη γνωστά μας στιβάνια σε εκρού ή μαύρη απόχρωση, κατασκευασμένα από ντόπιους τεχνίτες.

Παράλληλα όμως με την αυθεντική φορεσιά στη Σάλακο, όπως και σε άλλες περιοχές, εμφανίζονται και άλλες ενδυματολογικές τάσεις, οι οποίες είναι πιο λιτές και απαιτούν λιγότερο κόπο και χρόνο για τη δημιουργία τους. Για ένα χρονικό διάστημα συνυπήρχαν και οι δύο μορφές, ενώ σταδιακά η νέα μορφή κέρδιζε έδαφος έναντι της παλαιότερης.

Ο νέος τύπος φορεσιάς (εικ.6) αποτελείται εσωτερικά από το μεσοφόρι σε λευκή απόχρωση και εξωτερικά από δύο κομμάτια από μετάξι ή ατλάζι, από τη μέση και κάτω τη φούστα, με μήκος έως τους αστραγάλους, με σούρα στη μέση για να δημιουργούνται πιέτες, διακοσμημένη πάντα με δύο δαντέλες προς το τελειώμά της και από τη μέση και πάνω βλέπουμε τον σάκο με μακριά μανίκια και μήκος έως τους γοφούς, ραμμένο ζωνάρι στη μέση, με φαρδιές κάθετες πιέτες σε όλο το μήκος του,

με άνοιγμα στο μπροστινό του μέρος που κλείνει με γάντζους, διακοσμημένος με δαντέλες στα μανίκια και τη λαιμόκοψη.

Οι αποχρώσεις κυμαίνονταν ανάλογα με τις προτιμήσεις της κάθε νοικοκυράς, πάντα όμως στην ίδια απόχρωση για τον σάκο και τη φούστα. Παπούτσι χαμηλό, σε μαύρο χρώμα και μονό μαντίλι στο κεφάλι συμπληρώνουν τη φορεσιά.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 11/08/2018

Στην εικόνα 7 βλέπουμε τον νέο τύπο φορεσιάς έτσι όπως έχει διασωθεί και φυλάσσεται στο παραδοσιακό σπίτι της Σαλάκου, ενώ στην εικόνα 8 βλέπουμε ένα σύγχρονο αντίγραφο της. Στον ίδιο χώρο φυλάσσεται και μέρος από μία νυφική φορεσιά όπως έχει διασωθεί (εικ.9), ενώ στην εικόνα 10 βλέπουμε την απόδοση της φορεσιάς από την Αθηνά Ταρσούλη στο έργο της Δωδεκάνησα 1947-1950.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 11/08/2018

Στη Σάλακο ο άντρες όπως και σε κάθε χωριό της Ρόδου φορούσαν τη βράκα. Δεν υπήρχαν ιδιαίτερα στολίδια σε αυτήν, σε αντίθεση με τη φορεσιά των γυναικών που πάντα βρισκόταν ο τρόπος από τις ίδιες να την στολίσουν και να την περιποιηθούν διακοσμητικά σύμφωνα με το γούστο τους.

Οι νεότερες γυναίκες φορούσαν έντονα χρώματα στο φουστάνι και τα κεντήματα, ενώ οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες φορούσαν πιο σκουρόχρωμα φουστάνια. Οι χήρες φορούσαν πάντα μαύρο φουστάνι και μαύρο μαντήλι στο κεφάλι για όλη τους τη ζωή.

Η οικονομική ευπορία των γυναικών, αν υπήρχε, γινόταν αντιληπτή από τα κοσμήματα που φορούσε και από τα φλουριά που διακοσμούσαν το μαντήλι στο μέτωπό της.

Σήμερα, ο πολιτιστικός σύλλογος Σαλάκου «Το Σπήλαιο» παρουσιάζει τα χορευτικά του συγκροτήματα ντυμένα με την παραδοσιακή φορεσιά του χωριού, κυρίως τη νεότερη (εικ.6), καθώς, όπως μας ανέφεραν τα μέλη του, είναι ευκολότερο να ραφτεί η συγκεκριμένη φορεσιά από ότι η παλαιότερη, η οποία απαιτεί υψηλότερο κόστος για τη δημιουργία της.

ΣΙΑΝΝΑ

Χτισμένο στους πρόποδες του Ακραμύτη (το δεύτερο ψηλότερο βουνό της Ρόδου) , τα Σιάννα είναι ένα ορεινό χωριό περιτριγυρισμένο από αρχαιολογικούς χώρους μεγάλης σημασίας (Κυμισάλα κ Βασιλικός). Το χωριό γνώρισε το φαινόμενο της μετανάστευσης στο εξωτερικό μετά το 1950, ενώ τα τελευταία χρόνια ζει και το πρόβλημα της εσωτερικής μετανάστευσης κυρίως στη πόλη της Ρόδου. Οι μόνιμοι κάτοικοι ασχολούνται με την καλλιέργεια των αμπελιών, των ελαιώνων και των κηπευτικών καθώς και με τη μελισσοκομία, ενώ κατά τη θερινή περίοδο υπάρχει τουριστικό ρεύμα. Στην πλατεία του χωριού Σιάννα που απέχει περίπου 70χλμ. από την πόλη της Ρόδου, δεσπόζει ο ενοριακός ναός του Αγίου Παντελεήμονος. Στην κορυφή του βραχώδους λόφου πάνω από το χωριό των Σιαννών και σε υψόμετρο 544μ. δεσπόζει το κάστρο. Θεωρείται έργο της ιπποτικής περιόδου, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται η ύπαρξη κάποιου προηγούμενου οχυρωματικού κτίσματος στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους. Η πρώτη μνεία των πηγών για το κάστρο ανάγεται στο 1473 και συνδέεται με την πιθανή εγκατάλειψή του. Οι Ιππότες κατέστησαν στα Σιάννα έδρα διοικητικού κέντρου, *καστελανίας* και *πρωταρίας*, το οποίο ασκούσε έλεγχο στην περιοχή από την Κρητηνία έως την Απολλακιά, αποτελώντας δίαυλο επικοινωνίας μεταξύ της νότιας Ρόδου και της ενδοχώρας, προς τα χωριά Μονόλιθο, Απολλακιά, Λάερμα και Ίστριο. Τη στρατηγική σημασία της περιοχής για τον έλεγχο της διακίνησης προϊόντων και πλοίων κατά μήκος της δυτικής ακτογραμμής του νησιού, μαρτυρούν εκτός του κάστρου των Σιαννών, το κάστρο της Μονολίθου, αλλά και τέσσερις τουλάχιστον βίγλες που είχαν ανεγερθεί από τον όρμο των Παλατίων μέχρι της τον όρμο της Γλυφάδας (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η φορεσιά του χωριού «Σιάννα» είναι ίδια με της Ν. Ρόδου και συγκεκριμένα με τη φορεσιά στα χωριά Κρητηνία και Έμπωνας. Δεν υπάρχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τον Σπύρο Θεοδωράτο, πρόεδρο του πολιτιστικού συλλόγου Σιαννών «Η ΒΡΑΣΙΑ».

ΣΟΡΩΝΗ

Η Σορωνή αποτελεί την έδρα της Δημοτικής Ενότητας Καμίρου. Βρίσκεται σε απόσταση 25 χιλιομέτρων από την πόλη της Ρόδου. Πήρε το όνομά της από το δάσος των «Δρυών» που υπήρχε στη περιοχή. Σόρων (ή σάρων) σημαίνει δάσος δρυών και χώρος με βελανιδιές, σαρώνις ή σορώνις σημαίνει παλαιά ή μικρή βελανιδιά.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Είναι δύσκολο να χρονολογήσουμε πότε καθώς και να αναλύσουμε με ποιο τρόπο η παραδοσιακή φορεσιά της Σορωνής πήρε τη μορφή που έχει τα τελευταία χρόνια, μιας και δεν υπάρχουν καταγεγραμμένα στοιχεία. Είναι σίγουρο όμως πως αυτό συνέβη πάρα πολλά χρόνια πριν. Σύμφωνα με μαρτυρίες γηραιότερων γυναικών της Σορωνής, τη φορεσιά αυτή τη φορούσαν οι γυναίκες της Σορωνής την ημέρα του γάμου τους, ως νυφικό ρούχο, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1900-1910.

Με την σειρά που φοριούνται, η Σορωνιάτικη φορεσιά, τόσο στους γάμους όσο και στις επίσημες και γιορτινές εμφανίσεις, αποτελείται από τα εξής επτά μέρη: Τη βράκα (εικ. 1), το πουκάμισο, το φουστάνι, το μπορκό ή (λιπατές), το ζωνάρι και δύο μαντήλια.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Η βράκα, που ξεκινάει από την μέση και καταλήγει στους αστραγάλους, έχει τη μορφή φαρδιού παντελονιού με στενό τελείωμα. Είναι φτιαγμένη από λεπτό ύφασμα, συνήθως χασέ, ώστε να είναι δροσερή. Στο κάτω μέρος της όμως, γύρω-γύρω στα μπατζάκια, υπάρχει ένα κομμάτι χοντρού υφάσματος το οποίο υφαιναν οι Σορωνιάτισσες μόνες τους στον αργαλειό και στο οποίο υπάρχει κέντημα ύψους περίπου 30 εκατοστών.

Όταν πλέον σταμάτησαν να υφαιίνουν, άρχισαν να χρησιμοποιούν το λεγόμενο αραχωβίτικο. Η βράκα και το πουκάμισο, που αποτελούν μάλιστα τα εσώρουχα της φορεσιάς, είναι τα δύο κομμάτια της στα οποία υπάρχει κέντημα. Στην βράκα όμως, λόγω της έκτασης του κεντήματος, οι Σορωνιάτισσες έδιναν ιδιαίτερη προσοχή. Από παλαιότερες μαρτυρίες γηραιών γυναικών μαθαίνουμε πως όταν επρόκειτο να

κεντηθεί μια νέα βράκα, οι γυναίκες προσπαθούσαν να βρουν κάποιο νέο κι εντυπωσιακό σχέδιο ώστε να είναι ξεχωριστό και μοναδικό. Έτσι, βλέπουμε να έχουν κεντηθεί πραγματικά έργα τέχνης, υπέροχα κεντητά σχέδια, με συνδυασμούς λουλουδιών σχημάτων, πουλιών τα οποία κεντιόντουσαν κυρίως με σταυροβελονιά εικ.2. Σπανιότερα μερικά μικρά τμήματα του σχεδίου κεντιόντουσαν με κρητική βελονιά.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Το πουκάμισο φοριέται αμέσως μετά τη βράκα. Φτιάχνονταν κι αυτό από υφαντό στην αρχή και στη συνέχεια από αραχωβίτικο ύφασμα κι έχει τη μορφή μακρυμάνικης φαρδιάς πουκαμισίας που φτάνει έως ψηλά ή τη μέση της γάμπας (το μήκος του πουκάμισου πρέπει να είναι τέτοιο που να επιτρέπει να φαίνεται ολόκληρο το κέντημα της βράκας). Στη λαιμόκοψη του πουκάμισου υπάρχει σχίσιμο το οποίο κατεβαίνει έως χαμηλά το στήθος. Το κάτω μέρος του, αποτελείται συνήθως από τέσσερα φύλλα υφάσματος ενωμένα μεταξύ τους. Κατά μήκος των τελευταίων περίπου 15 εκατοστών της ένωσής τους, υπάρχει κέντημα. Κέντημα επίσης υπάρχει στον ποδόγυρο του πουκάμισου, γύρω από τη λαιμόκοψη, στο σχίσιμο στο στήθος αλλά και γύρω-γύρω από τα μανίκια (εικ.3).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Το κέντημα που χρησιμοποιείται για το πουκάμισο είναι συνήθως κάποια μικρά σχέδια από το κέντημα της βράκας τα οποία επαναλαμβάνονται ή εναλλάσσονται έτσι ώστε να δημιουργούν μια μπορντούρα (εικ.4).

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Το τρίτο κομμάτι της φορεσιάς είναι το φουστάνι (εικ.5). Το φουστάνι είναι ένα άσπρο ρούχο φτιαγμένο από λεπτότερο ύφασμα όπως χασέ. Δεν έχει μανίκια και στο μπροστινό πάνω μέρος του υπάρχει βαθύ χαμόγελο το οποίο φθάνει ως κάτω ακριβώς από το στήθος. Ενώ η βράκα και το πουκάμισο είναι φαρδιά ρούχα, το φουστάνι ράβεται ακριβώς στα μέτρα της γυναίκας και είναι σφιχτό στο σημείο κάτω από το στήθος.

Μ' αυτόν τον τρόπο συγκρατεί το στήθος χωρίς να είναι απαραίτητος ο στηθόδεσμος. Από το σημείο εκείνο ξεκινάει το κάτω μέρος του φουστανιού, το οποίο ενώνεται με το πάνω με μια ιδιαίτερη σούρα. Η σούρα αυτή επιτρέπει να μπορούν να σχηματιστούν οι πιέτες του φουστανιού που καλύπτουν όλο το κάτω μέρος του. Οι πιέτες πρέπει να φτιάχνονται από την αρχή κάθε φορά που πλένεται το φουστάνι και οι Σορωνιάτισσες για να τις διατηρήσουν όσο το δυνατόν καλύτερα έστριβαν το κάτω μέρος του φουστανιού και το έδεναν σφιχτά.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Το μπορκό (εικ.6) ή αλλιώς ο λιπατές είναι ένα μικρό ζακετάκι που μοιάζει με τα σημερινά μπολερό, φτάνει δηλαδή μέχρι ακριβώς κάτω από το στήθος, εκεί που τελειώνει το πάνω μέρος του φουστανιού και κουμπώνει μπροστά ενώνοντας τις δύο μυτερές άκρες του. Συνηθίζονταν να φτιάχνεται από μονόχρωμα βελούδα ή από λεπτά μεταξωτά υφάσματα σε έντονα χρώματα τα οποία είχαν ρίγες σε διάφορα μεγέθη ή άλλα σχέδια. Το ύφασμα που θα επιλέγονταν για το μπορκό ήταν ένα άλλο θέμα στο

οποίο δίδονταν ιδιαίτερη βαρύτητα, όπως και το κέντημα, μιας και αποτελούσαν τα στολίδια της φορεσιάς. Από μαρτυρίες μαθαίνουμε πως τα καλύτερα υφάσματα για το μπορλί, συνήθιζαν να τα προμηθεύονται από τα παράλια της Μικράς Ασίας. Γύρω-γύρω σε όλο το μπορλί, ράβονταν κάποιο σιρίτι για να το στολίσει ακόμη περισσότερο.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Το ζωνάρι είναι μια πλεκτή ζώνη φτιαγμένη από βαθυκόκκινο χρώμα μαλλιού, πλεγμένη με έναν εντελώς μοναδικό τρόπο, η οποία και στις δύο άκρες της καταλήγει σε φούντες. Φοριέται χαμηλά στη μέση, στο πάνω μέρος της περιφέρειας, τυλίγοντας το δύο ή και τρεις φορές γύρω από το σώμα και δένοντάς το στην αριστερή πλευρά, με ένα χαρακτηριστικό τρόπο δεσίματος. Τα ζωνάρια αυτά πλέκονταν στον Έμωνα.

Τελευταία κομμάτια της φορεσιάς τα μαντήλια του κεφαλιού. Οι Σορωνιάτισσες φορούσαν το παραδοσιακό Καλύμνικο μαντήλι. Πρόκειται για τετράγωνο μαντίλι λεπτού υφάσματος σε άσπρο, κίτρινο, καφέ ή μπεζ χρώμα.

Στις δύο αντικριστές γωνίες του αναπαριστούνται μικρά μπουκέτα λουλουδιών, ενώ στις άλλες δύο ένα στεφάνι και ένας αετός. Το μαντήλι διπλώνεται έτσι ώστε να σχηματίζει τρίγωνο και στις δύο μύτες να φαίνονται ο αετός και το στεφάνι. Αν η κοπέλα που το φοράει είναι ελεύθερη πρέπει να φαίνεται ο αετός ενώ αν είναι παντρεμένη, το στεφάνι. Το μαντίλι σταυρώνει κάτω από το λαιμό και δένει με χαλαρό κόμπο στο πίσω μέρος. Μέσα από αυτό το μαντίλι φοριούνταν το κεφαλομάντηλο, ένα πιο πρόχειρο μαντήλι που στο κέντρο του υπήρχε ραμμένο ένα φλουρί, ο κουτελίτης όπως το λέγανε, αφού καθώς φοριούνταν το κεφαλομάντηλο, το φλουρί κρεμόταν στην μέση του κούτελου, δηλαδή του μετώπου εικ.7. Δεν ήταν όμως το μοναδικό φλουρί της φορεσιάς. Υπήρχαν οι λεγόμενες αρμαθιές, σειρές φλουριών που φοριούνταν μπροστά στο στήθος από όσες κοπέλες τις είχαν (εικ.7). Οι αρμαθιές έδειχναν όχι μόνο την οικονομική υπόσταση της κοπέλας αλλά και την αρχοντιά της. Οι αρμαθιές περνούσαν από γενιά σε γενιά αφού η κάθε μάνα τις παρέδιδε στις κόρες της.

Οι Σορωνιάτισσες φορούσαν στιβάνια, δηλαδή μπότες που έφταναν ως τη μέση της γάμπας. Ήταν φτιαγμένες από δέρμα το οποίο ήταν μαλακό και εύκαμπτο. Έτσι, τα στιβάνια ζάρωναν και μαζεύονταν στο κάτω μέρος του ποδιού. Το τελείωμα της βράκας ακουμπούσε πάνω στα στιβάνια, όπως βλέπουμε στην εικόνα 8 που σχεδίασε η Αθηνά Ταρσούλη στο έργο της Δωδεκάνησα 1947-1950.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Αθηνά Ταρσούλη, «Δωδεκάνησα 1947-1950», 1958

Ελάχιστα είναι τα αυθεντικά δείγματα της παραδοσιακής φορεσιάς της Σορωνής που σώζονται έως και σήμερα. Λέγοντας αυθεντικά, εννοούμε αυτά που φορέθηκαν από τις προ-προ γιαγιάδες μας ως ρούχο καθημερινό και διατηρήθηκαν μέχρι και σήμερα από κάποιες οικογένειες της Σορωνής.

Βάσει αυτών των δειγμάτων, ο πολιτιστικός και λαογραφικός σύλλογος Σορωνής «Το Αμπερνάλι», από τα πρώτα χρόνια της σύστασής του προσπάθησε και δημιούργησε κατά διαστήματα, νέα, πιστά αντίγραφα, με τον αυθεντικό τρόπο κατασκευής. Σήμερα ο πολιτιστικός σύλλογος έχει περίπου είκοσι τέτοιες παραδοσιακές φορεσιές, οι οποίες χρησιμοποιούνται από τα χορευτικά τμήματα του συλλόγου στις διάφορες εμφανίσεις τους και είναι αυτή που βλέπουμε στην εικόνα 9.

Φωτογραφία: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Εκτός από την επίσημη, υπήρχε και η καθημερινή φορεσιά για τις γυναίκες της Σορωνής(εικ.10). Αυτή ήταν πολύ απλή και αποτελούνταν από δύο κομμάτια. Το πάνω μέρος το οποίο ήταν μακρυμάνικο πουκάμισο, κούμπωνε μπροστά σε όλο το μήκος του. Ακριβώς κάτω από το στήθος και στις δύο πλευρές ξεκινούσαν μικρές πιέτες που μαζί με το μικρό γιακαδάκι ήταν τα λιτά στολίδια της φορεσιάς. Το κάτω μέρος ήταν μια φούστα σε φαρδιά αέρινη γραμμή που έφτανε ως τη μέση περίπου της γάμπας.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 23/06/2018

Οι παραπάνω πληροφορίες προέρχονται από το αρχείο του πολιτιστικού συλλόγου Σορωνής «ΤΟ ΑΜΠΕΡΝΑΛΙ», ύστερα από επικοινωνία μας με την πρόεδρο του συλλόγου Σταυριά Βαρβάρα, όπως και με τον εκπρόσωπό του, Μπέλλο Παναγιώτη.

ΦΑΝΕΣ

Στη δυτική πλευρά του νησιού Ρόδος και σε απόσταση 25 χιλιομέτρων από την ομώνυμή του πρωτεύουσα, Ρόδο, βρίσκεται το χωριό Φάνες (Αρχαία Φάναι ή Φαναί) χτισμένο εδώ και χιλιάδες χρόνια πάνω σ' ένα ύψωμα μιας λοφοσειράς. Το όνομά του, πιθανόν να προέρχεται από το επίθετο του Φαναίου Απόλλωνα (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η αυθεντική φορεσιά των Φανών η οποία διατηρήθηκε έως τις μέρες μας με τη φροντίδα της σημερινής κατόχου της νεαρής Βασιλικής Πατρού, ως οικογενειακό κειμήλιο, προερχόμενη από τη γενιά της μητέρας της και συγκεκριμένα από την προγιαγιά της, Χαριστούλα Μαγκάνη – Παπαϊωάννου, είναι η φορεσιά που μας δείχνει πώς ήταν η παραδοσιακή φορεσιά των γυναικών στις Φάνες. Υπολογίζεται ότι είναι πάνω από εκατόν εξήντα ετών, με εμφανή τα σημάδια του χρόνου, αλλά σε πολύ καλή κατάσταση για να μας δώσει τις πληροφορίες που χρειαζόμαστε με όλες τις λεπτομέρειες.

Είναι η επίσημη φορεσιά, την οποία οι Φανενές φορούσαν στις γιορτές, στους γάμους και σε κάθε επίσημη εμφάνιση και ήταν γνωστή ως «τα κοντά». Σταμάτησε να φοριέται στις αρχές του εικοστού αιώνα, όταν και στην περιοχή μας άρχισαν να εμφανίζονται νέες ενδυματολογικές τάσεις, ενώ σήμερα ο πολιτιστικός σύλλογος των Φανών βασισμένος σε αυτή, την έχει αντιγράψει πιστά με σύγχρονα υλικά και με αυτή παρουσιάζεται στις διάφορες εκδηλώσεις.

Αποτελείται εσωτερικά από τη «βράκα», ως εσώρουχο, μακριά ως το γόνατο από υφαντό. Ακολουθεί η πουκαμίσια (εικ.1), ολόσωμη, με μανίκια και μήκος έως λίγο πιο πάνω από τον αστράγαλο, ανοικτή στο στήθος πάντα σε χρώμα λευκό, υφαντή φτιαγμένη και αυτή όπως και η βράκα στον αργαλειό.

Εικ.1

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 21/07/2018

Κεντητά σχέδια υπάρχουν, κάθετα στο άνοιγμα του στήθους και από τις δύο πλευρές (εικ.2), στα άκρα των μανικιών και στους ώμους άλλοτε κεντημένα και άλλοτε σταυροβελονιά στο χέρι και μετά ραμμένα στο υφαντό και φυσικά στον περίγυρο, ξεκινώντας πάντα κάτω- κάτω, με ραμμένο σιρίτι στο υφαντό και αμέσως μετά με διάφορα κεντητά σχέδια σε οριζόντια και κάθετη διάταξη (εικ.3). Τα σχέδια από τα κεντήματα είναι επιλογές της εκάστοτε νοικοκυράς και το πόσο χρυσοχέρα ήταν.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 21/07/2018

Εξωτερικά φοριέται το φουστάνι που είναι αμάνικο, «καζάκα» για να κρατάει το στήθος, πιο κοντό σε μήκος από την πουκαμίσα και ανοικτό στο στήθος για να φαίνονται και στις δύο περιπτώσεις τα σχέδια από την πουκαμίσα. Στην μέση κάνει σούρες για να δημιουργηθούν οι πιέτες που καλύπτουν όλη την φούστα γύρω-γύρω. Το φουστάνι το συναντάμε σε δύο αποχρώσεις, σε μπλε σκούρο, το οποίο φορούσαν οι παντρεμένες (εικ.4) και σε λευκό το οποίο φορούσαν οι λεύτερες (εικ.5). Διακοσμημένες και οι δύο με απλό τρόπο, για την μπλε, ξεκινώντας από τον ποδόγυρο με σιρίτι μπλε ή κόκκινο, μετά από περίπου πέντε εκατοστά, διπλό σιρίτι σε συνδυασμούς του κίτρινου, κόκκινου και πράσινου, γύρω από τις μασχάλες, γύρω από το άνοιγμα του στήθους, του λαιμού και της μέσης, στις ίδιες αποχρώσεις, ενώ για τη

λευκή η διακόσμηση είναι στα ίδια ακριβώς σημεία, αλλά σε μαύρη μόνο όμως απόχρωση.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 21/07/2018

Το ζωνάρι (εικ.6), είναι πλεκτό σε διάφορα σχέδια που καταλήγει και στις δύο πλευρές σε φούντα, το δέσιμο της οποίας (φούντας), για να μην ξεχειλώνει, γινόταν με ένα σατέν ύφασμα, κεντημένο σταυροβελονιά, για να φαίνονται τα σχέδια, ενώ σε μια από τις δύο φούντες περνούσαν μια μπλε χάντρα και ένα φλουρί για να μπρεπίζει. Φοριέται με διπλή περασιά στην μέση στο ύψος των γοφών και οι φούντες στ' αριστερά (εικ.7).

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 21/07/2018

Στην εικ.8 βλέπουμε το σχέδιο της πλέξης.

Εξωτερικά φοριέται η «καμουζέτα» γιλέκο (εικ.9) με μακρύ μανίκι, κοντό έως λίγο πιο κάτω από το στήθος, ανοικτό μπροστά για να φαίνεται το σχέδιο της πουκαμίσας και κλείνει με γάντζο. Μεταξωτό από την ανατολή σε διάφορες αποχρώσεις, επιλογή της κάθε νοικοκυράς, διακοσμημένο όμως πάντα σε όλες τις περιπτώσεις από το ίδιο κορδόνι γύρω-γύρω από τα μανίκια, τη μέση, το λαιμό, παντού και πάντα σε μαύρη απόχρωση.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 21/07/2018

Το κεφάλι καλύπτεται εσωτερικά από το «σαρικομάντηλο», διακοσμημένο με ένα φλουρί στο μέτωπο σε αποχρώσεις πράσινο σκούρο, κρεμμυδοφιλί ή μπεζ. Εξωτερικά, φοριέται μεταξωτό μαντίλι σε διάφορες αποχρώσεις διακοσμημένο περιμετρικά, πάντα με διάφορα σταμπωτά σχέδια (εικ10).

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 21/07/2018

Τα κοσμήματά τους ήταν τα «Λοΐζια» σκουλαρίκια (εικ.11) και οι αρμαθιές με φλουριά για το στήθος.

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 21/07/2018

Για υποδήματα είχαν τα στιβάνια, τα λεγόμενα «ποήματα», με τακούνη (εικ.12). Το κάτω μέρος πάντα σε καφέ απόχρωση, διακοσμημένο με γαζιά, το καλάμι πάντα σε εκρού απόχρωση, με ύψος λίγο πιο κάτω από το γόνατο, γυρισμένο στο τελείωμα του το μέσα έξω, για να διακοσμή τα στιβάνια με την σκούρα απόχρωση. Ήταν κατασκευασμένα από διάφορα δέρματα ζώων. Για την κατασκευή τους χρειαζόταν πολύ δέρμα, αφού το συνολικό τους μήκος ξεδιπλωμένο φθάνει έως το ένα μέτρο και διπλώνεται τρεις φορές (εικ.13).

Εικ.12

Εικ.13

Φωτογραφίες: Μιχάλης Μαννάκης, Εφημερίδα «Ροδιακή», 21/07/2018

Εκτός από την επίσημη υπήρχε και η καθημερινή φορεσιά την οποία οι Φανενές φορούσαν όλες τις υπόλοιπες ημέρες για τις δουλειές του σπιτιού του χωραφιού κτλ. Δυστυχώς παρόλο που υπήρχε η πληροφορία ότι κάπου υπάρχει μια τέτοια φορεσιά δεν μπορέσαμε να την εντοπίσουμε. Αποτελείται εσωτερικά από τη βράκα, αμέσως μετά φοριέται η πουκαμίσια, τελείως λευκή, χωρίς σχέδια, ολόσωμη, εξωτερικά η φούστα με σούρα στην μέση, μακριά έως τους αστραγάλους, σε αποχρώσεις καφέ ή μαύρο και από την μέση και πάνω το μπορτί. Στο κεφάλι φορούσαν μαντήλι πολίτικο, σε διάφορα χρώματα και για ποήματα παπούτσι με τακούνι διακοσμημένο με γαζιά.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία και πληροφορίες προέρχονται από τον πολιτιστικό και λαογραφικό σύλλογο Φανών «Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ».

ΨΙΝΘΟΣ

Η Ψίνθος είναι μικρό ορεινό χωριό της Ρόδου. Βρίσκεται σε απόσταση περίπου 28 χιλιομέτρων από την πρωτεύουσα του νησιού. Η Ψίνθος είναι διάσημη ως η περιοχή της τελευταίας μάχης μεταξύ των Τούρκων και των Ιταλών (στις 16 Μαΐου 1912), όπου οι πρώτοι είχαν υποστεί σοβαρές απώλειες. Στην κεντρική πλατεία του χωριού δεσπόζει η εκκλησία, που είναι αφιερωμένη στη Θεοτόκο. Κοντά στο χωριό είναι και η Κοιλιάδα των Πεταλούδων, η οποία φιλοξενεί διάφορα ενδημικά είδη χλωρίδας και πανίδας (Μπογιάννος, 2017).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΦΟΡΕΣΙΑ

Η γυναικεία φορεσιά της Ψίνθου ήταν απλή, χωρίς πολλά κεντήματα και περιττά στολίδια. Αποτελείτο από τη φούστα που είχε πιέτες ή σούρα στη μέση και λίγο ψηλότερα από τον ποδόγυρο υπήρχε χειροποίητη δαντέλα. Το ύφασμα ήταν χοντρό, διπλής ύφανσης (καπιτονέ) με σχέδια από λουλούδια, σε απαλά χρώματα.

Στο μπούστο φορούσαν τον μπολκάκι, που ήταν μεσάτο, είχε πιέτες που ξεκινούσαν ψηλά από το στήθος και κατέληγαν κάτω από τη μέση με δαντέλα. Μπροστά, άλλα μπολκάκια έκλειναν με πολλά μικρά κουμπιά, ντυμένα με ύφασμα και άλλα ήταν μονοκόμματα. Τα μανίκια ήταν μακριά και κατέληγαν σε δαντέλα, όπως και ο γιακάς που ήταν με λαιμόκοψη και αυτός με δαντέλα.

Κάτω από τη φούστα φορούσαν το μισοφούστανο, από άσπρο χασεδένιο ύφασμα και παλιότερα από υφαντό. Είχε σούρα στη μέση και κάτω στον ποδόγυρο κατέληγε σε δαντέλα, φεστόνι ή κέντημα. Η βράκα ήταν με μακριούς ποδιώνες, που κι αυτοί κατέληγαν σε δαντέλα ή κέντημα.

Τη φορεσιά συμπλήρωνε το μαντήλι που είχε σχέδια και γύρω-γύρω ήταν πλεγμένο με φεστόνι και χρωματιστές χάντρες. Το έδεναν όμορφα πάνω από το σκουφομάντηλο, που το χρησιμοποιούσαν για να μαζεύουν τα μαλλιά, ώστε να μη φαίνονται.

Τα παπούτσια ήταν δερμάτινα, χαμηλά. Τον χειμώνα φορούσαν το μποτάκι, ένα είδος στιβανιού και το κοντογούνι, από μαύρο βελούδο, για να μην κρυώνουν. Συμπλήρωμα της καλής φορεσιάς ήταν τα σκουλαρίκια (λοϊζία), η αρμαθιά από φλουριά, κωνσταντινάτα ή λίρες.

Η επίσημη φορεσιά την οποίαν φορούσαν σε εξαιρετικές εκδηλώσεις ή στον γάμο τους, δεν είχε ιδιαίτερες διαφορές ως προς την δομή της από την καθημερινή που περιγράφεται παραπάνω. Η μόνη διαφορά έγκειται στα κοσμήματα, αλλά και στο μαντήλι, που για τις νύφες ήταν λευκό και όχι με χρώματα, όπως για τις υπόλοιπες (Μαριά, 2004).

Όπως και στα υπόλοιπα χωριά του νησιού της Ρόδου, οι γυναικεία φορεσιά και στην Ψίνθο, αν και απλή, ήταν πιο πλούσια και εκλεπτυσμένη από την αντρική. Στους άντρες αρκούσαν μόνο τα απαραίτητα, ενώ οι γυναίκες, έβρισκαν τον τρόπο να πλουτίσουν τη φορεσιά τους, με διάφορα σχέδια, ανάλογα με τη δημιουργικότητα και το γούστο της καθεμιάς.

Οι νεότερες κοπέλες προτιμούσαν τα πιο φωτεινά και χαρούμενα χρώματα στο ύφασμα της φορεσιάς τους, ενώ οι μεγαλύτερες πιο απαλά, ενώ οι χήρες φορούσαν κατά κανόνα μαύρα.

Οι κόρες των πιο ευκατάστατων ξεχώριζαν από τις αρμαθιές και τα υπόλοιπα κοσμήματα που φορούσαν στις γιορτές και τους γάμους.

Σήμερα στην Ψίνθο δε διασώζεται κάποια παραδοσιακή στολή, εκτός από αυτές που εικονίζονται παρακάτω, ενώ ο πολιτιστικός σύλλογος του χωριού δεν έχει δημιουργήσει αντίγραφα των παλαιών εκείνων ενδυμάτων, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν σε πολιτιστικές και όχι μόνο εκδηλώσεις.

Η μάμη μου Αγλαΐα Κωσταμοίρη - Καραμαρία με την τσιρκή ενδυμασία της Ψίνθου το 1920.

Η Μάγα Μαριά φοράντας την φορεσιά της Παρασκευούλας Χατζηγιώργη το 1972.

Φωτογραφίες: Μαριά Γ. Μάγδα «Η Ψίνθος που αγάπησα», 2004

Η ΑΝΤΡΙΚΗ ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ

Μέσα από αφηγήσεις και παλιές φωτογραφίες μάθαμε ότι η πολύ παλιά ανδρική φορεσιά, πριν από το 1900, αποτελείτο από λευκό υφαντό πουκάμισο, λευκή υφαντή βράκα (σαλβάρι ή σαλουβάρι), που σούρωνε στη μέση με υφαντό κορδόνι (βρακοζώνη) και αργότερα βάφτηκε μαύρη, υφαντές κάλτσες φτιαγμένες από στημόνι και μπότες από κατεργασμένο δέρμα ζώου.

Οι καταγραφές αναφορικά με την ανδρική φορεσιά στο νησί της Ρόδου, τις οποίες καταφέραμε να εντοπίσουμε για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, συναντώνται στα χωριά Αρχάγγελος, Θεολόγος, Κρητηνία και Κοσκινού. Σε όλα τα χωριά του νησιού οι άνδρες φορούσαν τη φορεσιά που αποτελείται από τη βράκα, το πουκάμισο χωρίς κεντήματα, το γιλέκο, τη ζώνη, τον σκούφο, το χερομάντηλο και τα ποδήματα (Παπαχριστοδούλου, 1970).

Το βρακάδικο πουκάμισο είναι από ύφασμα λινό αλλά τις περισσότερες φορές βαμβακερό, που πλεονεκτεί, λόγω κλιματολογικών συνθηκών και λέγεται πουμπλίνι. Το χρώμα του πουκαμίσου είναι λευκό. Το ράψιμό του διαφέρει από τα κοινότυπα πουκάμισα, το άνοιγμά του δεν είναι ολοκληρωτικό, αλλά εκτείνεται μέχρι τον ομφαλό. Μπροστά και πίσω έχει το ίδιο ακριβώς κόψιμο. Αυτό το κόψιμο λέγεται ομφαλίτης, διότι μόλις που καλύπτει τον ομφαλό. Το πουκάμισο, από το λαιμό έως τον ομφαλό είναι ανοικτό και μετά για 30 περίπου πόντους είναι κλειστό. Αυτό χρησιμεύει στο να υπάρχει ένα είδος ζώνης, που πάνω σ' αυτή σφίγγει η βράκα. Τα μανίκια έχουν ίσια γραμμή, με τη διαφορά ότι στη μασχάλη προσάπτεται ένα μικρό τεμάχιο του ίδιου υφάσματος, διαστάσεων 10x10 εκ. το λεγόμενο βοθράκι. Αυτό το ύφασμα ενώνει το μανίκι με το κυρίως πουκάμισο και τοποθετείται σε σχήμα ρόμβου. Σκοπός του είναι να δώσει άνοιγμα και ευρύτητα, που να διευκολύνει την κίνηση του χεριού. Στο τέλος του μανικιού υπάρχουν πολλές πιέτες που κλείνουν με ένα μόνο κουμπί στο μανικέτο. Ο γιακάς είναι όρθιος, λαιμόκοψος, με στρογγυλές άκρες, ενώ το ύψος του είναι περίπου 2 εκ. Στο μανικέτο, στο γιακά και στον ομφαλίτη υπάρχει κέντημα λεπτό, σχήματος ζιγκ-ζαγκ από γαλάζια κλωστή. Το γαλάζιο χρώμα στόχευε, όπως και στη γυναικεία φορεσιά, στην προστασία από το μάλιασμα. Έτσι, εκτός από οπτική αρμονία λόγω κεντήματος, είχε και τον ρόλο της προστασίας. Κουμπιά, εκτός από τα μανίκια, υπήρχαν, ένα στο γιακά και τρία στον ομφαλίτη.

Η βράκα είναι από μαύρο ύφασμα, πάλι πουμπλίνα. Αποτελείται από τρία κομμάτια, τη σκελέα και τα δύο γόνατα. Η σκελέα είναι το μεσαίο κομμάτι και έχει μήκος και πλάτος 80 εκ. Τα γόνατα είναι από το ίδιο ύφασμα, διαστάσεων 50x50 εκ. και συρράφονται εκατέρωθεν του κεντρικού κομματιού, δηλαδή της σκελέας. Η συρραφή των γονάτων δεν είναι στο ίδιο ύψος με τη σκελέα, αλλά 10 εκ. ψηλότερα, ώστε να διευκολύνεται η κίνηση των ποδιών. Το σάβρακο για να δίνει όγκο στο πίσω μέρος, έφτανε σε πολλές πηχίες και ήταν από κάποττο. Στο πάνω μέρος της βράκας υπάρχει το θηκάρι, η θήκη για τη βρακοθηλιά, δηλαδή η βράκα έχει γυριστεί, ώστε να δημιουργηθεί αγωγός-θήκη για την τοποθέτηση της βρακοθηλιάς, που είναι ουσιαστικά η ζώνη. Η βρακοθηλιά αποτελείται από σπάγκους τυλιγμένους τον ένα γύρω από τον άλλο, ώστε να σχηματίζεται πλεξούδα.

Το γιλέκο είναι από ύφασμα μαύρο βελούδο με κέντημα χρυσό μπροστά και πίσω, γύρω-γύρω, με διάφορα σχέδια. Το χρυσοκέντητο μπροστινό μέρος κουμπώνει σταυρωτά με μαύρα κουμπιά, τα οποία όμως έχουν αραιή απόσταση. Είναι κατασκευασμένα, όχι από πλαστικό υλικό ή κάποιο υποκατάστατό του, αλλά από ύφασμα με τέτοιο τρόπο πλεγμένο, ώστε η πλέξη να δημιουργεί κουμπί. Στο κάθε κουμπί αντιστοιχεί μια θηλιά, επίσης από ύφασμα και κλωστή, ραμμένα με τέτοιο τρόπο ώστε να σχηματίζουν πλεξούδα. Οι θηλιές είναι προεκτάσεις του γιλέκου. Το πίσω του μέρος ήταν χωρισμένο στα δύο και ενωνόταν με σταυρωτό κορδόνι που τόνιζε την αντρική πλάτη.

Το ζωνάρι είναι ένα είδος διακοσμητικής ζώνης με πάχος περίπου 20 εκ. που δένει γύρω από τη μέση του ο βρακάς. Το δέσιμό της δεν περνά από κάποια συγκεκριμένη θήκη, παρά μόνο γύρω από τη μέση, έτσι απλά. Επίσης, οι δύο άκρες της δε σμίγουν με κάποιο ιδιαίτερο τρόπο, αλλά με κόμπο που συνήθως γίνεται προς τη δεξιά μεριά της μέσης. Είναι από ύφασμα λινό και χρώμα κόκκινο. Το μαντήλι είναι κι αυτό από λινό ύφασμα χρώματος κόκκινου, όπως το ζωνάρι. Ο χορευτής το έδενε στο λαιμό του με κόμπο και κάλυπτε τον κοψόλαιμο γιακά του πουκάμισου.

Τα ποδήματα ήταν πάντα καλογουαλισμένα, λέγονται στιβάνια και είναι μπότες από ακατέργαστο δέρμα κατσίκας, το οποίο έχει απλώς αποτριχωθεί και αποξηρανθεί. Οι μπότες αυτές φτάνουν μέχρι το γόνατο (Παπαχριστοδούλου, 1970). Το καλοκαίρι, πολλές φορές, αντικαθιστούσαν τα ποδήματα με βαμβακερές κάλτσες, που έφταναν μέχρι κάτω από το γόνατο και με κλειστά παπούτσια, πάντα μαύρου χρώματος. Οι κάλτσες, οι γιορτινές, εκτός από μαύρο χρώμα θα μπορούσαν να είναι και άσπρες, ενώ ήταν πλεκτές με, σχέδια που τις έκαναν δαντελωτές.

Ο σκούφος λεγόταν φέσι ή κούκος και ήταν από μαύρο βελούδινο ύφασμα. Ήταν στρογγυλός με μια μικρή φούντα στο πάνω μέρος του και χωρίς κεντήματα. Στα Κοσκινού τα σκουφιά για το κεφάλι, ήταν τρία. Ο σκούφος που φορούσαν με τα πανοβράκια (την καλή φορεσιά), το φέσι και το τσακιστό.

Την όμορφη αυτή φορεσιά στόλιζε το μαχαίρι που βρισκόταν ανάμεσα στο ζωνάρι και το φορούσαν στις επίσημες εμφανίσεις τους (γιορτές, γάμους, πανηγύρια κ.α.), ενώ, δεν έλειπε το καπνοσάκουλο που ήταν πλεγμένο με τέχνη και συμπλήρωνε το ντύσιμο (Παπαιγνατίου, 2002).

Ένα άλλο ρούχο που φορούσαν ήταν η πατατούκα, που έβαζαν στα μεγάλα κρύα. Τις μεγάλες γιορτές, ιδίως την άνοιξη και το καλοκαίρι, αντί της πατατούκας, πάνω από το γιλέκο, έβαζαν τη Σανταμάρκα, που ήταν ένα είδος κοντογουνιού, της οποίας τα μανίκια δεν τα φορούσαν, αλλά εσυγκρατείτο στο στήθος με μια θηλιά και με δύο παραμάνες καρφίτσωνόταν στους ώμους του γιλέκου. Κι όπως κρεμόταν με τα μανίκια να αιωρούνται στις δύο άκρες της ράχης, τόνιζε ακόμα περισσότερο τη λεβεντιά των αντρών. Η σανταμάρκα ήταν ειδικά υφασμένο ύφασμα. Ήταν κεντημένη με χρυσή κλωστή με μαύρο γαϊτάνι στα μανίκια, στη στρογγυλή λαιμόκοψη και στις δύο άκρες του μπροστινού ανοίγματος. Εσωτερικά ήταν επενδυμένη με κόκκινη φόδρα.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι την πατατούκα, τη σανταμάρκα, τα φορούσαν οι πλουσιότεροι.

Παρόμοια ήταν και καθημερινή αντρική φορεσιά. Η βράκα με το σώβρακο είχε πολλές πήχεις, ώστε να σχηματίζει φούντα στην πίσω μεριά. Το πουκάμισο ήταν πάντα μακρυμάνικο και το γιλέκο, κοντό. Τα καθημερινά ποδήματα ήταν ψηλά μέχρι το γόνατο και το σκουφί συμπλήρωνε την καθημερινή αμφίεση.

Μετά το 1900 και με την ανάπτυξη του εμπορίου, οι κάτοικοι είχαν τη δυνατότητα αγοράς υλικών βαφής, κλωστών, νέων υφασμάτων και πολύχρωμων ενδυματολογικών συμπληρωμάτων. Έτσι, στην καλή φορεσιά η βράκα, το «σαλουβάρι», ήταν πλέον από σατέν αγοραστό ύφασμα και είχε πίσω μια μεγάλη φούντα όπου έβαζαν ένα μικρό μαξιλάρι, ώστε όταν περπατούσαν να πηγαινοέρχεται με χάρη. Στο πουκάμισο της καλής φορεσιάς, το οποίο παρέμεινε άσπρο υφαντό, κεντούσαν μπροστά στο λαιμό την «τραχηλιά». Ήταν ένα τετράγωνο κέντημα 10 με 15 εκατοστά από «πλουμάκια τσαττισμένα», «πινάκια» και «μηλιές». Η ζώνη, την οποία αγόραζαν από το εμπόριο, ήταν μεταξωτή, είχε φάρδος 25 έως 30 εκατοστά και 2,5 έως 3 μέτρα μάκρος, με κρόσσια στις άκρες, ενώ το χρώμα της ήταν ανάλογο με τα γούστα αυτού που την φορούσε, μονόχρωμη, πολύχρωμη ή ριγέ, ο δε σκούφος φτιαχνόταν από τσόχα ή μαύρο βελούδο. Τα στιβάνια τους ήταν δερμάτινα τα οποία έφταναν ως κάτω από τα γόνατα, μαύρα για τους μεγαλύτερους και καφέ προς το κόκκινο για τους νέους. Επίσης τη φορεσιά στόλιζαν δύο μεταξωτές μαντήλες, εκ των οποίων τη μια έβαζαν γύρω από το λαιμό, που έπεφτε στην πλάτη και την άλλη γύρω από τη μέση τους πάνω από τη ζώνη και φορούσαν μαύρα ή καφεκόκκινα στιβάνια από τραγίσιο δέρμα.

Ο σκούφος, το μαχαίρι, το γιλέκο και το καπνοσάκουλο.

Φωτογραφία: Αρχείο Σέβας Καταβενάκη

Βρακάς στην Κρητηνία: Αρχείο Κατερίνας Μαυρουδάκη

**Άσπρη βράκα, φωτογραφία του 1912, Π.Σ. Κρητηνίας «Η ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΣ»,
Μαυρουδάκη Κατερίνα**

**Χορευτές στην Κρητηνία, φωτογραφία Μαυρουδάκη Κατερίνα, Π.Σ.
Κρητηνίας «Η ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΣ»**

**Βρακάς στην Ψίνθο, Φωτογραφία Μαριά Μάγδα,
«Η Ψίνθος που αγάπησα», 2004**

Βρακάς στα Μάσσαρι

Βρακάδες στον Θεολόγο

Φωτογραφίες:

Αρχείο Π.Σ. Μασσάρων «ΤΟ ΚΑΜΜΥΡΙ», Πετρίδη Νεκταρία, Πετρίδη Κατερίνα

Μαρία Καραγιάννη-Μαρμαροκόπου, «ΘΟΛΟΣ 1920-1970», 1996

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Βασιζόμενοι στις ιστορικές πηγές, καθώς και στην ιστορία και ομοιογένεια της Ρόδου, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι στη Ρόδο περίπου μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα φορούσαν τη ροδίτικη μεταβυζαντινή φορεσιά, στην πιο απλή μορφή της, κυρίως για να εξυπηρετεί τις αγροτικές δουλειές των γυναικών. Στο χωριό Κατταβιά, μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, οι γυναίκες εξακολουθούσαν να φορούν τη πουκαμίσα χωρίς τη προσθήκη της «φούστας». Περίπου στα τέλη του 19ου αιώνα, εμφανίζεται στη Ρόδο η μόδα με τα «σακοφούστανα», όμως η ροδίτικη «μεταβυζαντινή φορεσιά» δεν καταργείται απότομα, αλλά οι ώριμες σε ηλικία γυναίκες εξακολουθούν να την φορούν μέχρι το τέλος της ζωής τους. Η μόδα του «σακοφούστανου» δίνει τη θέση της στην επόμενη μόδα που είναι οι «ρόμπες»,(1910-1920). Το «σακοφούστανο», όπως και η «ρόμπα, χαρακτηρίζονται ως «μόδα» και όχι ως «φορεσιά». Είναι μόδα επηρεασμένη από τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Κάθε χωριό στη Ρόδο, όσο μικρό κι αν είναι, έχει διαφυλάξει τη δική του ιστορία μέσα από τη φορεσιά των ανθρώπων που έζησαν κι έδρασαν τους προηγούμενους αιώνες στο νησί μας. Κάθε φορεσιά έχει τη δική της ομορφιά, λειτουργικότητα και συμβολισμό. Αυτό που χαρακτηρίζει όλες τις φορεσιές στα χωριά της Ρόδου είναι η υφαντή, λευκή, πουκαμίσα που την φορούσαν, όπως προαναφέρθηκε κατάσαρκα. Ιδιαίτερη σημασία δινόταν στο κέντημα της γυναικείας φορεσιάς και συγκεκριμένα της πουκαμίσας. Κάθε γυναίκα χαρακτηριζόταν από την κλίση της προς τον καλλωπισμό και το στολίδι και είχε στόχο της να είναι όμορφη. Φρόντιζαν λοιπόν, να στολίζουν τις φορεσιές τους αντλώντας ιδέες από θέματα σχετικά τη θρησκεία ή τη φύση, σύμφωνα πάντα με το γούστο, τη φαντασία αλλά και την οικονομική κατάσταση της κάθε κοπέλας.

Η Ρόδος, ως μέρος - κομμάτι της νησιωτικής Ελλάδας, έχει ως κύριο χαρακτηριστικό στην ανδρική φορεσιά, τη μαύρη βράκα με τη φουφούλα, η οποία αποτελεί δείγμα πολυτέλειας και μπορεί να φτάνει ακόμα και μέχρι το έδαφος. Την αντρική φορεσιά δεν χρειάζεται να την εξετάσουμε ιδιαίτερα. Ήταν η γνωστή «βράκα», αρχικά λευκή-βαμβακερή και υφαντή, που όταν πάλιωνε και κιτρίνιζε τη βάρφανε μπλε ή μαύρη. Οι άνδρες δεν άλλαξαν μόδα, επηρεασμένοι από ευρωπαϊκά ή άλλα πρότυπα. Ήταν πάντα περισσότερο συντηρητικοί στην εμφάνισή τους σε σχέση με τις γυναίκες. Η φορεσιά τους ήταν απλή και τη βράκα συμπληρώνουν το άσπρο πουκάμισο, το γιλέκο, ο σκούφος στο κεφάλι, το μαχαίρι στη ζώνη, το χερομάντηλο και τα ποδήματα (μπότες). Αντίθετα με τους άνδρες, σκοπός των γυναικών ήταν να προκαλέσουν εντύπωση μέσα από την ενδυμασία τους, μιας και ο προορισμός τους ήταν ο γάμος. Επιδίωκαν να εντυπωσιάσουν με τα κεντήματα στην πουκαμίσα, η οποία ήταν μακρύτερη από το εξωτερικό φουστάνι γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, ενώ επέλεγαν ξεχωριστά μαντήλια για το κεφάλι τους, που τους προσέδιδαν χάρη και αρχοντιά.

Η φορεσιά των γυναικών είχε έντονο επικοινωνιακό και συμβολικό χαρακτήρα. Όπως προαναφέρθηκε, στο σύνολο των χωριών της Ρόδου, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, η ηλικία, η κοινωνική και οικονομική/κοινωνική κατάσταση της οικογένειας κάθε κόρης, είχε αντίκτυπο στο στόλισμα της φορεσιάς της. Δινόταν, λοιπόν, ιδιαίτερη βαρύτητα στην ποικιλία των χρωμάτων, αλλά και των σχεδίων για να ξεχωρίσει μια νέα ή πλούσια κοπέλα από μια χήρα, πολύτεκνη ή φτωχή κόρη της εποχής. Η κύρια διαφοροποίηση συναντάται στη σημασία που έδιναν οι ευκατάστατες οικογένειες στα μαλάματα και τα φλουριά που στόλιζαν το μέτωπο μιας κοπέλας, αλλά και στις «αρματιές» φλουριών που στόλιζαν το μπούστο της, κυρίως σε γιορτές, γάμους ή ειδικές περιστάσεις.

Ο τόπος που αποτέλεσε την αφετηρία των παραδοσιακών φορεσιών, οι οποίες φορέθηκαν στα χωριά της Ρόδου, δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί με ακρίβεια και βεβαιότητα. Από την έρευνα και τη μελέτη των αρχείων που προηγήθηκε εξάγεται το συμπέρασμα ότι, όπως αναφέρει και ο Φακιόλης, οι φορεσιές του Έμπωνα και του Αρχαγγέλου, αποτελούν παραλλαγές της ίδιας φορεσιάς. Από αυτό συμπεραίνουμε ότι, εφ' όσον η φορεσιά του Έμπωνα (που έχει πολλά κοινά στοιχεία με της Κρητηνιάς) φορέθηκε πριν τη φορεσιά του Αρχαγγέλου, αυτό σημαίνει ότι η φορεσιά του Έμπωνα προϋπήρχε από αυτήν του Αρχαγγέλου. Όμως, εφ' όσον η Κρητηνιά προϋπήρξε, ως χωριό, του Έμπωνα, αυτό σημαίνει ότι η αφετηρία για τις φορεσιές τουλάχιστον στα χωριά της Νότιας Ρόδου είναι κατά πάσα πιθανότητα η Κρητηνιά.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Τα ερευνητικά ερωτήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω, πρώτος στόχος ήταν να διερευνηθούν και να απαντηθούν μέσω της επαφής με κατοίκους των χωριών του νησιού μας και με τη διενέργεια ημιδομημένης συνέντευξης. Δυστυχώς, δεδομένων των περιορισμών που επιβάλλει η πρωτοφανής και πρωτόγνωρη για όλους μας, εξέλιξη της πανδημίας που βιώνει ολόκληρος ο πλανήτης, κάτι τέτοιο δεν κατέστη δυνατόν.

Στόχος, επίσης, ήταν να γίνει μια έρευνα στα σχολεία κάθε χωριού της Ρόδου και μέσα από ερωτήσεις στους μαθητές σχετικά με την παράδοση και συγκεκριμένα με τις παραδοσιακές φορεσιές του τόπου τους, θα διαπιστωνόταν εάν και κατά πόσον η έννοια της τοπικής παράδοσης προσελκύει το ενδιαφέρον των νεότερων σε ηλικία Ροδιτών και θα αναλύονταν οι απόψεις τους, με απώτερο στόχο τη διατήρηση των στοιχείων αυτών πολιτισμού στη μνήμη τους. Για τους ίδιους λόγους, που προαναφέρθηκαν παραπάνω όμως και δεδομένου ότι λόγω των περιοριστικών μέτρων που έχουν επιβληθεί πανελλαδικά τα σχολεία παραμένουν κλειστά, δεν κατέστη δυνατή η επίτευξη ούτε αυτού του στόχου.

Ως εκ τούτου, η έρευνα περιορίστηκε στα στοιχεία από βιβλιογραφικές αναφορές, ηλεκτρονικές πηγές καθώς και φωτογραφικό υλικό, τα οποία αντλήθηκαν από τα αρχεία των πολιτιστικών συλλόγων του νησιού, σε ηλεκτρονική επικοινωνία με τους προέδρους και τα μέλη τους. Αυτό βέβαια, δε σημαίνει ότι η παρούσα έρευνα είναι πλήρης, καθώς στοιχεία που δε διέθεταν οι πολιτιστικοί σύλλογοι, όπως για τα χωριά Άγιος Ισίδωρος, Δαματριά, Ιαλυσός, Καλαβάρδα, Μαλώνα, Μονόλιθος, Παραδείσι και Πλατάνια, θα μπορούσαν να αντληθούν από άλλες πηγές (π.χ. κατοίκους των χωριών κ.ά.), εάν οι συνθήκες περιορισμού λόγω πανδημίας (COVID-19) δεν υπήρχαν να περιορίζουν την κινητικότητα και την επαφή με τους συντοπίτες μας.

Βέβαια, ελπίζοντας ότι όλα αυτά που βιώνει ολόκληρος ο πλανήτης θα αποτελέσουν σύντομα μια κακή ανάμνηση και όλοι μας θα μπορέσουμε να δράσουμε σύμφωνα με τους προ πανδημίας ρυθμούς στη ζωή και την καθημερινότητά μας, ευελπιστούμε ότι οι περιορισμοί που προέκυψαν λόγω της σημερινής κατάστασης, θα μεταπλαστούν σε προοπτικές ολοκλήρωσης του αρχικού στόχου υλοποίησης του παρόντος εγχειρήματος.

Ως εκ τούτου, προοπτική της έρευνας αποτελεί η δια ζώσης επαφή με τους κατοίκους των χωριών του νησιού, προκειμένου να γίνει εμπειριστατωμένη, επιτόπια εθνογραφική έρευνα και να επιβεβαιωθούν και από βιωματικές πληροφορίες τα μέχρι στιγμής δεδομένα. Επιπροσθέτως, άλλη μια προοπτική αποτελεί η επαφή μας με τα μικρά Ροδιτόπουλα, πηγαίνοντας στα σχολεία των χωριών του νησιού, ώστε να διερευνήσουμε μέσω ερωτηματολογίου τη σχέση τους με την παράδοση και συγκεκριμένα με τις παραδοσιακές φορεσιές του τόπου τους. Με τον τρόπο αυτόν ευελπιστούμε ότι θα διαπιστωθεί, εάν και κατά πόσον η έννοια της παράδοσης προσελκύει το ενδιαφέρον των παιδιών και θα αναλυθούν οι απόψεις τους, με στόχο τη διατήρηση των στοιχείων αυτών πολιτισμού στη μνήμη τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παραδοσιακή φορεσιά σε κάθε χωριό της Ρόδου είναι ο συνδυαστικός κρίκος του παρελθόντος με το μέλλον και τις νεότερες γενιές, είναι η ταυτότητα που προσδιορίζει τα χωριά και τον τόπο μας και οφείλουμε να την διαφυλάξουμε.

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία, είναι αναγκαίο να κατατεθούν και κάποιες προτάσεις οι οποίες θα στοχεύουν στη διατήρηση και την ανάδειξη των παραδοσιακών φορεσιών του νησιού μας στις νεότερες γενιές, και όχι μόνο. Όλοι μας έχουμε υποχρέωση να διαφυλάξουμε αυτόν τον μοναδικό θησαυρό, που προσδιορίζει πολιτισμικά τον τόπο μας. Στο πλαίσιο αυτό, θα μπορούσαν διάφοροι τοπικοί φορείς και οι αρχές του τόπου, να συλλέξουν σπάνιες παραδοσιακές φορεσιές, σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους, δημιουργώντας εκθέσεις σε μουσεία, διαφυλάττοντας έτσι την ιστορία πολλών χρόνων.

Επίσης, είναι άκρως σημαντικό και απαραίτητο να υπάρχουν εκπαιδευτικοί στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση που να υλοποιούν προγράμματα με πολιτιστικά θέματα, τα οποία θα προάγουν την παράδοση του τόπου μας. Στόχος όλων μας, εκπαιδευτικών και μη, θα πρέπει να είναι η διατήρηση των χαρακτηριστικών εκείνων γνωρισμάτων, που μεταλαμπαδεύοντάς τα στις νεότερες γενιές, θα μείνουν αναλλοίωτα στον χρόνο και θα αποτελέσουν τη συνέχεια της πολιτισμικής μας ταυτότητας.

Τέλος, είναι πολύ σημαντικό, φοιτητές που έρχονται στο νησί μας, προκειμένου να σπουδάσουν στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, να μπορούν να γνωρίσουν την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου μας, μέσω μαθημάτων στα πλαίσια, προπτυχιακών ή/και μεταπτυχιακών σπουδών, μαθήματα τα οποία θα αναδεικνύουν την ιστορική και πολιτισμική αξία της παραδοσιακής φορεσιάς, και όχι μόνο, στα χωριά του νησιού μας και θα συμβάλλουν στην προβολή, την ανάδειξή, αλλά και τη διατήρησή της στο πέρασμα των χρόνων.

Ολοκληρώνοντας λοιπόν την έρευνα αυτή, συμπεραίνει κανείς ότι, αν και οι περισσότεροι θεωρούν ότι η παραδοσιακή φορεσιά της Ρόδου είναι μία και είναι αυτή που εκπροσωπεί το νησί σε κάθε πολιτιστική εκδήλωσή στην Ελλάδα και το εξωτερικό (φορεσιά της Κρητηνιάς και του Έμπωνα), ωστόσο κάτι τέτοιο δεν ισχύει, καθώς κάθε χωριό έχει τη δική του, ξεχωριστή και γεμάτη ιστορία παραδοσιακή φορεσιά. Η παραδοσιακή φορεσιά που αποτελεί την αντιπροσωπευτική φορεσιά της Ρόδου, είναι αυτή που άντεξε στο πέρασμα των χρόνων και διατηρείται το ίδιο περίτεχνη με τότε, εντυπωσιάζει όλους όσους επισκέπτονται το νησί μας και αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της ροδιακής παράδοσης και σύμβολο πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

**Κατάλογος πολιτιστικών συλλόγων και Δ.Σ. Ρόδου,
σύμφωνα με την Ομοσπονδία πολιτιστικών συλλόγων
Ρόδου.**

ΧΩΡΙΟ	ΟΝΟΜΑ	ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΣ	ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΜΕΛΗ
Άγιος Ισίδωρος	Άγιος Ισίδωρος	ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ ΤΗΛ: 6949852515	ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ	1. Διακοπαρασκευ ά 2. Μαρία Βονάκη Τσαμπίκα 3. Βονάκης Ευστάθιος 4. Παναγιώτης Αναστασάς 5. Φωτεινή Μαρία
Απόλλωνα	Νέοι Ορίζοντες	Κυριαζάκος Μανώλης Τηλ: 6946048675	Κυριαζάκος Μανώλης	1. Πλάτσης Στέργος 2. Κυρίνης Γιώργος 3. Μιχαλάκης Χρήστος 4. Παλάζης Αναστάσιος 5. Πανάγος Βασίλης
Αρχάγγελος	Αίθωνας	Λεβέντης Γεώργιος Τηλ: 6930933839	Χατζηνικόλα Καθολική	1. Σταυρούλης Μανώλης 2. Δαμιανού Ελένη 3. Λεβέντης Γεώργιος 4. Γέροντας Γεώργιος
Αρχίπολη	Άγιος Μηνάς	Τσακίρη Δέσποινα Τηλ: 6947414128	Τσακίρη Δέσποινα	1. Κρεκούκιας Δημήτριος 2. Ποτήρης Ιωάννης 3. Κόκκοτας Αθανάσιος

				4.Μπότσα Νεκταρία 5.Σπηλιόπουλος Γιάννης	
Αφάντου	Παναγιά Καθολική	Παπανικόλας Σταμάτης Τηλ:6974992251	Παπανικόλας Σταμάτης	1.Περγούρας Γιώργος 2.Χρούση Μαίρη 3.Μουστάκα Ντίνα 4.Χρούση Μαίρη 5.Χατζηκωνσταντ ίνου Τσαμπίκος	
Ασκληπειό	Ασκληπειό	Κυρανία Στεργάκη Τηλ:6949340343	Κυρανία Στεργάκη	1.Κούρτη Μαγδαληνή 2.Γεωργά Ελευθερία 3.Σοφού Δέσπονα 4.Γεωργά Ανδριάνα 5.Λαουδάκου Μαρία	
Βάτι	Ορέστης Παπαγεωργί ο	Λέκκας Θεόδωρος Τηλ:6944864129	Λέκκας Θεόδωρος	1.Καμπούρη Νεκταρία 2.Ψελλάκη Δήμητρα 3.Παπαγεωργίου Ιωάννης 4.Σαββάκης Γιώργος 5.Καραγιάννης Ευάγγελος	
Γεννάδι	Νικηφόρος Μανδηλαράς	Κουτσονικόλα Δήμητρα	Κουτσονικόλ α Δήμητρα Τηλ:6979492 832	1.Μακρυλλού Φωτεινή 2.Μακτυλλού Δήμητρα 3.Μανωλικάκης Παντελής 4.Λουκάκη Φούλα	
Δαματριά	Η Καλλιγένεια	Θεοδώρου Μανώλης	Θεοδώρου Μανώλης Τηλ:	-	
Διμυλιά Ελεούσα	- Το Φουντουκλί	Τόππος Γιώργος	Σκούρου Παναγιώτα	1.Τόππος Γεώργιος	

			Τηλ:6944059 541	2.Κώστα Άννα 3.Αλαφάκη Δήμητρα 4.Σταυριάς Σταύρος 5.Καλιβούρη Αικατερίνη
Έμπωνας	Ο Αττάβυρος	Αντωνάκη Μαρία	Αντωνάκη Μαρία Τηλ:6973624 434	1.Περδικάκης Γιάννης 2.Καραγιαννάκη Δέσποινα 3.Θεουλάκη Δέσποινα 4.Καραγιαννάκης Αργύρης 5.Μαστροσαββάκ ης Κώστας
Θεολόγος	Ο Μόδεστος	Λασκαρής Αντώνης	Στρατή Άννα Τηλ:6909837 661	1.Λασκαρής Αντώνης 2. Νικολίκου Ιωάννα 3.Αναστάσου Σταμάτης 4.Νικολίκου Σίλας 5.Καλοπέτρη Σεβαστή
Ίστριος	Άγιος Μερκούριος	Κωτιάδης Κώστας	Κωτιάδης Κώστας Τηλ:6945882 550	1.Άκης Παπακώστας 2.Πόκκια Κατερίνα 3. Πατινιώτη Βάγια 4.Χωρίτη Σέβα 5. Κουτούζη Μαρίνα
Κάλαθος	Κάλαθος	Χόρτης Δημήτρης	Χόρτης Δημήτρης Τηλ:6944551 859	-
Καλαβάρδα	Κάμειρος	Μοσκιού Βασίλης	Πονήρη Μαρία Τηλ:6942458 323	1.Καστέλλα Καλλιόπη 2.Σκλαβούρης Χρήστος

				3.Κορκίδας Νικόλαος 4.Κατσιδώνη Σοφία 5.Ζερβός Βασίλης
Καλυθιές	Γυναικών Μεσόγειος	Χασίλα Κυριακή	-	-
Καλυθιές	Ο Φάρος	Χατζηγεωργίου Αναστάσιος	Χατζηγεωργί ου Αναστάσιος Τηλ:-	1.Παπαγεωργίου Μιχαήλ 2.Καζέλλης Σάββας 3.Δημητραδιού Παρασκευή 4.Καμπούρης Σωτήριος 5.Οργετάς Ελευθέριος
Καλυθιές	Τερψιχόρη	Μελετίου Αντώνης	Μελετίου Αντώνης Τηλ:6945070 786	-
Καταβιά	Η Αγία Παρασκευή	Σισκαμάνης Σκεύος	Σισκαμάνης Σκεύος Τηλ:6959630 108	1.Αναστασιάδης Σάββας 2.Παπασταματάκ η Αναστασία 3.Σισκαμάνη Βικτωρία 4.Αρνά Έτζη 5.
Κοσκινού	Καλλιθέα	Μπάρδος Φώτης	Μπάρδος Φώτης Τηλ:6946623 171	-
Κοσκινού	Γυναικών	Καταβενάκη Σέβα	Καταβενάκη Σέβα Τηλ:6943225 691	1.Τριανταφύλλου Σταματία 2.Σκαμάγκη Σοφία 3.Μουστάκα Τσαμπίκα 4. Ισκά Ρούλα 5. Καταβενάκη Σέβα
Κρεμαστή	Η Πρόοδος	Μπάτης Νικόλαος	Μπάτης Νικόλας	1.Σταύρου Μιχάλης

			Τηλ:6944178 757	2.Καμαράτου Παρασκευή 3.Ζέζου Αναστασία 4.Εξαδάκτυλου Νίκη 5.Γρηγοράκη Ντίνα
Κρεμαστή	Το Κάστρο	Τσαμπικάκης Κώστας	Τσαμπικάκης Κώστας Τηλ:6942296 395	1.Λούπης Μιχάλης 2.Τσιβίτη Άννα 3.Τσουκαλά Άννα 4.Κοντομανώλη Παρασκευή
Κρητηνία	Η Κάστελλος	Μαριεττάκης Δημήτρης	Παπάκη Χριστίνα Τηλ:6945532 384	1.Μαριεττάκης Δημήτρης 2. Κορρέ Άννα 3.Ζιγροτάκη Ρένα 4.Καραγιάννη Μαρία 5.Πεζουβάνη Μαρία
Λάερμα	Το Θάρρι	Πατούνας Σταμάτης	Πατούνας Σταμάτης Τηλ:6972892 631	1.Χατζηπαυλής Γιώργος 2.Πατούνα Αφροδίτη 3.Δακογεωργίου Εύη 4.Πατούνας Βασίλειος 5. Κουντούρης Στέργος
Λάερμα	Γυναικών	Διακογεωργίου Μανωλακά Βάσω	Διακογεωργί ου Μανωλακά Βάσω Τηλ:6973417 055	1.Καρίκα Χριστίνα 2.Παπαντωνίου Φιλίω 3.Χατζηιωάννου Ιουλία 4.
Λάρδος	Ο Ταξιάρχης	Ζερβός Μανώλης	Κωβιού Γιώργος Τηλ:6932350 558	1.Ζερβός Μανώλης 2.Κωσταράς Ιωάννης

				3.Κωβιού Αναστασία 4.Εγγλέζου Παναγιώτα 5.Πρασσάς Ιωάννης 6.Παυλή Κική 7.Κωνσταντινίδη Τσαμπίκα 8.Καλανδράνης Τσαμπίκος
Λαχανιά	Ο Λεσπέρης	Φρατζής Νίκος	Φρατζής Νίκος Τηλ:6976087 492	1.Μανωλάκης Βασίλης 2.Γαλανοπούλου Μαρία 3.Φαρμακίδης Κώστας 4.Παυλίδου Γεωργία 5.Γιαννόπουλος Σωτήρης
Λίνδος	Απόστολος Παύλος	Ελευθερίου Τσαμπίκος	Κομνηνόγλο υ Ζωή Τηλ:6942881 272	1.Ελευθερίου Τσαμπίκος 2. Αποστολά Δέσποινα 3.Αντωνίου Δήμητρα 4.Γεωργίου Ροζάνα
Λίνδος	Γυναικών	Ψαρού Στεργία	Ψαρού Στεργία Τηλ:	1.Λάμπη Ευφροσύνη 2.Ιδωμενέα Χρυσούλα 3.Προφυλιενού Φαίδρα 4.
Μαλώνα	Ο Φερακλός	-	-	-
Μάσσαρι	Γυναικών	Βδελή Ευαγγελία	Βδελή Ευαγγελία Τηλ:6985710 022	1.Κουρζάκη Σταματία 2.Παπαγεωργίου Θεανώ 3.Γιαννεσκή Αναστασία

				4.Ανδρεαδάκη Αναστασία 5.Κομηνάτου Δήμητρα
Μάσσαρι	Καμειρί	Πετρίδη Νεκταρία	Πετρίδη Νεκταρία Τηλ:6938020 733	1.Πετρίδη Κατερίνα 2. Λούππου Αγγελική 3.Παπαγεωργίου Γιώργος 4.Πέρου Χρυσοβαλάντα 5.Αγγιούς Ευαγγελία
Μεσαναγρό ς	Ο Ταξιάρχης	Γεωργιάδης Τριαντάφυλλος	Γεωργιάδης Τριαντάφυλλ ος Τηλ:6974372 808	1.Καραγιάννης Μιχάλης 2.Τούτσης Τσαμπίκος 3.Καραγιάννη Βασιλεία 4.Αρνίτταλης Μιχάλης
Μονόλιθος	Νέα Ζωή	Μαστροσάββας Φίλιππος	Μαστροσάββ ας Φίλιππος Τηλ:6944280 404	1.Σταμπόλης Νεκτάριος 2.Σταμπόλης Μιχάλης 3.Κούτρη Καλλιόπη 4.Διακοαναστασί ου Μανώλης 5.Διμμέλη Μαρία
Παστίδα	Γυναίκες	Μοσχή Αικατερίνη	Μοσχή Αικατερίνη Τηλ:6972384 546	1.Γιορδαμνή Μαρία 2.Αναστασιάδη Πλουδίτσα 3.Λαλιώτη Ιωάννα 4.Γιακουμάτου Παρασκευή 5. Κανδιλάκη Αργυρώ 6.Ματακάκη Αναστασία

Παραδείσι	Βιλανόβα	Περάκης Γιάννης	Περάκης Γιάννης Τηλ:6976012 975	1.Καλαφατά Γεωργία 2.Τομάζος Κώστας 3.Αγέλλα Ροδίτου
Παραδείσι	Ωρίωνας	Χατζησάββας Νικόλαος	Χατζησάββας Νικόλαος Τηλ:6992015 100	1.Καραγιάννης Κωνσταντίνος 2.Σπάρταλη Σαββίνα 3.Μουστάκης Κωνσταντίνος 4.Τρούλης Γεώργιος 5.Τσέλος Ηλίας
Πλατάνια	Ο Πλάτανος	Ισκά Μαρία Τηλ:6945834424	Ισκά Μαρία Τηλ:6945834 424	1.Μιχαλάκη Δέσποινα 2. Μιχαλάκη Τσαμπίκα 3.Πουλής Εμμανουήλ
Προφύλια	Ο Γέρακας	Παπασάββας Παύλος	Παπασάββας Παύλος Τηλ:6936892 600	1.Χατζησάββα Κατερίνα 2.Παπασάββα Μαρία 3.Κωνσταντινίδης Κωνσταντίνος 4.Κωνσταντινίδης Παναγιώτης 5.Χατζηπέτρος Σταύρος
Πυλώνα	Η Δρύις	Νικολαΐδης Δημοσθένης	Νικολαΐδης Δημοσθένης Τηλ:6937426 971	1.Cosgrove William 2.Ρεκούνας Χρήστος 3.Ivelina Kostova 4.Καραμαρία Δέσποινα
Σάλακος	Το Σπήλαιο	Εγγλέζος Παναγιώτης	Εγγλέζος Παναγιώτης Τηλ:6945053 990	1.Αγγελίδης Μιχάλης 2.Καλόςης Γιώργος

				3.Στούπη Δήμητρα 4.Τσιμπιδάκης Λευτέρης 5.Πεταυράκης Παναγιώτης 6.Πολυχρόνης Δημήτρης	
Σιάννα	Η Βρασιά	Θεοδωράτος Σπύρος	Διμέλης Αποστόλης Τηλ:6937010 602	1.Διμέλη Χριστίνα 2.Διμέλη Σταυρούλα 3.Θεοδωράτος Σπύρος 4.Στεργάκη Σοφία	
Σορωνή	Το Αμπερνάλι	Μπέλλος Παναγιώτης	Σταυριά Βαρβάρα Τηλ:6945566 466	1.Σταυριά Παρασκευή 2.Παπαρηγορίου Φωτεινή 3.Χατζηκυριαζή Ευδοκία 4.Μπονιάτη- Πούλιου Δέσποινα 5.Τομάζου Ελένη	
Σορωνή	Γυναικών	Θωμάτου Ελένη	Θωμάτου Ελένη Τηλ:6932430 289	-	
Φάνες	Ο Πρόδρομος	Γκουσιόπουλος Μανώλης	Γκουσιόπουλ ος Μανώλης Τηλ:6946087 109	1.Μπαλάσας Νικόλαος 2.Καφετζής Μιχαήλ 3.Παπαθεοδώρου Εμανωλίτσα 4.Τσαλίκης Νικόλαος	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έντυπες Πηγές

- + Γκιζέλης Γ., «*Η ρητορική του ενδύματος*», Αθήνα, 1974.
- + Δοντάς Μ. Συμεών, «*Ταξίδι στον χρόνο*», Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Αθήνα, 2010.
- + Δοντάς Μ. Συμεών, «*Εκατό χρόνια φωτογραφίας 1850-1950*», Εκδόσεις ΖΗΤΗ, Αθήνα, 2012.
- + Θεοδωρόπουλος Θ., «*Η ελληνική παράδοση προϋπόθεση για την προστασία του περιβάλλοντος*», Αφοί Κυριακίδη Α.Ε., Αθήνα, 1980.
- + Καραγιάννη-Μαρμαροκόπου Μαρία, «*ΘΟΛΟΣ 1920-1970. Στιγμές από την ιστορία του χωριού και των ανθρώπων του*», Τυπογραφείο: ΤΕΧΝΗ, Ρόδος, 1996.
- + Καψωμένος Ερατοσθένης, «*Δημοτικό Τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*», Επανεκδοση, Εκδ. ΠΑΤΤΑΚΗ, Αθήνα, 2008.
- + Κορρέ-Ζωγράφου Κατερίνα, «*Νεοελληνικός Κεφαλόδεσμος*», Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα, 1991.
- + Κορρέ – Ζωγράφου Κατερίνα, «*Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο II*», Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2004.
- + Λαγάκου Ν. «*Η Ενδυμασία δια Μέσου των Αιώνων*», Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Ιωάννινα, 1998.
- + Μαζαράκης-Αινιάν Ι., Μινώτου-Λαδά Μ., και Γαγγάδη Α., «*Ελληνικές Φορεσιές*», Συλλογή Εθνικού Ιστορικού Μουσείου. Αθήνα, 2016.
- + Μαριά Γ. Μάγδα, «*Η Ψίνθος που αγάπησα*», Ρόδος, 2004.

- ✚ Μαυρουδάκη Κατερίνα, «Καστελλενά Μαντάτα», Εφημερίδα Πολιτιστικού Συλλόγου Κρητηνίας *Η Κάστελλος*, Τεύχος 35, Ρόδος, 2018.
- ✚ Μερακλής Μιχάλης, «Θέματα Λαογραφίας», Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999.
- ✚ Μερακλής Μιχάλης, «Λαογραφικά Ζητήματα», Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2004.
- ✚ Μερακλής, Μιχάλης, «Ελληνική Λαογραφία: Κοινωνική Συγκρότηση, Ήθη και έθιμα, Λαϊκή τέχνη», Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2011
- ✚ Μπαμπινιώτης Γ., «Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας», Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2012
- ✚ Μπογιάννος Θεοφάνης, «Ιστορικό και φωτογραφικό οδοιπορικό», Ρόδος, 2015.
- ✚ Μπογιάννος Θεοφάνης, «Απογραφή, Μάιος 2011», Ρόδος, 2017.
- ✚ Παπαϊγνατίου Ευθ., «Το χωριό Κοσκινού της Ρόδου - Ιστορία, Λαογραφία, Διαβίωση», Ρόδος, 2002.
- ✚ Παπαντωνίου, Ι., «Η ελληνική ενδυμασία από την αρχαιότητα ως τις αρχές του 20ου αιώνα», εκδ. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδας, Αθήνα, 2000.
- ✚ Παπαρίζος Ρίζος, «Η ζωή στα χωριά του Γράμμου», Εκδόσεις Κώδικας, Θεσσαλονίκη, 1996.
- ✚ Παπαχριστοδούλου Χ.Ι., «Ιστορία της Ρόδου», Αθήνα, 1970.
- ✚ Παπαχριστοδούλου Χ.Ι., «Ιστορία της Ρόδου», Δήμος Ρόδου-Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, Β' έκδοση, Αθήνα 1994.
- ✚ Πάπορης Παν. Γεώργιος, «Η Κρεμαστή του πέρσι και του πρόπερσι», Ιδιωτική Έκδοση, Ρόδος, 2001.
- ✚ Πολυχρονιάδη Ε., «Ελληνικά κεντήματα», Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, 1980

- ✚ Σηφάκης Μ. Γρηγόρης, *«Για μια Ποιητική του Ελληνικού Δημοτικού Τραγουδιού»*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1998

- ✚ Σκουμιός Κ. Νικόλαος, *«Κοσκινού, Κοινωνία του χθες και του σήμερα Παράδοση - Πολιτισμός του τοπικού διαμερίσματος του Δήμου Καλλιθέας»*, Ρόδος.

- ✚ Σταμάτης, Παναγιώτης Ι. *« Η Δαματριά της Ρόδου. Ιστορικά - μνημειακά, λαογραφικά και λεξιλογικά στοιχεία»*, εκδ. Γραφ. Τέχνες Σ. Παπαστεργίου, Ρόδος, 1995.

- ✚ Ταρσούλη Αθηνά, *«Δωδεκάνησα 1947-1950»*, ΤΟΜΟΣ Γ', Εκδόσεις ΑΛΦΑ, Αθήνα, 1958.

- ✚ Τεγόπουλος - Μανιατέας *«Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή»*, τομ. 19, Αθήνα, 1996, σελ. 226 .

- ✚ Τεγόπουλος - Μανιατέας *«Εγκυκλοπαίδεια Νέα Δομή»*, τομ. 27, Αθήνα, 1996, σελ. 156.

- ✚ Τσακίρης Ν. Αντώνιος, *«Η Τελευταία Μηλιά»*, Περιοδικό Πολιτιστικού Συλλόγου Αρχαγγέλου 'Ο ΑΙΘΩΝΑΣ', Τεύχος 28, Ρόδος, 2007.

- ✚ Σάββας Φύλλης, *«Οι ρίζες μας»*, Ι. Έκδοση, Ρόδος, 1998

- ✚ Χατζημιγάλη Α., *«Η ελληνική λαϊκή φορεσιά»*, Εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 1978.

Ψηφιακές πηγές

- ✚ Ανδριανάκος Γεώργιος – Ανδριανάκος Γιάννης - Δανδουλάκης Χάρης, «Επαγγέλματα που έχουν εξαφανιστεί », 2017.
Διαθέσιμο στο: <https://docplayer.gr/132034987-Epaggelmata-poy-ehoy-n-exafanistei-giorgos-andrianakos-giannis-andrianakos-haris-dandoylakis.html> (ανακτήθηκε 14/04/2021)

- ✚ Βογιατζόγλου Μ., Δρακοπούλου Μ., Καζολέα Α., Καμπάνη Δ., Κασδάγλη Α., Κεσίσογλου Ε., Κουζηνόπουλος Κ., Παπαδημητρίου Κ., Σιδέρη Κ., «Ελληνικός Λαϊκός Πολιτισμός», Γνώση, τόμος II, Αθήνα, 1986.
Διαθέσιμο στο: <https://docplayer.gr/132034987-Epaggelmata-poy-ehoy-n-exafanistei-giorgos-andrianakos-giannis-andrianakos-haris-dandoylakis.html> (ανακτήθηκε 23/04/2021).

- ✚ Γιαλλουρίδης Χάρης, «Παστίδα, το “Μικρό Παρίσι” της Ρόδου - Secret Rhodes».
Διαθέσιμο στο: <https://rodosreport.gr/> (ανακτήθηκε στις 05/05/2021).

- ✚ Κεφαλά Νίκη, Ταξιδιωτικός οδηγός Ρόδος, 2021.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.xn--pxavbfn.com.gr/%CE%B1%CF%86%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%85.html> (ανακτήθηκε 06/05/2021).

- ✚ Μαννάκης Μιχάλης, 2018
 - «Η Παραδοσιακή φορεσιά στα Απόλλωνα», 15/12/2018.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.rodiki.gr/article/405187/paradosiakh-gynaikeia-foresia-apollownwn> (ανακτήθηκε 10/04/2021)

 - «Η παραδοσιακή φορεσιά του Αρχαγγέλου», 26/05/2018.

Διαθέσιμο στο: <https://www.rodiaki.gr/article/391083/h-paradosiakh-foresia-toy-arxaggeloy> (ανακτήθηκε 12/04/2021)

- «*Η Παραδοσιακή φορεσιά της Αρχήπολης*», 28/07/2018.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.rodiaki.gr/article/395493/rodos-h-gynaikeia-paradosiakh-foresia-ths-arxipolhs>, (ανακτήθηκε 25/04/2021).

- «*Η παραδοσιακή φορεσιά στα Αφάντου*», 04/08/2018.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.rodiaki.gr/article/395983/rodos-gynaikeia-paradosiakh-foresia-afantoy>, (ανακτήθηκε 05/02/2021).

- «*Η παραδοσιακή φορεσιά της Διμυλιάς – Ελεούσας*», 19/05/2018.

Διαθέσιμο στο:

http://rokar-rokar.blogspot.com/2018/05/blog-post_37.html

(ανακτήθηκε 30/03/2021).

- «*Η παραδοσιακή φορεσιά του Έμπωνα*», 07/07/2018

Διαθέσιμο στο:

<https://www.rodiaki.gr/article/393576/h-gynaikeia-paradosiakh-foresia-toyempwna-rodoy>, (ανακτήθηκε 18/04/2021).

- «*Η παραδοσιακή φορεσιά στον Θεολόγο*», 14/07/2018.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.rodiaki.gr/article/394508/h-paradosiakh-foresia-toy-theologoy-rodoy> (ανακτήθηκε 11/04/2021).

- «*Η παραδοσιακή φορεσιά της Καστέλλου*», 08/09/2018.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.rodiaki.gr/article/398202/rodos-gynaikeia-paradosiakh-foresiakastelloy> (ανακτήθηκε 15/04/2021).

- «*Η παραδοσιακή φορεσιά της Κρεμαστής*» 15/09/2018.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.rodiaki.gr/article/398683/rodos-gynaikeia-paradosiakh-foresia-kremasths> (ανακτήθηκε 16/04/2021).

- «*Η παραδοσιακή φορεσιά των Μαριτσών*», 29/09/2018.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.rodiki.gr/article/399635/rodos-gynaikeia-paradosiakh-foresia-maritswn> (ανακτήθηκε 09/04/2021).
- «*Η παραδοσιακή φορεσιά των Μασσάρων*», 13/10/2018
Διαθέσιμο στο:
<https://www.rodiki.gr/article/400659/rodos-gynaikeia-paradosiakh-foresia-masarwn> (ανακτήθηκε 12/04/2021)
- «*Η παραδοσιακή φορεσιά της Παστίδας*», 17/11/2018.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.rodiki.gr/article/403164/h-gynaikeia-paradosiakh-foresia-ths-pastidas> (ανακτήθηκε 20/04/2018)
- «*Η παραδοσιακή φορεσιά της Σαλάκου*», 11/08/2018.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.rodiki.gr/article/396452/rodos-h-gynaikeia-paradosiakh-foresia-ths-salakou> (ανακτήθηκε 23/04/2021).
- «*Η παραδοσιακή φορεσιά της Σορωνής*», 23/06/2018.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.rodiki.gr/article/393154/h-gynaikeia-paradosiakh-foresia-ths-sorwnhs-rodoy> (ανακτήθηκε 29/04/2021).
- «*Η παραδοσιακή φορεσιά των Φανών*», 21/07/2018.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.rodiki.gr/article/395009/rodos-h-gynaikeia-paradosiakh-foresia-twn-fanwn> (ανακτήθηκε 05/03/2021).
- ✚ Παπανδρέου Θεόδωρος, «*Η Απολλακιά της Ρόδου*».
Διαθέσιμο στο:
<https://www.rodiki.gr/article/452992/h-apolakkia-ths-rodoy>
(ανακτήθηκε 06/05/2021).
- ✚ Σικελιώτης Διόδωρος, «*Βιβλιοθήκη Ιστορική - Βιβλίο Ε΄*»,
Wikisource. Διαθέσιμο στο
<https://rhodesalternative.gr/listing/%CE%BB%CE%B1%CF%87%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%B1/> (ανακτήθηκε 14/05/2021)
- ✚ Στουγιαννίδης Άρης, «*Το βήμα του λόγου μας*», 2010.
Διαθέσιμο στο:
<http://www.stougiannidis.gr/> (ανακτήθηκε, 20/04/2021).

- ✚ Τάσση Μαρία & Τουλούπη Ιωάννα, «Ελληνική λαϊκή παράδοση», 2013.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.slideshare.net/sidarieva/ss-1772776> (τελευταία ανάκτηση 28/03/2021).

- ✚ Τσιαμήτρος Γιάννης, «Τα παραδοσιακά επαγγέλματα στην Ελλάδα και η τελική εξαφάνιση τους στην σύγχρονη εποχή», 2012.
Διαθέσιμο στο:
<http://www.istorikathemata.com/2012/09/traditional-professions-in-Greece.html> (ανακτήθηκε 26/04/2021).

- ✚ Φακιόλης Βαλάσιος, «Η φορεσιά της Νότιας Ρόδου» 2016
<https://greekcultureellinikospolitismos.wordpress.com/2016/05/14/%CE%B7-%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%BD%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%B1%CF%83-%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%85/> (ανακτήθηκε 06/05/2021).

- ✚ <https://www.rhodesguide.com/el/%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC/%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1.html>, (ανακτήθηκε 11/04/2021).

- ✚ <http://www.rhodes2021.eu/v1/index.php/el/rodos/istoria>, (ανακτήθηκε 11/04/2021).

- ✚ <https://www.rhodesguide.com/el/%CE%A4%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B4%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%A1%CF%8C%CE%B4%CE%BF/%CE%A7%CF%89%CF%81%CE%B9%CE%AC/%CE%8A%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82.html> (ανακτήθηκε 10/05/2021).

- ✚ <https://www.gtp.gr/LocPage.asp?id=11556&lng=1> (ανακτήθηκε 10/05/2021).

- ✚ <https://rhodesalternative.gr/listing/%CE%BB%CE%B1%CF%87%CE%B1%CE%BD%CE%B9%CE%B1/> (ανακτήθηκε 14/05/2021).

- ✚ <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B5%CF%83%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CF%81%CF%8C%CF%82>

(ανακτήθηκε 15/05/2021)

- + buk.gr, [Λάρδος](#) (ανακτήθηκε 16/05/2021).
- + Rhodesguide.gr (ανακτήθηκε 16/05/2021).
- + https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%B9%CF%84%CF%83%CE%AC_%CE%A1%CF%8C%CE%B4%CE%BF%CF%85 (ανακτήθηκε 16/05/2021).
- + <https://www.rhodesinfo.gr/index.php/el/%CF%87%CF%89%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CF%80%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%AC%CE%BD%CE%B9%CE%B1.html> (ανακτήθηκε 15/05/2021).
- + <https://rhodes-villages.webnode.gr/%CF%84%CE%B1-%CF%87%CF%89%CF%81%CE%B9%CE%AC-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%81%CF%8C%CE%B4%CE%BF%CF%85/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%B9%CE%B1/> (ανακτήθηκε 05/04/2021).
- + <https://www.rhodesguide.com/el/%CE%A4%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B4%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%A1%CF%8C%CE%B4%CE%BF/%CE%A7%CF%89%CF%81%CE%B9%CE%AC/%CE%A0%CF%85%CE%BB%CF%8E%CE%BD%CE%B1.html> (ανακτήθηκε 15/05/2021).
- + <https://www.gtp.gr/LocPage.asp?id=11565&lng=1> (ανακτήθηκε 15/05/2021).
- + <http://www.imr.gr/article/442/ieros-naos-agiov-pantelehmonos-siannwn> (ανακτήθηκε, 15/05/2021).
- + <https://www.gtp.gr/locpage.asp?id=11544&lng=1> (ανακτήθηκε, 15/05/2021).
- + <https://www.rhodesinfo.gr/index.php/el/%CF%87%CF%89%CF%81%CE%B9%CE%B1/%CF%88%CE%AF%CE%BD%CE%B8%CE%BF%CF%82.html> (ανακτήθηκε 16/05/2021).

Βοηθήματα

- + Βρέλλη-Ζάχου Μαρίνα, «Χορός και ένδυμα, παράδοση και αναπαράσταση», Βασίλης Νιτσιάκος (εισαγωγή-επιμέλεια) *Χορός και Κοινωνία*, Έκδοση Πνευματικού Κέντρου Κόνιτσα, Κόνιτσα, 1994, σ. 97-110.
- + Βρέλλη-Ζάχου Μαρίνα, «Χειρόγραφα λαογραφίας από σπουδαστές της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ιωαννίνων 1966 1967», αρχείο Δημητρίου Σ. Λουκάτου, Ιωάννινα, 1999.
- + Βρέλλη-Ζάχου Μαρίνα, «Η ελληνική ενδυμασία (από την Άλωση ως τον 20ό αι.)», Αυδίκος Ε. (επιμέλεια), *Η λαϊκή παράδοση. Από το παρελθόν στο μέλλον*, εκδ. Αλέξανδρος, 2014, σ. 87-99.
- + Διαδραστικά σχολικά βιβλία «Οικιακή οικονομία (α γυμνασίου)-βιβλίο μαθητή», ΕΣΠΑ 2007-2013.
Διαθέσιμο στο:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL103/57/442,1682>
(ανακτήθηκε 06/04/2021).
- + Κοκκινάκη Μάρση Υπ. Διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο
ΜΕΤΡΟΠΟΛΙΤΑΝ Λονδίνου,
Σχετικά γραφιστικό τμήμα WBC
Πιεραντώνιος Παπάζογλου – «*Αρχαίων Ελλήνων Επιστήμη, Μηχανική και Τεχνολογία*» – Λευκωσία, 2008.
Διαθέσιμο στο
<https://theancientwebgreece.wordpress.com/2017/09/25/%CE%B7-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%B1-%CF%81%CF%8C%CE%B4%CE%BF%CF%82/>
(ανακτήθηκε 26/03/2021)
- + Μαχά-Μπιζούμη, Ν., «Η γυναικεία σαμιακή ενδυμασία (β΄ μισό 19ου - αρχές 20ού αιώνα): 33 Συμβολή στη μελέτη της ιστορικότητας των τοπικών ενδυματολογικών συστημάτων, Σοφία Χανδακά (επιμ.), *ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ. ΝΕΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ – ΝΕΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ*, Πρακτικά Συνεδρίου προς τιμήν της Πόπης Ζώρα

(Μουσείο Μπενάκη, 2006, Βιβλιοθήκη του Μουσείου Μπενάκη, Σειρά: Μελέτες για τον Υλικό Πολιτισμό -1, Αθήνα 2015, σ. 59-75. Διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu/12808092/>, (ανακτήθηκε, 12/05/202).

